

HRVATSKA KNJIŽEVNOST
XIX. STOLJEĆA

strijelac →

e-klassici

Ksaver Šandor Gjalski

Pod starimi krovovi

Izdavač
"Strijelac", Zagreb 2000.

Grafička priprema
"Strijelac"

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

ŠANDOR GJALSI, Ksaver
Pod mirnimi krovovi ; roman / Ksaver Šandor Gjalski.
- Zagreb : Strijelac, 2000. – 238 str. ; 29,7 cm
(e-klasici)

ISBN 953 – 210 – 017 – 2

Copyright © 2000. "Strijelac", Zagreb

Zapisi i ulomci iz plemenitaškog svijeta

Uvod

Bilo je sedamdesetih godina. Sabor kraljevine Hrvatske-Slavonije-Dalmacije sastao se u prvu sjednicu. Izaslana deputacija uvela je u sabornicu bana kano povjerenika Nj. c. i kr. apošt. Veličanstva; bilježnik pročitao je previšnje ručno pismo kojim kralj poziva "velemožnoga bana" da u njegovo ime proglasi sabor "vazda vjernih kraljevina" otvorenim – sabornicom zaori tri puta zanosno "živio" kad se spomenu previšnje posvećeno ime; zatim pruži Nj. Preuzvišenost gosp. ban, odjeven u bogatu svečanu narodnu odoru, najbližemu bilježniku omašno zapečaćeno pismo koje se otvorilo naoči sviju sakupljenih, pa bilježnik pročita jasnim i zvučnim glasom na kraju isprave riječi: "Dano u našem kraljevskom glavnom i prijestolnom gradu Budimu dana itd.", te kad opet pročita previšnje ime, sabornica se nanovo potrese od zanosnih uskliku – a Njegova Preuzvišenost, primiv natrag previšnji reskript, pokrije glavu kalpakom, sjedne na stolicu pod prijestolnim baldakinom i uzme nešto drhtavim glasom pred frakovima i crnim kaputima sakupljenim u dvorani čitati: "Časni, poštovani, poglaviti i velemožni, velemožni i ugledni, mudri i obzirni, uvijek ljubljani vjerni naši!"

U taj se tren otvore vrata saborske dvorane, i u sabornicu uniđu tri starca – sva trojica u svečanim narodnim odorama, doista nešto iznošenim i poblijedjelim, zlatom izvezenim; – sva su trojica imali goleme sablje demeškinje, a u ruci im samur-kapa s dugim orlovim perom.

Kao da su u ovaj skup novovjekih frakova zabasali glasnici davnog – davnog nekog doba, no svečani i staroliki naziv sabora, kojim još od davnih davnina pozdravljaju apoštolski kraljevi skupštinu zakonoša svoje drevne kraljevine, kao da je tek u ovaj par našao pravi smisao i pravu svoju adresu kad su unišla ova tri starca. Sva njihova prikaza: njihova bijela kosa, duge im sijede brade i još dulji bijeli brkovi, njihova starinska odjeća, njihovo svečano – tek nešto i frondersko – vladanje, pak njihove duge sablje, obješene o široke, zlatne i svilene pojase – sve je to tako skladno pristajalo dugomu neobičnomu naslovu. I bilo je začas kao da nema više tih školskih klupa moderne sabornice, kao da nema u klupama naslaganih crnih kaputa i frakova, a mjesto toga zanjišu se pred očima prilike dalekoga, prošloga doba, kada je i tomu nazivu i takovim staračkim prikazama cvala prava pravcata sadašnjost.

Tek kada je kraljevski reskript spomenuo potrebu nekakve promjene u domaćem zakonoslovlju i napomenuo previšnju želju da se "vazda vjerne kraljevine"

izjednače u ovom pitanju sa naprednim principima zapadnoga svijeta – onda je čar prestao, te su se frakovi dočepali opet svoga prava. A starci zapreme skrajnja mjesta na skrajnjoj desnici.

Koliko god je momenat bio svečan, u sabornici se ipak pojave ironički poklici prema staračkoj skupini. A istom na galerijama! Simpatije su njihove čeznule za skrajnjom ljevicom – mladim je ljudima na galeriji br. III. bilo nerazumljivo da još može biti ljudi koji bi mogli sjesti na tako suprotivna mjesta. Zato nije bilo kraja ni konca rujanju i krupnim šalama kojima su mladi ljudi obasuli trojicu staraca. Najblaži nazivi bijahu: "pretpotopni ostaci" – "verbecijanske mumije" – "zagorski šljivari"!

Najviše se isticala njih četvorica. Galerija se gotovo zaorila glasnim smijehom. Najposlije se ostavili šale te stali posve ozbiljno žestokom strogom kritikom prekoravati tmine prošloga koljena, a zavodila ih u taj čas ona obična i tako smiješna nepravda s koje svako mlađe doba, svaki mlađi naraštaj, živo vjeruje i misli da je prava prosvjeta započela istom u njihove dane, a sve što je otprije da je zlo i naopako, a valja samo današnje. A najposlije – promisliš li pravo – sve je tek neprestani kotač u kojem ljudska glupost, slabost i predsuda "vrteći se ne prestaje"; ona je jedina vječna, stalna i nepopravljiva; ona je od iskona i ostaje u pročaja. Prema njoj slaba je i nemoćna lokomotiva, električna iskra i spektralna analiza.

Možda je tako mislio čovjek sjedeći blizu ove četvorice. On se svakim časom više uznemirivao. Osobito nije na njemu bilo ništa, izim što je u licu njegovu bio nekakav "historičan" tip, te je svatko videći ga morao odmah pomisliti da je ovo lice već vidio i gledao ma u kojoj ilustrovanoj historiji ili u kakvoj galeriji historičkih portreta iz šestnaestog ili sedamnaestog vijeka.

Napokon se nije više mogao svladati, te zametne razgovor s onom četvoricom. Začas bilo je živahne debate među njima.

– Da – da – vama su tek bijedni, u svojim predsudama okamenjeni "šljivari" – klikne ovaj peti – nisu proučili onih folijanta knjiga koje imate vi u glavi, ne dosežu visina vaše moderne današnje uljuđenosti – tako mislite vi. Može biti nemate krivo. Svakako nisu ono što smo mi. Ali – dajte – da vam tek nešto kažem o njima. Gledajte: – onaj tamo suhi stavio je nekoć zarad svoga uvjerenja na kocku i život svoj i svoju obitelj i svoju imovinu – onaj drugi pokraj njega volio je nekoć da ga otac razbaštini nego da prelomi vjeru svojoj vjerenici, siromašnoj prostoju Židovki djevojci – a onaj treći kao podžupan nije dao da se izvrši naredba njegova bana, jer je ta naredba po njegovu mnijenju krnjila municipalna prava. On je naime mislio i sumavao

"verbecijanski" da je zakon najveći gospodar; dakako, on nije pojmiio novih, modernih načela!

– Zar ih vi poznajete?

– Ne poznam baš ove, ali sam poznavao mnoge od njihovih vršnjaka. Pa da ih vi poznajete ovako, ne biste više tako strogo osuđivali ove prezrene šljivare. Ne poznate ih, ne poznate.

Sjednica se svršila, ali ova petorica nisu svršili svoje zabave. Poslije su još dugo hodali po Markovu trgu, a onaj im je peti morao pripovijedati o svojim starim znancima. Najviše je i najčešće spominjao nekoga svoga susjeda Batorića i stari mu dom Brezovicu.

Novovjeka četvorica slušala ga rado, te im je morao jednako pripovijedati. Najposlije prestane sam: – Ne da se to tako ukratko iskazati, a najzad sam rad da se i vi upoznate s ovim dijelom našega Hrvatsva: dopustite dakle da vam do zgone pročitam svoje bilješke i uspomene što sam ih – ne od objesti nego od nutarnje potrebe – napisao o svom starom prijatelju Batoriću, o njegovoj Brezovici i o našem drugovanju. Tek je nešto – ta tko bi sve! Može biti te ćete iza toga koje u čemu suditi drugačije!

Za nekoliko dana sjedilo je svih pet u starodrevnom zidanom dvoru onoga petoga koji im je čitao svoje zapiske.

Evo ih redom.

Illustrissimus Battorych

Nedaleko od mog doma bio star – da tako reknem – iznemogao dvor: onakav drveni u kakovim su pređi naši tako divnom ustrajnošću živjeli za svoju od sviju strana mučenu Hrvatsku i čekali svaki čas smrt: "Pro Deo et patria".

Odnekada – još djetetom – volio sam zalaziti u taj zabitni kut, pod stari taj krov ili – kako ga gizdavo nazivahu stoljetna pisma – curia nobilitaris Brezovytza. A i bijaše u svem nešto neobično.

Kao sakrita od svijeta, u uzahnu jarku, među dosta visokim bregovima, stajala je crna drvena kuća, a tamnoj joj prilici toliko je pristajala gusta dubrava dugovječnih dubova, što se je odmah za njom širila u bregove, podavajući joj u jedan mah i nešto od idile i nešto od onih davnih priča koje smo za mladih dana tako rado slušali. Tik do samoga dvorca bila je drvena, niska crkvice, posvećena sv. Križu, a umah nešto dalje sterao se vrt, onakav veliki vrt naših baba s uskim puteljcima, ogromnim lipama, visokim vočkama, a u sredini s gustim grabarjem, prirežanim prema ukusu osamnaestoga vijeka; zatim nepregledno dvorište s mnogim dugim zgradama, slamom pokritima, koje su sve na okupu neuredno stajale i bile odijeljene od kućice za kuhinju, jedine od sviju zidane. Sve je to podavalo vjernu sliku nekadašnjega života; sve je to ostalo iz davnih vremena. Kad se još spomenem onih tmurnih, crvotočnih stijena stare kurije, sivoga joj drvenoga krova, tamnih soba s neravnim, istrošenim podom; crnih svinutih već tramova, pa k tomu još pocrnjelih od starosti portreta nepamćeno dugo već pokojnih ljudi, naslikanih u odorama pradavna, neobična kroja – tad shvaćam onu zamamnu otajstvenost kojom bi me uvijek savladala starodrevna Brezovica. Usred svega toga – gdje mi se svagdje javljala prošlost i sve odisalo njenim tajanstvenim dahom, a treptjele sjene života, već i na groblju zaboravljena – bilo mi je svaki put kao da sam zašao u kakav daleki bajni svijet, i kao da sam pristupio ne više k djedovima, već pradjedovima, pak mi je stoga na srcu bilo uvijek nekako čudnovato, nesigurno, nejasno, dapače i tjeskobno, ali i neiskazano ugodno.

Toj je staroj kući bio gospodar starac Kornel Batorić, umirovljeni veliki župan ...čke županije, muž preko sedamdeset godina, ali čvrste vanjštine i malone lijep starina. Lice sasvim obrijano bilo je puno i rumeno, dok mu je glavu pokrivala još gusta, bijela kosa. Fine crte lica odavale su otmjen izraz, a uz to dobroćudan i blag. I odijelo mu bijaše uvijek elegantno i birano, dakako kroja tridesetih godina; košulje je svaki dan mijenjao, a i svaki se dan sam brijač.

Ako nas je i po dobi mnogo godina dijelilo, a nazori se naši razilazili dijametralno malone u svemu, ipak smo bili ne samo dobri susjedi nego i iskreni prijatelji. Čitave dane, dugo u noć uz slabo svjetlo staromodne lampe moderaterke nas bismo dvojica prosjedili vrijeme za stoljetnim masivnim stolom, uvijek uz pun vrč vina. On bi pripovijedao o davnim zgodama, o davnim mislima i davnim časovima, otvarajući rekao bih grobove sav začaran uspomenama i idealima prošlosti – ja bih pak mirno slušao pod dojmom tih starih misli, starih zgoda i starih priča, koje su toliko skladno i povjerljivo romonile u sivoj tami brezovičkih soba, među tim sablasnim sjenama, među bezdanim crnim kutovima i onim gore na zidu – junacima svojim.

Nezaboravan mi je dojam prvoga našega sastanka pošto sam svršio nauke te se nakon višegodišnjeg odsuća povratio kući svojoj. Bijaše već u zimu. Vani bilo tmurno, pravo zimsko popodne, sav kraj zavijen u bijelo ruho, tek se pomalo isticalo golo drveće, dižući u zrak svoje crne svrži nad kojima polijetahu uz tužno graktanje ozbiljne vrane i lakoumne svrake. Nad svim tim povlačile se guste, mliječne magle, a sitni snijeg sipio lagano, bez glasa, neprestance u taj tihi, tihi zimski mir, toliko tužan i čarobno veličanstven u svojoj otajstvenoj gluhoći i dalekoj samoći. Gledajući kroz prozor svoga doma u divni taj kraj, osjetim želju da vidim Batorića i njegovu Brezovicu.

Kad sam došao onamo i preko uska hodnika i klimavih stuba stupio u blagovaonicu ili, kako mi Zagorci volimo kazati "u palaču", nađem ondje čitavo društvo. U Batorića se sastali po običaju opet susjedi i prijatelji. Bio tu domaći župnik Janko Ercigonja, ujedno vicearcidakon ili, kako se u nas kaže, podjašprišt – bio Đuka Paštrović de Lomna et Gvešće, vlastelin kamenički, zatim Škender Radičević de Glamoč, consiliarius regius – i vlastelin u Radakovu, nadalje Štefica pl. Petrović, županijski sudac i vlastelin brdovački, napokon Lacko pl. Kuntek de St. Pal, nekad honorarius jurassor, a sada općinski bilježnik; sve same sijede glave, udovci, sve takovi koji moraju tražiti najviše svojih simpatija i uspomena na groblju.

Šum glasne zabave njihove čuo sam već na hodniku. I zaista su sjedili oko dugoga, dobro mi poznatoga stola prenapunjena vrčevima, bocama i čašama, u kojima se prelijeva rumen našega zagorskoga vina štono tako lako pretvara žalost u radost. I bijahu veseli. U prvi me čas ne prepoznaše. No brzo se dosjeti starac Batorić te skočiv kao mladić zaori: "Per amorem Dei, jesi li ti to – Re vera, gle, gle ti njega, kak je

zrasel! Živio, to je lepo da nisi pozabil na me!" I Batorić me ogrli, a u starim upalim mu očima sinuše dvije suze radosnice.

Zabava ne bude prekinuta. Ubrzo im ispriповijedam svoje zgone i namjere i prikupim se običajnim načinom u društvo. Stoloravnatelj – bio to u Brezovici kano perpetuus podjašprišt Ercigonja – pozdravi me govorom i čašicom vina, a uz to mi dade drugaricu. Zaredale zatim i druge zdravice, govorili se govori, i, ne bi dugo, starci začeli:

"Nikaj nije lepšega niti veselešega

Neg s prijateli koji su veseli

Zestat se..." -

Starinska pjesma sa svojim beskrajno dugim akordima razlijegala se čudnim šumom staračkih glasova po tamnim sobama starodrevne kurije, odbijajući se o crne tramove svodova, a odavle se gubila u sivu večer, dok nije zamrla negdje vani u polju ili u šumi među stoljetnim hrastovima.

Svrnuše kao obično i riječ na politiku. Župnik i sudac Petrović bili su narodnjaci, a oni drugi – također dobri Hrvati – branili su staru konstituciju et sacram coronam regni Hungariae.

Možete misliti da je učas bilo mnogo buke i vike, i one dobroćudne pravde, koje uvijek ima u takovim prilikama u naših ljudi. Batorić, koji bi za sličnih prigoda redovno s dnevne politike prešao na hvalu starih dana a odatle na djedove svoje, i sada zavikne:

– A kaj čete vi novi patrioti i ilirci, gledajte ga gore na zidu, ono mu je kip: Moj ded Mathaeus, banalis officii protonotarius. Kad su došli kraljevski komešari, ter od varmeđije iskali štribru i regrute, zvolekel je on vu kongregaciji sablju i zaoril komešarom vu brk: "Još jednom reči zahtevajte kajgod, pak vas kak skote bumo posekli. A sada izvolite iz dvorane".

– "Ja sam zastupnik kraljeve osobe", odvrati komešar. "Makar i Božje, neka nj. posvećeno apoštolsko veličanstvo sazove sabor kraljevine, za varmeđije nije nikoga brige. Recite to vašim gegačem vu Beču". I komešar je odišel bez dozvoljene štribre i regrutov, a ded je to doglasil svim varmeđijam, ter se sve u celoj Ugarskoj i Hrvatskoj za njim povelu. Bilo je doduše egsekucija, pak i ded je dobil čitavu kumpaniju vu Brezovicu: svi su mnogo pretrpeli, ali fine finaliter kralj je ipak moral sabor sazvati i

od njega zahtevati porez i novake. Potlam dapače imenovali su deda pro consiliario regio et supremo comite. Ecce – to je bila konstitucija, to su bili ljudi; a danas?

I Batorić ne dovrši, zapeo je okom o portret djeda Mateja koji je još na slici pokazivao stroge crte na široku licu, sa zavnutim ponosnim nosom iznad uzvnutih kratkih brčića, kakove su naši ljudi nosili u jozefinsko doba u znak patriotizma. Batorić ga gledaše s najvećim zanosom, i dok je govorio, malene se njegove očice sjajem svojim povećavale, njegov se sitni, od starosti malone piskutljivi glasić uzdigao do blagozvučnosti, a mi smo ga svi tiho slušali.

Čim se je ponešto umirio, segne za lulom, pa i mi zapušismo. Ja – na nesreću – zapalih modernu upmanku, a Batorić od svoga domaćega duhana što ga je nekoć prije "anno 48" sadio na domaćoj svojoj zemlji, te ga na neizrečenu radost svoju umio nekoliko centi sakriti od financa. Modri dim moje amerikanke dizao se lagano kao prozirna maglica ljetna i, rekao bih, sakrivao se od tmasta oblaka što je zlobno sukljao iz Batorićeve mađarske, srebrom okovane lule, napopunivši oštrim vonjem sve drevne sobe. Već smo znali da Batorić iza prvih dimova ne voli govoriti, pa smo stoga sjedili šuteći. Tek pošto se već četvrti put izgubio u neprozirnom (i tako sumnjive boje) dimu svoje lule, pa se za koji čas pomolilo rumeno mu lice kao mjesec iza noćnih oblaka – prekine šutnju consiliarius Radičević, psujući austrijski – ili kako on reče "kranjski" – monopol i sadašnje cigare. "Pa kad pomislim kakve smo dobre cigare imali prije, znaš, illustrissime" – okrene se k Batoriću – "per exemplum one kaj ih je priređival viceban Adam Rauch vu Lužnici; da, da – kad se toga setiš, još ti se sada vu nosu pričini da čutiš onaj vugodni miris – prave delicije, kako se dijački (latinski) veli; – a... ti Kranjci, otkad ih je sam v... donesl vu Horvatsku, sve su nam zeli. Ah – kaj vi mladi znate kaj je dobro!"

Ova ekspektoracija consiliariusova bila je voda na Batorićev mlin. Ta koliko toga nije dopuštao novomu vremenu: a kako bi bio mogao tek shvatiti da mu može država braniti sađenje duhana na njegovu zemljištu, stečenu krvlju djedova? Pa onda, da je bar taj kranjski duhan čemu! Ali što, i ta moja upmanka, mada i nije iz carske trafike, i ona ne valja koliko Batorićev duhan! Čim bi se samo izdaleka kolobarić njena dima približio pl. nosu Batorićevu, umah bi se dostojanstveno i s najvećim prezirom sakrio u još tmastiji, još neprozirniji oblak dima svoje lule. Ta kako i ne bi! Genealogija moje havanke prestaje u adresi Hamburg, a duhan Batorićev – sveti se ime Božje – imade cijelu historiju, i kroz sto i pedeset godina bilježi mu se časni rod u obiteljskoj kronici Brezovice – recte u registrima i koledarskim bilješkama dvorskoga.

– Ti misliš – počne Batorić latinski – jer si je dobio iz Hamburga, da je ta tvoja cigara epigonka one prve biljke kojom su Indijanci prvi put potvrdili mir. Da, jamstvo ti je jedino adresa; to je hipoteza kao i u Židova koji se zove Kohn, pa se drži potomkom Aronovim. Ja pak znam zacijelo tko sam i odakle sam: tako i znadem za svoj duhan, re vera znam da je anno domini tisuću sedamsto i prve moj pradjed Dionis, vraćajući se kao mlad čovjek iz turskih bojeva što ih je pod Eugenom probavio, donio sjeme toga duhana iz južne Ugarske. Dobio ga je na poklon od kolonela i supremusa barona Kiša koji ga je opet dobio od Jusuf-paše, komandanta biogradskoga. Koliko tu ljeta, koliko koljena, per amore Dei – a ja od toga duhana danas dne 19. decembra 18.. pušim! Moj mladi amice, ti ćeš se možda smijati, ali vjeruj mi, nije to smiješno!

Ja se nisam smijao, niti mi se Batorić u taj čas pod drevnim tim krovom pričinio smiješnim. U taj tren kao da sam osjetio nježnost niti štono spaja kroz vjekove davne pređe s kasnim potomcima.

S historije brezovičkoga duhana, s panegirika Rauchovih cigara prešli starci spominjati stare dane. Najprije su lagodno i mirno natucali o svem i svačem, jedan za drugim neprekidno počinjući: "Znate li još kak je ono pokojni magnificus..."; ili: "Seća li se još koji od vas deda pokojnoga grofa Jurice?" i: "Ah, nema, ne, više takove glave kak je bil pokojni fiškal N.: njegove alegacije, njegovi apelati; trideset bi let znal otežati jednu pravdu..." Ili opet: "Kaj znate vi sadašnji mladi ljudi kak se živi. Kad se setim da nas je jezero mladih juratušov v Požunu bilo..."; ili: "Bil sam onda kak juratuš apud personalem regium – oj – kakvih je onda bilo lepih žena; toga sada više nema!"... – I tako su nastavljali dok nisu uzdignutim i jačim glasom, a s pravim entuzijazmom, uzeli slaviti i hvaliti ono prošlo doba mladosti svoje i otaca svojih. Napokon se i nazdravilo čašom vina onim dobrim, starim vremenima, a Batorić je latinskim govorom slavio sjaj, plemenštinu i poštenje negdašnje gospode hrvatske.

Pala je već i tama, ali nitko ne misli na svijeće; – u tamnim sobama dozivlju se daleko minuli dani i davni pokojnici. Tek kroz pukotine ogromne, stare peći plazi fantastično vijugajući se nešto svjetla i pada bez sjene u tankim potezima u tu crnu tamu, među ove i bez noći pocrnjele tragove drugih vremena, s kojih i zrak u dvorani kano da odiše nekim sablasnim dahom. I sred ove guste i crne tmine ne vidiš Batorića, već čuješ samo zanosne mu riječi, posvećene prošlim danima. Ah – kako mu je bilo staro srce u taj tren puno mlađahna žara, kako mu je glas sve titrao od prevelika čuvstva – ja sam se divio toj staroj korjenici hrvatskoj!

Kad nam je sluga donio svijeće, bilo je već kasno, a Batorić se začeo baš žestiti na novo doba. Sad mu je glas bio hrapav, a podvinuti, pravi hrvatski nos prezirno se širio. Kod večere je grdio već glasno, te malone vikao opet latinski: – "Taj vaš napredak, kultura, civilizacija, liberalizam, da, daleko nas dovede! Ali dakako, mi stari – kako ono kažu – da, verbecijanci – mi spadamo u ropotarnicu, oturio nas svijet! Pa što ste bolje učinili? U moje doba imao je svaki moj kmet četiri do šest volova, sad nema cijelo selo toliko; bili smo imućni, sada smo siromasi. Tada si u Hrvatskoj jedino kano Hrvat mogao živjeti, i svaki se tuđinac otimao da ga priznadu Hrvatom. Ali otkad je onaj – da mu Bog grijeha oprost – Lujček Gaj izmislio ilirce, otada griješiš ako hoćeš da budeš Hrvat, otada te svakojaki Mosesi, Bergeri i Teodorovići hoće da upute da nisi Hrvat, da to nije tvoja hrvatska zemlja, tvoja hrvatska kraljevina. Sve je najgore krenulo! Aristokracija pogiba – međutim ja je ne žalim, vi znate da sam slobodouman; mi plemići osiromašismo, građanstvo isto tako, a seljaštvo? – Podigoste tobože seljaka, a kakav je? Jadan, oderan i gladan, grdno ga izgulilo to novo vrijeme. Pod gospodom je bio bogat, a sada pod doktorima universi juris, svojom djecom... Ta ti, amice Štefica, znadeš najbolje!"

Ova jeremijada međutim nije mogla raspršiti veselja u društvu. Naš stoloravnatelj brzo se dosjetio kojoj šaljivoj zdravici, a i sam Batorić nije bio onakav čangrižljiv starčić da bi dugo ostao u zlim riječima; pa kad je Ercigonja nazdravio: "Bog poživi sve ono što u potaji ljubimo", te se s njim kucnuo, starac se opet udobrovoljio. Napokon se nazdravilo "za dobre lake noći", kadno na staroj uri – od onih visokih engleskih – odbije jedanaest sati. Starci se razišli; jedini Batorić i ja ostasmo. Baš je začeo mnogim bezbrojnim riječima pripovijedati o svojim djedovima kad se vani uzdigla silna mećava. Zimski sjever zviždao i urlikao, te se lomio čudno i zlobno na visokom krovu stare kurije, tresući i zidovima njezinim i prozorima. U takovoj se zimskoj noći dade tako ugodno kraj tople peći naklapati. I mi nismo pazili na sat, već smo sveudilj izmjenice govorili i slušali. Odbila i pol dvanaesta, svijeće dogorjele, vina nestalo, a mi još nismo mislili na san. Batorić je pak lupio nogom o pod – to je u starim kurijama mjesto zvonca u evropskoj kući – i začas se dotura stari sluga Ivan, tarući oči i, bogzna zašto, koljena.

– Kaj zapoveda njihovo gospodstvo? – upita Batorića.

– Donesi vina – pa gle, i druge sveće. – Daj, čekaj, stari Vanko! Amice, je l', ti si gladan? Ja bih re vera nekaj zagrizel. Znaš kaj, Vanko, donesi nam vina, hladne pečenke, šunke i sira međumurca. Daj samo hitro, stari pospanče!

I tako mi po drugi put večerali; Batorić upravo slavno za svoje godine. Kazalo na uri sve se više primicalo dvanaestoj brojci, a Batorić, pošto je ispio punu čašu vina i napunio lulu, počeo pripovijedati o starom grofu Matiji Kegleviću svome kumu i vrlo učenom mužu, a vještom alkimistu!

Odbila i dvanaesta. U starim kurijama ne možeš se u taki čas nikako oteti nekoj zimnjoj struji po svem tijelu, pak se nehotice ogledaš plaho za sobom. I ja pogledah najprije u tamne kutove u sobi, zatim hitro i samo mimogred kroz poluotvorena vrata u neprozirnu tminu ostalih soba, napokon na portrete kojima kao da su se micale male, stroge očice. Nehotice promrmljah refrain poznate Bürgerove balade. I jedva se zvuk stare ure izgubio po sobama, kad najednom strašan zvižduk zaurla sobom, svijeće pogasi te portretima tresne o zidove. – Batorić prestade pričati o svom kumu te samo promuca: "Malum omen"; a i ja zaboravih refrain balade. Poslije se dakako sjetih da Batorić iz principa – drugi tvrđahu sa sujevjerja – nije već dvadeset i pet godina ništa popravljao, i da Vanko samo kradomice može polupane prozore Primorcima davati na popravak – a vani je sjever upravo slavio slavlje, pa je valjda našao ulaz kroz koje razbito staklo. – To nam pokvari noć te odosmo spavati.

Kornel pl. Batorić – ili kako je bilo na njegovoj litografiji (bio je naslikan u modroj, zlatom izvezenoj surki): Cornelius Battorych alias Miloshich de Nehaj et Livno, perpetuus in Breszovitz, S. C. A. R. Majestatis consiliarius, eques auratus et inclyti comitatus ...ensis supremus comes etc., etc. – rodio se pod konac osamnaestog stoljeća u Brezovici od oca Vuka, bivšega vicebana i zagrebačkog vel. župana, i matere Leonore rođ. Virany de Tomasin et Raczfalu, kćeri veoma ugledne mađarske obitelji u Bačkoj. Batorići su pripadali također redu najstarijih hrvatskih obitelji. Mlađa grana njihova bila je već pred sto i pedeset godina uzdignuta na čast grofovsku promijenivši se u comites Brezoczy de Batorić; starija pak grana voljela je ostati u redovima nižega plemstva, zauzimajući tako u "užoj" domovini mnogo odlučnije mjesto. Starinom su Batorići bili iz donjih strana te su vukli svoju lozu tobože od glasovitoga i moćnoga nekoć plemena Didića. Bijahu tamo nasljedni župani u Hlijevnu i Gackom. Kad je propala bosanska država, pribjegoše u gornje strane, gdje su od hrvatsko-ugarskoga kralja dobili dobara u tadašnjoj ninskoj i krbavskoj županiji, te su bili znameniti kod cetinskoga izbora. Ali baš kao da im to nije donijelo sreće. Tim su izborom širom otvorena vrata njemačkim vojskama u Hrvatsku. Zapovjednici tih četa sve su više bili nego junaci. Za prve navale Turaka nisu možda samo leđa okrenuli pa obranu samim Batorićima prepustili, nego su Batoriće najprije tobože s

vojnih i obrambenih razloga iz njihovih gradova otjerali, a onda same gradove prodali Turcima. Što ne mogoše prodati Turcima, prodadoše Mlečanima. Batorići ili, kako se tada još nazivahu, Milošići uzalud su poradi toga podizali pravde i tužbe pred saborom i kraljem. – Dobra i čvrsti gradovi bijahu u rukama neprijatelja, a Batorići i Hrvatska započеше u historiji svojoj tužni odsjek vječnih "gravamina".

Dok se je opet podigla junačka obitelj, trebalo je prije da trojica njezinih sinova padnu u boju s Turčinom i sa mađarsko-erdeljskim kraljem; pa tako je četvrti dobio kraljevsku donaciju u križevačkoj županiji. Ovdje se domogoše Batorići u kratko vrijeme ugleda i moći, osobito po ženidbi s posljednjom kćeri iz mađarske obitelji Batora, te se odonda i počеше nazivati Batorići. Ali ni ovdje ne bijahu dugo u miru. Turci su naskoro zauzeli južni dio križevačke županije, pa su tako i tamošnji Batorićevi posjedi propali. Što im je preostalo u sjevernim stranama, to jednoga dana zauzeše njemački oficiri; Batoriće naime otjeraše, a mjesto njih naseliše vlaške bjegunce. I opet su bile uzalud sve predstavke, uzalud svi članci hrvatskih staleža protiv tih otimačina, jer je gradačka komora odobrila postupak svojih generala, a gradačka je komora više vrijedila od hrvatskoga sabora. Na sreću po Batoriće izumrla je tada obitelj Brezovića u Zagorju, pa budući da su joj bili rođaci, kralj im je za njihove nezatajive zasluge podijelio Brezovicu. Tako dođoše u Zagorje. Od toga doba ispunjaju mnogi list u povijesti gornjih triju županija hrvatskih. Svaka restauracija, bilo varmeđijska, bilo kraljevinska, počastila bi ih kojim izborom; zapisnici kongregacija puni su njihova govora. Dugim nizom mnogih generacija davali su Hrvatskoj i Ugarskoj i podžupana i velikih župana, asesora i protonotara, dapače i biskupa i generala. Na taj dugi red dostojanstvenika rado se obazirao naš Batorić, pa je možda upravo radi toga tim radije prijanjao uz nekadašnje uredbe. Otac njegov bio je naprednjak, enciklopedist, republikanac i Bog zna što još sve, i među obiteljskim spisima čuvao se jedan njegov sastavak pod naslovom: "Paskvil nekojega vrednoga Francuza van dan i rastepen leta 1794", koji se počinjao ovako:

Zakaj išli bi Horvati proti Francuzu vojuvati...

Bolje bi se z njim složiti, pak po vseh skup vudriti...

Taj dakle slobodoumnjak (što ga uostalom nije priječilo te je malo zatim primio podbansku čast) odlučio je i sina svoga prema svojim nazorima odgojiti. Dao ga je doista po tadašnjem običaju u Ugarsku u škole pijarista, ali svagdje bi mu posebice

uzeo još i učitelja za francuski i njemački jezik. Kornel je učio dobro i marljivo, tiho i mirno. I svršio je filozofiju mladi Kornel, a da nije pao ni u jedan vrtlog burnih sanjarija, pretjeranih misli i mladenačkih ludorija. Kao da je imao samo jedan cilj, a taj bijaše da bi na koncu godine u klasifikaciji čitao svoje ime među prvima. Stari Vuk bio je stoga gotovo nesretan. Odbijao bi tu "riblju krv" na majku: ali napokon, kad je Kornel čak kao jurist donosio kući sve ljepša i ljepša testimonia i uz to uvijek bio prvi eminens, tad bi se otac koji put smirio i promrmljao: "Pak itak bu još nekaj od toga tepca". Bio bi dašto volio da je mogao čitati u "Ephemerides Posonienses" da su mu Kornela uhvatili u kakvoj uroti a la carbonari, ili barem kod kakva izgreda protiv Metternichovih komesara "da se tako deda svoga učini vrednim" – no mjesto toga je čitao da mu je sin u Pešti sjajno svršio cenzuru i kako ga hvale novine s poznavanja corpus juris, elegantne elokvencije i duhovitih izraza. Javiše novine još i to da je potkancelar Bedeković bio tako ushićen te ga je coram publico poljubio u čelo, a kraljevski ga personal odmah uzeo za svoga jurata. To je starca Vuka izmirilo, te se nije više tužio na "riblju krv" svoga jedinca.

Po smrti očevoj, koja je malo zatim slijedila, vrati se Kornel kući i započne svoju karijeru u domovini kao županijski odvjetnik. U toj službi steče skoro osobit glas sa svoje vještine i znanja. Isto se tako odlikovao na političkom polju. Osobito se istaknuo kao govornik. Kod instalacije bana, koja je bila upravo u taj par, izabra ga kraljevska deputacija za glavnog govornika premda mu je bilo jedva kojih dvadeset i pet godina. Na državni sabor u Požun išao je kao zastupnik udove grofice Rozgon, pa i tu bi usred onih burnih sjednica svraćao pozornost na se svojim stvarnim primjedbama. Uto ga pozovu u kraljevsku kancelariju za perovođu. Od toga časa razglasilo mu se ime po svim stranama sv. krune kralja Stjepana i saveznih kraljevina. Jedan od prvih tadašnjih pravnika ugarskih nazvao ga je interpres juris hungarici, a kad se u saboru raspravljalo pitanje urbarsko, te je on – po ocu već sklon liberalnijim nazorima – ustao za poboljšanje stanja kmetskoga i odlično radio oko redakcije onih članaka iz tridesetih godina, tada mu je neki nepozvani pjesnik prikazao dugo odu u kojoj ga zove "Lumen duarum patriarum, Illyriae filius, adoptivus Pannoniae".

Tako bijaše neprestance zabavljen javnim poslovima koji su ga sasvim zaokupljali i koje bi uvijek vršio na sveopće zadovoljstvo. U dvorskoj kancelariji zavolješe ga tako da ga nisu pustili kad ga je njegova domaća županija htjela izabrati podžupanom. Da ga zadrže, podijeliše mu u zamjenu naslov kraljevskoga savjetnika. Nekoliko godina kasnije imenovan bi velikim županom ...čke županije, te se tom

prilikom stalno povrati u Hrvatsku, ostavši dakako i u novom svom zvanju u neprekidnom savezu s odlučnim krugovima u Beču i Požunu, gdje su još uvijek u svim znatnijim pitanjima čekali na njegovu riječ i njegov savjet.

Međutim se počelo sve jačim šumom javljati novo vrijeme. Kako je Batorić bio mirne i obzirne ćudi, mogao je i u Hrvatskoj i u Ugarskoj postrance ostati. I tako su se baš u Ugarskoj pouzdavale u nj sve stranke. Dvor ga je visoko cijenio, znajući mu lojalnost, uzvišenu nad svaku sumnju; s liberalcima je bio jednih nazora, a s konzervativcima se je slagao ne odobravajući prežestoke navale liberalaca na tadašnje prilike. Na to ga je sililo već njegovo odlično mjesto, koje je – ne da se tajiti – i liberalnije i energičnije značajeve od Batorića moglo još uvijek ukrotiti.

Drugačije bijaše u Hrvatskoj. Novi pokret imao je ovdje posve drugu svrhu i druge oblike. Dok se u Ugarskoj napredna stranka, barem iz početka, borila s bečkom kamarilom skroz na historičkom temelju i tek branila historičkim razvitkom uzdržanu i opravdanu samostalnost Ugarske od bečke uprave, i tako stajala na stanovištu koje je Batoriću bilo skroz razumljivo: u Hrvatskoj su novi ljudi baš taj historički temelj sve više i više napuštali i stavljali ciljeve skroz tuđe dotadašnjemu razvitku, koji nisu bili ni u kakovom historičkom savezu s Hrvatskom. Dok je probuđena narodna svijest bila u granicama određenima prošlošću, Batorić je također krepko stajao uz taj pokret. Ta kao mlad čovjek živio je u doba biskupa Vrhovca. Uz Kuševića i Ožegovića znanstvenom je radnjom na latinskom jeziku suzbijao ludosti mađarskih nazoviučenjaka, kad su nijekali političku osebnost kraljevine Hrvatske. Dapače i usred Ugarske, gdje je najviše boravio, svakom je prilikom branio uz "jura municipalia" također kraljevinu Hrvatsku kano posestrimu Ugarske, a zloglasnoga virovitičkoga podžupana Ivana Salopeka javno je u kući velikaša nazvao Efijaltom svoje domovine. Isto je tako prijatno pratio razvitak probuđene narodne svijesti, premda mu bijaše umnogom nerazumljivo čitavo to naprezanje i nastojanje mladih ljudi, jer je on sav ugrezao u literaturu latinskih klasika i samo se pripadom zanimao klasičnom književnosti Nijemaca, Francuza i Talijana. Osim toga bio je već čovjek stariji i visoki dostojanstvenik, pa ga je sve to priječilo da se svim žarom prikupi u onaj zanosni krug naših prvaka koji je sav poezijom, a ničim drugim, odisao i živio. Kad se pak taj pokret zavio u oblake ilirizma, kad ga je, ma i preko njegove volje, umjela za se upotrijebiti bečka uprava, – tad je Batorić, taj slavljani jurist, ne mogavši shvatiti kako bi se moglo stoljetnim diplomama, člancima i ugovorima priznato hrvatsko ime zamijeniti ilirskim – kojim su po njegovu znanju dosele domaću

kraljevinu nazivali samo fratri u svojim kronikama – tad je Batorić, kako reko, bio bliži sa svojim nazorima Aleksandru Draškoviću, nego li Janku Draškoviću.

Tako postajahu opreke sve oštrije i u Ugarskoj i u Hrvatskoj. Od uzbuđenih valova eto ti bure. U takovo vrijeme mogu se uzdržati i dalje popeti samo odlučni značajji. Batorić se naskoro uvjeri o tom. Poslaše ga na istragu protiv "iliraca" u ...sku županiju. On je to shvatio kao građansku parnicu, pa se je držao strogo objektivnoga prava. No to se nije sviđalo Mađarima i prijateljima njihovim koji su mislili da će barem deset iliraca vidjeti na vješalima. A i ilirci se oboriše na nj što ih zove na sud radi čina skroz patriotskih i za "probuđenje narodne svijesti potrebitih".

Mađari ga obijediše sa slaboće, pače ga osumnjičiše sa šurovanja s ilircima i s kamarilom; ilirci opet mišljahu da je sluga Mađara jer su znali da je osobni prijatelj Aleksandra grofa Draškovića i Josipa Briglevića. To bijaše dosta da se mjesto Batorićevo uzdrma. Pa zbilja, čim se na obzorju pokazaše blijesak i strijele, Batorić je već pao. Odrinulo ga novo vrijeme.

*

Bez srdžbe i razdraženosti – barem je tako mislio – ostavi Batorić poprište javnoga života te se nastani u Brezovici, zacijelo misleći na cara Dioklecijana i njegov kupus. Nastojao je dostići svoje uzore u rimskom svijetu i baš se uglubio u mudre izreke stoičke škole o pravom shvaćanju svijeta, a tješio se i svojom dobi – no ipak se sred ladanjske samoće brzo u njem pojavila želja da opet radi. Videći da je ta želja nemoguća, počela ga mučiti bol prisiljena mira. Bio je napokon predugo u vrevi javnoga života i odviše se privikao da upliviše na događaje oko sebe i da na se svraća pozornost, a da bi mogao u jedan mah sve to zaboraviti, pa da mu se svojeljublje ne bi nikad javilo. I tako je kraj svega svoga klasicizma naskoro počeo osjećati kao teško breme taj postupak novoga vremena koje ga je tako nemilo turilo u ropotarnicu. A što je još gore bilo: sve ono što je novi svijet donosio protivilo se toliko njegovu uvjerenju, protiv svega dalo bi se toliko toga reći – a on jadnik – nitko ga i ne pita, kao da baš nije više ni na svijetu!

Tako započese za nj teški dani starosti, onaj neprekidni prikor da si iz drugih vremena, ono strahovito pustošenje vremena, koje bez prekida obara sve što je iz tvoga doba, ona gorka osamljenost! Ta po sebi vječna tragedija starih dana bila je za Batorića još strašnija, time što je ostao baš sam samcat na širokom bijelom svijetu.

Uvijek i suviše zabavljen javnim poslovima od prve svoje dobi, nije dospio da pomisli na ženidbu. Za mladosti vazda je odgađao, samo da ga ne priječi u nastojanju oko njegovih ciljeva, kasnije pak nije bilo tomu prilike. Pa i nije nikad počutio potrebe – tek sada, kad je odstupio, osjeti u jedan tren svu gorčinu života bez obitelji. K tomu se još javi plemenitaška savjest. Čitav onaj dugi niz proslavljenih muževa imao je završiti on kano posljednji! To ga je još najviše boljelo.

Tako prodoše mnoge, mnoge godine. Batorić se povukao kao krt u svoju Brezovicu. Osim nekoliko susjeda nije dolazio nitko k njemu, a niti on komu. Kraj svega toga nije prestao biti ljubezan i žovijalan čovjek; mnogo puta znao bi biti u društvu svojih dragih osobito veseo. Dakako, jedino u Brezovici. Oj, kako ju je ljubio! – Svim čuvstvom svojim obavio je to gnijezdo svojih starih i svoje. Gotovo ju je obožavao; svaki trunak, svaki prašak stare te kuće bijaše za nj svetinja. Ništa se nije smjelo promijeniti, ništa sa svoga mjesta pomaći. Što ga je brige bilo da je štogod nužno trebalo popravka; on nije dopuštao novotarija. Ta povrijedio bi bio te ostatke iz boljih vremena kad bi se pomiješali s klincima ili čavlima današnjih dana. U svojoj ljubavi prema svojoj kuriji nije opazio kako se sve više raspada: zato i nije mogao vjerovati, da bi ikad bilo moguće, te bi tako stara kuća, što je toliko vjekova prkosila svim burama i nevoljama, mogla jednom propasti!

– Nisu stari Hrvati kako god zidali – reče mi jednom kad se osmjelih da ga upozorim na trošno stanje kurije. – Otkad stoji brezovički grad, koliko je drugih kamenica propalo, a Brezovica se još drži! Pa da mi se čudiš kad pomisliš da sam se ovdje rodio, da mi je tu dobra moja majka umrla; moj, otac, djed, pradjed, svi su tu živjeli i doživjeli! – Svaki kut, svaki tram, svaka daska, sve je u tako uskoj svezi sa svim onim što mi je najmilije. A napokon, to je takovom starom bijedniku, kao što sam ja, jedino sigurno mjesto gdje može živjeti kako mu se hoće, a ne treba da pazi na te vaše mode i sve druge ludorije.

Što je Batorić bivao stariji, to je rjeđe izlazio iz Brezovice. Napokon baš nikamo, ma ni k najbližemu susjedu. U tamnim sobama svoga dvorca probavio bi najviše vremena prekapajući svoje latinske knjige i veseleći se kraj toga što još znade napamet malone sve citate iz Ovidija, Horacija i Vergilija. Jedino u zimsko doba često bi polazio u lov. Gospodarstvo je povjerio sasvim svomu inošu, staromu Vanku, komu je ujedno dao čast dvorskoga ključara.

Dakako, u današnje dane ne možeš se ni u Brezovici oteti sukobima s novim vremenom. I Batorić se ne mogaše tomu ukloniti na čestu i veliku srdžbu svoju.

Pouzdanja i vjere po sebi nije imao u taj novi svijet, a odijeljen sasvim od njega još je manje mogao razumjeti njegovo gibanje i polet. Bol da su svi ideali njegova vremena porušeni i od mladih zabačeni učini ga koji put nepravednim, dapače i nerazumnim. Osobito se pokazale posljedice u imovinskim stvarima. Bilo je u njega još i u posljednje vrijeme prilično imutka; Brezovica bila je od većih boljih dobara, osim nje imao je kuću u Zagrebu i Varaždinu. Ali što bijaše to prema negdašnjemu imutku Batorića! Nekoć osim Brezovice još dvije kraljevske donacije u križevačkoj i zagrebačkoj županiji, tri biskupska predija u Posavini kraj Zagreba i u Banatu, kuće u Zagrebu, Varaždinu i Požunu, gdje su Batorići poradi sabora imali stalne stanove. Još otac Batorićev, koji se je sve u svom liberalizmu dao s Napoleonovom upravom na nekakav ugovor za dobavljanje žita, izgubio je u tom poslu mnogo, a Batorića je samoga zadesio još žešći udarac. Mjesto gospodskih prava, mjesto bogatih sela dobio je "nekakve" papire u koje ni on ni sav drugi svijet nije vjerovao, pa ih prodavao pošto poto; mjesto besplatnih radnika našao je lijene i k tomu osvetljive plaćenike, mjesto slobode od svakoga poreza navališe na nj strašne daće; a on se sam nije sa sistemom svoga gospodarenja nimalo promijenio. Sve se prilike izmijenile, a Batorić je sa svojim Vankom gospodario, računao i trošio kao i prije. Uza sve to nastale su i mnoge razmirice sa seljacima, koji su mislili da su gospoda izgubila sve pravice, a Batorić nije u jednu ruku razumio novih pravnih prilika, a u drugu nije poznavao zakona. Nastadoše bezbrojne parnice. Batorić, negda slavljani verbecijanac i naturalist, nije mnogo mario za nove zakone i nove sudove, pa je sve prepustio odvjetnicima. No novi svijet i stari svijet kad se razumiju? Batorić bi obično izgubio svoje parnice uz ogromne troškove. Jedna se parnica otezala najdulje i trajala još u posljednje vrijeme. Ona bijaše posljednja, a svršila se upravno užasno.

U jednoj od Batorićevih šuma imali su njegovi podanici uz neki danak pašu. Kad je nestalo podaništva, nisu više seljaci davali toga danka, ali nisu prestali marvu tjerati na pašu u šumu. Ukratko, dođe do pravde.

Seljaci ne mogahu shvatiti kako bi ih vlastelin mogao priječiti da uživaju što su imali još stari njihovi. Kako bi opet bili dužni plaćati kakav danak vlastelinu kad su kraljevski, a ničiji drugi, te su gospoda svoje "pravice" izgubila? Batoriću pak bijaše stalo da se ne vrijeđa njegovo pravo, zaslužno krvlju djedova. No premda je to Batorićevo pravo bilo jasno i očito, pravda se ipak oteгла – beskonačno oteгла. Njemački sudovi nagingjali su seljaštvu, a očito pravo nije se ipak dalo preokrenuti; poslije ju je pokrila prašina zlosretnih "zaostataka", pa tako prođe i više od dvadeset i

pet godina. Za to vrijeme bilo je uvijek među Batorićem i seljacima sto i sto neprilika, gotovo svagdašnjih sukoba. Ogorčeni bili su jedan i drugi preko mjere.

Tako je bilo i posljednje godine.

Bili smo jednom u lovu pod konac veljače (zakon tada nije još nalagao lovostaje). Dan svijetao i jasan da pogodnijega ne možeš poželjeti za lov. Tanak, sitan mraz razastro se poljem, a psi to lakše tjerali zeca za zecom. Kako se uvijek, kad je sreće, i lakše gađa, naši su lugari imali za nama što i nositi. Batorić i ja uznijeli se onim slatkim i ponosnim zadovoljstvom, koje vazda obuzima lovca kod dobra plijena. Vraćajući se poslije podne k domu, veselo smo koračali, a stari nam je lugar Janko pripovijedao kroniku malne svih lovskih zgoda brezovičkih iz posljednjih pedeset godina.

Uto dođosmo k zlosretnomu lugu. Starac nam Janko javi da je u njemu ogromna lisica. Kako je u nas lov na lisice osobito zanimljiv i ugodan, premda smo bili sustali, ipak se podadosmo radosno novoj zadaći. Ivanča, drugi lugar Batorićev, odredi mi dobro mjesto, baš na raskršću na malom vršku. Preda mnom sav se rasprostro daleki niski lug, sav još uspavan. Ipak, kao da se budio, pa tiho i lagodno u nekoj prelesti talasao od lahorenja topla i mirna vjetrića. Brezovina se bjelasala u svjetlosti duljega dana, sve drveće u šumi treptjelo, a pokoji suhi list, što je još na njem ostao, s tajnovitim je šuštanjem padao mirno, bez prestanka, bez težine, na svježju zemlju, gdje su se pokoji još posljednji ostaci siječanjskoga snijega topili od toplijega uzduha. Začas me je osvojio čar divna prizora tihe prirode te sam zaboravio lov. No blizu mene zagrakta svraka, a to je siguran znak svakomu lovcu. Brzo shvatim situaciju, pa se dadem na čekanje. Psi su tamo negdje lajali, ali ne veselo kao kod zeca, već ljutito. Naišli su na trag. Znao sam da je kod mene. Začas zbilja provuče se iz grmlja ogromna lisica, a onda odskoči. Ja u taj par odapnem i ona bude moja. "Hop, hop!"; zaorim glasno i pobjedno; no prije nego mi ostali lovci uzmogoše odgovoriti, začujem krik i viku. Najprvo razabrah kano da cvili pašče, a zatim Batorićev glas. Što je to? Pustim mrtvu lisicu i pohitim stazom onamo odakle je dopirala vika. I gle! Usred kojih pedeset seljaka, oboružanih sjekirama, kosama i batovima, stajao je Batorić sav crven i ljut. Psovao je i grozio se toj razjarenoj četi: "Vi tati, vi razbojnici, to bute vi meni platili! Navčil bum vas ja kak se Bog moli – vi tepčeta mužka!"

Nato zaurlikaše seljaci i kletvama i psovkama, rugom, grožnjom i smijehom. Skočim brzo do Batorića da ga odvedem, jer mu se razjareni seljaci sve više primicahu. Tada saznadoh umah kako se zametnula svađa. Pred Batorićem je ležao

mrtav najmiliji mu pas Nimrod, sasječen na nekoliko komada; a među seljacima vidjele se krvave sjekire.

– "Čakaj čakaj, stari vrag, samo još jenput dođi na našu zemlju vu lov, sve ti bumo potukli, pak i tebe! Kaj misliš da te se bojimo i da morebiti ne znamo da je to naša zemlja? Znamo mi kaj je vu pismu i zakonu; kazala su nam gospoda vu Beču. Zel vam je presvetli kralj vaše pravice. Kaj bi nam ti zapovedal, zbacil te je kralj s tvoje komeške (županske) stolice; vsi smo sada jednaki. Sad smo mi takva gospoda, kad god i ti. Oduci se odovud, bumo ti drugač odmerili dvadeset i pet, kak si ti negda nam." – Rulja počela i još gore vikati, a Batorić od ljutosti zanijemio. Ja sam ga na silu pograbilo i odveo. Bijahu to njegovi negdašnji kmetovi kojima bijaše nekoć sve i sva.

Krenusmo kući. Batorić kao da je samo od nevolje išao za mnom. Na blijedost mu i smrknuto lice slegao se onaj posvemašnji mir kojim se uvijek zaodijeva najveća bol i ljutost čovječjeg srca. Govorio nije ništa, a i ja sam šutio. Tek pred vratima svoga dvora stane najednoć te se okrene čitavim licem k meni. Hvatajući me i trgajući za rukav počne: – "Eto dakle, prijatelju, jesi li videl kakva su tepčeta ti tvoji mužeki? Da im hoću krivo, ne bih per amorem Christi nikaj rekel; ali misliš da ne znaju posve dobro da nemaju pravo? Hodi zbogom, molim te – znaju oni to dobro, al jesi li čul gde vele da gospoda nemaju više pravice? A moj nebogi Nimrod, rajše bi izgubil hiljadu forinti! – Pak kaj sve mora človek da podnese od takova smeta? – Ja njihov negdašnji zemeljski gospodin, tak rekući njihov dinast, koji sam im zmirom bil dobar – pak sem to moral čuti! Daleko je svet došel! Negda, ah, ne bi se to bilo moglo dogoditi, svet se bojal, veroval u Boga i držal se reda. A danas? Oh, gratias tibi, Domine (hvala tebi, Gospode!), da sam star i već pri kraju pak da mi Bog nije dece dal."

Taj večer brzo se rastadosmo. Batorić sveudilj ostao smrknut, a mene se događaj dojmio veoma neugodno. Žao mi je bilo starca. Napokon se ne da tajiti da je uvijek neiskazano mnogo tragičnosti u takvu slučajju.

Sjutradan pohitim već rano u Brezovicu da vidim kako je starcu. No koje čudo! Pred kurijom stoji stara paradna kočija s grbovima; kočijaš Štefić obukao modru mađarsku livreju, a isto tako i Vanko.

– Šta je? – upitah sav u čudu.

– Gospodin idu vu Zagreb – odvratil mi Vanko s tupom ozbiljnošću, spremajući po sjedalu ogrtače i torbe. Uto siđe niz skaline Batorić u dugoj staromodnoj kabanici sa dva ovratnika i crvenom postavom. Dok se Vanko žurio da mu baci o leđa bundu,

izrukovasmo se. Uto ću ja: – "A kuda, illustrissime? Odsiječe mi u njemačkom jeziku: – Idem u Zagreb k svomu odvjetniku radi toga nesretnoga luga; hoću da jednom svemu tomu učinim kraj." Batorić sjede u kola i zapali lulu. Štefić krene konje, Vanko uto skoči na bok, i stara kočija, zibajući se kao barka na vodi, sve mi se više gubila ispred očiju. Četvrt vijeka nije Batorić izašao iz te svoje Brezovice na tako dalek put, a eto gle čuda – sad ide. Po tom sam tek razabrao koliko ga se dojmila jučerašnja zгода.

Za dvadeset i četiri sata bio je opet u Brezovici, i ja dobih od njega pisamce:

Carissime amice! Dođi k meni, ali žurno kao ptica lastavica; novina pun koš. Tvoj iskreni Battorych, m. p.

Pohitim u Brezovicu i nađem Batorića opojena radošću. Odvjetnik mu je pokazao da je pravda za lug kod Stola sedmorice dobivena i da će u travnju biti predaja.

– Znal sam da bu to tak. Sud nije mogal drugač rešiti, contra clara verba juris et legis nije mogal inače suditi. Davno bi to već bilo, ali nesretni oni Kranjci zavukoše in illo tempore – govoraše Batorić: Začas će opet: – Ali, amice, re vera ja nisam mislil, Zagreb se je kruto polepšal. Kad sem vu Ilicu došel, kak da sem bil začaran. Negda same daščare, a sada pravo čudo. Tko bi to bil nekad mislil? Tu je bilo i vu letu blata do gležnov, po danu se nije nitko vu Ilicu usudil. In illo tempore Ilica fuit via prostituta, plena cum domibus... a danas? Tak ti se svet menja!

Dan po odvjetniku obećane predaje sve se više približavao. Stranke dobiše već i odluke za ročište. Seljaci su isprva nešto rogoBORILI, sakupljali prineske za put u Beč. Poslali su i trojicu-četvoricu pred cara, te se grozili da neće popustiti. No napokon se umiriše, i sve bijaše opet tiho.

U predvečerje urečena dana stigoše iz grada sudbeni vijećnik s pristavom, kotarski sudac Petrović i odvjetnici obiju stranaka. Svi se nastaniše u Brezovici. "Da ne budu sami", poslao je Batorić po mene i župnika Ercigonju. Budući da se držalo da će uredovanje biti bez ikojih poteškoća, nije vijećnik odredio ništa posebno, te smo svi bili posve bezbrižni.

Za večere pozdravi Batorić goste čašom vina i reče, koliko bi i volio da su gospoda drugom zgodom došla pod siromašni njegov krov, ipak smatra i sada velikom srećom i čašću što ih može kod svoga stola pozdraviti, tim više što su branitelji božice Pravde. A da se "stara šega", i ovaj put zadovolji, umoli svoga perpetuusa, stola ravnatelja, neka se lati posla te nam kaže "kad da pijemo". I tako

započesmo i ovaj put: "Bog poživi." Kod purana donese stari Vanko na mig Batorićev drvenu posudicu, a perpetuus pozivaše redom nove goste mjesto domaćina da piju bilikum.

Zadnji bilikum u Brezovici...! – Poslije bilikuma razigralo se društvo. Zaredala zdravica za zdravicom. I krasni spol, i domovina Hrvatska, i prijateljstvo naše bi nazdravljeno, pa i "mili naš dragi narod". Upravo je naš stoloravnatelj svršio svoj govor o toj posljednjoj zdravici i kazao: "Ja dakle, slavno društvo, sve ono što rekoh spajam u jednu izreku, pa kličem: Neka živi, neka raste, nek se razvija mili naš narod! Pijući u to ime punu čašu vina, predajem je mužu koji je uvijek ljubio naš narod i kojega će narod u sve vijeke slaviti i hvaliti kao pobornika svoga oslobođenja. A to je naš visoko poštovani presvijetli gospodin domaćin." – Uto pogledam slučajno na prozor. "Zaboga, šta je to?" – zaviknem sav ustrašen. Vidio sam napolju staju što je bila tik do dvora svu u plamenu. Svi skočismo od stola. Eto već i dvorskoga gdje blijed i dršćući ide ravno k Batoriću i javlja: "Njihovo gospodstvo, vatra je – štala gori. Pohrlismo svi napolje. Batorić za nama. Goruća zgrada bila je već izgubljena. Kako je duvao jak, u proljeću običan vjetar, začas se zapalio i sam dvor. A stare te šindre, staro to drvo, sve je to bilo kao ulje. I prije nego li mogosmo i pomisliti na obranu, već je krov planuo na sva četiri ugla. Ljudi nigdje; nedaleko selo kao da je mrtvo, kao da neće da kviri posla palikući.

Od onoga časa kad je počela gorjeti kurija, Batorić je stajao nepomičan sred dvorišta. Ništa nije govorio ni jadikovao, već je sveudilj gledao strašni taj prizor, koji mu je otimao njegovu milu, za nj svetu kuriju, koji ga je učinio beskućnikom. Vatra je već sukljala kroz tramove u sobe i plazila kroz prozore. Od strašna dima mogosmo jedva nešto malo iznijeti. Kad se zakratko uz strašan prasak srušio krov i vatra se poput raketa uz gadan crn dim počela uvis dizati k mirnomu, zvjezdovitom nebu, tad je Batorić samo promrmljao: "Bez krova dakle!" – i mrtav pao na hladnu zemlju. Puklo mu srce od velike boli.

Ah – ljubio ju je, ljubio tu staru svoju kuću, to gnijezdo roda svoga. Nestalo nje, nestalo i njega!

I posljednji Batorić nije ležao na odru pod svojim krovom; bijedniku je novo vrijeme i to uzelo. No za štolu je ipak dobio župnik po starom običaju osedlana konja.

Diljem Brezovice

Spomen-listak

Sve što nas podsjeća na čovjeka,

zaslužuje našu pažnju.

Iz neke stare knjige

Svaki dan sve više i više iščezavaju stari plemićki dvorovi, naše stare kurije. Prije kojih dvadeset ili trideset godina, nisi im se mogao ugnuti – a danas gleda oko nadesno, gleda nalijevo, a nigdje da zamijeti one visoke strme krovove; one iznemogle crne zidove i one hodnike koji su zgrade opasavali sa sve četiri strane. Danas bi sagriješio tko bi s toga jadikovao, ta čemu nas je onda nadario moderni vijek racionalističkom filozofijom? Ali ipak ti je koji put tako teško oko srca kad vidiš na mjestu starih dvorova i njihovih nepreglednih dvorišta jednolične suhe njive, po kojima se bijedni seljak trudi da iskreše iz te zemlje žutice krajcarak ne bi li namirio porez i zakupninu. I u takav čas kao da ti nešto nedostaje. Istina, nisu bile lijepe te naše kurije, ali napokon – mada su sirotice bijedne u svoje stare dane naličile glavama u svjetlo zalutalih sova ili još većma obrazima starih krezubih "Urgrosstanta" s ogromnim kapišonima iz dvadesetih godina – pored svega se toga čini, otkad nema njih, da je nestalo također onoga duha koji je vjekove i vjekove čuvao samostalnost – da je nestalo gnijezda u koje bi se vjetrom progonjeni sokolovi svagda mogli uteći bijesu bure, da joj prkose.

Osim svega toga ne da se tajiti da nove kuće nikada neće osvojiti ni srdaca naših ni duša naših, kako su to mogle stare kurije kad bi nas onako pod jesen sakupile u svoje tamne niske sobice, i ondje nas zadahom mlada vina i mirisom pečenih purana uznijele u neki blagi bezbrižni zanos, te smo za kratak čas zapjevali dugu – beskrajnu pjesmu: "Pijmo anda, braćo, ma – doklem pukne zorja!" – No ne smije se zatajiti da su se često i prečesto potresla mala zelena prozorna stakla od sile naših glasova, kad bismo uzeli zanosno pjevati: "Još Hrvatska ni propala!" – te se zavjerali u zadnjim titrajima pjesme da ćemo u svojoj županiji zavesti hrvatski jezik u javnu službu, da ćemo sabirati prineske za Maticu, za Akademiju znanosti i za Sveučilište u Zagrebu. Može biti svega toga ne bi bilo da onda nije bilo kurija. A da su – jадnice staračke – bile suviše sirotinjske i više srodne kakim kućerkama poluazijskim nego li dvorovima evropskoga plemstva, eh – tko Božji da im to zamjeri? Ja, istina, nisam nikakav

književnik, ni učena glava, nisam – treba da priznam – pročitao niti Bonfina niti Krčelića, kamoli djela današnjih učenjaka, ali – za pravo Božje – meni se svejedno pričinja da bi se i ove naše stare sirotice nekoć bile mogle ljepše opremiti i više na gospodsku iskititi da nam nije valjalo vjekove i vjekove braniti hrvatsku domovinu, koja je iskala od ljudi i novaca i ruku i život, pa tako nije preostalo ništa čim bismo uredili gospodske svoje dvorove uistinu na gospodsku. Šta ćemo – od negda nas bije bijeda i nevolja!

Možda nemam pravo, ta – čemu da tajim, meni svu dušu i srce presvaja ljubav i odanost prema tim starodrevnim domovima.

Kad je Brezovica – meni toliko mila – izgorjela, ja sam gotovo za njom žalio kao i za Batorićem. Najposlije, tko da ih luči! U svojoj žalosti ja sam dane i dane zalazio na garište i malone naricao kao Židovi na razvalinama jerusolimskim. A poslije jedne večeri sjednem za stol i zapišem sve što sam o njoj znao, želeći da ništa ne zaboravim. Tako sam u duhu opet prošao starim tamnim domom i nije mi više bilo tako teško! – Vidio sam je opet barem u duhu.

Brezovica bijaše jednokatnica, sabita sva od debelih hrastovih piljenica. Tek temelje – poradi pivnice – imala je od cigle i kamena. Da joj je krov bio "šindrom" pokrit – mislim – da sam već jednom napomenuo. Zgrada bila je tako namještena da joj je svaki ugao točno virio na svoju "stranu svijeta". Gornji lijevi gledao naime ravno na sjever, donji desni upravo na jug – gornji desni ravno na ishod sunca i donji lijevi pravcem na zapad. Batoriću nije bilo tek malo do toga. S ponosom i posve ozbiljno znao bi svakom zgodom kliknuti: – "Re vera – kaj treba meni ovde vu Brezovici kakove busole il magnetske igle – il takvoga kaj! – Stanem tam vu onaj vugel – eto znam da sem na severu – opet dole vu onaj, znam da sem na jugu – onamo zapad – a ovde istok. Da zemeš kakav "astrolabium", ne bi mogel sigurnije odrediti stranu sveta. Moral sem se jenkrat smijati našem varmeđskom inžiniru Karleku. Mučil se i mučil jadan svojimi inštrumenti da najde – Bog zna čemu – meridijan – ali hoćeš da! Sve ga znoj probija – a ja mu onda pokažem kak je nameštena Brezovica, bil je taj čas načistu, makar da je bil velik smetenko. (Batorić uopće nije trpio inžinira.) – E – nekak – bili su stari ljudi mudri!"

Licem je gledala zgrada na stranu, odakle je bio prilaz od puta, koji se jarkom vijugao nešto niže od glavnoga druma i od kojega je dvorište bilo ograđeno plotom od surovih hrastovih stupova. U dvorište vodila ljesa, opletana od vrbove i ljeskove šibe. Bila je jednokrnlina, i da se lakše otvara i zatvara, na podnožju su joj bili kotačići. Za

pješake bio je pokraj nje prijelaz na poskok. Batorić je, kad mu je već bilo sedamdesetak godina, svaki put prelazio ovuda. – "Valjaju još nešto noge!" – znao bi reći s nekim ponosom.

Ulaz u samu zgradu bio je na toj strani od puta. Bila su to doista niska, nekoć crveno oličena vrata, do kojih si dolazio preko četiri ili pet kamenih stuba. Kad bi uljezao, najprije si došao u dosta taman četverouglast prostor iz kojeg su se klimave i trošne stube uspinjale u prvi kat. Pod ovim stubištem sakrivala se posve niska i uska vratašca koja su vodila u nekadašnji brezovički "rešt". Bio je uzan prostor pod zemljom u koji bi se zatvarali kmetovi kad bi što skrivili. Batorić sam tek je jednom prilikom zatvorio nekoga kmeta jer je ženu izlemao malone na mrtvo ime. Drugačiji bio je otac njegov liberalni Vuk. Pripovijedali starci da je za "staroga gospodina", t. j. za Vuka, gotovo uvijek bio rešt pun. Dapače su tvrdili ljudi da je nekoć preko pola godine držao zatvorenu i u "kladi" sapetu staricu neku iz sela jer se sumnjalo da je "coprnjica". Vuk – naprednjak i enciklopedist – nije, dakako, dugo i dugo ništa vjerovao da su istinita ta bajanja, al presahlo jednoć i njegovim kravama mlijeko – i sada nije više sumnjao, a bijedna starica morala u rupu.

Djed Matija, otac Vukov, još je više upotrebljavao taj rešt. Njemu nije bio tek za kmetove – upotrebljavao ga je i za znatnije krivce. Tako je često pripovijedao Batorić zgodu s nekakim felčerom. Taj se nesretnik usudio doći u Brezovicu odjeven u hlače-dokoljenice i u čarape sa šmolama (sapon) na cipelama. – "A što ti, momče dolaziš preda me kao majmun? Zar nije gospodin Bog stvorio ljudsko odijelo – eto gledaj mene – nosim hrvatske hlače i čizme. Ali ti se usprokšio, kao i tvoj Balaša!" – Felčer se prepao, ali se ipak razabra toliko te je mogao kazati zašto dolazi, naime da po naredbi bana Balaše cijepi koze kmetovima. Sad plane Matija, pa ni pet ni šest – felčera u rešt. Bolje od njega nije prošla ni komisija zemaljska, koju je poslao ban Balaša, da proglasi i odmah provede nekakav novi carski patent. Stari Matija turi gospodu u rešt, te ih je držao sve dotle dok mu nisu obećali da neće patenta proglasiti na njegovu "teritoriju". Pak još poručio banu Balaši neka se ne usudi nadomak Brezovici, jer ga čeka ista sudbina koja je stigla komišare njegove, "samo još nešto pooštreno": jer su zakoni kraljevine nad banom, a dok ih ban ne bude poštovao, nego govorio da mu prije svega valja Hrvate naučiti svemogućoj državnoj ideji jedinstvene monarhije cara Josipa, dotle Matija Batorić ne misli da je dužan takvoga bana poštovati kao pravog bana. "Nitko nije nikad kraljevine Hrvatske, posvojio silom... i tako dalje" – završio je Matija svoje riječi citatom iz glasovite saborske predstave.

Poslije godine 1848, kad je prestala *jurisdictio intra dominio*, bio je Batoriću taj rešt za pohranu bezbrojnih dopisa bachovskih oblasti, a k tomu su još u jesen zatvarali onamo pse da ne mogu u vinograde. – Dobričini starcu bijaše to nekakav odušak!

U prizemlju bila je najbliža ulazu odaja za družinu, u kojoj se dizala ogromna zemljana peć, opasana sa dvije strane klupama. Zacijelo nije bilo toga sata u danu kad ne bi bar čeljade ležalo gore na peći. Ni ljeti nije bilo u tom nikakve promjene.

U toj se sobi po danu jelo, a noću je spavala ženska čeljad. Soba se nazivala vulgarno družinska soba, no zvali je ponajviše "Ksindelcimer". – Družina se u Brezovici odvajkada dijelila u dva razreda. Prvi, viši bili su t. zv. "liberajci" ili "oficiri". Među ove je pripadao dvorski, zatim špan, vrtlar, sukač (kuhač), pandur i ženska čeljad koja se upotrebljavala u gospodskim sobama. Ovi su "liberajci" jeli poslije ostale vanjske družine i imali su puno bolju hranu – osim toga nije im priređivala jela sluškinja, nego je to bio posao sukačev, i najposlije dva puta u nedjelji dobivali su meso i isto tako variva od gospodskoga stola, od kojega su se između sluga hranili jedino sukač i pandur, i Batorićeva sobarica, dok je živjela.

Pisar, informator (odgojitelj djece) i "domaća gospodična-gazdarica", kojih je za oca Vuka bilo u dvoru – sjedili su za stolom sa gospodom.

Odmah uz ovu sobu bila je smočnica. U njoj se nije spremao samo smok; naslagale su ondje duge godine svakakvih trica, za koje se držalo da ne spadaju još na tavan, u ropotarnicu, no koje bi se redovno sasvim zaboravile, te ih je neprestano pokrivaio – neću krivo kazati – stoljetni prah.

Jednoć se ušuljam ovamo. I tek slučajno svrnem okom u kut u kojem se sve to nalazilo. Pa šta li ne nađoh!

Najprije mi udari u oči svilen crven kišobran, kako su ga pod konac dvadesetih ili početkom tridesetih godina devetnaestoga vijeka nosili kicoši. Uza nj široka sablja u crnim koricama, optočenima žutom mjedi, na balčaku se ljeskao carski orao. Bila je to jozefinska službena sablja, te sam se živo začudio otkuda takva stvar ovamo – u dom djeda Matije? Poslije mi je rekao Batorić da ju je nosio njegov otac Vuk, koji je kao iluminat i mason i volterijanac sasvim pristajao uz cara Josipa i Balašu. Jednoć dođe on opasan tom sabljom pred starca Matiju. Starac se tako žestoko naljutio, te je sina – zaonda već velikoga suca – ćušnuo pred ženom njegovom, uzeo mu sablju i bacio je na prozor u dvorište. Cijeli dan nije smio Vuk pred oca, niti je bio za stolom, nego mu majka i žena potajice donosile jelo u zadnju sobu. "Tako su onda djeca roditelje poštivala!" – završio starac.

Odmah kraj sablje naiđem na ostatke "rajfroka i korzeta" iz osamnaestog stoljeća. Široke šipke od španjolske trstike zjale su u naslagama stoljetnoga praha kao isušeni kosturi na slikama o Sahari. Kraj korzeta bio je komadić ženske haljine od tafetna latka s uzorkom mille-fleurs – iz vremena Pompaduričina ili Dubarijičina, a uza nj se priklopio isto tako ostatak bijele svile u kroju Marije Antoinette. Ludost je slučaja složila ovdje u jedno klupko uspomene iz vremena dviju velikih grešnica s preostatom iz doba svete mučenice i divne kraljice francuske! I preko volje se zamislim, te me bolno ugrizlo za srce, da i ovdje, u tom zabitnom kutu, u toj ropotarnici, pompadurština proganja mile tragove umne kraljice, te nedužne žrtve i ljudskih grijeha i ljudskoga bijesa!

Osim tih toaletnih ostataka još je tu također bio komad crvene muške surke ili kaputa, bez puceta i bez gajtana, no još se poznavalo kud je bilo opšiveno zlato. Da – i jedan perčin bio u prahu. Iz svega je pršio onaj posebni griski vonj starosti i pravječna praha koji se širio preko svega i pravio čitave formacije sive kore. Nešto je jadovno – neki memento – šuštao iz toga. Ljudima, koji su sve ovo upotrebljavali, nema ni traga; istrunuli davno; a ove krpe, ovo bojadisano cvijeće na haljetku – (meni se čini da sam u onaj mah s nekom sentimentalnošću pomišljao na nekakve jedre i svježije ramenice, koje su se nekoć u to uvijale!) – sve ovo prkosi "zubu vremena", to jest mišu, prahu i ljudskoj zaboravi. Mene nešto stisnu u srcu – ah – ta bio sam onda još mlad. – Više nikada nisam zalunjabo u taj kut.

Uz smočnicu bile su u donjem spratu još četiri odaje. Dvije su od njih bile nekoć Batorićima za kancelariju i za stan panduru ili inošu. Druge dvije sobe bile su za takozvane dvorske djevojke. Među takove ubrajali su sobaricu, pralju, dadilje, dojkinju i djevojke za kuhinju. Pastirica za guske, "majerica", to jest sluškinja za perad, i djevojke za posve teške poslove spadale su u vanjsku služinčad, te su spavale na marofu ili u družinskoj sobi. Batorić bi znao pripovijedati da je za matere njegove bilo redovno najmanje deset do dvanaest ženske čeljadi u gospodskoj službi. Osim sobarice, obično iz kakve siromašne građanske kuće, sve su druge bile kmetske djevojke. Kuharice u Brezovici nije nikad bilo. Batorići su uvijek imali sukača, i to iz iste kmetske kuće. Tako je već djed Batorićeva sukača Petra bio u istoj službi u Brezovici.

U prvom je katu bilo šest soba. Na hodniku upadalo je čovjeku u oči da na stijeni vise dva ogromna i posve požutjela zemljovida: jedan Evrope s Azijom i sa sjevernom Afrikom, a drugi varaždinske županije. Oba su bila iz prošloga vijeka. Na

prvom bila je s kraja pod naslovom narisana Evropa kao napudrana francuska dama, Azija kao napola gola Turkinja, a Afrika kao posve gola crnica s bijelim očima. Sve tri slike sjedile su na životinjama koje su prikazivale glavne rijeke. Umjetnik pomogao se tako da je svakoj životinji naslikao jezik na kojem je bilo napisano ime rijeke. Evropa je sjedila na biku – to je bio Dunav; Azija na slonu – to je bio Ganges; Afrika na krokodilu – to je bio Nil.

U hodnik su gledala troja vrata. Srednja su vodila u "palaču", desna u "sobe gospođine", a lijeva u "sobe gospodinove". Za našega Batorića, neženje, nisu, istina, ovi nazivi imali pravoga smisla, ali on je u nedoglednom svom pijetetu ostavio kako je bilo. Prva odaja u desnom krilu bila je "dječja soba". Još za našega Batorića bile su u njoj zipke, mali stolići s klupama i kratke postelje s visokim rešetkama. Do ove sobe bijaše gospođina spavaća soba. Ova bijaše nešto manja od prve. Pokućstvo je u njoj bilo svakakvo. Ormar od teške crne hrastovine bio je još iz renesanse; stolić do njega, s jasnom pločom, na kojoj je bila slika a la Watteau, i sa bijelim nožicama, bio je iz doba Louisa XVI, a suprotni je secretaire od crna drva svjedočio da je iz doba direktorija. Tanki korintski stupići i sav oblik, sjećajući te na kakav grčki hram, izražavao je onu silnu želju tadašnjega doba da se približi u svemu najklasičnijim republikancima – starim Helenima. Takav je ormar, dakako, spadao zacijelo u kuću enciklopedista Vuka, pa, kako je Batorić pripovijedao, bijaše to dar Vukov ženi kad se rodio naš Batorić. – Postelja u sobi bila je iz doba carstva, urešena zlatnim orlovima i lavljim pandžama. Bila je kratka i dosta uska, a nabavio je Vuk Batorić kad je bio u famoznoj svezi s napoleonskom upravom. Nad posteljom je visila posve potamnijela uljena slika u smeđem okviru. Nije se više raspoznavalo je li to sv. Josip ili sv. Katarina. Tek se sačuvao ljljan. Stari Vuk dugo se protivio da mu se takva slika nalazi u kući, no žena, premda je bila pokorna i blaga dušica, nije htjela da mužu popusti. Najposlije svršio je bijednik tako da je na umoru sliku cjelivao.

Na drugoj stijeni, nad secretaireom, visili su portreti Batorićeve majke i oca mu gospodina Vuka. Ona bijaše naslikana u bijeloj, od Marije Antoinette u modu uvedenoj odjeći s modrom kabanicom (manteau); frizura joj bijaše silno visoka kao kakav toranj. On se pak sjao u naprednjačkom modrom fraku wertherskom i bio bez perčina, ali ipak napudrane kose. Pod portretima je visila nekakva majstorski izvedena engleska gravira s naslovom: The moraliste. Sličica je prikazivala starca, a pred njim dvije lijepe mlade žene u novim modernim odjećama i pretjerano visokim frizurama a la marechale.

Na suprotnoj su stijeni bili portreti roditelja Batorićeve majke: gospodina Tomaša Viranya de Tomasin et Raczfallu i žene mu Elizabete rođene Grasser von Lilienfeld. Ovu je pretkinju krivio stari Vuk što mu je sin "riblje krvi".

Na jednom stoliću bile su naslagane knjige pokojne Batoričke. Po svoj prilici bijahu joj one najmilije. Sjećam se da je tu bio Vergilije u originalu u pariskom elzevir-izdanju, zatim ulomci Goetheova Fausta, Sterneov "Voyage sentimentale" i neki svesci Pichleričinih djela, da – još i roman pokojne Šopenhauerke "Die Tante".

Majka Batorićeva bila je osobito izobrazena. Istina, njeni listovi, pisani sad francuski, sad njemački, sad opet hrvatski, bili su puni ortografskih pogrešaka, ali je ona ipak, kako je uvjeravao njezin sin, umjela latinski bolje govoriti nego otac Vuk, te s prijateljem fiškalom Žuženićem nije nikad razgovarala drugačije nego "dijački". Da je izvrsno znala francuski, svjedoči nacrt što ga je njoj u čast naslikao neki Francuz capitaine Cornier, na kom je galantni Francuz napisao pod akvarelnu sličicu ruže da je u društvu fine i dražesne gospođe Leonore posve lako zaboravio da je daleko od Francuske, te je gotovo teško mogao pomišljati da se nalazi u divljoj Iliriji. Bilo je to naime iz vremena francuske okupacije, kada se Vuk poradi svojih pothvata s francuskom upravom preselio bio u Posavinu, na svoj tamošnji "predij".

Taj je nacrt bio u okviru i visio na zidu nad stolićem s knjigama. Bijaše tu na istom stoliću još nešto što, rekao bih, nije pristajalo u društvo knjiga – naime nekakva komplicirana mašina za kavu s uskim isprevijanim cijevima od stakla i mjedi. Što je ta mašina dospjela ovamo pokraj knjiga, tomu ne treba ni da se diviš ni da zamjeraš gospođi Leonori. Zaonda bila je takova mašina, pa i sama kava, silna rijetkost u hrvatskim kućama. Tek naprednjak Vuk uveo je taj "jozefinski običaj". Susjedi ga nisu samo malo psovali zbog toga: "Gdje on može kavu kod kuće sijati? – Mora je u dućanu kupovati; a koji poštenu gospodar neće prije zrelo promisliti nego što se riješi da troši na nešto što ne možeš kod kuće prirediti? Bome, šta će mi kava da nosim novce trgovcu, a ono ja mogu imati ili pražetine, ili malo slanine, ili makar i čorbe, a ne stoji ništa!" – Ovako su govorili starci i ogovarali Vuka i Leonoru, spočitavajući im uz to što upotrebljavaju dapače i svjetiljke i svijeće-voštanice, a ne lojanice koje može marna gazdarica sama priređivati.

Batorić je u toj sobi ostavio sve onako i na istom mjestu kako je bilo za pokojne majke. Iste su mirisne trave i sušeni teji bili još na ormarićima. Može biti je još iz onoga dalekoga doba ova soba jače odisala svima tim bliskim mirisima. Ni u jednoj drugoj sobi nije bio taj vonj tako oštar.

Treća soba nije bila ni u čemu znamenita. Tek ogromna zelena peć u baroknom stilu, na vrhu s vazama, koje su bile, gotovo bih rekao, trudne ili naduvene, bijaše još jedino na što bih se u čudu obazreo, jer tako velike peći ne možeš nablizu vidjeti. Međutim u Brezovici bile su i ostale peći neobično ogromne i visoke. Nazivali su ovu sobu "sobom za stranjske", te bi u njoj gosti noćivali.

Odozvana bi došao u "palaču", najveću sobu od svijeta. Tu je bilo odnekada središte brezovičkoga života. Srednja vrata hodnika vodila su također u nju. Ovamo je svaki stranac najprije ušao. Batorići primahu u njoj svakoga. Seljaci se nisu usudili dalje u druge sobe, pa ako nisu nikoga zatekli u njoj, to bi "pokornim nakašljanjem" javljali da su nazočni, sve dotle dok se ne bi tko pokazao.

No najznatnije je što su u palači i nigdje drugdje bili oni beskrajni "objedi" koji su trajali od podne do kasne noći, one nebrojene slave svijeta imendana i rođendana: ovdje se sakupljalo gospodsko susjedstvo čitavoga kraja. Nijedan se Batorić nije ogriješio o taj običaj. Stari svakakvi "bilikumi" u visokom crnom ormaru sa staklenim vratašcima bijahu tome najklasičniji svjedoci. Ta djed djeda Matije po imenu Gabriel, a po časti kolonel i zapovjednik nekoga pograničnoga gradića u Međimurju, nahodi se u imeniku članova "od pinte", u koji se upisao kao doktor Frešl. Sin njegov Krištofor nije doista ostavio u "dogodovštini domovine" bogzna kakvih sjajnih tragova poput svojih pradjedova, ali se zato pripovijedalo još njegovu unuku da je Krištofor bio silna ljudeskara, koji je mogao popiti najednom tek za okladu pola vedra vina stare stubičke ili križevačke mjere. A Matija, slavljeni djed našega Batorića, nije se baš izrodio. Pio je silno, te je liberalcu Vuku možda još više zamjeravao što ne zna piti, nego što je uz cara Josipa. Starac, komu bijaše već kojih sedamdeset godina, mjerio se u pilu s najmlađima i tvrdio da ljudi nazaduju, jer nema više onakvih junaka kakav je bio njegov otac Krištofor. Kad je godine 1812. slavio svoj rođendan, tako ga obladala divna kapljica ab anno elfe da je obolio još one noći i za nekoliko dana umro.

Možebiti je ova "vinska krepost" naših staraca osamnaestoga vijeka kriva što su poslovi hrvatske kraljevine pošli onim putem kojim su pošli, i na kojem se izgubio samostalni dikasterij, a mjesto njega izišli glasoviti saborski članci devedesetih godina.

Odmah uz palaču bila je "soba gospodinova", najtamnija najuža, rekao bih, najmračnija soba u cijeloj Brezovici, prenatrpana svakakvim pokućstvom. Jedan je zid bio posve sakrit visokim ormarima i štelažama, punim pisama, knjiga i globusa; osim toga bili su tu latinski klasici u svakojakim izdanjima, hrvatski i ugarski pisci

sedamnaestoga i osamnaestog vijeka, prijepisi saborskih zapisnika, gospoštinski "komputuši" (računi) – sve se to diljem vjekova ondje nanizalo.

Na suprotnom zidu visilo je oružje, stare sablje demeškinje, još stariji mačevi i turske pištolje ispremiješane s lovačkim puškama od kojih je većina bila još na kremen.

Nad uskom posteljom iz doba Napoleonova bilo je naslonjeno uza zid starinsko drveno propelo s Kristom koji je posve pocrnio. Ovo su propelo upotrebljavali Batorići na krstu i na umoru. Naš illustrissimus, premda nije bio suviše nabožan, opet bi često uzeo križ u ruke i pobožno ga poljubio.

U kutu iza peći crnjela se željezna, dosta omašna škrinja. U njoj se čuvao obiteljski arhiv. Pradavna tradicija pričaše da je tu škrinju nabavio jedan od pređa, jer mu je neka žena prorekla da će Brezovice nestati u plamenu. Bog sam znade nije li Kornel Batorić, umirući pred gorućom Brezovicom, pomišljao na ovo proročanstvo.

Uz ovu bila je još jedna soba, tek nešto šira. Pokućstva u njoj nije gotovo ni bilo, a zvala se "ptičja soba", jer su u njoj odnekada imali Batorići ptice-pjevačice. I za Kornela Batorića bile su tri stijene pune krletki, u kojima su vazdan cvrčali sitni glasići naših domaćih čizaka, češljugarki, srakopera, zimovka i drugih pjevačica. Kanarinaca nije bilo; Batorić ih nije podnosio. Otac Vuk bio je na glasu ptičar i uvelike hvatao i lovio ptice. Kornel je sam povjerio taj posao u posljednjim decenijama svomu Vanku, ali prije dok je đakovao, bijaše mu to najmilija zabava. – Ali bilo je onda i ptica! Bog bi ga znao – i toga je sada nestalo, baš kao da ovo sadašnje vrijeme ne prija ni ovim malim sirotanima. Nekoć – ta sve se crvenjelo od češljugara i čizaka – dolijetalo iz gore, da si mislio: oblak je, a sada, provedem čitav dan u bašči i jedva čujem jednu ptičicu! – govorio i tužio se često Batorić.

No znamenita je bila ta soba stoga što je bila takozvana "soba duhova". U njoj je naime visio jedan obiteljski portret sam za se. Drugi portreti, osobito stariji, bili su svi u palači. Za taj se portret naime bajalo da duh lica koje prikazuje ova slika dolazi prije svake znatne zgrade te se pokazuje ljudima, a zvali su je "crvenom gospom".

Portret je prikazivao krasnu mladu ženu iz početka sedamnaestog vijeka. Slika je bila pravo remek-djelo Tizianove škole. Već je to podraživalo u mene odvajkada znaličnost. Kako do bijesa dolazi takova slika u barbarsku drvenu kuriju?

A istom samo lice! Kako je krasno moralo biti to lice! – Ne sjećam se jesam li za života ikada naišao na takovu ljepotu. Tek portret glasovite grčke ljepotice iz osamnaestoga vijeka, poznate kao grofice Potočke, može se donekle isporediti s ovim

licem. U prvom rascvjetu moga mladenaštva mene je jednoć toliko osvojila ova ljepota da sam privukao pod sliku stolac, popeo se na nj i poljubio sliku baš na usta, a cijelom mi unutrašnjosti prostrujalo nešto čarobno i drago; sve sam se potresao od uzbuđenosti. Bilo mi je kao da je živu gledam pred sobom i od stida poniknem očima, ali tad se prenem i srčano podignem pogled do nje, čvrsto uprvši oči u tu divnu plavu kosu, u te krupne crne oči, pune djetinjske još radoznalosti i životne radosti – u one fine odlične crte i u ona divno složena ustanca oko kojih lebdi obijestan smiješak.

Gotovo sam se ljutio, što je od takve prilike ljudska ludost učinila "zlokobnog duha". No opet treba da priznam: ja sam odonda nekoliko puta prenoćio u Brezovici, nadajući se da će mi se možda ukazati!

Da što поблиže o njoj saznam, uzalud sam salijetao Batorića – on se ugibao tomu – a obična je tradicija znala da je ta gospođa nesretno dovršila, da su je umorili ili živu zazidali, i take slične tričarije. Na samoj slici nije drugo stajalo, nego žutim slovima na donjem kraju upisano ime: Maria comitissa de Blagay.

Jedne večeri, dok je napolju već pala noć, tamna kao u rogu, a vjetar duvao i lomio da je bilo strahota slušati, ostao sam u starca. I tu se desi da smo začeli od duhovima. Spomenemo i "crvenu gospu". Reknem da ne mogu vjerovati u nju. Illustrissimus se ražesti i uzme tvrdoglavo braniti da doista dolazi taj zlokobni duh.

– Pa jesi l' vidio illustrissime domine?

– Nisam – ali moja pokojna majka – Bog joj daj mir i pokoj duši – vidjela ju je baš pred smrt očevu.

– Vidjela – pa kako?

– Item – pripovedala mamica – ona baš išla iz očeve sobe – ocu bilo jako zlo – nu nekaj mu odlahnulo. I kad je majka svršila molitve i legla vu postelju – utrnula sveću – eto začas – najenput u sobi – nekakva svetlost – ne svetlost kakti od sveće ili lampe il po danu – ne – već nekako druga – čisto neobična – a opet se u sobi jasno razabirala svaka stvar. I u taj čas primeti majka kano da netko stoji pri uzglavlju postelje, pak ju jednako promatra. Ona se sirota obazre – i eto na – opazi krasnu, mladu žensku, u grimiznoj kano plamenoj suknji. "Ah – crvena gospa!" – otme se materi prestrašen krik. Nato nestane svega. Majka je odmah sve pojmila, poslala još one noći po duhovnika – a ujutro je bil otac mrtev.

– Da – pa zar je zbilja bila ona kojoj se portret nalazi u sobi?

– Pa da! – Ah – ta znaš valjda – tu se pripovijeda svašta. – Bog bi ga znao – moralo je davno – davno biti.

Napisana je i nekakva pripovijest o tome.

– A gdje?

– Bijaše rukopis – odvrati Batorić nevoljko na latinskom jeziku. – Moj ga je otac uzajmio Tomašu Kegleviću – a on, kako je bio gladan knjiga i takvih stvari, nije više vratio. Bog zna ima li još na svijetu taj sveščić, sjećam se – bila je tanka, lijepo pisana knjižica. Ta pođi u Lobor, možda ćeš ga naći. Ne znam ti više, mene ne pitaj.

Vidio sam, a i otprije sam znao da od starca neću više ništa izmamiti, no ipak odlučim potražiti rukopis. Bio sam zbilja tako sretan te sam ga dobio u ruke. Bio je pisan talijanski, u obliku novele. Sadržaj se slagao dobrano s tradicijama, te je i pisac spomenuo na koncu u posebnoj bilješci da Marija hoda po Brezovici kao duh koji javlja svaku nesreću obitelji, i da je proklela Batoriće, da će Brezovica izgorjeti. Ja sam taj rukopis dapače preveo sve zaradi krasne slike koju sam spasao od požara.

Taj je portret jedini ostatak od sve Brezovice. Ni željezna škrinja nije odoljela silnoj vatri; našli su je kao salito željezo.

Kad god sam poslije s našim magnificusom Radičevićem govorio o Brezovici, svaki put je starac najradije zalutao u razgovor o "crvenoj gospi", o njenoj kletvi, te kako se ispunilo njezino proročanstvo.

– Ha, amice, zar je sve to tek slučaj? Što čovjek može znati, četvrte dimenzije ne poznaju naša ćutila, al ona ipak jest! – Morao sam se starcu nasmejati, ali ipak i ja sam ponavljao sam sobom poznati stih iz Fausta ili iz Hamleta – ne sjećam se pravo.

Roman portreta (1616.)

Kennt Ihr das alte Märchen?

– Es klingt so süß, es klingt so trüb,

Sie mussten beide sterben,

Sie hatten sich viel zu lieb.

Heinrich Heine

Evo, što sam našao u rukopisu o brezovičkom portretu: Pod konac šesnaestoga vijeka doselio se u Veneciju hrvatski velikaš knez Blagaj. Iz domovine je morao otići, jer su mu Turci popalili gradove i sela, podanike što podavili, što u ropstvo odveli, zemlje posvojili, a što je od njih preostalo, u gornjim stranama kraljevine, izgubio je tako što je gradačka komora posjela ta imanja u ime obrambenih obzira i ondje svoje vojnike, vlaške bjegunce, nastanila. Blagaj ostade gotovo bez svega. U toj svojoj nevolji uteče se rodu svoje žene, rođene Mlečanke iz moćne obitelji Morosina. Rođaci ga ovi pozovu u Veneciju i tu mu dadu u jednoj od manje sjajnih palača na Rialtu priličan stan, pomažući ga također novcem, koliko im dopuštaše njihov veliki imutak pored silno raskošna života.

Ponosni je hrvatski gospodin trpio stoga mnoge i premnoge muke, no tješio se, da je tek za čas ovamo došao. Ali – što je jednom izgubio, sve je govorilo, da je izgubio zauvijek. Turci ostali u zaposjednutim stranama, a protiv komore nije uspio nikako, premda su ga u tom pomagali i hrvatski staleži i redovi.

Tako je prošla i petnaesta godina, otkada je otišao iz domovine. Ali za dugih tih godina jenjala je i silno popustila pripomoć rođaka, te je Blagaj imao svaki dan gorih neprilika. Njegova je radost bila i njegova najveća briga. Imao je naime devetero djece. Najmlađe bijaše njegovo osobito ljubimče, a bila je to kćerka Marjeta. Kad je navršila svoju šesnaestu godinu, bila je tako izvanredne ljepote, da ju je jedan od najslavnijih tadašnjih slikara umolio, neka mu sjedi za portret, i dogotovivši sliku pokloni je ocu s molbom, ne bi li smio "divno ovo lice" upotrebiti za svoje remek-djelo, koje je imao izraditi za francuskoga kralja. Gdjegod bi se Marjeta pokazala, svagdje je usplamtela srca i mladih i starih ljudi. Opći glas je bio, tko jednom Marjetu vidi, da je neće nikada više zaboraviti.

Tako se dogodi i hrvatskomu podbanu Gašparu Batoriću. Taj je došao u Veneciju kao poslanik hrvatskih staleža i redova, da ishodi u republike pomoći protiv

zajedničkoga neprijatelja Turčina. Kneza Blagaja potraži kao staroga znanca i zemljaka, a i zato, što je mislio, da će uzanj laglje doći do cilja. Tom prilikom vidje podban Marjetu. Krasota djevojka u prvi mah ga već posve savlada. I on, čovjek udovac, otac odraslih sinova, djed nadobudnih unuka – on, prokušani junak – vojskovođa i umni hladni državnik, od prvoga se časa tako silno i strasno zaljubi u mladu djevojku, te mu se čisto činilo, da bez nje ne može živjeti. Još isti dan zaprosi Marjetu u roditelja. Djevojke nije pitao može li mu pokloniti srce svoje. Njime je posve premahnula strast i nije mislio na drugo, nego da sebi osigura posjed tolike ljepote.

Stari Blagaji prihvatili su objeručke ponudu podbanovu. Njegova imanja bijahu u gornjim predjelima kraljevine, dakle dosta daleko od turskoga dohvata i nije bilo pogibli, da će ih izgubiti. Osim toga bio je Batorić mogućan dostojanstvenik i odličan plemić u cijeloj kraljevini. Plemstvo je uza nj stajalo kao jedna duša, te su i Frankopani i Zrinjski i Bakač-Erdödyji svaki put gledali da najprije njega predobiju za se, ako se radilo o predlaganju banskih kandidata, jer su tada sigurni bili da će pobijediti. Starac je Blagaj dakle mislio, da će s pomoću takova zeta još najprije doći do svojih dobara, što ih bješe otela komora. Najposlije sirotan nije imao miraza za Marjetu, a Batorić nije ništa tražio.

Kako je Gašpar tek na kratko vrijeme došao u Veneciju, odredilo se naskoro vjenčanje. Rođaci se Blagajkini pobrinuli da se svadba proslavi što ljepše i što sjajnije. Ista republika odluči da svoga gosta i poslanika susjedne kraljevine tom prilikom posebice počasti. Zato je odredila na dan svadbe sjajnu regatu na državni trošak na Canal-grande, a kod vjenčanja bijaše i dužd i članovi obaju vijeća, prokuratorji – i gotovo sve mletačko plemstvo.

Marjeta, u bogatoj raskošnoj odjeći od bijele svile i srebrenomodra brokata bila je lijepa kao božica Aurora. Milo njeno i još napola djetinjsko lice sjalo se od radosti i udivljenosti. Silna ova slava omamila je i veseljem zanjela. Tek nešto je smučivalo. Kad je naime iz gondole na kopno stupila i pokročila piacetom, pričinilo joj se, da čuti, kako je netko uporno i žarko prati pogledima. Između tisuću očiju, koje se u nju upirahu, kao da oči ovoga nekoga najstalnije počivaju na njoj.

Nehotice se obazre i spazi pod arkadama mlada izvanredno lijepa čovjeka, kako je jednako gleda, kako mu se oči plamenom krijese i kako mu usne podrhtavaju, a obraz se kao bolno nateže. Nije se mogla podsjetiti da ga pozna, ali joj se činilo kao

da ga je već negdje vidjela. A vrući, gotovo goreći pogled mladićev učini da se Marjeta strese i zamjetljivo lecne u ramenicama.

Blizu bazilike snađe se ipak i kod započete ceremonije zaboravi sve; nu baš u čas, kad je svećenik-biskup upita, ljubi li svoga vjerenika, ona se opet sjeti mladića pod arkadama i opet počuti, kao da njegov pogled na njoj visi. I ne pazeći na pitanje, morade se Marjeta obazreti i tad vidje u najbližoj blizini blijedo lice mlada čovjeka; krasno, ali i silno žalosno. Djevojka se posve smete i nije više znala što to s njom biva, a stare gospođe i gospoda u čudu su kimali glavom i šaptali da je ta zabuna vjereničina zlokoban znak.

Još pred domaćom palačom nije se Marjeta mogla riješiti osjećanja da je oči nepoznatoga mladića sveudilj prate i u strahu nije se usudila ni trenuti očima na stranu.

Malo dana poslije svadbe odredi podban, da ide sa ženom put domovine. Marjeta nije ni jednom riječi zamolila da bi još koji dan ostala u očinskom domu, kako i nije sve ove dane ni blizu pristupila k prozoru ili k altani, da se ogleda na ulicu i kanal. No zato su roditelji zaokupili Gašpara, da ga još ne puste. – Ma to je prebrzo! – klikne kneginja Blagajka. – Ostanite, velemožni gospodine i ljubazni moj sine, barem još kojih osam dana. Moje materinsko srce mora se tek priučiti na pomisao, da mi se dijeliti s Marjetom. A i ona treba istom da privikne! – Ah – velemožni milostivi gospodine zete, dajte se smilujte momu materinskomu srcu!

– Nije moguće – svijetla kneginjo! Moram poradi poslova kraljevine što prije kući. Vi ćete, milostiva gospođo punice, oprostiti, da ne mogu udovoljiti vašoj želji, koja je u svakom drugom slučaju za mene zapovijed i kojoj sam ja najvjerniji i najpokorniji rob. Ali – kući moram odmah.

– Dakle zbilja moraš, Gašpare? – umiješa se Blagaj.

– Vaša velemožnosti, visokorođeni kneže i milostivi moj taste, vi ćete najbolje znati, da tako mora biti. U taboru i na granici trebaju me komore i protiv Turaka; u saboru trebaju me protiv komore i protiv palatina. Uvijek moramo da mačem i perom branimo ono što nam je još preostalo. Za kćerku pak vašu moju milostivu gospođu i kućnu družicu, nemajte brige. Ja ću Marjetu čuvati kao zjenicu u oku.

Nisu hasnile nikakve molbe, nikakvi potoci suza – podban je Gašpar ostao na svojoj riječi i nije htio pridati niti jednoga minuta da Marjeta dulje ostane kod roditelja.

Mlada je žena plakala u potaji; pred čovjekom je svojim tiskala suze u nutrašnjost. Bilo ju je čisto strah mučaljivoga toga muža, kojemu je lice kao od kamena i koji je izgledao stariji od njezina oca.

I tako podoše.

Tek nakon tri nedjelje dana svršio se put do Brezovice, imanja Batorićeva u varaždinskoj županiji, što je još danas u rukama njegovih potomaka.

Za cijelo vrijeme dugoga svoga puta nije Marjeti odlanulo. Što je dalje u Hrvatsku unilazila, to joj se teže svijala oko srca tuga. Slika sjajne ponosne "kraljice mora" neprestano joj lebdila pred očima, roditeljska kuća s veselom, mladom joj braćom jednako joj oblijetala duh, a duša joj čisto pogibala od bolna čeznuća za milim domom. A sada – mjesto zlatom nakićenih mletačkih palača gleda porušene gradove i izgorjele dvorove, njihove tmurne i tamne ostanke usred opustjelih sela. – Mjesto vesele bezbrižne povorke nacifranih sinjora i dama po merceriji nikad praznoj i po pijaci sv Marka, mora vidjeti svaki čas beskrajne redove svakakvih vojnika, sličnih razbojnicima, mora slušati pijanu viku kranjskih lancknehta ili španjolskih arkebuzira, ili joj opet muči uho bogomrska kletva vlaških haramija i turskih zarobljenika, ili joj trapi srce i u dušu je dira bijedni plač matera, žena i kćeri, kojim prate gladne i napo gole ljude za rastanak, jer ih banski telali zovu pod zastavu, da idu u boj protiv Turčina. – Mjesto jasne pjesme gondoljera, što se krili do nebeskih visina, sluša sada muklu, beskonačnu, tužnu pjesmu seljaka, kojom bugari, što ga tjeraju od ognjišta, polja i djece, da ide na granicu kopati opkope i šančeve, popravljati tvrđave i logore. – Mjesto vesele bezbrižne braće i ljubaznih družica sjedi uz nju strogi tihi muž, umjesto njihove šale osjeća njegov brižni zamišljeni pogled, kojim je gleda kako bogataš gleda svoj biser, a od toga pogleda – ma kako bilo – ona je morala drhtati.

– Ti si još uvijek tužna, milostiva gospođo i ljubazna družice moja – rekne joj Batorić pod konac puta, kad se sirotici preko volje oteo previše dugi uzdah.

– Neka mi oprostí vaša velemožnost, milostivi moj gospodaru i družo, ali ja sam se sjetila svojih roditelja.

– Ovo ti, ljubaznice moja, služi na čast, jer tko roditelje svoje štuje i ljubi, čini ono, što gospodin Bog osobito nalaže. A ja se nadam, da ćete i mene još ljubiti – o krasna gospo! – i on je uhvati za ruku i galantno poljubi, no odmah se zastidi te provale svojih osjećaja, te se opet dostojanstveno ispravi, i na licu mu se slegne predašnji mir.

*

U Brezovici se Marjeta pomalo priučila novomu svomu stanju. Gašpar, makar je bio strog, ozbiljan i strašan naprama cijelomu svijetu i sebi samomu, prama njoj bio je blag, pun ljubavi i sve joj je želio učiniti po volji. Ona ga dakako rijetko za što molila. Jednoć – nekoliko dana iza kako se Batorić kući vratio – dojavu mu, da je susjedni grof Erdödy-Bakač, s kojim je kao prijatelj grofova Zrinjskih živio u zavadi, natjerao svoje ljude u brezovičke vinograde i ondje dao malone sve trsove posjeći. Batorić je još dospio, te je mogao uloviti kolovođu neprijatelja. Dade ga do gola svući i protjerati kroz bičeve svojih haramija, a zatim zapovjedi, da mu onako napo mrtvu stave na trbuh živu žeravicu. Na jauk i plač nesretnikov doleti Marjeta u dvorište i s podignutim k nebu rukama zamoli u Batorića milost za čovjeka. Gašpar, koji prvoj svojoj gospođi nije nikada uslišao slične molbe, sada taj čas obustavi kaznu i dopusti da se izmučeni bijednik prenese pod krov, gdje mu Marjeta rane poveže uz pripomoć svojih žena. Ljudi Batorićevi čudili mu se i zaključili da će ili naskoro gospodin podban umrijeti ili je mlada gospođa kakova čarobnica, kojih, kako ljudi govore, imade u Talijanskoj sila božja.

Jedva što je Batorić koje četiri nedjelje bio u Brezovici, dođe k njemu plemić Podgajčić, sudac županije zagrebačke. Poslao ga ban, poslali ga staleži i redovi, da Batoriću javi, neka što prije dođe u tabor.

– Kraljevina na sve strane krvavi iz teških smrtnih rana – tako je počeo sudac – a ti, Gašpare, sjediš kod kuće. Ne znamo više, što bismo učinili. Kranjski staleži ne šalju pomoći, kralj ne daje pojačanja, niti se plaćaju ovi vojnici, što ih u zemlji drži, pa tako – mjesto da nas brane, plijene nas. Turčin pak svaki dan provaljuje u zemlju diljem cijele granice. Opet moramo slati ljude da na brzu ruku poprave gradove i šančeve na međi. Istina – žetvi je vrijeme, ali, makar propalo žito, tu nema oklijevanja. Osim toga carski generali sve se više šire u kraljevini i svaki čas trgau koji komad zemlje ispod banove vlasti. Moramo u saboru stvoriti nekakve zaključke protiv te otimačine. A tko će – ako ne ti! Čuj der samo ovo, što ću ti sada pripovijedati. Bio sam u bitki, znam dakle najbolje. Dok tebe nije bilo, navali kaniški paša na utvrdu Bakovčicu, mali tornjić kod Đurđevca. Za malo da ga ne osvoji, ali mi uprijesmo sve sile i obranismo zidine. Paša ode, otkud je i došao. Polovica naših ostade na bojištu. Bilo Turaka dva puta koliko nas. No Bog i blažena Djevica Marija ne ostaviše našega barjaka. Gradić je istina silno trpio i trebalo ga odmah popravljati.

A znaš da je križevačka županija gotovo već bez stanovnika – nema tamo dosta kmetova da se nađe dovoljno poslenika potrebitih za tako brzi popravak. Što ćemo, morali smo čak iz Posavine i Pokupskoga tjerati ljude gore u Podravinu, da poprave grad. Bilo baš u vrijeme kosidbe – i sad ljudi dolje nemaju sijena. No slušaj dalje. Jedva mi grad popravili, kad al eto general varaždinski pošalje kapetana sa četom Vlaha, otjera naše ljude i, kako čujem, već se Vlasi ondje stalno nastanjuju. Tu se mora nešto učiniti!

Batorić nije više ni časka oklijevao. Još se isti dan otpravi na put. Marjeta ga zaplakana ispratila pred dvor. Bilo joj strašno da će odsada biti posve sama u pogibeljnoj ovoj zemlji.

– Oj, premila ženo moja – ne plači. Bog je uz nas. Ja ću se vratiti čio i zdrav. Ta ne idem ja prvi put u boj. Sramota bi meni bila, i kukavštinom bi se smatralo, da ostanem u slatkome tvome naručaju, kad me domovina i vjera zovu. Ne bi zaslužio ni tebe, srećo moja! Ti znaš da osramoćen vitez ili bijedna kukavica nema prava ni pred Bogom ni pred ljudima da živi. A najmanje bi tada smio još pogledati u tvoje divne crne oči. Moli Boga, da bude milostiv tebi i meni.

To izgovoriv, uzjaši na konja, sudac mu se postavi s konjem svojim uz bok, ljudi njegovi za njim, i začas ih nestade pred očima Marjete, koja je ostala sama – posve sama.

*

Prošlo je već mnogo vremena, što Batorića nema. Iz banskoga tabora morade u Križevac na sabor, odovud u Beč pred kralja, da prinese tužbe staleža i redova protiv sile generala i protiv najnovije vrsti otimačina, kojima su oficiri i vojnici žene hrvatskih plemića otmicama vukli iz domova. Iz Beča je opet morao ravno u tabor, jer je opet bilo turske pogibli.

Za sve to vrijeme dobivala je Marjeta jedva kakove glasove o Batoriću. Na povratku iz Beča htio je da skrene s puta, te se navrati kući, ali dobije glas u Ormožu da je carski general dao posjesti njegovo dobro u križevačkoj županiji, da bi ga pripojio generalatu. Zato je morao odustati od svoje namjere, te je u kratkom pismu obavijestio Marjetu o svem i javio joj da po svoj prilici neće još dugo doći kući.

Marjeta nije mirne duše primila ovu vijest. Bilo joj teško, što mora ovako uvijek ostavljena i sama provoditi vrijeme, a svaki čas bojati se najtežih neprilika.

Jedne večeri nastane silna vika i gungula na dvorištu. Marjeta bila je kao obično sama u svojoj sobi i mislila na svoje roditelje, na svoju braću – na Veneciju. Kad čuje viku, silno se prestraši, a međutim nahrupi u sobu špan sa još nekoliko sluga i javi, da je došla noćiti na dvor jedna carska konjanička četa. U ono pak vrijeme bojali su se ljudi carskih vojnika gotovo jednako koliko i sultanovih. I Marjeta malo da ne izgubi svijest i zajeca, što joj nema gospodara kod kuće. Tek za čas sabere se u toliko, te naloži španu, neka odmah zapita došljake, što traže, a tada priđe k prozoru i pogleda napolje, gdje opazi konjaničku četvu: momčad sjahala s konja, nekoji traže staje i hambare, a jedan unilazi u dvor. I drugi htjedoše za njim, ali taj se tek nešto obrne i nitko nije više išao za njim. Očito je bilo: ovaj je vođa.

Marjeta protrne od straha i sakrije se u najtamniji kut sobe, u koju domalo stupi visok čovjek u oklopu. Bilo je tamno, i Marjeta nije mogla došljaka u licu razabrati. On je međutim brzo obrete i na čudo Marjeti, učini pred njom duboki naklon, pustiv svoj šešir tako nisko, da se je perjanica vukla po podu. Tada je blagim glasom upita, je li ona domaća gospođa, i ne čekajući odgovora odmah nadoveže, da je carski zastavnik i zapovjednik čete, po imenu Čezar Monti, koji moli za se i svoju družinu dozvolu, da smiju ovdje prenoćiti. Govorio je talijanski.

Marjeti bude laglje. Nije doista ništa odvrtila, ali se digne sa svoga mjesta i pozove iz bližnje sobe sluškinju, kojoj zapovjedi, neka donese u palaču vina i mesa, a sama napali luč. Sada umoli stranca, da pođe za njom u veliku sobu.

Ovdje tek baci pozornije oko na nj. Pričini joj se, da je toga čovjeka već negdje vidjela. I odmah bi na čistu, da je to onaj isti mladić, koji ju je na vjenčani dan tako uporno pratio očima. Ona se zadivi i, porumenivši dovrh čela, ponikne nikom. Neka bojazan, a opet i neka slađana ćut, zatalasaju u njoj.

Upita ga dosta drhtavim glasom, i kad joj odgovori da izim noćišta ne traži ništa – učini Marjeta kao da se kani udaljiti. Nu častnik stupi pred nju i umoli je, neka još koji časak ostane. Njegove su riječi treptile gotovo od molećega glasa i bile kao kakovo zaklinjanje. Marjeta je protiv volje morala popustiti. Nekako kao posve nemoćna spusti se na najbliži stolac.

– Zahvaljujem vam, svijetla damo! – klikne mladić nepretjeranim, nehinjenim zanosom zahvalnosti, a tada odmah nastavi pripovijedati o Veneciji i reče, da je odanle rodom. U slavnim uznosnim riječima uzeo dičiti i uzdizati ljepotu bajnoga grada. Kod toga gledaše zamjetljivom pozornosti i znaličnosti ravno u lice mladog gospođi, kao da nešto isčekuje u njemu, no Marjeta se silila, da se ne oda; hineći, da

ga ne prepoznaje, ali nije mogla savladati svoga veselja, što joj se pruža prilika razgovarati o dalekoj domovini, niti je mogla zapriječiti, da je ne mine pređašnja nesigurnost – ona se naprotiv posve s djetinjskom povjerljivošću prepustila ugodnosti zabave.

– Oh, što da vam još krijem, milostiva gospođo! – klikne napokon časnik – ja vas poznajem još iz Venecije. Od prvoga trena kad mi je dobrota božice Fortune dopustila da sam vas vidio u atelieru umjetnika, komu ste sjedili i koji je moj najbolji prijatelj – ah – od onda ja vas nisam više mogao zaboraviti; – ta – tako što bilo bi svakomu smrtnomu oku nemoguće – tko da vas zaboravi, koji vas jednom vidi!

– Vi ste preljubezni – prihvati Marjeta s dražesnom dobrovoljom.

A tada uzme u ruke svjetiljku, pridigne je prema suprotnoj stijeni te rekne: – Eto, ovdje je taj portret!

Mladić gledaše čas na sliku, čas na Marjetu i najposlije uz dugi uzdah otme mu se iz dna srca zadivljen usklik: – Oj Bože, kako ste krasni!

Marjeta se ljupko nasmiješi, ali i zastidi pred žarom njegovih pogleda. Hitro položi svjetiljku na stol. Bila je posve zabunjena, i u toj smetnji, ne znajući pravo, što čini, odade se, da se i ona njega sjeća.

– Dakle se sjećate? O hvala vam, gospođo; ja sam presretan s te misli, sada se cijenim sretnijim od najmoćnijega vladara, jer znadem, da je vaše božansko oko udostojalo zamijetiti mene, za vas neznatna crva. Hvala – hvala! Gospođo, dopustite mi po tom, da vam sve kažem, i da vam sve otkrijem, što se u tome vrućem mojem srcu krije od prvoga časa. Odonda mi je izgubljen mir za svaki časak, što vas nisam vidio. Čitave dane i cijele noći vrebao sam na svaku zgodu, da pribavim duši svojoj čistu i nedužnu sreću, da se oči moje mogu nasladiti pogledom vaše nebeske ljepote. Žalibože, nije bilo prilike da vam se približim. Makar sam plemić kao i vaš otac, nisam se usudio ni da pomislim na takova što, jer sam tek bio kukavan pjesnik bez imutka i bez dohotka. Ah – i tako dođe onaj strašni dan, kad vas je Venecija izgubila, a ja postao najbjednijim čovjekom, bjednijim od onih nesretnika, kojima je priječi preko "Ponte dei Sospiri". Smilujte se, pustite, ja moram, svijetla damo, ja moram, da vam sve kažem! Znajte dakle, da sam danas carski vojnik, da sam ovdje jedino od želje, da vas vidim. Ostavio sam Veneciju, stupio u stranu vojsku, u četu, za koju sam znao, da ide u Hrvatsku. Sve to poradi vas! I danas sam krenuo stramputicom, samo da u vaš dom uljezem, da vas vidim – i da vam kažem prije, nego što me u ratu zrno zahvati, da vas ljubim, krasna gospo, kako vas nitko na svijetu ljubiti ne može! – Ah,

otkako sam prekoračio među ove kraljevine, svejednako sam raspitivao za vaš dom, i gledajte – Bog me je uslišao – i to je znak, gospođo, to je znak, da on moju ljubav ne proklinje – on joj se je smilovao!

Dok je Čezar ovo govorio, lijepo je njegovo lice čas plamtalo od zanosa, čas bljedilo od uzrujanosti i strasti. Marjeta se morala protiv volje zagledati u njega i nije mogla da mu prekine riječ – tek na koncu pokrije objema rukama pobljedjelo lice i ne znajući zašto pade u grčeviti plač.

– Oprostite mi! – zabrinuto prihvati riječ Čezar i skoči sa stolca, te približiv joj se nastavi ponešto tronutim glasom: – Zašto plačete? Jesu li možda ove suze po mene prijatne? Ah, u najboljem slučaju one sažaljuju moju ljubav – jao, valjda i to ne! Zar vas dakle moje riječi vrijeđaju ili vam boli zadaše? Bože, koliko sam nesretan – o, ne ljutite se i oprostite mi, smilujte mi se, Marjeto, ja vas ljubim, morao sam vam to kazati!

– Ali, don Čezare, ja sam žena drugoga! – upade mu naglo u riječ Marjeta.

– O taj drugi ne može vas ljubiti, kao što vas ja ljubim. Ja sam vas prije njega ljubio, on vas je meni i mojoj ljubavi oteo; vi ste mladi, a on starac – kud će on moći ljubiti inače, nego li što skupac ljubi svoje zlato. A ja, o krasna ljubljena gospo – vi ste meni isto, što je cvijetu bijeli dan, što je oku sunčani trak, što je orlu visok zrak, što je ribi brzi val. O, Marjeto – takova ljubav ne može, niti smije biti bez milosti pred Bogom. A vi? – Ali, ako vas ova moja ljubav vrijeđa, ja ću radije izdahnuti ovdje pred vašim nogama, nego li dalje živjeti!

I on se spusti na koljena. Dah njegovih širokih i burnih grudiju dizao se vrućim talasom do nje. Taj dah čisto je mladu ženu umarao, on ju je teškom nemoći omamljivao.

I njegove usne stale šaptati slatke mile riječi, koje su strasnim, raskošnim romonom plivale do njenih sitnih ušiju. Krasni zaljubljenik slavio njenu božansku ljepotu, uzvisivao nju cijelu u nebeske visine, nazivao je svojom Beatricom, spominjao časove svoje dugotrajne vjerne ljubavi i žarko opisivao slasti, koje pruža prava ljubav.

Marjeta se tresla pod plamenom snagom laskavih ovih riječi, one joj zamnjevale kao bajna melodija, kao vječna pjesma, kao sjaj talijanskoga neba; svijetile joj kao žarke boje južnoga cvijeća, šaptale kao žamor valova sa Lida kad ga vjetar nosi do laguna.

– O gospo moja, divna Marjeto, ne kratite mi pogleda u to čarobno i krasno vaše lice, dajte da uronim očima u dubljine tih žarkih plamtećih vaših očiju – dajte, da se okrijepim, dajte, da mi odlane srcu; ne sakrivajte se predamnom, koji vas toliko ljubim!

– Ne govorite ovako, za miloga Boga! I vi i ja griješimo – sabere se napokon bijedna ženica.

– Ha, griješimo? Zar je grijeh ljubiti vas, koji niste nego za ljubav stvoreni, tako lijepi, tako mladi? Zar nije veći grijeh, kad vas hladno staračko srce u svoj ledeni ogrljaj vuče? Oh, Marjeto, Bog sam usadio je jedinome ljudskome srcu moć, da poznaje ljubav – ona dolazi od Boga. A moje srce prekipljuje od ljubavi, ja ne čeznem ni za slavom, ni za moći, ni za bogatstvom; ja čeznem samo za vašom ljubavi; o Marjeto, uslišajte me, ili ja moram umrijeti.

– Ali ja vas ne smijem ljubiti, nesretni don Čezare!

– Ah, što mi to govorite! Pođite sa mnom – sjednite na konja sa mnom – još sjutra smo preko granice – ja imadem u Friulskoj prijatelja, on će nas primiti. Ondje, u njegovoj staroj kuli, među neprohodnim Alpama neće nitko moći do nas. Nitko nas neće priječiti u užitku naše ljubavi. Pođite, pođite!

– Jao, ne govorite dalje!

– Vi me dakle odbijate? Stotinu sam dakle milja uzalud prošao, pustio otadžbinu, uzalud stupio pod tuđu zastavu, prisegao vjernost stranomu vladaru, koji me sjutra može poslati, da vojujem protiv zastave sv Marka; – sve sam to radi vas, bajna ženo, učinio, a vi me odbijate! Skončat ću jadni taj život – ovdje pred vama; urinut ću u ludo ovo svoje ljubeće srce – eto – nož! – i on trgne iz pojasa kratku poput zmije cackleću se i gipku toledsku oštricu.

– Za Boga, stanite, bacite na stranu, dajte je meni. Vi ne smijete, ah, Čezare, vi ste dobri, vi ste tako plemeniti, ispunite mi molbu; – ja vas molim, da ne činite sebi zla – nemojte, da me tako ražalostite.

– Vama je dakle stalo do moga života; – ah, ta vi me dakle ljubite! Marjeto, Marjeto, ja sam blažen! Marjeto, pođite sada odmah sa mnom.

– Ne, ne, Čezare! – klikne mlada žena i njene oči segnu pogledom za raspelom, što je sa suprotivne stijene gledalo na nju. I kao da pred nečim bježi, skoči u pokrajnu sobu i zatvori za sobom vrata.

– S Bogom, gospođo – javi se tada još časnik. – Ja idem, Bog će mi se smilovati i u prvoj bitki, u kojoj ću se boriti za njegovu vjeru, nadarit će me turskim tanetom.

Marjeta je klečala u drugoj sobi nasred poda. Gorko je – gorko plakala. Svoje burne osjećaje dušila je u beskrajnim dugim molitvama. Tako je ostala cijele noći. Kojiput samo da joj ne provali na usta pitanje: "Zašto sve to?" – ali svakiput je i lik muža njena i mučenički obraz raspetoga Boga udušio pitanje.

Rano u zoru ode četa. Marjeta razabra zapovjedački glas Čezarov. Kad je posljednje jeke od topota nestalo, Marjeta se strese po svem tijelu i neopisiva žalost okupi joj dušu. Sa svih strana kao da ju je nešto teško oklopilo:

– On će se navalice baciti u najžešće redove boraca, srnut će u pogibao, pogodit će ga smrtno zrno – a svemu ću biti ja uzrok: sve će to od žalosti za mnom učiniti – i njene oči izgube se u gustim suzama bez prestanka.

Sluškinje, koje u jutru dođoše u sobu, prepadnu se, kako im gospodarica izgleda blijeda i kako su joj oči nabrekle od plača i od nesna. Nisu se usudile, da je pitaju, kakova je nevolja muči, i mišljahu, da je to sa straha od jučeranjih gosti. Da je umire, začеше hvaliti, kako je ova četa bila posve drugačija, nego li pređašnje, koje bi ovako u dvor dolazile. Inače se nije moglo dosta nasmagati, a taj put zadovoljili se ljudi svačim, što im je špan dobre volje dao. Pripovijedale su dalje, kako su vojnici španu kazivali da im je zapovjednik osobito dobar gospodin, samo da je uvijek silno žalostan. Još su pripovijedale da je gospodin zapovjednik svakuda propitkivao za taj dvor, jer da je valjda rođak gospođi; – i on da je iz Talijanske.

Marjeta je i slušala i ne slušala, a ipak nije mogla da se ne zanima za te razgovore; najposlije dapače uzela sama ispitivati da joj sad ovo, sad ono ponovo pričaju.

Tako je prošao dan.

Pod večer sve se dalo dosta rano na počinak, samo Marjeta nije mogla da pomisli na to. Jednako je mučio silan nemir; oko duše joj plazile crne slutnje. Dalo joj se također veoma na žao, što je Batorić tako dugo samu ostavlja u toj strašnoj – strašnoj zemlji. I srce joj jače nego ikada zadržće od čeznuća za Venecijom.

*

U kuriji sve već spavalo i nigdje nije bilo svijetla ni luči. Marjeta još uvijek bdi sjedeći u sobi, gdje je jučer s Čezarom bila. U jednoć joj se pričini kao da čuje nekakav polagani štropot po vanjskome zidu. Nije još pravo razmislila, što bi to moglo biti, kad je već pred njom stajao Čezar.

– Što, vi tu? – otme joj se prestrašen i veseo krik.

– Ne preplašite se, Marjeto! Slušajte me prije svega. Došao sam po vas. Ostavio sam vojnike, do jutra ćemo ih lako stignuti. Vojska ide pravcem k jugu, odonud eto nas začas kod mora, a onda galijom dalje – u Veneciju. Ja znam, da me ljubite; – o da – da – vi me ljubite: moje me srce o tom uvjerava, a ono ne vara. Pođite dakle sa mnom. Uslišajte me, nećete žaliti. Ja ću vam služiti, kako se jedino kraljicama služi; sve ću vam prostrijeti pred koljena, što vam tek srce zaželjeti može; – jer ja sam mlad, ja sam vješt na peru i na maču, prijatelj sam i ljubimac moćnih knezova, slavni vojskovođa. Oh, ja ću na vašoj strani moći svijet predobiti; ja ću vas uviti u svilu i kadifu, zlatom i alemom posuti vaše božansko tijelo. O Marjeto, ti ćeš biti i sretna i moćna, a ljubav moja blagosivat će te. Otići ćemo u Italiju ili Francusku – o gospođo divna, dajte, o, dajte uslišajte me – ta moja žarka ljubav – ona vas zove!

– Čezare, pustite me! – dahne ona napo bez svijesti, kad je on svršio i čamio pred njom na koljenima.

– Vi dakle nećete; jao mene nesretnika! O majko moja, zašto si me rodila, ako moram sada biti toliko bijedan. Marjeto, vi me ubijate, otklanjate srce koje vam je tako vjerno. O – vi ne činite pravo. Zar mislite, da bi dobri Bog dopustio tako žarku ljubav u srcu momu, da mu nije po volji? O Marjeto, ne bojte se grijeha, on nije u našoj ljubavi – on je, vjerujte mi, mnogo prije u nemilosrđu, kojim mi ljubav kratite.

– Čezare, ne mučite me; – ta velite, da me ljubite! Kako možete onda – oh, Čezare, ja sam bijedna – i ona od suza nije mogla dalje. Snažnom bujicom provali iz njenih grudi dug i glasan plač.

Čezar se prikuči k njoj. Dirnut i duboko tronut hoće da sustavi ove dragocjene suze, briše ih drhtavim rukama, šapće dobre utješljive riječi i molitve. Obuhvaća nježno njen tanki pas, dok ga ona nemoćna jedva slabo od sebe tura; baca se na koljena, dok ga ona milim, žalostnim glasom zaklinje, neka joj se smiluje i neka joj ne otmilje duše. Cjeliva joj skute i rub odjeće, sakriva svoje vruće čelo u mrzle njene ručice. On se od uzrujanosti sav trese, a ona svakim mahom više plače i ne opaža da joj svojim cjelovima briše guste suze, da se u strasnoj zaboravi čas ustima dotiče kose, čas poniknutog joj vrata, čas bijelih ramenica i okruglih grudi, koje pod žarom ovih cjelova trepeću. Prelesni srsi prođu joj cijelim tijelom.

– Sa mnom, sa mnom! – klikne najposlije strašnim, divljim i pobjedonosnim glasom Čezar, te snažnim kao ocal tvrdim mišicama pridigne ljubljenu ženu u ogrljaj svojih herkulskih grudi i pokroči žurnim skokom k vratima.

– Ne, ne, Čezare, ne! – mogaše tek zajecati Marjeta, no u tili časak shrva je slatka nemoć i posve opčara krijes plamenih zjenica krasnoga razbojnika, kakono se grlica omamljuje snagom blijeska sokolovih očiju.

*

"Kao nebom sjajna zvijezda" juri Čezar noćnim krajem i ocal njegova oklopa titra u dalekoj tmini blistavim tracima, kao što zvijezda danica krijesi nad crnom gorom. A za njim malo ne istom brzinom leti jošte jedan jašilac. Progoni ga dvorski serežan brezovički, bijesan ali vjeran podbanov haramija, kojega je Batorić ostavio kod kuće, da čuva dom. Taj je opazio Čezara, kako je sa slatkim svojim trhom iz dvora odskočio – u prvi mah odapne za njim svoju diljku; ali ili je pogodio ili nije pogodio: Čezar je jurio dalje. Ne promišljajući više skoči u staju, osedla konja za se i još jednoga za špana, kojega pošalje odmah u tabor, da javi gospodaru, što se zbilo – i onda pohrli za bjeguncem.

No jalov mu trud; za Čezarom jedva još čuje jeku žurnih kopita, tek od časa do časa raspoznaje srebroliki blijesak oklopa, a onda sve manje i manje. Bijesan haramija izbací još jedno tane u ludo, a onda što je mogao brže zakrene pravcem k jugu – prema Sisku. Čezar pak strjelovitom brzinom kreće jednako pravcem. Čim je opazio, da ga progone, odluči, da ide za svojom četom, koja je po putnoj osnovi imala polaziti k moru. Još nije svitalo, kad je dostigao četu.

Cijelo ovo vrijeme nije Marjeta došla svijesti. Tek za jedan trenut napola se prenula i kao u snu šapnula ime Čezarovo, no onda je opet pala u pređašnju nesvijest. Približiv se Čezar svojoj četi, sustavi brzinu konja. Zaostajući u umjerenoj daljini, prepusti se posve volji životinje, i brinuo se jedino, kako će Marjetu privesti k svijesti.

Ljubio joj zaklopljene vjeđe, dahom topio udove zamrzone od jutarnjega hlada i besvjestice – i milim, zabrinutim šaptom zborio joj zaljubljene riječi.

Najprije kao da ih je u snu razumjela, jer oko divnih ustanca složio se blaženi smiješak i zatreptao po blijedome licu. Kad se napola osvijestila, raširi zadivljene oči, nad kojima kao da je još uvijek bio pregrnut veo i koje nisu pravo raspoznavale svu okolinu, tek su vidjele nad sobom krasan obraz Čezarov.

– O, ti si to, Čezare dragi! – jedva zamjetljivo šapne u blaženoj zaboravi i ruke joj se sklope oko vrata ljubljena muža i usne njegove i njezine nađu se u prvome žarkome cjelovu, od snage kojega zahvati je opet omaglica.

No tad se prene i zastrašena naglim se okretom istragne iz ogrljaja. Sad je tek došla do svijesti.

– Jao, Čezare, gospodine, za Boga jedinoga, što je to! Gdje sam? Jao – ja sam prokleta, on će – on će i mene – on će i vas ubiti. Bože, smiluj mi se – ja sam grješnica! – i kao u ludilu htjedne skočiti s konja i uzme se trgati iz Čezarova naručaja. Uzalud njegove molbe – uzalud zaklinjanje, uzalud vrući mu ljubavni zbor – Marjeta ne mogaše da se umiri. Brizne u dug i težak plač. Cijelo joj se tijelo grčevito trzalo i drhtalo kao u groznici.

Bol Čezarova, gledajući ove bijede i pečali, bijaše ogromna. Razabrao je da ovako ne može dalje. I mada je dobro znao da svaki zadocnjeli čas nosi silu pogibli za sobom, najposlije se odluči da se kamo s Marjetom zakloni, da se uzmogne sirotica odmoriti, da mu bude moguće tješiti dobru joj dušu, ah – i da joj uzmogne posvema otkriti svu svoju žarku ljubav. Ta plamen takove ljubavi mora da uznijeti i u njenu srcu tek jedino ljubav, koja će razpršiti sve druge osjećaje.

Ali kamo? Povjeri se stražmeštru. Taj stari carski vojnik, koji je već dugo služio u Hrvatskoj, odmah mu je dao savjet.

– Evo, imade na putu svaki čas kakav plemićki dvor.

– Ne, ta – ti ne znaš sve – ne smije nitko domaći znati da je ova gospođa sa mnom.

– I ne treba, nećemo mi moliti; rastjerat ćemo gnijezdo, pa onda mi unutra.

– E pa dobro! – Stražmeštar izašalje odmah nekoliko vojnika naprijed, da potraže, je li u blizini kakav dvor.

Nije dugo potrajalo, i momci se vrate, javljajući da ima odmah za brdom, za dobar puškomet, drveni dvor, ali ga čuvaju oružani ljudi.

Čezar stupi pred četvu i rekne ljudima: – Junaci, vi znadete, da sam uvijek dobar sa vama. Zato se nadam, da ćete sve učiniti, što od vas zatražim. Evo, visoka ova dama, koju sam ondje u predašnjem dvorcu spasao i koju ljubim, da bez nje ne mogu živjeti, iznemogla je i treba da je kamo sklonim, da se malko odmori. Nedaleko odovud, za brdom, dobra puška nosi toliko – ima kuća koju treba da osvojimo. Ajte junaci, učinite, kako sam rekao!

I vojnici pohrliše za stražmešтром. Čezar je zaostao poradi Marjete, koja nije ništa od svega razumjela.

Za po sata osvoje dvor. Domaći ljudi morali su uzmaknuti pred mnogobrojnom carskom četom, i vlastelin, makar je bio teško ranjen i tek bio došao iz rata, morade se

pokupiti i bježati pred osvajačima. Bio to Podgajčić, koji je bjegajući prepoznao Marjetu. Ona ga nije opazila, a Čezar ga nije poznavao.

Marjetu smjesti njezin ljubavnik u gornju sobu.

Od sad sve su mu misli zabavljene jedino time kako da divnoj ženi pomogne i kako da je umiri. Ah, nikada joj nitko nije jošte zborio tako divnih riječi. Ove su riječi bile žarke kao trak podnevnoga sunca na trgu sv. Marka, one su odisale mirisom kao mirodije Istoka i omamljivale kao žar južnoga vjetra. I dah iz grudi zaljubljena i ljubljena muža strujio joj ravno u lice. Slatka, bajna čuvstva razliju se njenom dušom, raskošni divni čar posve je opčarao.

I sreća njihovih duša, zanos njihovih srdaca, blaženstvo njihovo bilo visoko, kao nedogledna visina modroga neba nad beskrajnim morem.

U toj sreći zaborave i Čezar i Marjeta sadašnjost, prošlost i budućnost. Za njih je prestalo vrijeme. I kada je na večer tek drugoga dana došao stražmeštar i izjavio, da četa mora dalje, neka se i gospodin zapovjednik spremi, Marjeta, blažena i opojena ljubavlju, šapne tek tiho i stidljivo: – Ah, ovdje je tako lijepo – samo još koji časak, budimo ovdje! – Čezar pak zadrhta od preblazenosti, nasmiješi se i otpusti četu.

Ostadoše sami samcati u tihom praznom domu. Sreća im bijaše tako ogromna, slatka raskoš tako ih omamljivaše, da nisu u noći ni čuli, kako je u dvorištu nastalo nekako gibanje, kao od množine ljudi, kao jetki štropot ocala i kovi, niti su primijetili da se krišom netko šulja u dvor, niti su bijednici opazili da eto na sred sobe već pred njima stoji čovjek.

– Oj, Čezare, ja sam sretna, a ti si me usrećio! – otme se Marjeti strastan uzdisaj od prebujala čuvstva.

– Ti si prokleta! – zarične poput ranjene zvijeri strašan glas i Marjeta prepozna glas svoga čovjeka...

Dan i noć jezdio je sa četom najbjesnijih martoloza; odmah kako mu je špan donesao tešku vijest, predao je poslove subanovcu i ostavio tabor. Na putu se sreo s haramijom, a poslije s Podgajčićem, i tako je znao za trag bjeguncima. Do posljednjega časa jednako se nadao da se radi o otmici na silu, kakvih su gotovo svaki dan počinjali carski časnici i protiv kojih je tek onomadne podastro kralju tužbu slavni staleža i redova.

A sada, jedan trenutak – i sve je saznao. Oh, da je vidio usred stolne zagrebačke crkve turske janjičare, gdje pred velikim oltarom spremaju konje svoje, ne bi mu zacijelo tako teško bilo pri srcu, kako mu je bilo kad je vidio Marjetu u ogrljaju tuđeg

čovjeka. U prvi čas maši se za mač i htjede oboje sasjeći – ali protivnik je bez oružja, junak podban Batorić morao bi navaliti gotovo kao iz busije; – ne, viteška njegova ćud uzbuni se protiv toga plama srdžbe, ali mu s tim jače duša zavapi za osvetom i za kaznom.

I taj duh, koji je u beskrajnim bitkama u jednom ciglom trenutku morao izabrati odluku, nije ni sada dugo tražio, što mu je činiti. Još u času, dok je napola trgnutu sablju turao natrag u korice, bio je već sa sobom na čistu. Odmjerenim polaganim korakom iziđe iz sobe.

Sad je tekar razumio Čezar stravu Marjetinu. Ne časeći ni časka, skoči po svoj oklop, pogradi oružje i postavi se kraj Marjete, da je brani.

Oh, kako je divan i krasan bio taj čas. Ma koliko je strah Marjetin bio silan i grozan, ona je opet morala sva zadivljena uprijeti oči svoje u krasna ljubovnika. A njegovo junačko srce gotovo hlepilo, da neprijatelj dođe, da ga može smrviti, pa čisto pobjedonosno uzme klicati, da je sada sam Bog posvetio njihovu ljubav, dajući zgodu, da protivnik padne, a Marjeta postane slobodna – i bude posve njegova.

Kao cijela vječnost vukli su mu se časovi u tome iščekivanju. Primjećivao je izvana mnoge glasove, koji su šumili sa sve četiri strane dvora. "Aha – na jednoga čitava sila; al ma bilo ih i deset – dvadeset – ma i koliko, ja ću ih suzbiti, jer ja se za Marjetu borim!" – Ipak prokune svoju nerazboritost i neopreznost, što je carsku četu poslao naprijed.

Nu ma koliko neprijatelj vani bućio, ipak ni u čemu nije bilo znaka, da se sprema na navalu. Tek smijeh, kletva, trka, prepiranje. U Marjetu gotovo kao da se uvukao mali tračak nade i molitva joj bude spokojnija. Tek, kad joj je Čezar stao govoriti da mu ljubav njegova daje orijašku snagu, da će ruka njegova imati silu Samsonovu, a vještinu ruke Davidove, da ga sreća njegova i njezina ljubav čuvaju od svake rane i da se osjeća sličnim helenskomu junaku Ahilu – ah – čisto je Marjeta vjerovala ovim riječima.

No prolazi čas za časom, a neprijatelja nema. Čezar nikako ne mogaše rastumačiti ovog oklijevanja. Najzad tek što ne pomisli, da se neprijatelj ne usuđuje navaliti.

Ali što je to? Vani se rumeni nekakva svjetlost; noć nije više tamna: začas eto Čezara i Marjete u sjajnome sjaju, lijepa su im lica zalivena jasnim svijetlom, i čuje se čudno, grdno praskanje. Ta, za Boga, eno na prozor liže i uvaljuje plamen – eno i na drugome prozoru isto tako, a po krovu šumi i puca – jao – sav je dvor u plamenu!

– Spasi nas, o Bože silni! – zakrikne Čezar, a Marjeta mu se nemoćna složi na grudi. Držeći je u čvrstu ogrljaju, skoči do vrata, ali eto i kroz stube vije se visok ognjeni stup. Skoči k prozoru: tu ga gusti dim odrine natrag, a kroz sredinu poda provaljuje već vatra i debeli se tramovi upaljuju kao proste cjepanice.

No hrabra duša Čezarova samo je u prvi mah mogla zakolebati pred strahotom prizora. Brzo je opet bio junačan i siguran. I mada se tramovi nad njim stali rušiti, mada je vatra zahvatala već pod, na kojem stajaše, on još nije očajao niti prestao misliti na spas. Jad i užas nad divljaštvom protivnika još ga snažnijim činio, a pomisao, da Marjeta u tom plamenom paklu mora zaglaviti, učini ga uistinu čitavim orijašem.

Uz strašne boli nosio je jednom rukom Marjetu, a drugom držao mač, brižljivo pazeći, da je ne zasegne plamen, i ovako pokroči k stubama. Ne priječi ga žeravica, ne boji se bolnih doticaja plamena, ne pazi na muke, već odlučno skače preko gorućih stepenica i hrli k vanjskim vratima. Došao je do njih a da se nije Marjeti baš ništa dogodilo. Našavši vrata izvana zatvorena, u prvi čas malo da nije od bijesa zaurlikao. Al onda se savlada, metne Marjetu u kut, kamo oganj još nije dopro, i pograbi srušeni balvan stepenica, te udari njime po kapiji tolikom silom, da su se stara vrata rastavila.

– Pobjeda! – klikne Čezar, pohiti po Marjetu i podigav je u naručaj htjede skočiti napolje.

Taj čas navale preda nj četiri martoloza i uz bijesni hohot ture ga natrag u trijem, da je na uznač pao skupa s Marjetom. A valovi plamena kao da se sklopili nad žrtvom svojom. No Čezar se opet pridigao, udario mačem na najbližega mučitelja, ranio ga, ali taj trenutak dogodilo ga tane iz pištolja.

Poskočiv u okrug padne bijednik sveudilj držeći Marjetu.

– Izgubljeni smo! – jadovno i bijesno zajauče Marjeta. Očajno zajeca i preuzme zadaću spasa. Ujedared kao da je u nježno ovo tijelo uljezla silna snaga. Ona podiže ranjenoga Čezara, vuče ga k izlazu, ljubi ga po blijedom obrazu i ne pazi, da joj je plamen zahvatio suknju i divnu kosu. – Uzdignutim rukama moli, da je puste izaći. Ista se živinska srca divljih martoloza tronu i kao da uzmiču s praga; no u taj tren javi se suhi, opori glas Gašparov i divljaci gurnu sirotu krasnicu isto tako, kao što su gurnuli Čezara. Jedan nanišani pištolj, no opet se oglasi Batorić: – Ne – !

– O Marjeto, oprost mi; daj, ja ću ti – nož u srce – čuje se slabi glas ranjenoga ljubavnika.

– Ja te ljubim, Čezare moj! – s nekim ushitom odgovara Marjeta.

Uto se sruši gorući krov, iz gomile ognja, kao da se razabira bolni vrisak; Gašparu se činilo, kao da čuje nesretnike, da ga proklinju. Onda se sve zavije u crni, tmasti dim – i noć je opet tamna – opet tiha – opet krasna, i zvijezde njene sjaju ljupkom dražesnom nevinosti. Ta one su tako daleko od ljudi!

Gašpar Batorić dugo je poslije još živio, ali ne u Brezovici, koja je bila drvena, nego na svom posavskom dobru, gdje je imao kaštel. Pripovijeda se, da se je bojao uopće poslije smrti Marjetine stanovati pod drvenim krovom.

Primjedba prevoditeljeva

Preveo sam rukopis, sadržavajući pripovijest o brezovičkom portretu, po mogućnosti doslovce – tek nešto sam morao promijeniti. A što se tiče istinitosti događaja, ustanovio sam poslije iz raznih listina, pisama i oporuke Gašparove, a ponajviše iz jedne tužbe kneza Blagaja protiv Batorića, da se je događaj zbilja zbio onako, kako se o njem pripovijeda. Pisac rukopisa također posebice ističe u primjedbi svojoj da je na temelju pisama sastavio povijest svoju.

Na badnjak

Bio je posljednji Badnjak što ga s njim provedoh, zato ga i spominjem, premda nemam da pričam nikakvih čudesnih zgoda ni zanimljivih zapletaja. No taj je Badnjak još sjećao na stara vremena, kad je taj dan svojim običajima i obredima u jedan čas i veličao slavu Božju i izrazio skrušenu hvalu vjernika, a opet znao tako nedužno jednostavno i ujedno tako sigurno razveseliti i utješiti smirena ljudska srca.

Nad čitavim su krajem visili od prvoga jutra gusti, više bijeli nego sivi oblaci. Od zemlje pršila mliječna magla, dižući se u trepetljivim pahuljicama i zastirući daleko naokolo svaki dol, svaki krov, svaki grm; tek visove bregova i vrške najvišega drveća nije zahvaćala. A bijaše ciča, griska zima; svaki korak po otvrdnuloj smrztloj zemlji čuo se gore u sobu uz tutanj i jeku. Na staklima prozora složio se smrznuti uzduh u najdivnije slike cvijeća, a ogromna stara peć, ma se gotovo i žarila, jedva je mogla nadjačati studen polutamne sobe.

– Danas je Badnjak – šapnem, gledajući na prozor u prekrasni zimski kraj, i sjetim se da moj susjed illustrissimus Batorić, vjeran "običajima otaca", na taj dan uvijek lovi lov, te ga već požalih u duši što ovaj put neće moći da lovi. Ta, tko bi zaboga mislio danas na to, kod te magle i sumrzlice! Nisam u misli ni dovršio izreke kad začujem dolje lovački rog, lavež pasa i glas svoga Batorića.

– Kaj gospodin još spiju – kaj su pozabili kaj je danas? – Ej dečko, skoči gore i kaži da smo ovde i da ga u lov zovemo – čuo sam kako glasno govori mome momku.

Otvorim hitro prozor i turim glavu kroz okno. Batorić je stajao pred dvorom u svom sivom lovačkom odijelu i u visokim ogromnim čizmama. O boku mu visila draga njegova "duplonka", ruke složio preko trbuha i turio ih u mošnju od lisičje kože, koja je visila na zelenoj uzici, prebačenoj oko vrata; imao je također uza se ogromnu lovačku torbu, kao da se nada bogzna kakovu plijenu. Uz Batorića stajala je četa lugara i momaka, svi snabdjeveni starinskim nevaljalim jednocijevkama, iz kojih ipak naši seljaci gađaju sa tako nepojmljivom sigurnošću. Od grdne su se studeni branili svojim kratkim surinama.

Rulja pasa, sve dva po dva zakorlaćena, nestrpljivo je poskakivala, repovima mahala i gledajući lovce radosno lajala.

– Dobro jutro, illustrissime! – javim se s prozora – zar zbilja, ta po tako nezgodnu vremenu?

– Oho, a ti lenčina nećeš – prekine me u šali starac; – ne, tak ne sme biti. Još, još, kad su mi se zmekli Štefica, Lacica, Tomica, ali ti, ajde ti z menom. Danas je Badnjak, svaki dobar kršćenik ide vu lov; ne bi, revera, znal da je zutra Božić kad bi danas ostal doma.

– Ali tko će po toj magli, mrazu; ta psi ne mogu baš ništa za takova dana, a neće mi se uzalud po bregovima hodati.

– Gle ti njega, dijete, mogao bih ti ne ocem već djedom biti, pa tebi se neće, a ja starac idem! Zar se ne bi stidio? Ajde, čekam te ovdje! – odrješito odluči starac govoreći taj put njemački.

Ne bijaše dakle druge: moradoh se prometnuti lovcem i poći s Batorićem.

Kako rekoh, tako i bješe. Lov se nikako ne mogaše razviti. Psima otupio njuh od studeni; po tvrdoj smrznutoj zemlji nije se također mogao ostaviti trag, pa ako bi goniči i naišli slučajno na zvijer, ne mogosmo opet mi lovci ništa od magle. Tako prođosmo najbolje mete. I nikako ne htjede da na bolje krene. Magle su se doista uzele dizati i miješati s oblacima, ali je počeo padati snijeg, najprije u sitnim tvrdim zrnima, zatim u velikim krpama, koje su zrakom ovamo-onamo letjele, dok se nije gusto spustio, i za kratak čas sve prikrio svojim čistim bijelim plaštem.

– Ecce, juri Božić na bijelcu! – usklikne veselo Batorić. – Drugda bi kao pravi lovac očajavao s takoga snijega, ali je danas Badnji dan, pa na Božić želi vidjeti snijega. – Baš mi je milo, makar i ne dobili pečenke. Barem ćemo se k polnočki sanjkati. Pa da, revera, tužan je Božić bez snijega!

Snijeg uistinu padaše tako gusto, ustrajno i neprekidno da je bilo potpuno opravdano nadati se saoniku. Crne grude na polju sve su više iščezavale, već se nijedan jarak među slogovima ne raspoznaše. Po gustim se brežuljcima niski grmovi borovice svojim crnim granjem oštro lučili od jasnoga bijeloga plašta snježnoga i pričinjali se kao pjege na runu starih, kraljevskih mantija. Golo granje drveća, po kojem su se hvatale fine igleinja, sad se sve više sagibalo pod trhom snijega. Zrak, oblaci, sva visina: sve se gubilo u sipanju snijega, niotkuda se ne čuje ništa, tek se tužno koji put nezgrapnim graktom javljaju vrane i svrake, polijećući niskim, kratkim letom od jednoga polja do drugoga, ili časomice zamnije dolje iz ravnine, od potoka i crnih voda, čeznutljiv krik divlje patke, da se onda odmah raspline u dalekom ovom miru. Inače sve tiho, ukočeno, gluho: gotovo nedohitna tišina, u kojoj i naši koraci odjekuju, te glasno pod nama škripi i cvili mladi snijeg.

Nešto svečano, veličanstveno naleglo na sav kraj, baš kao da se pripravlja da dostojno dočeka mladoga kralja nebeskoga!

Oko bližnje šume što se bez svakoga gibanja pred nama širila zgustio se zrak u finu prozirnju koprenu. Na kraju šume, a na kosi brijega, dizale se k nebu vite jele i tanki borovi, okićeni po tamnozelenim hvojama rubovima netom zapala snijega, koji su se pričinjali kao da su sačinjeni od milijuna i milijuna zvjezdica najčistijeg srebra i bisera, a pobuđivali u gledaoca spomen na one minule sretne dane kad je tako nestrpljivo, tako bogobojno očekivao Božić, njegovo drvce i njegove darove!

I ja ne mogoh odoljeti želji da ne pođem u šumu. Ostavim svoje mjesto i lovce, požurim se naprijed te zađem unutra. Kao da sam stupio u vilinske dvore ili u koju prekrasnu gotsku crkvu. Ravna stabla grabrova, bukava i mladih hrastova nizahu se u duge redove tankih visokih stupova, hlepteći k nebeskim visinama i u gornjim granama svijajući se u velebni svod. Svaka grančica, svaka svrž okićena je bijelim snijegom i čini se kao da je od mramora, te priliči onim divnim uresima starih gotskih hramova. Sve je to u pridušenu svjetlu zimskoga dana tonulo u polutamnim sjenama, a ipak svjetlucalo nježnim blijeskom koji je strujio iz bijeloga snijega, baš kao u crkvi u predvečerje, kad na tamnim zidovima dršće trak vječne luči. Padajući snijeg jedva prodiraše ovdje do tla po kojem se prosulo suho pocrnjelo lišće, tvoreći tako debeo, gust sag.

Najednom se prekine mir šume, te začujem zvonak štropot od udarca sjekirom. Okrenem se onamo odakle je zvuk dopirao i spazim mladu seljačku djevojku kako siječe granu ogromne divne jele. Ljutito poskočih do nje, zaviknuvši na nju: – "Što radiš, neboga!"

Znao sam naime da je ova šuma Batoriću najmilija od sviju, osobito pak onaj nasad jela. Sam za svoju potrebu ne bi nikad dao ništa odavle dobiti.

Djevojka se prestraši tako da joj je pala sjekira iz ruku, a zatim uze plakati i moliti za oprost. Saznao sam od nje da je željela za Badnjak načiniti kod kuće lug, a za to joj je trebalo zelena granja, pa budući da nije imala nikoga da joj otiđe u goru, nakanila se sama ovamo. Mene prođe odmah srdžba, jer je bilo uistinu premilo lijepo djevojče, ali bojao sam se: što će Batorić kad je nađe. Lovci se uto sve više primicali: već se čuo glas Batorićev, a nikako nije bilo zgrade da se ugneš. Eto ga! – U prvi je čas bio razjaren i rastužen, no kad mu se djevojka molila i spomenula da je htjela slaviti Božić, razvedri mu se lice, oprostio joj, dade joj odsječenu granu, te obrativ se k meni, reče njemački: – "Baš mi je žao za ovu lijepu jelu, da je barem koje drugo drvo; ali šta

ću, danas je Badnji dan, čemu da se srdim; – pa jer želi praviti lug po starom običaju, neka joj bude. Gledaj, mladi amice, zato je Božić tako drag svetac, što imade radosti i za bogataša i za siromaha. Dakako, treba imati vjere, držati se starih predaja, pa će barem jedamput u godini biti veselja!"

Iziđemo iz šume da nastavimo lov. Batorić nikako ne htjede da prestane.

– Danas ionako nema o podne ručka; što bismo kod kuće? Pa moramo naći za svece pečenke. Kakav bi to Božić bio bez divljačine! I još nešto: stari Adam Hržinić svake godine čeka na me u svojoj klijeti na taj dan. Znade da sam na Badnjak uvijek u lovu. I on me tom prilikom ponudi čašicom vina želeći da sretno božićujem, a ja mu čestitam godovno. Tako je već nebrojeno mnogo godina među nama. Bio je on nekad moj najbolji slobodnjak. Mogao sam ga usred noći s najznatnijim pismima svakud poslati bez ikakve bojazni – reče Batorić opet njemački, jer je jedan lugar bio blizu.

Bilo nam je prijeci do dva brijega, dok se ne nađosmo pred Hržinićevom klijeti, sitnom zgurenom zgradicom bez okna i tek surovo sabijenom od crnih, prastarih balvana. Suhonjavi sićušni starčić, odjeven trošnom katanskom surkom i obuven u visoke i na sve strane okrpene čizme, stupi pred nas. Raskrite glave, pokloni se pokorno i nagne se čitavim gornjim tijelom, uvukavši uza to nekako trbuh u se. Batorića poljubi u ruku. Na isušenu mu licu nije se doista opazala bogzna koja radost, no ova seljačka lica preko kojih je toliko jada, toliko bijede prohujilo, takova su da s njih ne čita istom tkogod tako lako. Batorić, koji je poznao svoga čovjeka, bio je do suza ganut. On je razumio smetenost staroga seljaka, njegovo nesigurno stapanje, više tapanje nogu, njegove suzne oči!

– Hvala budi Božjoj diki da je itak njihovo gospodstvo došlo! Ovo zlo vreme plašilo me već da ih nikak ne bu. No sad je dobro, samo da su dostojali pohoditi me. Naj dostoju nutra! – I starac pođe prvi do klijeti, napinjući se drhtavom rukom da odriješi drvenu ključanicu.

– Dakle, stari moj Adame, jesi li mi kaj živ? – počne Batorić.

– Hvala budi Bogu jedinomu i svetoj Majki Božjoj Bistričkoj, jesem! Kaj da se tužim? Star sem, dosta da je ovak kak je. Em – njihovo gospodstvo znaju sami kak je vu starosti – od dana do dana – svaki je čas za nas starce Božja milost.

– Zato baš daj sim "svrabljivca" da pijemo vu zdravlje, em danas si godovnjak!
– reče mu Batorić, potreptavši ga po ramenu, pa sjedne na tronogi, niski stolčić.

– Evo, evo sve sem već pripravil, dala mi baba da zemem sobom sira, luka i jaja. – E, kaj ćemo, kad je denes toliki post, pa ne morem gospodu nuditi z mesom.

– Gdo bi danas mesa, moj Adame!

Adam međutim smjesti na prevaljenu praznu bačvu kruha, soli i sira, a vina povuče iz lagva na cijev iz tikvice, pa onda saspe u vrčić takozvani "svrabljivec", i najprije ponudi Batorića. Poslije njega dođem ja na red, a tada svi ostali lovci. Sebi napuni najposlije, te naklonivši se pred Batorićem prikonom koljena prinese vrčić k ustima, pri tom se naslađujući tako da je poslije neprekidno usnice jezikom oblizivao.

Batorić međutim pošalje lovce u obližnje grmovlje, jer je Adam rekao da je tamo zec velik kao vuk; mi ipak ostasmo još neko vrijeme u klijeti. Stari se Adam za to vrijeme tako razveselio da je nazdravio i Sveto Trojstvo i mladoga kralja i božansku "mamicu".

Kad se iz dola javila puška, te začas dojurio momak uistinu sa zecom u ruci, ostavismo klijet i pođosmo prema domu.

Kratki se zimski dan sve više svraćao za bregove, i u mračni zrak sve jače prodirala siva večer. Snijeg je prestao padati, no zato zaduhao oštar vjetar, brijući grisko i bolno sa bregova u puste, tamne dolove. Sa drveća i krovova sipao nam se u lice snijeg koji je bio na njima naslagan. Po nebeskom se svodu tjerali i komešali oblaci i magle, čas se trgajući, čas na krilima žurnoga sjevera hitro brodeći onamo za gore. Iz oblačnih visina čuo se šum letećega jata divljih gusaka, kao da prolazi bujica žestoke vode, a zatim se još nekoliko časaka pronosilo zrakom brbljavo im gakanje. Na istoku nad gorama žutjeli se oblaci mjedenom bojom, kao da se natapaju u ražarenoj kakvoj salitoj kovi, a gore u sredini neba trgali se. Kroz usku pukotinu zakrijesila sitna zvijezda i dopirući do nas svojim treptavim zlatnim trakom kao da nagoviješta blizinu svetoga časa!

– Bit će mjesečine, čuješ li – počne Batorić nakon dulje šutnje. – Veselim se već sada kako ćemo se lijepo sanjkati k ponoćki.

– Zar ideš i ti, illustrissime!?

– Kako ne, zaboga, em tomu se najviše veselim kad bu moj Ivica kod orgulja zapeval prvi put: "Narodi se kralj nebeski".

– Ako ti ideš, ići ću i ja.

– No – to se razme – morali budu iti i oni drugi.

– Koji?

– Štefica, Lacko, Đuka, Škender: svi su danas kod mene. Lenčine, v lov im se nije račilo. Pozval sem ih: oni sami bez obitelji, ja sam; najbolje je dakle da smo na takovu večer skupa.

Napokon se po dosta visoku snijegu dokopasmo umorni i gladni do brezovičkoga vrta. Stara se kurija u sivoj tami svojim visokim kosim krovom i crnim zidovima usred nepregledna snijega pričinjala još čudesnijom, još sablasnijom. Iz malih prozora sipahu rasvijetljene sobe kroz smrznuta stakla crveno-sjajnu svjetlost, koja je u trokutnim repovima padala u vanjsku tminu, titrajući u hladnoj obasjanoj pari i praveći na bijelom snijegu duge sjajne plohe, iz kojih se caklili i krijesili ledci snijega kao po bijeloj svili razasuti asemi i smaragdi. Ne znam, i ovaj obični zimski prizor imao je za me neki osobit, svečan Božićni biljeg!

Sjevernjak sve jače hujio i brijao; iz dimnjaka stare kurije upravo sukljao gust, crn dim i svjedočio da su peći tople. Kako smo željno čeznuli za toplim kutićem koji nas je ondje gore čekao!

U staroj je kući sve odisalo mirisom pečenih kolača, gibanica i kuhanih šunka. Iz kuhinje se čuo zapovjednički glas staroga sukača Petra i žurna poslenost sluškinja. Štropot ribeža, mužara, noževa zvonkom se jekom razlijegao po svim kutovima drevnoga dvora, te miješajući se s veselim glasovima poslenika tako je jasno odavao radost koju donosi u kuću Božić.

Gore u sobi dočekaše nas Batorićevi gosti. Bijaše već sve za Božić priređeno. Zidovi bili iskićeni borovinom i jelovinom, i sav zrak u sobi bio napunjen mirisom zimzelenog granja.

U pročelju stajao dosta visok mlad bor, urešen pozlaćenim jabukama, orasima, lješnjacima, sitnim svjećicama od voska i lancima od papira raznih boja. Tramovi bili su također nakićeni zelenim grančicama i na tankim se nitima njihale po zraku jabuke-božićnice, a nad stolom visio takozvani jež, jabuka sasvim obložena lješnjacima, taj najglavniji znak Badnjaka u starim hrvatskim kućama. Pod čitavim stolom bila razastrta čista, žuta slama, a sam stol bijelio se od finoga stolnjaka, nasred kojega bijaše velik križ, naprosto svezan od dugih vlati ražene slame.

Sve je to priredio stari Vanko. Batorić se gotovo topio od blaženstva i veselja. Oči su mu se radosno krijesile i najprvo, popostavši kod vrata, zagleda se u sve, a tada, pošavši od jednoga do drugoga k svakoj grančici, svakomu drvcu i svake se stvarce dotaknuvši rukama, opazi da je Vanko zaboravio zvijezdu-repaču i Svetoga Duha. Isti se je čas moralo to izvjesiti, a zatim se zapalile svjećice.

Soba zasja. Mene se silno dojmio ovaj na seljačku iskićeni drevni prostor, po sebi već odjek starih – starih vremena, a sada još više zanoseći u daleku prošlost

svojim prikazivanjem i održavanjem pradavnih običaja, svojim prostim ali iskrenim svetkovanjem tako uzvišenoga časa kršćanstva.

Ne samo da se stali javljati osjećaji nalik na one koji su negda blažili čovjeka u djetinjstvu u ovu svetu večer – ono zblžavanje s božanskom predajom, ono posezanje za tisućljetnim zgodama – nego kao da su se iz toga nakita, iz toga svjetla, iz toga dima, jednom riječi iz svega, tek nejasno u prozirnim slikama, ali ipak zamjetljivo, dizali i lebdjeli prizori iz starih drevnih vremena, iz onoga doba kad su naši pradjedovi, ti najstariji patnici svete vjere, pred simbolom božanske kolijevke crpili snagu svoga uvjerenja, svoga junaštva; iz onoga doba kad im je u bijednom mučeničkom vijeku, ostavljenima od svega živoga svijeta i zemaljskih kraljeva, jedino kralj nebeski pružao utjehu, pružao okrepu! Odisalo je i strujilo diljem čitave kuće, diljem starih soba nešto nebesko, nešto što je srca svijetu nas blažilo i nježilo, duše naše uzdizalo i nukalo nas da šapnemo vruću hvalu božanskomu Spasitelju što nam pokloni ovaj dan.

Odbila već sedma ura kad sjedosmo za stol. Zaredala sva moguća starinska posna jela. Batorić je strogo pazio da na Badnjak u njega ne bude mesa, ali se zato njegov stalno namješteni ribič Janko morao pobrinuti to sigurnije za soma i šarana.

Društvo postane naskoro veselo i glasno, premda nam nije bilo našega običnoga stoloravnatelja podjašprišta Ercigonje, koji je radi ponoćne mise morao ostati kod kuće. Mjesto njega ravnao je Lacica Kuntek. Nije bio doista govornik u evropskom smislu riječi, no mi to i ne zahtijevamo. Ta bilo je samo po sebi tako ugodno sjediti za punim stolom u toploj drevnoj sobi, kraj sve rasvjete ipak zastrtoj nekom polutamom dugih sjena, koje su padale s crnih tramova, plazile iz dubokih kutova sobe, a najviše se turale iz ostalih nerasvijetljenih odaja. Napolju se pak javljao sjever kako liže starim krovom, lomata, potresuje golim granjem drveća, staklima na prozorima i kako se lomi po uglovima kurije čas ljutim rogoborom, čas bolnim uzdisajem, dok smo u isti čas u sobi čuli i čutili visoku staru peć kako u njoj plamti i žari da sve puca i cvili klada, te od nje struji topao mekan dah, dajući nam čuvstvo zadovoljstva da nismo izvrgnuti zlobi vjetra. Jednostavan, običan užitak, ali možebiti upravo ovakove dnevne slasti kraj sve svoje maljušnosti pletu za nas najjače vezove ljubavi za ovaj život.

Među prvim zdravicama bila je zdravica današnjoj kršćanskoj slavi, kojom je prilikom Lacica posebice istaknuo Batorića kao najvjernijega čuvara starih običaja.

Batorić se zahvali, uza to udarivši na novo vrijeme koje ne mari više dosta za svetu vjeru i njezine starošću svojom posvećene ustanove. – Međutim to je samo prolazno, moda, i ništa više – reče latinski dalje. – Um će ljudski brzo razabrati kako je današnje njegovo uvjerenje tek posljedica zaslijepljenosti koja je zaokupila čovječanstvo zaradi doista velikoga napretka u znanosti. Radost stoga što se otkrilo da je voda sastavljena od kisika i vodika, da se munjevnom iskrom može uhvatiti sila, zavela ih. te misle da u svem tom nema ništa božansko kad su za to dosta strojevi i retorte. No to je plitkost, ali ostavimo se toga. Drugo je za običaje starohrvatske. Ja ih poštujem i držim ne samo iz ljubavi i poštovanja prema onima koji su prije nas bili ovdje, a koji zacijelo tu ljubav zaslužuju, već i radi sebe samoga. Neće mi moći nitko zanijekati da se takovim svetkovanjem i održavanjem starih navada duša naša lakše diže do plemenita, lijepa idealizma. Čovjek postaje i ljepši i bolji! Ja bih želio da svi Hrvati više cijene svoje običaje, jer ih to najsigurnije čuva od tuđinstva, pa i hrani u narodu poštovanje samoga sebe i ponos. Ali, dakako, u nas se baš radi naopako! Toga više nema možda u čitavom svijetu. Uvijek nam je na ustima slavna prošlost djedova, a ipak nijedan narod nije tako brzo, tako lako zabacio stare uredbe. Ogledajte redom. Naše županije propale, reklo se da je to "antikvirana" uredba; gradovi kao majmuni uzeli u svem oponašati Švabe – ama što ću dalje, ta samo ime već napustiše Hrvati! Gledajte Anglikance, kako pobožno čuvaju sve što su im djedovi ostavili. Njih valjda ne možemo prekoriti s barbarstva!

Premda je sudac Štefica Petrović bio vatren pristaša novih uredbi, uvijek se ponosio svojim "liberalizmom" te se hvalisao kako mu nije ništa do "svih ovih popovskih ludorija", pri tom često s neiskazanim ponosom spominjući citate iz Büchnerove knjige "Kraft und Stoff", ipak se taj put nije razvila nikakva debata. Mi svi kao da smo u taj čas, ako ne mislili, a ono svakako osjećali poput Batorića i podali se čaru božićne večeri.

Iz donjega sprata, iz družinske sobe, koja je također bila okićena borovinom i bršljanom i gdje je po Batorićevoj zapovijesti Vanko dijelio služinčadi kolače s umiješenim cvancigama, dopirala do nas čas vesela halabuka sakupljenih, čas stare božićne pjesme, pjevane s neizrečenom nasladom i s pravom pobožnosti.

Mali svinjar Daša, osjećajući u sebi umjetnički nagon, načinio je "Betlem", pa ćuteći također neki pothvatni duh, složio se s vrtlarićem Tinčom i s Imbrićem, pomoćnikom kravarskim, te dođoše, noseći rasvijetljeni betlem pred sobom, gore u sobu. Zapjevaše poznatu pjesmu:

Oj kakva to svjetlost,

Tam' Betlem gori...

Batorić umah uhvati svojim glasom, Lacica za njim, mi ostali također, pa se starački hrapavi glasovi složiše s nešto previsoko nategnutim sopranima dječaka, i tako diljem drevne kuće zaori duga melodija starodavne pjesme, uzdižući nam srca, nadahnjujući nas žarom vjere, blažeći nas zadovoljstvom!

Poslije ove pjesme morali su dječaci još tolike druge pjevati, a kad oni odoše, mi sveudilj pjevasmo, svladani sasvim božićnim ushitom.

Tako prolazila večer u pjevanju i razgovoru. Dogovarajući se kamo ćemo k ponoćki, svrnusmo nekako govor na duhove. Pa i kakva bi to bila Badnja večer u starom plemenitaškom dvoru da se o tom ne prozbori! Sve moguće i nemoguće bajke ovdje se stale bajati. Lacica i Đuka bili su pravi majstori; ovaj posljednji to više što je tvrdo vjerovao u sve što je znao o duhovima. Tako i magnificus Radičević koji je opet sve pojave tumačio s pomoću "četvrte dimenzije". Jedini je Štefica unaprijed označio svoje stanovište kratkim i jezgrovitim: "To je preludo vjerovati", no zato se ipak čitavo vrijeme brižno ugibao da svrne svoj pogled kroz vrata u druge tamne sobe, pa je dapače problijedio kao krpa kad mu je Lacica, zaklinjući se svime što mu je drago, rekao da je nedavno vidio njegovu pokojnu punicu gdje lijeće nad zgradom kotarskog suda.

– Je, je, letela je onak, kakti metaful oko svetla, kak da sam ju živu videl: imala je na sebi svoju zelenu svilenu opravu i rajfrok, kažem ti prava pravcata pokojna Letovanička. Preplašil sem se, uh – sve me je zeblo – ja ne znam je li jedne kapi krvi bilo vu meni. A ona leti, leti sve na okrug nad tvojim krovom. Već sam se pobojal za te, moj spectabilis – dovrši sasvim ozbiljno Lacica. Štefica pak, sveudilj blijed, kiselo se nasmiješi, ali ne mogaše ni jedne riječi izustiti.

Batoriću ne bijaše milo što je Kuntek prevrnuo u šalu pa uozbiljiv se počne latinski govoriti:

– Mislili vi što vam drago, međutim i ja ne vjerujem da se duhovi iz groba dižu te nas pohađaju – prepuštam to starim babama i mojemu dragomu spiritisti magnificusu; ali što mi ljudi možemo znati? Ima toliko toga nepojmljiva što je izvan naših ćutila. I sve je uzalud, tko je nešto dulje živio, mogao se uvjeriti da ima nešto više, metafizičko nad nama. Neka Štefičin Büchner makar po glavi skače, mene lje

neće uvjeriti o protivnom. Zbilo se to što ću vam kazati baš ovdje u Brezovici i – mislim upravo na Badnjak ili na Staro ljetno, točno više ne znam, ta već je tako dugo tomu. Bio sam već jurat u Požunu, posla nisam mnogo imao, pa kad se božićni sveci bližali, zaželim k svojim starim roditeljima – Bog im daj duši lako. Odlučeno, svršeno. Za koji dan osvanem u Brezovici. Kako danas ja, tako je onda moj otac uvijek na Badnjak i na Staro ljetno sakupljao oko sebe prijatelje koji nisu imali obitelji. – Ovaj put, dakle, poslije objeda, koji je također bio kasno navečer, tek poslije lova, pa do časa kad se išlo k ponoćki, uzeli su kartati. S ocem sjeli k istom stolu stari grof Jurica, bio onda već udovac – Bože, sad ga se još sasvim živo sjećam, njegova ocalnozeleno fraka, njegovih žabota; zatim sio tvoj otac, Štefice, stari illustrissimus Jankica – sasvim si mu sličan – napokon sio još fiškal Žuženić. On je bio neženja, pa je svakoga Božića dolazio u Brezovicu i svaki put majci mojoj donosio zaonda tako omiljele bečke almanake, ocu pak svakojake profile cara Napoleona. – Bili su ovdje u prvoj pokrajnoj sobi. Ja sam se posadio na divan kraj grofa da gledam igru. Nešto poslije deset ustane otac da pogleda ostale goste koji su ovdje u palači ostali kraj čaše vina. Jedva što je iz sobe izašao, vidim kako tvomu ocu ispadoše karte iz ruku, i on se zagleda u prazno mjesto moga oca sav zapanjen. Isto tako grof Jurica. Žuženić i ja u isti mah uskliknemo: "Što je za Boga?", no ne dobijemo ni jednoga odgovora. Nisu nas ni čuli. Začas se vrati otac, još sav u smijehu od šale što su je u palači zbijali, no čim se bliže primakne, prestane se smijati i u čudu zapita: – A tko to sjedi na mojem mjestu?

– Kakove su to lakrdije? Ovaj sam trenutak vidio gdje netko na mom stolcu sjedi, a sad ga nema. Gdje je? – "Ta nije bilo nikoga!" – presjekosmo živo Žuženić i ja ocu besjedu. – Ma jest – prestravljen zavikne otac, a nato grof i tvoj otac dođu k sebi, te sva trojica ustvrdiše da su vidjeli lijepa mlada čovjeka, u odijelu prastara kroja, onako kao u turska vremena. – Tvoj je otac kazivao da ga je najednom spazio, ne vidjevši da je došao; tada da je sio mirno na stolac i u mene se zagledao. Grof ga je tek primijetio kad je već sjedao. Čim su ga opazili, i ne znajući zašto, svladala ih strava, premda nisu na duhove nimalo mislili. Nisu vidjeli kako je otišao. Žuženić i ja nikako ne mogosmo razumjeti čitave zgrade; u duhove nismo vjerovali kao danas Štefice, pretražismo sve sobe, nije li u tom bilo šale. Dakako, ta predmnjeva bijaše unaprijed otklonjena, jer bi u tom slučaju i nas dva morali što god vidjeti. Nije li to čudno? Moj je otac doista bio naprednjak kao naš Štefice – nije ni malo mario za čitavu zgodu, no stari grof i tvoj otac prišapnuli su jedan drugome da je to nekakav

znak za kuću. Ja sam ih čuo, no u sebi sam se smijao. Tri mjeseca kasnije pogorio nam je spahiluk u Banatu. Dakle, što kažete? – upita nas nato Batorić kao pobjednik, uvjeren da nas je nevjernike sasvim pobio.

– Ali ti nisi ipak vidio sam na svoje oči; ne možeš, dakle, tvrditi da je uistinu bila kakova prikaza – uzmem ja više od objesti.

– Gle ti mudrijana; ali trojica su vidjela, a nas dvojica ne – to je "kritično".

Poslije Batorićeve pripovijetke opažala se na licu sviju neka blijeđa boja, Štefici se Petroviću dapače vidjelo kako mu okrajci "liberalnoga" ovratnika dršću. Crni kutovi u sobi ujedared kao da kriju nešto otajstveno u sebi; pravilni, tako jednolični "tik-tak" dvjestagodišnje visoke ure sablasno je ozvanjao polutamnim prostorom. Sjene što se kočile po zidovima, po tramovima i bacale se s visokih crnih ormara, i ono treptavo nepravilno svjetlo svjećica na božićnom drvcu, osobito kad bi koja dogorijevala i svojim izdišućim plamenom bacala čas veoma duge, čas sasvim kratke trake po portretima, napokon ono cviljenje vjetra po dimnjacima i rogoborenje po krovu i tavanu, sve je to činilo da je čovjeka nešto u srcu zazeblo, te je nehotice svaki od nas s Batorićem promrmljao: – Ta Bog bi ga znao što li sve ne kriju u sebi stare ove kurije!

Međutim se sve više primicalo vrijeme k ponoćki. Štefica ne mogaše više mirno sjediti na svom mjestu, jer je bio upravo nasuprot vratima na koja zijaše crna tmina kobne pokrajne sobe. Sreća za nj što smo ustali od stola i počeli se spremati u crkvu.

Kad se začuše pred dvorom praporci, požurismo se napolje, i začas nas vozile troje saonice put crkve.

Vjetar bijaše prestao. Nebo bilo vedro i gotovo bez oblaka i posuto zvijezdama koje su živahno titrale i krijesile se, te se od njih nježno ljeskao tamni lazur. Nekako se pričinjahu kao da su ovoj dalekoj zemlji bliže, nekako se doimahu kao da u neiskazanoj svojoj ljepoti slažu slavu Božju i misao ove večeri, jer im je tako sjaj zlatnih treptavih zraka naličio na svetački vijenac. Tihi hladni mir sjajnoga neba svima je izricao nešto uzvišeno, nešto nedohitno! Prava Badnja noć! – Mjesec se već visoko digao, blijeda mjesečina ovijala sva ta snježna polja, gorostasno se dizala brda kao nepregledne gromade snijega. Drveće, obloženo po svim granama bijelim uresom zime, dršćući u nejasnom svjetlu, prikazivalo se fantastično, neodređeno – sablasno. Od seljačkih kućeraka kao vatrene oči žarila su u noći mala okna, koja su glasno pripovijedala kako sav taj svijet čeka radosno, čeznutljivo dolazak Božjega djeteta.

Naše saonice strelovito su hrlile naprijed po svježem snijegu. Nije se čuo topot konjskih kopita niti smicanje saonica, tek praporci, ovješeni konjima po vratu i na hrptu, daleko su odjekivali u ravnice i bregove – u ovu gluhu hladnu noć.

Zatim zamniješe crkvena zvona, razliježući se tankozvučno srebrno u svježem mirnom zraku i gubeći se daleko, daleko, tamo negdje za vodama i šumama. Pred crkvom sakupljena sila svijeta, sva u svečanom čistom ruhu, čekala je početak službe. Časomice zagrmio je iz svjetine hitac iz puške i kubure i orilo se ijuškanje vesele momčadi.

Uniđosmo u crkvu gore na kor Batorićev koji je imao kao patron crkve. Služba Božja otpočne. Visoki zidovi stare crkve tek su do sredine bili svijetli, gubeći se dalje u svojoj polutami, koje ne mogahu prodrijeti voštanice, zapaljene gdjegdje po kutovima crkve. Opojni miris tamjana i opet ružmarina, što su ga imale u rukama djevojke i žene, ispunjao je svu crkvu. Dolje iz puka, gdje se glava do glave narivala i svjetina se neprekidno njihala kao valovi na burnoj vodi, dolazilo zujanje od napola glasno šaptanih molitava vjernika, njihovo uzdisanje, njihov zanos.

Tada napokon zapjeva svećenik kod oltara: "Gloria in excelsis Deo", a gore kod orgulja oglasi se stari školnik Ivica Novaković svojim tankim glasom kroz nos navučenim, nalik na blejanje janjeta, ali pjevanim s veseljem i pobožnošću, pa zato kraj svih svojih mana ipak ugodnim i vjerniku dragim. Ne znadu, ne znadu doista naši današnji "organisti" više onako vjerno, istinito pjevati u crkvi kao nekadašnji školnici:

Narod se odazove i cijela crkva zagrmu od stare pjesme:

Narodi se kralj nebeski...

Nemam riječi da prikažem čuvstva što su me taj čas savladala i ganula do suza – nemam kista da nacrtam ono što gledah na licu Batorića i drugih; nemam pera da opišem radost, veselje i blaženstvo sakupljenog svijeta. Samo mogu reći da sam se gubio pred veličanstvom jednoga trena i stara, prastara božićna pjesma potresla mi dušom, te sam taj čas tako lako pojmio svu snagu gesla naših djedova: "Pro Deo et patria!"

Iziđoh iz crkve i pođoh pod vedri nebeski svod. Iz crkve je sada domnijevala pjesma: Slava Bogu na visini, a mir ljudem na zemlji! – Šaptom sam se pridružio tim riječima.

*

Prodoše mnoge godine; Batorića nema, Brezovice nestalo, nestalo i naših starih Badnjaka. Pjeva se doista i sada: Slava Bogu, a mir ljudem, ali moja susjeda, sirota Dorica, ona što je u šumi nađosmo, sada je udovica s petoro nejake djece i nikako joj se ne da pjevati, suze joj već od jutra ne mogu sahnuti. Gospodin kr. poreznik hoće da do konca godine namiri godišnju dužnost poreza u svom kotaru. Ta dobio je silan ferman, neopozivu zapovijed! Razaslao je zato na sve strane svoje ovrhovoditelje. Što mari on da je danas Badnjak? Nema krzmanja, konac je godine na domaku: Dorica je dugovala čitavu posljednju četvrt poreza – a ovrhovoditelj ne zna šale niti se brine za zakon, otjerao joj posljednju kravicu, tako da nema sada za Božić ni kapi mlijeka da djeci ispeče gibanicu. A "Mileka" bila je tako dobra, tako lijepa krava! Tužna li Badnjaka!

Na groblju

Pala je prva jesenska kiša. Stari je Janko, lugar brezovički, javio, da su šljuke došle. – Od toga časa starac Batorić ne imadaše više mira kod kuće, i tek što se sunce opet pokazalo, pa nastali oni nježno svijetli dani prve jeseni, pođosmo u lov. Nisam bio strastven lovac, ali se ipak rado svakiput pridružih, jer je plandovanje po tim dragim zagorskim brdima uvijek puno tolikoga čara.

Od rana jutra lovismo – dječurlija, što nam je za pogoniče služila, gotovo smalaksala, no Batorić još uvijek nije htio prestati. – "Jedino još u Breziku" – odluči već kasno poslije podne – "tamo ih mora biti na jata. Zar ne, Janko? A onda za danas kraj!...".

Da dođemo onamo, bilo nam je ići preko seoskoga groblja. Uđosmo na razrušena, polupana vrata. Lugari i pogoniči odoše naprijed, da se poredaju, a mi otpočinusmo. Ovako umorni povalismo se na prvu ledinu.

Svud naokolo nas javljala se jesen. – Dan, sva priroda i isto nebo, sve je to rekao bi disalo u sanljivom njenom titranju, spokojno se podavajući njezinu ljuljanju. Plavo nebo, ljeti tako sjajno i modro, sad se blijedim blijeskom nježilo; po njem brodili sitni oblaci, da se tamo na sjeveru zgrnu u jednu tmastu koprenu. – Zrakom tekao lagan vjetar i činio da se sve granje i bilje njiše i da uz padajuće suho lišće jesenskim bonim šaptom šušti i psiče. Sunce bacalo kosim pravcem svoje sjajne, ne više vruće trake, koji se u duginim bojama lomili na nitima i mrežama paučine, posvuda raspredene i zrakom razasute. Nedaleki gaj svojim žutim i zelenim, crvenim i tmastim već lišćem preljubavno se prelijevao u sunčanoj toj svjetlosti i sjao kao indijski sag; – ali kao da se u tom ginuću svježije zeleni također odavalo neko bolno otimanje od teške sudbe, što će za kratki čas sav taj trepteći živahni šumski svijet odijeliti od staroga mu granja i od toga krasnoga, dobroga sunca. Napola suhe stabljike češljuga, runjika i drugoga korova virile ukočeno ili polomljeno iz trave i u talasanju vjetra odavale čudan štropot, nehotice sjećajući na bajke o nemirnim kosturima. Nad praznim već poljem kružio sokol visoko u zraku u silnim krugovima, da tada ujedared lebdeći stane u svojim visinama, te se začas strjelimice otisne dolje za objesnim mišem, koji ništa ne sluti.

Iz brda donosio vjetar miris mladoga vina, a iz tla pršio hlad jesenske vlage.

Pred nama, kraj nas i za nama grobovi, kukavni seoski grobovi upalih humova, polupanih križeva, a zarasli dračem. U prvi čas ne pomislismo, kako smo nezgodno

mjesto odabrali za počinak. Osobito za moga Batorića, sedamdesetgodišnjeg starca! Koliko križeva – jur posivjelih i napola istrulih, koliko humova malne već s prostom zemljom izjednačenih – a za sve se je sjećao, kad ih ubodoše, kad ih iskopaše. Sve, koji tu počivaju, poznavao je kao ljude sa svojim radostima i žalostima, željama i bojaznima – sve ih je znao, dok im je toplo srce tuklo, a sad gleda, kako im iz hladnoga gnijezda tako tiho i spokojno buji niska travica, kako ih zauvijek i čvrsto drži ta pregršt grudice. Pa i svi ovi poznavahu njega – ali kakova! Dok mu se još oko mladenačkim žarom krijesilo, dok mu se iz grudi orila i kidala glasna, silna riječ, dok mu je tijelo odavalo snagu i zdravlje. Koliko skupnih dana sprovedoše, koliko veselih časova, koliko jednih želja osjetiše, koliko – ah! – tko bi spomenuo sve one tisućkratne niti, koje nas sve iz jednoga doba spajaju među sobom! I u taj je čas još on jedini ovdje!

Opazio sam, da se starcu na licu odrazuje tuga. Za čas, onako više za sebe, promuca: – Bome, vidim: naskoro ću i ja; sve sam ih malne poznavao, još mlađe od mene. – Bože, kad pomislim, kakovih je snažnih bilo, a gle sada! – Tada digne rukom i pokaže mi onamo u zadnji kraj i rekne:

– Gle – tam je moj špan Janko. Kakav je to kršan človek bil, nikad ne bi bil mislil, da bu on prije mene. – Jenput nisem imal pandura, a desilo se, da sem moral vu kongregaciju. Bez pandura, kako ćeš? E – ne bude druge: – moj Janko moral je navleči atilu i na glavu kalpak, pak na bok. Al da ti ga je bilo videti, kakav je bil lep! Kažem ti: gospe vu varošu gledale su za nim. Vrag si ga znal, sad nema više tak lepih dečkov. Nu i kak je bil dober! Nisam se trebal ni za kaj brinuti, sve je on bez ikakva nadzora sam zvršil. Ne bi ja ni drugač mogel, ta – mene gotovo nikad nije bilo kod kuće. A ipak je bilo onda u Brezovici najprije posijano žito, moji vinogradi prvi i najbolje uređeni – nigdo se z nami nije mogel natecati. Tako vernih slug nemamo više; – revera – čudnovato, al je tako. Kak su oni prokleti gegači vu Hrvatsku nahrupili – od onda sve na gore. Da ti samo nešto kažem o svom Janku. Jednom mi je pozlilo na naglo i moral sem u noći poslati po doktora. Za veću sigurnost – em znaš, kak je na ladanju, i još za onda – naložim Janku samomu, nek ide on sam, a bila je hladna gadna noć; kiša curila kak iz kabla. Moga doktora – oh, i on je već odavno mrtav – ne najde kod kuće v Krapini, pojde dakle v Stubicu, nu – kak da je nesreća htela – ne najde ni onde nikoga. Moj Janko ne budi len – ostavi kola u Stubici, jednoga konja uzjaše, te preko gore ode ravno v Zagreb. Drugo jutro rano eto već

doktora iz grada. Janko se nije z njim vratio, već je iz Zagreba krenuo opet u Stubicu po konje i kola i tek onda došao kući sav mokar, blatan i izmučen.

Prvo mu je pitanje bilo, kak je meni? Onda tek sem zeznal, da mu je kod odlaska žena ležala u porodu, a on itak ni jedan čas nije krzmal, da izvrši svoju zapoved. Moj dobri – dobri Janko! Sini mu nisu bili takovi – pa gle – i oni su već mrtvi.

– A tam – gledaj onaj limeni križ. Onda leži moj Štefica. Sećaš li se njega? Ah! – odkuda bi! Pred Ercigonjom još bil je on ovde župnikom. Čestita, plemenita duša, a moj iskreni prijatelj. Pravi hrvatski pop. Vesel, društven, izobražen. Njegova je kurija bila uvek gostoljubivo otvorena, osobito je dijake rad imel oko sebe. Bil je vrstan pevač, a u ono su se doba pevale tolike ilirske pesme.

– Da – ovo da ti kažem – nastavi starac u jedamput latinski. – Gledaj onaj četvrti ondje grob iza Jankova. Ondje leži neki Blaž Hrastinski, plemenitaš – armalist. Bio to imućan, čestit seljak. U njegovoj kući uvijek se našlo stare kapljice, držao po četiri vola, a novaca mu nije nikad ponestalo. Jednoć sam morao u Požun na sabor, a trebao sam nešto više novaca, bome morao sam uzajmiti. Pošaljem k Blažu – baš svoga Janka. – Za čas dođu oba. Blaž sa torbom! – "Koliko treba vaše gospodstvo?" – upita me nakon pozdrava. – "Što više, to bolje", odvratim mu. – "Je li dosta pet stotina rajnskih?" – te izvadi ovu svotu u škudama i cvancigama. – "Dosta". – "Evo ih!" – "Hvala. – Čekaj, da ti obveznicu dadem". – "Ne – ne!" i on odjuri iz sobe. Takova su vremena bila. Ali drugo ti htjedoh pripovijedati. Nekoliko godina kasnije ja sam se baš vratio iz Varaždina, otkuda li. Sav umoran legao sam odmah u postelju. Al ne mogoh usnuti. Nekakav nemir – bojazan – što li, mučilo me. Napokon zaspim, al nemirno. Sanjalo mi se, da u moju sobu dolazi Blaž Hrastinski, sav blijed i drščući, pa me uzme silno moliti i zaklinjati neka umah k njemu pođem, da mi imade nešto silno kazati, a skrajnje da je već vrijeme, jer njemu da je još ove noći ostaviti sve i otići nekud daleko. Ja kao da se nisam mogao odazvati toj molbi, a on na to briznuo plakati. Uto se probudim i san bijaše tako živahan, da sam ga se još i budan sjećao sasvim točno. Nisam doduše mnogo mario za nj – ali usnuti više ne mogoh. Drugo mi jutro već rano dojavili, da je Blaž one noći preminuo, u zadnji čas još naričući da mene nema kod kuće, jer da bih mu ja bio imao napisati oporuku. On je naime još pred večer k meni slao, no jer se još nisam bio vratio, kazali mu moji ljudi, da me nema kod kuće. Ovo sam međutim tek u jutro saznao – u isti čas, kada i smrt njegovu. Nije li to čudno? Pa kažu ljudi, da san laže.

Dok mi ovako u razgovoru – uniđe na vrata groblja star čovjek, odjeven u dugu crnu istrošenu surku, na sijedoj mu kosi bio šešir bez forme, a niz lice mu padala duga čupava brada, bijela kao snijeg. Prepoznamo ga. Bio to Benko Stolniković, vlastelin kosovski. Upirući se na visok štap – išao je teškim i sumornim korakom. Približiv se k nama, plaho nas pogleda i na licu mu se pokaže zlovolja. Batorić ga ipak ljubazno pozdravi, mahne prema njemu rukom i reče mu latinski:

– Zdravo, moj dragi Benjošu!

– Sluga ponizan, illustrissime – odvrati mu Stolniković, a dršćući mu glas bijaše slab, gotovo bez zvuka. Na to htjede dalje, no Batorić ga ne pusti.

– Kako si? Odavna se ne vidjesmo, a prvi susjedi – s nježnim će prikorom Batorić, ustavši sa zemlje i pristupivši k došljaku.

– A znaš, illustrissime amice, da ja od onda nikuda – što ću?

– Moj dobri Benko, ta tomu je tako dugo, a ipak bi ti lakše bilo, da ideš među ljude.

– Ne – ne! – odrešito će Stolniković, pri tom glavom lijevo i desno kimajući i objema rukama mašući, kao da što od sebe riva.

– Al barem k meni – tako smo si blizu – nećemo li se mi starci pohađati, koga onda imamo? Moj Benko – gle kako smo stari postali!

– Da – da, oprost, ja idem, sluga ponizan, illustrissime domine – i starac se naglo okrene od nas, pa pođe dalje – tamo do grobnice svoje obitelji. Vidjeli smo ga, kako je skinuo šešir s glave, klekao i sklopio ruke na molitvu.

Jesenski je vjetar sveudilj duvao, a sijeda kosa starčeva tako je žalobno – tako očajno lepršala u njegovim strujama.

– Oh! – stari moj Benko – prihvati začas Batorić – velik je to nesretnik. Kaže se: svaki nosi svoje breme, al to mu je sudbina baš navalila! Pa kad se zmislim, dok smo zajedno kano jurati bili v Požunu, kakav je to krasan, uman mladić bil. Svaki je mislil, taj bu od nas najdalje – bude naj sretniji – a gle! kak mu se strašno i bedno razvil život. Je li tebi poznato?

– Nešto sam čuo – ali ja ga ne poznam.

– No ja ti bum pripovedal kratko – em i onak još nisu našli šljuka, došel bi drugač po nas Janko. – Batorić se opet namjesti i poče latinski: – Stolniković bio sa mnom u Požunu zajedno jurat – najprije kod personala kraljevskog, a poslije kod dvorskoga savjetnika hrvatskoga. Tu se upoznao sa kćerju savjetnikovom lijepom Kleonom, isprosio je, oženio se, ostavio službu i otišao u Hrvatsku, ovamo na svoje

dobro u Kosovsko. Tako se razidosmo. Za kratko sam čuo, kako je vanredno sretan u svom braku, da je gotovo ugrezao u posvemašnje blaženstvo, i da nikada – ama ni k najbližim susjedima niti rođacima ne zalazi, već neprestano čuči kod kuće sa ženom. Svijet mu se već počeo rugati, dapače zamijerati, osobito u ona burna vremena, gdje se svatko bavio javnim poslovima, samo on nije – baš kao da Ilirci, mađaroni i švaregelbi nisu ni na svijetu. – Kleona mu rodi četvero djece, tri sina i kćerku. Možeš pomisliti njegovo blaženstvo! Jednom dođem k njemu u nekom znamenitom političkom poslu, da ga predobijem za sebe. Nađem ga u dječjoj sobi i stajalo me truda, dok sam ga mogao nasamu dobiti. Ja mu na široko i daleko rastumačim svoje stanovište, te sam bio potpuno uvjeren, da sam ga predobio; no kad dođe da bi mi se morao izjaviti, uze me za ruku, odvede k djeci svojoj, pozove ženu, zagrlj je i poput pokojne Kornelije Grakovice pokaže na suprugu i djecu, te mi rekne: "Evo ti, amice – moje politike!" – Tako ti se bio sav dao na ljubav k djeci i ženi. Stara je "vicekomešica" Rengjovka uvijek tvrdila da je u Stolnikovićevih previše blaženosti i sreće, a to ne može dugo potrajati. I zbilja – ovaj put je nažalost stara babetina pogodila. Kleona umre. Stolniković malo da ne poludi. Padao je u nesvijest kao ženska. Nu koliko i bila za nj golema nesreća – gledajući svoju krasnu i zdravu dječicu, on se morao i mogao utješiti. Oh! – kako su mu sjajne i slavne bile nade! Tri sina – tri nova pobornika za čast i slavu obitelji i domovine! Kad bi im mlada, jedralica motrio, puna ponosa i duhovitosti, on bi sav sjao od milinja. Igrala se djeca – on mator s njima, a poslije, kad ih je morao dati u školu, preselio se u grad, samo da je uvijek uz njih. Najstarijega dao u vojnike i kao da je bio dobro pogodio: jer jedva što mu je bilo dvadesetpet godina, već bude majorom u banskoj granici. Jedne noći ostavi zdrav i veseo društvo svojih oficira, drugi dan nađu ga usred polja mrtva – ubijena. Nasta velika graja, istrage, sud. Pohvatali i graničare i Turke s one strane. No što će, krivca ne nađoše, a narod reče: "Noć ga ubila!" – Stolniković od tuge oboli. No jedva što je malko prizdravio, jave mu, da mu se najmlađi sin teško razbolio. Učio je prava u Pešti. Otac pohrli onakav još napola slab onamo, no dođe prekasno: nađe samo mrtvo tijelo. Rana, što ju je dobio u dvoboju s nekakvim oficirom, bijaše smrtna. I kao što često biva u ljudskom životu, kad koga nesreća uhvati, da ga više ne ostavlja, tako bude i sa Stolnikovićem. Ostao mu još jedan sin. Sva ljubav, sve nade bile su mu sada u njega. Pa i bijaše prekrasan momak, uza to naobražen i uman, a osobito dobre, vesele ćudi. Kad bi došao kući, oživila bi čitava okolica. Na nesreću zapade u Beču u društvo mladih, objesnih kavalira. Tu se mnogo trošilo – i znaš – ljudi dječak, srameći

se već od oca i želeći ga u njegovoj boli štedjeti – učini bedastoću s nekakvom mjenicom svoga nekoga druga. Sve dođe zlosretnim slučajem prije vremena na vidjelo, sve bude prijavljeno sudu, i dok je otac pohrlio u Beč, da ga spase, mogao je samo u istražnom zatvoru govoriti s njim. Stolniković samo da ne poludi.

Dječaka osude na nekoliko mjeseci tamnice. Stolniković – pa zločinac! Možeš zamisliti boli očeve. Koje li je sjajne slike vidio u budućnosti – a sada mu čami sin u tamnici. Pretrpivši mladić kaznu vrati se kući. Ali kakav! Blijed, obnemogao, potlačen – jednom riječi bijedan. Badava mu otac oprostio, uvjeravao ga o svojoj ljubavi, tješio, dapače tetošio kao nejakom djetence – mladić se ne mogaše pridići. Jedno ga jutro nađu prostrijeljene glave – na grobnici svoje obitelji. Što ću ti duljiti o boli i bijedi Stolnikovićevoj, možeš i ovako sam pogoditi, koliko je pretrpio. I tako je ostao on sam – jedini Stolniković. Baš kao da je kakova grozna sudba na našim starim obiteljima! – Svi su se čudili, što nije poludio ili se umorio. I jest čudo, kako mogaše podnijeti toliku nevolju, da ga nije sasvim shrvala.

Lakoumlje mu nije pomoglo, jer sve bijaše prije nego to; nije ga spasila ni hladna duša, jer mu je srce uvijek tuklo vruće i bilo puno najjačih osjećaja. Ja bih rekao, da mu je pomogla ona hrvatskomu čovjeku prirođena filozofija, koje ne bih nazvao fatalizmom, ali koja ipak tješi: "Moralo je tako biti!" Pomogla mu može biti i ona melankolija slavenske duše, koja ne nazire u svijetu bogzna koje sreće. Dakako – mi Hrvati! – najviše mu pomogla ona u hrvatskoga naroda obična mukotrpnost, ucijepljena stoljetnim mučeništvom. – Od tada Stolniković živi samo za uspomenu svojih milih. Da – zaboravio sam ti kazati, da mu je i kćerka, jedva što se udala – umrla. – Grozna sudba – strašna nesreća, prevelika za stotinu srdaca, a on ju je bijednik sam morao oćutjeti!

Nisam znao kud kamo; ali mene kao da je bijeda Stolnikovićeve sjećala moga hrvatskoga naroda! – Uto je došao po nas lugar. Batorić se digne i ja za njim, ali ne pođoh u šumu: nije mi se više dalo misliti na lov. Ostanem kod groblja. Stajao sam za potrganim plotom, a tamo pred bijelom mramornom grobnicom Stolnikovićeve obitelji vidio sam njega – starca, svega skućena, gdje sveudilj kleči i još uvijek diže ruke na molitvu. Vidio sam, kako mu usta grozničavo dršću, a na licu mu bilo toliko beskrajne, vječne tuge – na tom starom, u taj čas toliko bijednom, toliko razrovanom licu, kako još do toga časa nigdje ne vidjeh. Dugo, dugo klečao je tako ondje. Dan se već nagibao koncu, pa kolike su već godine, otkad je tako prvi put klekao!

Čitav prizor bijaše neiskazano tužan. Zlosretni starac, smrvljen tolikom boli, naokolo njega grobovi u svojoj zanemarenosti, puni tolike tužne poezije, koja tek lebdi nad takvim zapuštenim seoskim grobljem, pak i ono veliko vječno pitanje, pitanje bez odgovora, koje nas susreće na svakom groblju, zatim zadnji trepteći traci sunčani, razpršeno se gubeći među podrtim križevima sa svom melankolijom sunca na zapadu – i duša mi se stresla od boli. Trgnem se i odem, još jednom se obazrev onamo k Stolnikoviću: baš je starac drhtavom rukom, još uvijek na koljenima i raskrite glave, nesigurno nastojao pričvrstiti na križ svježe spleteni vijenac.

Čekajući Batorića u obližnjem gajiću, otvori mi se vidik baš na Kosovsko. Bila je to velika, zidana zgrada na dva sprata, u moćnim gospodskim formama, s dugim redom prozora, u sredini s altanom, a na kraju s verandom.

Do same je kuće vodila duga aleja starih već jablana, a pred dvorom i daleko naokolo njega stajale su visoke, silno već razgranjene platane, kesteni, katalpe, zakrčljale pavlovne i osušene smokve. Po tratini i zaraslim putovima dizale divlje rastuće astre i ruže svoje povenule cvjetove uz presahle vodomete i porušene mitologijske figure, koje su se jedva raspoznavale među bujnim koprivama, češljugom, čičkom i drugim korovom, što se oko kamenja i po njem stalno usadio. Na samoj je zgradi virila u donjim stranama gola cigla, jur pobljedjela i pozelenjela, a ispod krova visili tek ostanci štukature. Visoki i široki prozori ili bijahu sasvim bez nutarnjih dijelova, ili pak na jednom potrta okna, a na drugom polupane žaluzije, koje su gostoljubivo otvarale put gorskomu vjetru u duge hodnike kosovskoga dvora, da po njima mete davni, davni prah. Skrajna zapuštenost – ali tko je božji ne bi shvatio! – -

Uto se i na zemlju spustile sjene, sav kraj sve više nestajao u mraku. Sove se počele svojim ludim, na smijeh nalikim uškanjem javljati. Blagi zvuk večernjega zvona zatalasao. Batorić dođe i mi odosmo. Tamo sa polja čulo se blejavo mukanje zalutala teleta; iz sela donosio vjetar žamor dječje vike i gakanje gusaka.

– Mamo, mamo – ej mamice, gde si! – vikalo negdje u brdu plačnim glasom dijete. Sa drugoga se brda razumjelo živahno prepiranje dviju susjeda. – "Da te nečastivi odnese – Bog mi prosti – lenčino, pazi drugiput na svoje kokoši". Za tim opet: – "Mamo – mamo!" – dok se sve ne umiri i ne nastane onakova tamna, gluha, tiha noć. Svijet se umirio, pokopao barem za nekoliko časova svoje brige i trude – nije bilo više razlike između groblja i drugih kutova ljudskih.

Plemenitaši i plemići

Sjedili smo u Brezovici i igrali tarok. Napolju bilo je gadno jesensko vrijeme, kiša lijevala kao iz kabla. Svaki se kut neba začepio oblacima, a mrak se navukao preko svega. Nije na starom satu izbila još ni četvrta ura kad je već morao Vanko donijeti svijeće. U ogromnoj peći bilo naloženo kao u vrijeme oko Božića. Ptičice u trećoj sobi davno su već prestale pjevati, i tek nemirni, napo još divlji češljugari skaču i lupaju po šipkama kaveza da se čuju čak ovamo k nama. Dolje iz družinske sobe čuje se veseli razgovor momaka i djevojaka što rune kukuruz. Pravilno ribanje klipova po ribežu zamnijeva daleko po cijelom domu. Neprijatnost mrkoga dana kao da se posvema gubi od tih sitnica života ladanjske kuće – i ako ne zaviriš na prozor u vanjski svijet, neće te ni zahvatiti turobna sjeta koja prši iz sviju oblaka i ječi iz štropota što ga pravi pljusak kiše koja jednako pada – dapače kano da iz žubora kišnice sa strehe dosadno bugari. U staroj sobi prijatno je i voljko. Opažalo se to na obrazu svakoga, i tko se čudi što se već od deset sati prije podne uzemo kartati?

– Takovo vreme stvoreno je za "klopicki!" – ponavljao je svaki čas illustrissimus Batorić. Karta mu dobro padala, pa je bio izvanredno dobre volje. Svaki je čas najavio "tulitra", tri puta je učinio "pagatultimo", jedamput ulovio Petroviću "monda", a kod "klopickoga" nikad da bi mu ostao ma tek jedan "štih".

– Illustrissime, zao znak, ne vrijediš više mnogo kod djevojaka! – bockao ga Ercigonja.

– Istina, ali znaš kako Marcijal – kaže: Fortiter ille facit, qui miser esse potest. – Kad me one neće, tješim se što me karta voli.

Uz igru nismo zaboravili čašu. Lacica, koji se nije kartao, morao je imati brigu da ni začas ne ožednimo. Kuntek nije nikad igrao, jer mu je njegova žena strogo zabranila dotaknuti se ma kakvih karata. Mirio je zato srce vinom.

– Vino pijem, pa mi barem koja korist od toga. Moja stara veli: "Bolje je osam dana zasebice piti nego li se osam časaka kartati." Ma koliko se opio, ne košta to ništa, a u karti – vrag je karta – možeš i kobilu i kuću i ženu izgubiti – tako je govorio Lacica kad bi ga nagovarali da prekrši domaću zapovijed. Uistinu pak gotovo mu sijevale oči od želje da se smije igrati. U potaji je dapače segnuo za kartom i kod zaključanih vrata općinske pisarne igrao bi se s pisarom "duraka". Ali ne – za novce! Dok mu žena nije ušla tomu grijehu u trag, igrali bi za lješnjake, za duhan ili za orahe. Kad se je pak dogodila nesreća te je ona doznala za prekršaj Lacicin, igrali su se tako

da je dobitnik protivnika čvrknuo po nosu. Često je nos Lacičin, po sebi već dobrano omašan, bio nabrekao da je bio pravi pokor gledati ga. No glavno je ipak postigao. Kartao se, a nije trebalo imati novaca. Batorić je tvrdio da Lacica mora svaki put kad kući dođe sve džepove pokazati da žena vidi je li što izgubio. Ercigonja je to poricao i uvjeravao da gospođi Bibijani ne treba takve manipulacije, jer ona uopće ne dopušta da Kuntek ikada ma samo i novčić kod sebe nosi, te da seljaci pristojbe za pisane molbenice ne plaćaju Kunteku u ruku nego gospođi Bibijani, kod čega si Lacica koji put, ako je zgrade, tako sebi pomogne da seljak pred Bibijanom mora dužnost svoju naznačiti u manjem iznosu, a onda preostalu razliku uruči Kunteku. Svaki put mu nije pošlo za rukom jer je gospođa Bibijana znala iznose pristojba.

– Kaj samo 1 fr. i 80 n. za takovu molbenicu! Ako su gospodin "notarijuš" poludili – nisam ja. Gdo bu ti za taj novac toliku molbenicu napisal? To košta dva forinta – ja drugač neću! – A seljak bi platio kako je gospođa Bibijana rekla, i poslije se ispričao Kunteku što mu ne može dati dvadeset novčića.

– Gospa su zeli se! – a Lacica plašljivo zamahao objema rukama neka zaboga ne govori dalje.

I taj put su dražili Lacicu tim pričicama, no on se tek dobrodušno ili glupo smijao. Kao naš "magister pincernarum" prečesto je praznio čašu za čašom, pa nije imao jezika posve u vlasti. Da nije toga bilo, ne bi ostao dužan. Na jeziku bio je silan junak mejdandžija, i nije mu brzo bilo ravna naći. Neki je zlobnik izmislio da je Lacica osmo čudo u svijetu. "Nema inače pameti ni za pedalj, a jezik mu je dug – ah šta je to – kao rep u krave – nego dug mu je kao put u Zagreb – i zna mljeti njime da je gotovo čudo!"

Tek kad je Petrović nešto kazao, Lacica je stao zanovijetati o pokojnoj Letovanički, punici sučevoj, koja ga je jednom ravno iz sudnice odvukla kući i stavila klečati na kukuruzno zrnje.

– Takovo što nije meni moja žena jošte učinila! – i mali okrugli starčić uzeo vatreno uzvisivati svoju ženu.

– Što – tko da se usudi? – počeo je glasno vikati svojom užasnom nijemštinom. – Ja bih bio – ah – što – ništa ne bih bio. Propio bih se ili sve zakartao da nije moje gospođe – Bog joj pomilovao danas-sutra dušu. Istina, oštra je, bome jako oštra, ali tko da bude danas drukčiji? Pak tko mi može što? Moj i moje gospođe Blatni Jarak – tek krpica zemlje – preskočio bih od jednoga do drugoga kraja, a gle – što ona sve ne uradi! Ni ti, spectabilis, ni illustrissimus, niti magnificus dominus, a bome ni Jankica

– ni jedan ne možete pokazati da imate ljetos takve pšenice kao ona. A tako sve. Gdje je najbolja šunka, gdje najbolje vino, koja gospođa boljih paprenjaka pravi? Illustrissimus će mi oprostiti, neću da se oholim, nije moja zasluga – sve to ona stara sirotica – pa glete – i ovaj kaput i ove hlače – sve je to ona skrojila i sašila.

Kuntek čisto gizdavo pokazivaše na svoju odjeću, i ja pogledam taj kaput od siva sukna, više nalik vreći nego li odjeći, pogledam mu svagdje jednako široke hlače, još uvijek prekratke za izvanredno kratke krakove Lacice, i ja sam se divio štedljivosti gospođe Bibijane; no nisam se mogao diviti krojačkomu umijeću dobre žene. Nu inače je sve bilo istina, štogod je Lacica u njenu hvalu rekao. Bila je svakako izvanredna žena, i Batorić je u njoj uvijek gledao prototip stare Hrvatice. Istina, stroga je bila naprama Lacici da je čovjeku koji put kosa od strave i čuda u zrak poletjela, ali njemu to nije škodilo niti se žalostio poradi toga, i ne da se tajiti da je sve što je Lacica bio i mogao biti, bio jedino zaslugom gospođe Bibijane, starije nekoliko godina od njega. Kad su se upoznali prije trideset i toliko godina, bio je Lacica baš nakanio da uđe u samostan kao laik. Od kuće bijaše posve siromašan, a u školama – ah – još pod stare dane ježila mu se koža kad se spominjao svojih muka na školskim klupama. Uspevši se nakon mnogo godina tek u "gramatiku", ugrezao je ovdje tako čvrsto te nikud više i nikamo. Najposlije uvidi jalov trud – dvadesetu već prevalio – što će dakle – ajde u fratrove. Znao je da se ondje dobro jede i pije – što ćeš više? No tu se sudbina umiješa u osobi vremešne i plemenito rođene gospodične Bibijane Herendićeve, zemaljske gospodinje Blatnoga Jarka, imanja od kakvih šezdeset jutara "alodijalne" zemlje i od tri kmetska selišta. Njoj se "mladi, kao puh široki i ugojeni gospodin dijak" veoma sviđao, njemu pak nije smetalo da je gospodična silno suha i posve žuta u licu. I oni se uzeli. Prvo vrijeme braka malo te nije Lacica požalio što ne pođe u fratrove, ali se najposlije priučio na nešto silovite izjave gospođe Bibijane, jer je morao priznati da se u Blatnom Jarku osobito dobro jede. Jer gospođa Bibijana bijaše od roditelja svojih naučila misliti da je dobar, mastan i omašan zalogaj ono po čemu jedinom možeš suditi kakova je koja kuća. Nije ona pitala jesu li Nakovići ili Takovići učeni, pravedni, blagi, istiniti. Njezino je prvo i glavno pitanje bilo: peče li se u njih bijel čestit kruh i je li pečenje dosta obliveno mašću. Zato joj strani doseljenici nisu ni u čemu bili tako zazorni kao u tome što je od svih strana čula da im je kruh iz miješana brašna, a pečenje gotovo nemaju ni za Uskrs. Pa kada je vidjela takovu "Kranjicu" u francuskom šeširu i u modnoj suknji, prezirno bi ramenima mahnula i rekla: "Koči se, a znam da je gladna. Ja se zadovoljavam poculicom i

maramom – suknja mi je pamučna i bez tih svakojakih pantljika – ali zato mi je želudac pun!" – No nije zato bila rastrošna u jelu. U kući se svakoga posla sama, prihvatila, sve je išlo kroz njene ruke, pa je stoga kuća svega imala. Odgojila uvijek toliko purana, pilića, gusaka, krmaka, da nije diljem cijele godine trebalo pitati za mesara. U vrtu bilo svega što samo ljudsko srce može poželjeti. Za sve to nije trebalo segnuti u džep po novce, zašto dakle da sebi ne priušti? Drukčije bilo s potrebama koje su se morale iz dućana nabavljati. Tu je štedjela da je gotovo koji put izgledalo kao da škrtari. Tako riže nije bilo nikad u njenoj kući – a mjesto toga rabila joj hajdinska ili jačmena kaša – a i mjesto sladora rado se pomagala medom.

Kad bi na Ladislavovo ili u vrijeme Božića bili gosti u Blatnom Jarku, objed bi trajao točno od dvanaest o podne do sedam sati navečer, i stol bi se upravo sagibao od množine jela, samih domaćih jela; no, da ponudi i crne kave, to je uvijek bilo velike borbe u njenoj duši, pa je rado tako udesila da je prošlo i bez toga. Isto opet kod večere, koja se počinjala umah poslije objeda točno u sedam, nije nikako mogla da se odluči za drugo svjetlo nego li za lojanice. Dakako – pečenja je i kolača bilo opet sila Božja.

Nije se samo u tome držala svoga načela, nego u svemu. Težacima bi davala rado pečenu gusku ili purana i ispekla za njih čitavu košaru gibanica, no da im nadnicu ma i za jedan novčić povisi, na to se nikako nije dala skloniti makar bila kolika navala posla. Dok je još postojalo stanje da se je seljak smio prepustiti svojoj ćudi, te je volio dobar zalogaj, nego veći iznos novčane zasluge, dotle je Bibijani bilo dobro, dapače je k njoj najviše ljudi hrlilo; no poslije se promijenile stvari, pak je posao čisto zaostao. I još bi gore bilo da joj nisu ljudi izvanredno privrženi bili. U cijeloj okolici svak ju je volio. Vlastelinke, istina – osobito mlađe – gledale su s nekim sažaljenjem na nju i rado su joj prišivale pridjevke koji su izricali jednostavnost Bibijaninu. No Bibijana nije običavala nikuda izlaziti iz Blatnoga Jarka, pa joj nije smetalo mnijenje njezinih plemenitih i neplemenitih susjeda. Djece joj dobri Bog nije dao. – "Ah – kako bi – kasno sam pošla zamuž!" tumačila si je sama svoju zlu sreću, a da to barem nekako nadomjesti, uzimala bi u svoj dvorac po jednu ili dvije curice od svoga roda, susjednih plemića, i odgajala djecu. Nekoliko je djevojaka tako izudala. Isto je tako u vrijeme školskih praznika bilo uvijek u dvoru po nekoliko đaka. Gostila ih je i gojila da su se mladi ljudi očevitno raširili već u osam dana. Najbolje je bilo "crnoškolcima". Kao buduće svećenike po sebi ih je već štovala, a povrh toga i žalila

ih. Mislila je naime da ovi "bogčeci" u crnoj školi ne rade drugo nego se u postu vježbaju.

Takova je bila gospođa Bibijana, taj strah i trepet našem Lacici, koji slaveći je večeras nije dotle prestao dok nije Batorić časkom pustio karte i izrekao posebnu zdravicu u čast "drage susjede Bibice".

Lacica u zanosu poljubi starca u ruku i u znak hvale isprazni pune dvije čaše. Kod toga oblile ga suze. Dakako, čovjek nije mogao pravo prosuditi tih suza, jer je Lacica, čim bi malo više pio, imao navadu i organičku pogrešku da je jednako kihao i na sve odgovarao plačnim glasom.

Kad je Lacica zahvalio, htjede Batorić odmah nastaviti kartanje, ali uto uniđe u sobu stari Vanko i javi da je došao nekakav gospodski kočijaš dolje s ceste i moli neka mu se posudi kotač, jer se na kočiji njegova gospodina polupao točak.

– A kakav gospodin?

– Ne znam – znamder nekakav iz varoša. Možda kakav Židov ili fiškal.

– Pa kaj ne dojde gore? Po takovoj kiši ostaje na cesti – u tom blatu – a pred nosom mu gospodski dvor! Kakav je to gospodin koji ne zna da u takovoj neprilici potraži pošten krov. Kaži momku neka gospodin gore dojde – kak bi na cesti bil dok se priredi kočija!

Vanko se okrene i nezadovoljno slegne ramenima. Varoške gospode naime nije volio. "Gizdavi su kak prava gospoda, a ono – kaj su? Ah – da je kralj ostavil našoj gospodi pravice, ne bi se ovi nacifranci toliko šepirili!" – znao je često starac kazati.

Za dobra pol sata dovukla se pred dvor kola. Iz trijema se čulo začas da strani gosti traže neka im se donesu kefe i krpe.

Međutim stupi unutra u sobu Vanko. Izdaleka je pružao prema Batoriću dvije posjetnice. Držao ih je tako te je očito bilo da ne vjeruje tim papirima i da ih se boji.

– Kaj je to? – upita u čudu illustrissimus.

– Ne znam ja. Dala su mi stranjska gospoda da to predam.

– Pak kaj želiju?

– Ne znam – rekli su da mole bi li smeli pred njihovo gospodstvo. Ne znam ja kaj očeju.

– Kaj nisu to ona gospoda s polupanom kočijom?

– Em jesu.

– E, pa kaj im nisi rekel da ih čekam! Imal si ih odmah gore dopeljati.

– Htel sem, ali gospoda nisu htela. Tisnuli su mi ove papire v ruku i turnuli me napred. Kaj ja znam – mislil sem – morti su od suda ili od egžekucije.

– Bedak! Skoči doli, pa dovedi gospodu. – Eto – takova su vremena! Sve svečano kao da sam ja kakova ekscelencija. Ali daj, Vladimire, pročitaj; ja ne vidim pravo.

Uzmem posjetnicu u ruke i pročitam glasno.

Prva je glasila: Feri pl. Czopakovich de Hum, a druga: Zdenko Fučak pl. Gerbenjski. Na objema posjetnicama zapremali čitav jedan ugao silno ogromni grbovi. Copakovića grb imao u polju s rijekom dva carinarska stupa i lanac, a kod Fučka su bili u jednom polju kebri, a u drugom vrčevi.

– Feri Copaković – a, to je sin mojega štovanoga Mukića Copakovića, baš mi je drago, a ovaj drugi – ne znam pravo Fuček – Fuček – tko bi to mogao biti?

– Ama ja znam – odvrti magnificus Radičević – to je valjda sin špitalskoga direktora Fučka; da, da, dobio je taj nedavno plemstvo.

Uto se vrata otvore i u sobu stupe dva elegantna, po najnovijoj modi odjevena gospodina. Odmah se zrak ispunio finim mirisom koji je silno strujao od obojice. Manji od njih, u svijetlom engleskom kaputu iskockana uzorka i u pantalonima iste boje, a neobične kratkoće, više je skočio nego li pristupio k Batoriću i izdaleka još pružio čitavu ruku uz dubok naklon i reskim na nos vučenim izgovorom pozdravio starca.

– Servus humillimus, illustrissime domine – alazatoš solgaja – poznajete li me? Ja sam Copaković.

– O živio, vivat amice! Zar ne, moj mali nekoć Ferica? E, to je divno, baš mi je drago da vas vidim! – i starac veselo skoči sa stolca i poljubi došljaka dva-tri puta, koji kao da se presenetio s tih poljubaca.

Onaj drugi bio nizak mlad čovjek, čvrste buržoaske pasmine, dobro ugojene i čisto držane. No svečano dugo lice s carskom bradom bijaše krivo, da se čovjek morao čuditi kako to čeljade može na sebe navući drugo što nego li crni svečani frak. On se i svečano poklonio Batoriću.

– Zar ne, imam čast s presvijetlim gospodinom kućedomaćinom? Feri, ti si zaboravio...! Dopusti mi, Presvjetlost Vaša, da se predstavim. Ja sam kr. sudbeni tajnik Fučak pl. Gerbenjski.

– Drago mi je! Izvolite, gospodo, sjesti. Daj, Feri, ti ćeš dopustiti da te ne nazivam gospodinom, pa i ti ne smiješ da mi govoriš vi. Mi smo stari znanci, barem ja i tvoj otac. Dakle daj ruku!

– Zahvaljujem, za mene osobita čast. Tako i u Mađarskoj, čim sam rekao da sam plemić, odmah mi je svaki plemić ponudio da jedan drugomu kažemo ti.

Došljaci se smjeste, a kartanje je prestalo. Za prvih časova bilo je u društvu nekako tijesno i nesigurno. Jedinu je Feri bio posve miran. Naše društvo kao da se usplahirilo. Ona dva elegantna fina gospodina, od kojih se udilj lijevao čudni miris kao u dama, čisto da su plašili naše stare plemenitaše u otrcanim kaputima, s kojih je strujao vonj vlažne zemlje, mlada vina, a bome i štale.

Nastala šutnja. Feri je prvi prekine, nakon što se razgledao po sobi i tobože pažljivo motrio obiteljske portrete.

– Kako je to divno – khm – rekne pokazujući po sobi i uloviv se poslije svake riječi sa dva prsta za nos – sve je uzalud – khm – mi iz starih familija – khm – istom u takovoj staroj plemićkoj kući dišemo pravi zrak. Odmah osjeća čovjek – khm – da se nalazi – khm – u sigurnom domaćem gnijezdu. – Ovo je bilo rečeno kao u zanosu, a ipak sve mi se činilo kao da se čuva da mu se modni fini kaput ne približi suviše blizu starih kožnatih stolaca na koje je nekoliko puta pogledao, najprije u čudu, a zatim naduvavši nosnice prezirno se od njih odvrtao. I zbilja, nije dugo trajalo, a i Feri počeo pripovijedati da je ovih dana bio kod grofa Nikerla L... i tamo vidio pokušstvo od kojega ni u kraljevskom dvoru nema ljepšega.

– Ja sam s Nikerlom veoma intiman – govorimo si ti – umiješao je tri puta u svoje pripovijedanje.

Feri bio niska tijela i sitna struka. Glava mu je bila tubasta oblika u tjemenu, nisko čelo jednako se mrštilo, velike oči – onakve što ih je blagopokojni Homer volujskim nazvao – silile se vječito na strog i ohol pogled, a najznatniji su bili u licu brkovi, koji su kao dvije oštre četke stršili uvis kamo je gledao, i nos, krupan, kratak nos, za koji nisi mogao vjerovati da mu na kiši ne bi kapi curile u nosnice.

U svojoj nošnji, u svomu govoru kroz nos, u svemu bio je kopija poznatoga tad jednoga mogućnika, aristokrata. Mnogi čas trebao sam tek oči zatvoriti, i meni se činilo kao da slušam istoga gospodina. I taj vječiti "khm", kojim prekidaše svoje riječi, i to hvatanje nosa sa dva prsta, i malone svaka rečenica, sve je to bilo uzeto od rečenoga mogućnika.

Gospodin kr. sudbeni tajnik Zdenko Fučak pl. Gerbenjski jednako se kočio i pružao u svečanom držanju. Sjedio tu kao pred fotografom i kao naslonjen na spravu za ravno držanje. Govorio nije ništa, tek je udilj gladio svoju carsku bradu. Samo jedan čas upotrijebio je zgotu kad se Batorić udaljio, te zapitao poluglasno Copakovića u kojoj je "dietenklasi" Batorić. Na prisutne plemenitaše u dugim nelijepim kaputima gledao je s istim zadivljenjem i nerazumijevanjem kao da je u kakovu muzeju gdje mu čuvar pokazuje antediluvijalne organičke stvorove. Lacica sa svojim kaputom pogotovu ga je natjerao u čudo, što je već čisto naličilo nesvijesti.

Malo pomalo oživjelo društvo. Moji stari plemenitaši došli ponešto k sebi, a moderna dva plemenita gospodina napokon se prestali diviti. Batorić je u svojoj prirođenoj ljubežljivosti i nehinjenoj veselosti donekle izravnao disharmoniju.

Copakovića upita nekoliko puta za oca mu, za zdravlje starca i kako mu starost prija. Feri tek ukratko baci nekoliko riječi "o starom"; malo da nije kazao da ne voli o tom razgovarati, tako mu je govor glasio, tako mu nemarno izgledalo kod toga lice.

Batorić uzme ipak pripovijedati nekoje vesele zgode iz zajedničkoga njihova mladovanja.

– He – he – nekoć! – prekine ga Feri – vi ste još znali da ste mladi. Ali danas! Mi moramo da sve sile napregnemo – osobito mi iz odličnih starih familija. Teško je za nas. Homines novi preotimlju strašan mah. Skrajnje je vrijeme da aristokracija nešto učini, jer nama pripada odlično mjesto; inače propadosmo.

– Istina, aristokracija iščezava. Ali molim te, aristokracija je kod nas odnekada bila takova – no mi plemići morali bismo se pridignuti – odvrati Batorić.

– Dopusti mi, illustrissime domine, khm – ja i plemstvo brojim – khm – k aristokraciji! – važno i dostojanstveno rekne Feri, pogladiv si kod toga dva puta redom nos i spustivši glavu k prsima.

– Dakako – dakako – povladi mu Zdenko.

– "Noblesse oblige" – geslo je kako princu, tako i posljednjemu – khm – plemiću – reče još Feri.

– E – može biti da imadeš ti pravo. Ja ne znam kako vi mladi danas. Tempora mutantur – ali za moje vrijeme niti je tko plemiće brojio k aristokraciji, niti su se sami držali za aristokrate, štoviše, mi smo se ponosili tim da ne spadamo k aristokraciji. Moja je obitelj stara kao baš malo koja grofovska u zemlji – ali opet nije nijednomu Batoriću nikada palo na um da se broji među aristokrate. A tako i svi plemići, pa nisu istom onako i uludo stvorili zaključak da se aristokracija ne smije redovito u

županijske službe i časti birati. Takovi smo mi nekadašnji plemenitaši. Ali ti si mlad, ti ne znaš – tko bi ti bio rekao!

– Danas je drukčije – javi se Radičević – molim te, illustrissime, kad je tko prije pisao pred prezime "plemeniti"? Ta, kad sam rekao da sam Radičević, svatko je znao tko sam i što sam.

Starac je to govorio žestoko, i bilo je očito da želi bocnuti mladu gospodu, jer on uopće nije volio mladih ljudi, a istom tako sigurnih i samosvjesnih velikana.

– Poštenja mi, nikada nisam još napisao da sam pl. Kuntek de Szent Pal – umiješa se Lacica koji je teško već sobom vladao, tako su ga ljutili začuđeni Fučkovi pogledi na njegov kaput.

– Pa tako i valja – rekne Petrović koji nije bio plemić donacionalist nego jednostavan armalist bez predikata – jer – "plemeniti" nije naslov kao što je barun, grof, knez, pa se stoga i nema pred ime stavljati. To je jedna od bitnih razlika između višega i nižega plemstva, te se prvo i zove u kodeksima plemstvo s naslovom, a drugo plemstvo bez naslova. A isto je i s predikatima.

Copaković i Fučak gledahu sada na te ljude u većem čudu nego da bi ih vidjeli gdje na glavi skaču. Nisu oni ni mogli poznavati nazore plemenitaša, ali su mislili da ovi ladanjski Abderićani stoje na krivom stanovištu. Copaković je počeo i tako nekako plesti, a Fučak najposlije rekne:

– Ja mislim da bi čovjek lojalnost svoju prema kruni povrijedio ako se ne bi svakom prilikom okitio odlikovanjem koje je uzvišena očinska milost posvećene osobe cara i kralja podijelila rodu i imenu njegovu. Svakako bi u tom bilo, kako su naši djedovi kazali, da, bilo bi nešto jakobinsko.

Sad je bio red na plemenitašima da se čude. Nijedan od njih nije ovoga pravo razumio. Sam Batorić nije posve shvatio, jer je bio iz svoga doba naučen sasvim inače poimati lojalnost. – "Gdje do bijesa taj sve ne traži znakove lojalnosti" – mrmljao je starac, nekadašnji dostojanstvenik, dvorarin, ali i "varmeđijaš", koji je instinktivno znao lučiti granice lojalnosti i nelojalnosti, pa se nije igrao tom riječi kao ovi moderni vitezovi. Lacica pak razvalio oči, kao možda još nikada. – "Što će – per amorem Dei – s lojem i sv. Jakobom?" – šapnuo prema podjašprištu Ercigonji.

Copaković je međutim jednako nastavljao i hvalio se da je doista liberalan, ali da do svoga plemstva mnogo drži.

– Trebalo bi energično postupiti protiv ovih nazora, koji potkapaju stare uredbe, upravo željeznom rukom smrviti sve što je protivno! – malone vičući govorio je taj

čudnovati liberalac i groznim pogledima progonio Petrovića i Ercigonju, a najposlije pade u elegični ton, spominjući kako mu srce raste kad pomisli na stoljetne zasluge svoje "familije" i da često po više sati stoji pred portretima svojih djedova.

Svi ga u čudu gledahu. Batorić jedva da je ostao miran na svom stolcu, ali ipak ne odvrati nitko ništa. Na starim licima plemenitaša zalila se neka rumen, i oči im zastideno ili zbunjeno poniknule k podu.

Svi smo naime znali da ta hvaljena stoljetna starina Copakovićeve plemstva ne seže daleko, i da su gotovo svi ovi starci poznavali Copakoviće još kao neplemiće, pa da je djedu Ferijevu podijeljeno plemstvo bez ikakvih zasluga. Bio mu djed činovnik kod tridesetnice i tu je prigospodario nešto imutka. U ono pak vrijeme odredila državna komora da se rasprodadu nekoja državna dobra, a da se nađe laglje kupaca, bilo je uz to naređeno da svatko koji kupi ma i pedalj zemlje dobiva nasljedno plemstvo s predikatom u formi kraljevske donacije. Tako i stari Copaković kupio komad jedne livade kojoj je ime bilo Hum, odatle Czopakovich de Hum. Zato se i starci toliko presenetili kad im je Feri spomenuo starinu svoga plemstva i dapače počeo pripovijedati da je grad Hum u Posavini bio nekoć dominium "czopakovichijanski".

Istom kad je Feri opet počeo o portretima svoje obitelji, prekine ga Lacica i rekne dosta glasno:

– A gdje ste, molim vas, kupili te portrete?

Feri učini kao da ga nije čuo, što mu je tim lakše pošlo za rukom jer je upravo Fučak stao pripovijedati o svojoj obitelji. On Lacice nije čuo jer za njega je bio prostor što ga je široki obujam Lacičina tijela zauzimao naprosto – prazan zrak. Ta – u takvom kaputu čovjek!

– Mi smo doista istom nedavno dobili iznova plemstvo – počeo je Zdenko – no odavno smo plemići; moj ga je otac zapustio negda u ilirsko doba, ali još moj djed bio je vlastelin u Gerbenju.

– Poznavao sam vašega djeda, bio je grofovski kasnar "u Gerbenju"; mnogu smo čašicu skupa ispraznili – prekine ga Ercigonja, sileći se da mu obraz nedužno izgleda.

Fučak se u prvi mah uzbuni, no brzo se snađe i ispravi da je drugo neko dobro bilo njihovo. Batorić je sada pokušao da skrene razgovor na nešto drugo i pomagao se sredstvom kojim su se on i drugovi njegovi još svaki put pomogli. Uzme čašu u ruke.

– Pustimo to, gospodo. Znete kako je stari Rimljanin Horacije pjevao: "Narratur et prisci Catonis saepe mero caluisse virtus!" Zašto, dakle, da se mi drukčije vladamo? Pozdravljam gospodu!

Sad se stvar uredi. Mlada gospoda nisu doista bila dorusla staroj gospodi, no ipak vino je učinilo svoje. I nije dugo potrajalo vrijeme te je Fučak otkopčao kaput i prsluk, a Feri je odavna već sjedio tako da je malo falilo te bi mu noge bile na stolu. Nije dakako zaboravio dometnuti da je u baruna F-a običaj noge uvijek na stolu držati – "kad smo ovako entre nous kod crne kave i likera!"

Zapušiv pravu havanku, kod tog ostaviv na stolu elegantni smotnjak s grofovskom krunom i s inicijalima svoga originala – mogućnika, stao je Feri razvijati svoja politička načela. Naravno da su bila opet originalna. Mrzio je "narodnjake", a upravo s entuzijazmom slavio protivnike narodnjaka. Ercigonja ga sjeti da je prije malo vremena još pjevao ilirske pjesme, no on se tek prezirno nasmije. Ta nakanio je da bude "aristokratičan", a s tim pojmom spajao je potrebu da se i u politici pokloni načelima Danijela Josipovića. Koji ga dobro poznavahu, tumačili su na taj način njegovo uvjerenje. Dok je slavio staru "konštituciju" i uzvisivao mađarski narod koji je stavljaio na čelo svim narodima staroga i novoga svijeta i vijeka, povlađivali su mu Batorić i Radičević. Ta i oni su ljubili slobodoumno svoje doba koje nije još poznavalo državnih odvjetnika i više državne policije sa posebnim tajnim odsjecima, i ljubili su Mađare koji su još uvijek znali pokazati da im je ljubav prama domovini i svojoj slobodi – prvi moralni i etični zakon. Batorić u silnom zanosu digne čašu i nazdravi "viteškomu mađarskomu narodu, našoj osamstogodišnjoj ustavnoj braći!"

Feriju se nadimale grudi od ponosa. No sad je narodnjak Ercigonja počeo nešto zanovijetati. Ovo raspali Ferija, i on se bezobzirno svali na podjašprišta. Što ga brige da je malo prije slavio staru konštituciju, sada se stao groziti svim sredstvima najapsolutističnije vlade i u svom gnjevu zašao tako daleko da je s pravom mržnjom govorio o svem što je hrvatsko. Na vrhuncu svoga plemenitoga gnjeva dapače izlane da ne pozna svoje domovine dalje nego što sežu međe županije varaždinske, zagrebačke i križevačke.

– Dalmatinci, Graničari i Primorci za mene su isto što i Hotentoti! – dovrši u patosu. Tu mu se Batorić usprotivi, a Ercigonja i Petrović samo što nisu pobjesnjeli.

Bila bi nastala dugotrajna pravda da nije u taj čas došao u sobu novi gost.

– Ljubim ruku, illustrissime domine, sluga najponizniji, domine magnifice, dobar večer, gospodo, sluga ponizan! – izgovorio je došljak hrapavim, takozvanim

vinskim glasom. I čitav je naličio vinskomu lagvu. Malen, okrugao, valjao se naprijed baš kao bačva. Glava bila mu je omašna, lice crveno i naduveno, oči se gubile u nabuhlim vjeđama, a duga tamnosmeđa kosa i isto takova brada raskuštrano i neuredno stršile na sve strane.

– Zdravo, Hijacinte! Živ mi bio! Odakle ti? – Revera, prije bih se nadao ne znam komu, baš me veseli – nisam te vidio sto vlaških godina – pozdravi illustrissimus došljaka.

– Tražim spectabilisa, dogodila se u mojoj kući mala nezgoda. Što ću – pošao sam dakle ovamo kad ga ne nađoh kod kuće.

– Pa što je? – upita ga Petrović.

– Čekaj – čekaj, sve ću ti kazati. Ali prije, ti ćeš, illustrissime, dopustiti, baš sam potreban čaše vina – čovjek ožedni.

Lacica se požuri i napuni ogromnu čašu vodom, no došljak ga omjeri od pete do glave i uzme patetično skandirati:

Vina bibunt homines, animalia cetera fontes.

Absit ab humano gutture potus aquae.

– Tepče, vina mi daj, ja ću na zdravlje tvoje, illustrissime! – okrene se k Batoriću.

Svi se pridružimo osim Ferija i Zdenka. Oni najprije u čudu gledahu pridošlicu. Nisu ga poznavali, niti im se sada predstavio, pa su se pričinjali kao da ga ne vide.

– Dakle što ćeš, Cintek – upita ga Petrović. – Ili hoćeš da odemo u pokrajnu sobu.

– Ah, zašto! Evo, što je. Mogu čuti sva gospoda. Moj se sin zaljubio u Justiku Bunčićevu. I ona ga voli – pak i mi se stari ne protivimo ženidbi. Ferenc dapače jedva čeka i veli da je uvijek mislio za svoje dijete na moga Slaveka. No mladi su još. Njoj jedva šesnaest, a njemu devetnaest. Neka dakle čekaju. I ovih dana došla Justika k nama u Frfuljevec, da pomaže mojoj staroj u kuhinji: imali smo goste. Oh Lacice, da si bio s nama! Al da nastavim. Slušaj dakle, spectabilis – ja ću "sine ire et studio" pripovijedati onako kako se zbilo. Dakako i moj Slavek s nama pio, pa se razveselio – a zaljubljen je, i skočila krv u glavu, pa je dečko valjda nešto prevatreno htio iskazati svoju ljubav Justiki – a ona bila u kuhinji – i tu se šalili – i nesrećom imala je kuhinjski nož u ruci – i sad ne znam kako – ujedared je poletio nož za Slavekom i

nesrećom ga ubo u leđa. Sve se dogodilo slučajno. Morao sam drugi dan po doktora jer je Slaveku pozlilo. A taj dođe i reče da će Slavek najmanje četiri nedjelje dana ostati u postelji. Uzme nešto brbljati o teškoj ozljedi, o kriminalu, i da mora po nekoj svojoj odredbi sve prijaviti sudu. Pomisli – ta ludost! Ja, oštećeni, ne tražim suda, pa će on! Ta stari bi Ferenc poludio – a i djevojka – tamo valjda da pred sudom stoji – ne može joj ništa biti – toliko ja još razumijem iz "juša" – ali vrag je danas – zatvorili bi je barem u istrazi, a to bi je ubilo. Došao sam te dakle moliti da ti urediš stvar. Napokon Justika je plemenitašica, pak tamo da je vucare, a ne tražim ja.

– Sve će se to urediti, govorit ću ja s doktorom, a predizvidi ionako idu najprije kroz naš sud. Radi toga nisi trebao po tom vremenu iz tvoga klanca.

– A, živio spectabilis, samo da i ti tako misliš!

– Gospodine suče, dozvolite mi, ja vas ne shvatam! – javi se uto Zdenko. – Tu se radi o eklatantnom slučaju teške ozljede, a molim vas, danas nisu više vremena da se što zabašuri. Taj slučaj progona se ureda radi, tu se ne obazire da li oštećenik traži progon ili ne.

– Ali molim vas! – Ja sam stari praktik, i život me je naučio da kao sudac ne smijem biti samo slijepi paragraf nego i čovjek s razborom, koji prosuđuje je li od nužde da se zakon izvršuje. U ovom slučaju ja te nužde ne nalazim, pa ću tako i raditi.

– Fiat justitia, pereat mundus! – umiješa se Copaković.

– Ali ona je plemenitašica! – vikaše Hijacint.

– Ne što je plemenitašica – vikao Batorić, taj put ne kajkavski – ali ona nije ništa kriva, i svaki će je sud odriješiti.

– Da – no jedini sud ovlašten je to izreći, a dok on ne reče svoju, dotle stoji pod sumnjom da je kriva – odvrati Zdenko.

– Dakle samo radi te formalne potrebe neka se na kocku stavi duševni mir čitave jedne obitelji, dapače život i budućnost jedne osobe koja je dobra i čestita. Ja tako ne bih radio! Ne bih rekao ništa da oštećenik traži progon i zadovoljštinu, ali vidite – on se upravo bori protiv progona.

– Zakon je zakon! – odgovori tek Zdenko i svečano se nasloni opet na stolac.

– A tko su ova gospoda? – upita napokon Hijacint.

– Tko ste vi? Vi dođoste kasnije! – plane Copaković.

– Ja sam Hijacint Kravarić, vlastelin na Frfuljevcu, rođeni gospodin i jesam plemenita roda. Kao takav ja ne nalazim da sam dužan ikomu prije učiniti svoju "reverenciju".

I on se dostojanstveno ispravi u svojoj jasnosmeđoj surki, opšivenoj crvenosmeđim gajtanima, i popravi na sebi hrvatske uske hlače modre boje, pritegnuv malo remen oko pasa.

– Drago nam je – izgovore u isti čas i Copaković i Fučak. – Ovaj potonji gotovo kao da se prepaio od silna Cintekova pogleda. Obojica kazaše svoja imena.

Kravarić ih tek s neiskazano suverenim prezirom promjeri postrance preko leđa, a onda metne ruku na čelo i uzme kao da o nečemu razmišlja:

– Copaković – Copaković – kao da mi je poznato ime. Gledajte, gospodine, kad ja kažem komu da sam Kravarić, odmah svatko zna tko sam. Eto – ipak nije tek štogod biti plemenitaš.

– Gospodine, upozorujem vas da sam i ja plemić.

– Plemić – plemić. – Jest revera, sad se sjećam, sto puta pripovijedao mi je otac da je vaš stari kupio od komore plemstvo. Da – da, ali po tom ćete razabrati da ipak nismo ravni. Moji stari postadoše plemići odsijecajući Turcima i mađarskim zapoljjevcima glave. Ja sam se rodio da su morali kmeti, podanici moje obitelji, tri dana biti pijani u to ime – a vi – znam da nije ni "amcdiner" vašega oca ispio ni kapljice vina tom prilikom. Ali ništa zlo!

– Pusti, Feri: naš Cintek stari je lakrdijaš – umiješa se Batorić i prepriječi Copakovića da skoči od stola.

Lacica se pak prihvatio Cinteka i silio ga da piju u slavu budućega srodstva. Njegova žena bila je naime tetka Justičina. I bio bi nastao mir da nije Fučak nesrećom opet stao Petroviću dokazivati da ima krivo glede "slučaja Kravarić-Bunčić".

– A što se toliko miješate u tu stvar, gospodine tajniče? – obrati se taj čas k njemu Kravarić – da imadem pravo, najboljim dokazom služite upravo vi.

– Ja – kako dolazim do tolike časti?

– Sad ili se vi rugali ili ne rugali, meni je svejedno. No dopustite, kazat ću vam. Eto – vi ste danas čovjek na mjestu, ugledan gospodin, plemić – sve to je učinio od vas vaš gospodin otac. No i taj nije bio uvijek umirovljeni direktor. Nekoć je bio osobit veseljak – štono se kaže – davao od čovjeka. I on je jednoć počinio nekakvu krupnu šalu – vi ste sin, pa se ne bi pristojalo da vam kažem sve – nije ni nužno – dosta – malo da ga nisu stavili s onu stranu brave. Moj je otac bio sudac kod dištriktualne tabule – njemu dali stvar u ruke – on se uvjerio da vaš gospodin otac nije od pokvarena srca, nego više od mladenačke obijesti počinio šalu – i – šteta se naknadila, a moj otac s cijelom komedijom u koš – i vaš otac bude spasen. Morao se

moj otac još braniti od toga, ali nije mu bilo žao. Kad je poslije slušao kako Narcis Fučak napreduje, uvijek se radovao i stoputa znao kazati: Ecce, da smo ga onda unesrećili – komu bi bilo hasne, a on bi bio uništen. Tko imade dakle pravo? Što se dakle vi toliko brinete za stvar koja vam ima devetom biti!

– Onda su bila druga vremena, danas znamo što nam je dužnost, a ja, namjesnik državnog odvjetnika – ja sam prisegu položio da ću progoniti svaku povredu zakona i reda.

Malo te nije opet nastala vika i pravda, a svakako pale na društvo sjene nesporazumka i dapače duboke suprotivštine: sjene, koje su to gušće ako se dvije generacije sukobe – u nazočnom još slučaju obje iz dva različita svijeta. I možebiti nikada nisam osjetio osobine našega plemenitaškoga svijeta u tolikoj mjeri kao ovaj put. No nisam se tada pitao da li taj na neobuzdanu slobodu varmeđijske autonomije priučeni svijet ima pravo ili ovaj moderni liberalni svijet. Napokon – čemu i vode takova pitanja!

Večer je bila svakako nesretna. Kao da je fini odlični dašak što je strujio od fine ove elegantne gospode, neprestance izazivao otpor u tom mekom toplom zraku drevne sobe, nešto tek bolje i ljepše od seljačke komorice. Duhovi društva nikako da bi se primirili.

Jedva što je utaložena bila prvašnja neprilika, eto nove.

Kravarić, u mladosti svojoj vatren ilirac, a sad još sav plamteći za narodni napredak, nazdravio je slavi Jelačića bana. Copaković je odmah protuslovio i nije htio da se pridruži. Nastade pravda. Uzalud Batorić tišio i mirio. Drugda bi se i on upleo – ali danas se savladao. Drugda bi se i on usprotivio entuzijazmu Kravarićevu, ali taj put – gotovo mu je teže bilo ne odvratiti Copakoviću nego li Kravariću. Prignuv se k meni, izjavio je nekoliko puta svoje nezadovoljstvo.

Naskoro se imao boriti Copaković i protiv Ercigonje i protiv Petrovića. Ljudi došli tako u vatru te nisu više pazili na svaku riječ. I tako se dogodi Petroviću da je najprije nešto pogrdno rekao protiv mogućnika, ideala Copakovićeve, a poslije dapače i protiv tadašnjega bana. Nije pomislio da su se prilike političke promijenile.

– Poglavitni gospodine, ja vam zabranjujem da u mojoj nazočnosti dalje tako govorite. Uopće ja vam se čudim – vi ste sudac, činovnik, politički šef ovoga kotara. – Ja prekidam – i znat ću što mi je činiti. – Moja je dužnost da tomu nađem lijeka!

– Oho, oho, amice Feri! – javi se sada Batorić opet ne u kajkavštini – ti ćeš mi oprostiti, ali mi smo ovdje u staroj hrvatskoj kući, koje, ja bih rekao, svetost upravo u

tome sastoji da je svakomu slobodno reći što hoće, a da ne treba da se boji posljedica. Dopusti, takovih nazora o dužnosti ja ne razumijem i hvala Bogu što sam živio u doba kad ih nije nitko još razumijevao. Što se među prijateljima razgovara, to je svojina tih prijatelja i njihova društva, a među čestitim ljudima ne ide nikada dalje.

Copaković se posve uzbuni, a kad dođe k sebi, uzme se praštati, spominjući da ga silni poslovi zovu dalje.

Batorić ga nije ni jednom riječi suzdržavao.

I tako odoše, a kiša lijevala i bila tamna noć, da je svaki od nas Bogu hvalio što može sjediti u toj prijatnoj sigurnoj sobici brezovičkoga doma.

Iz početka još su rogoBORILI starci na novo doba i na sadašnje ljude, no kod večere slasno ispečeni odojak posve utješi razjarene im duše. A upravo su veselo klicali kad je Batorić ustao i nazdravio književnim jezikom nazorima pređašnje generacije. – "Dao Bog – da budu ljudi opet znali što je prijateljstvo, što je iskreno čuvstvo, da se budu opet mogli uznositi za višim ciljevima, a ne jednako samo hitjeti za čašću i moću. Dao Bog, da budu takovi da će svak moći za drugoga podnijeti kakovu žrtvu. Takovi smo mi bili, i rijetke su bile iznimke, pa nam je ipak bilo bolje nego li današnjim računđijama!"

– Illustrissime – ti doista nisi od moje stranke – ali ja te obožavam! – klikne Kravarić i silomice poljubi starca u ruku i u čelo.

Dugo se taj put starci veselili – i bilo je posve kao da su i nekadašnji stari dani doletjeli u stari dom – nigdje – nigdje nije bilo traga današnjosti. A tamna jesenska noć oklopila kuriju i sav kraj tako gustim sjenama da je gotovo i moguće bilo zaboraviti da dalje preko brda kuje i ruje poslano novo doba.

Osam dana jedva prošlo. Opet smo sjedili u Brezovici. Petrovića nije bilo. Tek predvečer dođe s novinom da je došao od županije izaslanik i poveo protiv njega istragu zbog posljednjeg brezovičkoga događaja. Nijedan se od nas nije zabrinuo, ali Batorić je opet stao psovati na novo doba. Osam dana kasnije pročuje se da je Feri Copaković imenovan podžupanom i ujedno upraviteljem županije. I osam dana poslije toga poslao novoimenovani gospodin našega Šteficu "na imanje". Upravo je te riječi izustio kad je Petroviću uručio pakrački dekret.

Nasljednik Petrovićev, gospodin županijski kotarski sudac Zdenko Fučak pl. Gerbenjski, prvo što je uradio bilo je da je odredio predizvide karnosno-sudbene protiv "gospodične Justike pl. Bunčićeve radi zločina teške tjelesne ozljede, kažnjivog po čl. 152. i 155. sl. a) o. k. z." Kad je gospođa Bibijana začula da je Justika u

istražnom zatvoru, "njena krasna dobra Juca", kćerka najmilije joj nećakinje, starica se je najprije hvatala za zid da ne padne, pak se gorko rasplakala: onda stala vikati i proklinjati, a najposlije poslala najljepšu kravu mesaru i s dobivenom svotom sa još nekoliko prišteđenih talira i cvanciga otišla u grad. Čula je negda da se takovim stvarima mnogo može opraviti kod gospode.

Naravno, starica se prevarila, štoviše, malo da je nisu također zatvorili radi pokušaja podmićivanja. Najposlije molila je da je metnu k siromašnome djetetu, "da nije bogče samo!" No svatko joj se smijao, a savjetovali joj neka položi kauciju, pa će Justika doći na slobodu. Ali da je još sve svoje krave prodala, ne bi bilo dosta da nasmaže traženi iznos.

Kakvi su to ljudi – ne gane ih novac, ne tronu ih suze! – pitala se rasplakana starica i proklinjući novi svijet vratila se kući. Najposlije stala sumnjati na sve, čim je čula da je Kravarić dobio pismo u kojem mu podžupan Copaković piše da on jamči za dobar i sretan izlaz u Justičinoj stvari ako Kravarić bude kod izbora išao sucu Fučku na ruku i ako prestane raditi za "toga norca Petrovića", koji je samo poradi toga takav protivnik vlade što je izgubio službu.

Bibijana se poveselila. No Kravarić bio je posve staroga kroja. Nije on uzalud učio rimsku povijest. I s indignacijom je odbio Copakovića i stao još žešće raditi za kandidata Šteficu. Sirota Justika, međutim, čamila u "županijskim reštima". Dakako, osudili je nisu. Na konačnoj glavnoj raspravi bila je posve odriješena.

*

Već je bilo daleko u ljetu. Batorić i ja čitav dan hodali za prepelicama. Njegov "Nimrod" i moja "Manon" klipsali iznemogli za nama, isplazili jezike do gležanja: takva je bila vrućina. Oko pete poslije podne nađemo se pred vrtom Blatnoga Jarka. Ogromno lišće kupusa, turbanski cvjetovi luka na tankim visokim stabljikama, napo suho lišće graška i pasulja, sve je to pospano i umorno izdisalo pod vrućim trcima sunca. Nedaleka kurija, razizemna drvena kuća, posve nalična svakoj drugoj seljačkoj kući, gotovo se pušila od sparine u slamnatu krovu. Male tamnosmeđe "šalapolke" bile čvrsto zatvorene. Iz dvorišta niotkuda ni glasa, tek koji put se čuo iz mlake pred stajom kakav pospani glas guske ili patke.

– Ajdemo k Lacici! – odluči illustrissimus.

Popnemo se na brdo i začas smo bili u otvorenom hodniku kurije. Sobna vrata bila su širom otvorena. U sobi ne nađosmo nikoga. Čitav roj muha digao se kod našega ulaza. Soba bila je dosta prostrana. Sa dvije su strane bili prozori. Postelje su stajale uza svaki zid. Uski divančić, bogzna iz kojeg doba, prebučen platnom s modrim potezima, zauzimaše čelo sobe. Nad njim su visili portreti Lacice i Bibijane. Akoprem ih je umjetnik prije kakvih trideset godina slikao, ipak su Lacica i Bibijana izgledali na tim slikama mnogo stariji nego li danas kao starci. Lacici osim toga falilo jedno oko. Pred divančićem stajao ogroman četverouglasti stol od hrastovine. Nad svakom posteljom visile svetačke slike, oko kojih je poredala pobožna ruka Bibijanina još bezbroj sličica sv. Marije Bistričke, i strukovima umjetna cvijeća nakićene bojadisane voštanice.

U sobi strujao zadah "majčine dušice", pomiješan s vonjem sušena sira.

– Hej, susjeda – gospa Bibica – kaj nema nikoga? – stao se Batorić javljati, sjedajući na prvi stolac.

– Gdo Božji? – oglasi se odnekuda suhi opori glas.

– K nama nek dostoju dojt – a gde je taj pospanec Lacica?

Uto doleti u sobu starica. Suha i koštunasta ženica, u koje je tek obraz bio velik, a inače sva niska i sitna. Unatoč svojim mnogim godinama – nije joj falilo mnogo do sedamdeset – starica se držala ravno i hitro se gibala. Sive očice, starački nejasne, pametno i dobro gledale u svijet.

– O – gospodin sused – ali dragi ergnaden – to je lepo da su gospoda dostojala dojt. Naj dostoju, naj dostoju! Taki bum poslala po Kunteka. – On je dole kod nekakve diobe vu selu. – Taj čas bu vina – molim naj oprostiju, kaj nis tu bila – ali – onde – morala sam kod sirote male – i starica zapade u grčevit plač.

Tek začas mogla nam je kazati da je kod nje Justika Bunčićeva.

– Ne može bijedno dijete da se umiri poslije one nesreće – uzme njemačkim govorom, sličnim Lacičinoj nijemštini. – Uzalud je roditelji tješili, uzalud Slavek Kravarićev; nikako i nikako da se oporavi. Siroče, posve se osušilo. Jednako se tuži da je obeščašćena, da je bila među tatima, da se ne usuđuje pogledati nikomu u oči. Uzela sam je k sebi, ja se inače razumijem u bolesnike, pa i moj Lacica – znade svakakvog vruga – lakrdijaš, pa sam mislila, dijete će napokon ipak doći k sebi. Ali sve uzalud. Jednako plače i plače – i ne možeš je izvabiti iz sobe. Danas me je pitala ozbiljno hoće li i na drugom svijetu s njome tako postupati kao ovdje. Oh – taj naš sudac – ne želim nikomu zla – Bog i sv. Djevica Marija mogu mi posvjedočiti – ali

tomu čovjeku baš želim – Bog mi prosti grijeha – ne znam ni što mu ne bih željela. Tako mi moju Justiku uništiti!

– A gdje je gospodična? – upita Batorić.

– Ondje u maloj sobici, za kuhinjom. Neće nikuda. – I starica iznova zaridala.

Nismo čekali da se Lacica vrati, teško nam je bilo ostati u blizini tolike žalosti.

– Umrijet će – umrijet će, nisam ja uzalud sanjala prije osam dana da mi je ispao zub! – govorila nam starica jednako još i onda kad smo već na dvorištu bili. U taj mah pričinilo mi se da sam čuo kako se s onu stranu kuće naglo otvorio prozor i netko kao da je skočio u vrt.

– Napokon je Justika! – pomislim u sebi i hoću gospođi Bibijani da kažem, no taj se čas promislim. – Otkuda ona i zašto baš ona? – pak sam šutio i požurio se za Batorićem.

*

Kad se u mraku rastadoh s Batorićem, nije mi se dalo kući. Nekakav nemir mučio mi dušu. Nisam znao niti se pitao što mi je. Na Justiku nisam ni mislio. Napokon nisam je poznavao. Ali svejednako mi je bilo čudnovato. Najposlije pomislim da me vabi krasna ljetna noć, i zbilja zakrenem u livade.

Mjesec je već visoko stajao nad gorom. Svjetlost se njegova šuljala u svaki kutić večernjega kraja. Šume preda mnom kočile se kao silne nerazgovijetne mase, tek visoki međašnji jablani po livadama sa žitkim svojim granama jasno se i visoko uzdizali k tamnomodromu nebu po kojemu se je mliječna staza vijala od jednoga kraja do drugoga. Zrak je mirno ležao nad vršcima jablana, tek koji put se malo zatalasale najviše svrži, i tad bi se čas topao zadah čas svjež hlad zalio uz lice. Daleku tišinu prekida duboko iz visoke rosne trave zamnijekujući glas hariša, a tamo kod vode – iz grmlja – toči se silna pjesma slavuja. Sa bregova niti da bi glasa.

Mirno je i tiho, u srce se uvlači nekakovo čeznutljivo sanjarenje, a trepereći traci zvijezda, koje nekako djetinjski ili anđeoski izgledaju, izazivaju u duši bogzna kakove osjećaje, kojih ne poimaš ali čutiš da te nečemu veličanstvenom približuju.

Tako sam sve dalje i dalje koračao i na kraj konca nađem se na obronku šume. Guste i tamne sjene zjale na me iz crne nejasne gromade, jasna mjesočina oblila tek rubove gaja; grmeljak "kozje šapice" jedini se posve sjajio. S njegovih grančica zadrhtao pridušeni krik probuđena kosa. – Tamo daleko negdje u sredini luga s vrhova

visoka drveća razdao se smijeh sove, a još dalje – mnogo dalje tjerala lisica zeca – ćefkanje joj se glasilo veselo i žestoko, a odbijalo se čudnom sablasnom jekom. Pomislim na germansku bajku o divljem lovcu i odvrnem se od šume.

Nedaleko šumio potok. Uz brijeg mu se bijelile od mjesečine stare šuplje vrbe i izgledale kao u bijelu ruhu odjevena ljudska čeljad. U najdaljoj daljini žarila se jedna od njih kao gorući panj. Crvena svjetlost klijala je od nje. Kad sam posve na kraju brijega stajao, pričini mi se da čujem nekakav poseban žamor. Pomislim nije li vidra, a kako sam pušku imao uza se, spustim se odmah tiho do korita. Na mjestu, odakle mi se prvi put pričini da sam čuo žamor, vidio sam gdje visoko iz vode seže kup suha granja i klada. Valovi su ovdje jače žuborili i vrtjeli se uokrug. Otuda jači žubor, pomislim, i hoću već da se uspnem. Uto mjesec jasno oblije čitavo mjesto. I tu opazim bijelu masu u vodi, zaustavljenu kod klada. Taj čas sav se potrese. Uzmem prilježnije gledati onamo – i nije bilo sumnje – pod vodom se ljulja ljudsko tijelo.

– Da nije Justika? – gotovo glasno zavapim i, ne čekajući dalje, skočim u vodu. Korito je ondje bilo zamuljeno i nisam duboko ugrezao. Izvučem truplo i za prvi mah postavim ga na gornji slobodni dio hrpe granja.

Pređa mnom ležalo mlado, nježno tijelo djevojačko. U blijedu svjetlu mjesečine raspoznavao sam krasno posve blijedo lice. Ukočene tamne oči široko i razvaljeno gledale na me. U pola raspletеноj kosi visile još igle. Zapalim žigicu – jednako gledajući u lijepi mladi obraz, od bolesti ili od smrti bolno napregnut i isušen.

Ni časkom nisam sumnjao da je to Justika. Uzmem truplo i ponese je kući.

Čudni – čudni bijahu časovi toga sprovoda. Nisam se prevario – bila je Justika.

Na januševo

Sic est in fatis!

Treći dan Božića imali smo ići k podjašprištu Ercigonji, da slavimo njegov god. Takav je red bio od davna, pak i tajput nismo drugačije odlučili. Ostalo je kod toga još u predvečerje, kad se razidošmo kod Štefice Petrovića, koji nije slavio jedino svoj imendan, nego također svoju "rehabilitaciju" u časti sudačkoj, što ju je odredio novi podžupan, nasljednik Copakovićevo.

No sjutradan rano eto momka iz Brezovice, koji je donesao pismo. U prvi mah se zabrinem, nije li starcu jučerašnje veselje naudilo. S nekim strahom razmotam smotak papira i stanem čitati:

"Illustrissime domine, dilecte amice! Nisam jučer mogao da dođem k Štefici. Ubio mi hrast konja u šumi. Tako dođe te nije bilo moguće, da te umolim za danas k sebi u Kamenicu. S podjašprištom Jankicom uredio sam stvar – on će cum omnibus gratulantibus k meni također doći. Kod mene je posebna slava – tek ovo ti smijem kazati – pa stoga ni na koji način nemoj da ne bi došao. Da, molim te, pošalji k prijatelju Vladimiru, neka i on s tobom dođe. Ne znam, je li kod kuće, inače bih mu sam pisao.

Castellum Kamenica in festo Scti Johannis Apost.

Tuus sincerus ac perpetuus amicus

Georgius m. p.

Carissime Vladimir! Ecce – da ti ne trebam per longum et latum – pišem ti odmah pod list Đukin. Ravnaj se po tomu, to jest, dođi k meni, pa ćemo zajedno u Kamenicu na tvojim kolima. Moji konji su jučer izgubili potkove. Ne zaboravi tajput svoga Horaca, amsterdamsko izdanje – ja svoga ne mogu da nađem – kao da je propao – a bilo bi mi silno žao, jer ga je moj otac dobio iz pavlinske lepoglavske biblioteke.

Žuri se!

Brezovica, 27. XII. 18..

tvoj stari

Battorych m. p."

Po sata kasnije vozili smo se u Kamenicu.

– Šta to može biti kod Đuke? Godovnjak nije, niti itko od njegovih – što je to? – jednako se Batorić pitao i divio.

Kamenica bila je po prilici podrug sata udaljena. Na smrznutu drumu letjela kočija žurno naprijed.

– Prerano ćemo doći! – reče starac, koji nije volio brze vožnje, – o – i kako prerano! – Kod moga Đukice dugo se spava – Lacica tvrdi, da ondje piju kavu u dvanaest – objeduju u pet – a večeraju u deset. – Ugursuz Lacica! – i Batorić se nasmiješi.

Projurivši nekoliko brda puče pred nama početak ravnice, koja se stere čak do modre planine. Pod obronkom brijega, kojim silazismo, pokaže se prostran gospodski dvor. Bila je to Kamenica. Četverouglasta dvokatna zgrada imala je dvostruki krov, kakovih je osamnaesti vijek ostavio i kod nas. Nešto naprijed izbočena sredina pročelja imala je duge prozore s nebrojenim maljušnim stakalcima, i nad svakim prozorom bilo je još udjeljano okruglo okno, nalik na oko. Podaleko od dvora sjatila se rpa svakakvih traljavih gospodarskih zgrada. Oko dvora virila u hladni zimski zrak stabla kestinja, platana, omorika i kroz gole im crne svrži vidjeli su se davno nekrećeni zidovi, u uglovima sa golom ciglom, od koje je žbuka posve otpala. Mada smo bili u vrijeme Božića, ipak su u jednoj polovici kuće visile u prozorima na pola polupane šalapolke, davno kišom isprane od svake boje. U drugoj polovici mnogi je prozor bio bez stakla.

– Gle, još lani, kad je ono na Bartolovo bjesnila tolika bura – porušil se je onde čitav vugel, sećaš li se? Em – i ti si bil zmenom – pa gledaj – vugel još danas porušen, kak je bil.

– Gledaj eno – nastavljaše Batorić, tajput njemački – opeka naslagana, jame za gašenje vapna iskopane – ha, ha, ha – ta gle i pijesak privezen, al do gradnje nije došlo. Moj Đukica – moj Đukica! Znam da zidar nije mogao k meni doći, jer su ga u Kamenicu zvali – i mogu živo misliti, kako je Đuka s njim snovao i snovao – a uza sve to – ugao ostao onakav kakav se srušio. Ah, moj Đuka! A takav jest. Računao on – računao – sa deset majstora pravio osnove, mislio zacijelo da će tom prilikom sav dvor popraviti – zašto tek ugao! I tako u tom vječitom snovanju pustio sve i – klimavu stijenu podupro stupovima. Uvijek isti! Od prve svoje mladosti, kako je preuzeo

dobro, jednako je govorio da mora zidati nove gospodarske zgrade, jer da stare nisu nizašto, te bi grijehota bila i uzaludan trošak, a ma da se samo i klinac koji ponovi. U to je ime najmanje deset puta palio ciglu za prošlih trideset godina, jednu šumu svu posjekao, ali do gradnje nije nikada došlo. I tako zgrade loše, da ne mogu biti lošije. Gledaj – prave podrtine. Istina – možda bi i drugi u njegovim prilikama takav postao. Jer – sreća ga nije nikada pratila. Napokon – svima nama svijetli čudna zvijezda! Pa tako – smalaksao Đuka – a Kamenica? – Ah!

– Da – al ne zaboravi, illustrissime, da je Đuka sazidao Moravče.

– To i jest nesreća njegova. Dakako, da je po njegovu, Moravče bi i danas bilo bez dvora, ali njegova pokojna Viržika! Njoj se prohtjelo da ima elegantan moderan dvor. Kamenica ju je ljutila, a Moravče bilo kod grada. Dugo je mučila bijednoga Dukicu da se odluči na gradnju, a kada su dobili rasteretnice, nije bilo mira dotle dok se nije započela gradnja. Napokon i ondje nije sve dogotovio. Glavnica rasteretna iscrpla se prije nego li je kuća došla pod krov, pa onda daj pozajmi na hipoteke, a hipoteku izmislio sam đavo, ne gospodin Bog. Najposlije i to nije bilo dosta, pa je Moravče uvijek ostalo nedogotovljeno. Pak što je od svega? Đuka nije prijatelj nikakvim računima ni bilješkama, pa je redovito zaboravio platežne rokove kamata. Glavnica silno rasla – i vrag je hipoteka – Moravče ode. A krasno je imanje – bolje od Kamenice – i starina Paštovića. Kamenicu dobiše po ženidbi.

– Znamder još uvek onaj Kranjac – koji je hipoteku dal i koji je na dražbi dostal – čekaj – kak se ono zove -

– Misliš Bergera?

– Jest, revera, Berger.

– Taj se silno obogaćuje. Kupuje jedno imanje za drugim – i tako nestaje naših.

– Jest, jest! Vražji je to čovjek – ama lihvar – što ćeš! Istina – marljiv je. Taj ustaje zorom, ide sam u polje. Vrag si ga znal, kod njega idu strojevi, a znaš, kak je ono naš Radičević naručil željezne plugove i nekakve ekstirpatore – a sve skup ni bilo za niš. Sad mu vu suši v prašini sve skupa leži. Nisu takve stvari za naše ljude. Kaj bu naš "kumek" s takvimi vragolijami – ali – Kranjec sam ide k stroju – sam svagde ravna – a mi – gde bu nas koji kaj takovo?

Uto stanu kola pred dvorom. U dvorištu bilo već svakojakih prilika. Bili su tu elegantni hintovi, fajetoni pa i starinske berlinke i još stariji "vurštovi", modni "kučirvagli", nespачne nadičanke, a i prosta kola na ljestve.

– Koga besa! – klikne nezadovoljno Batorić – to je moj Đuka skupil ves svet oko sebe!

Kod vrata pokaže se momak u svijetlo očišćenim čizmama, sa crvenim ovratnikom oko zaprljane košulje i u nekakvu širokom kaputu, posve iznošenu. Odmah sam prepoznao kaput Đukin. Uzme nam pomagati iz kočije, primajući naše bunde, kod čega mu jedna padne na zemlju. Htijući, da je brzo dignu, gurne Batorića u trbuh, a meni stane na nogu.

U prvom katu izađe pred nas sam kućedomaćina.

– Gratias, gratias, illustrissime domine – uzme veselo kliknati, baciv se Batoriću u naručaj i triput ga na usta izljubiv – ta to je krasno, da si došao, starče moj! Klaudiko, Klaudiko, Klaudiko, Alfonze, gdje ste – evo supremuš-komeša – ah – mladež, oprostite, ne znaju, da si došao. A mnogo je stranih. – Izvoli, izvoli, servus Vladimire!

Đuka Paštrović bio nešto mlađi od Batorića, a izgledao je čvrst i zdrav. Sve njegove mnoge brige i neprilike nisu mogle satri čila mu tjelesnoga ustroja i pogledavajući Đukicu, ja sam svakiput crpao uvjerenje kako je ta naša slavenska pasmina već od zemana ustrojena za muku i nevolju. Ona je podnosi!

Najprije nas odvede u svoju sobu, da odložimo zimske kapute.

– To je kod tebe danas čitavo proštenje! – rekne Batorić, pokazujući na silesiju bunda i kaputa. – Pak, dragi Đuka, sad mi kaži, kaj je to kod tebe danas?

– Eh, ho – ho – ho! – najprije se glasno nasmije Paštrović, a onda nastavi nekako zbunjeno: to ti je sve udesio podjašprišt – on ima nekakve kombinacije s mojim Alfonzom – ah – molim te, no – vidjet ćeš.

– Zar je Alfonz kod kuće?

– Ama jest – došiel ujedared. I ne pitaj; znaš kakvi su mladi ljudi – k tome još ulanski oficir – nikad dosta! Došiel po novce, a ja ne znam, kuda bi se del. Bila mu velika nužda – i – moral sam opet kod Salomona u Krapini – i bome – prodal sam zadnje hraste u šumi – a htel sam na proljeće da gradim štalu. Kupil Berger pošto poto. Skoro za niš – al takvi su ovi patroni kad znaju da je človek vu sili. Oh – kazal sam Alfonzu, kak greši!

– Ah, izvini ga, em znaš, kak Latinac veli: Iliacos intra muros peccatur et extra! Nismo ni mi bolji bili. Alfonz je inače dobar dečko. Pa kada odlazi?

– Ta, pomisli! – ostaje ovdje – kvitirao je – jučer poslao tu svoju molbu – odvrati Đuka latinski.

– Kvitirao – a zašto – pak što će tu?

– Meni nije ništa pravo kazao. Veli, za njega će najbolje biti, da ovdje gospodari, da se dobro oženi – oh, tko bi znao današnje mlade ljude. Nekoć – per *Dominum nostrum* – ah – i ja sam tako k pokojnome ocu došao, a on me s batinom u ruci istjerao. Al ovaj me nije ni pitao; – neka bude – napokon – no da, ja ću ti kazati. Prilikom prodaje šume poslao sam ga k Bergeru, tu je vidio Bergerovu kćer Moniku, jedino dijete, a Berger bogat; ti današnji mladi ljudi računaju – ja sam Viržiku uzeo bez svega. I tako ti on na to misli, a Ercigonja odmah uzeo stvar u ruke, popitao se kod Bergera. Alfonz se njemu i djevojci sviđa, samo se stari Berger boji, što je Alfonz vojnik – zato je kvitirao. Ona, istina, nije lijepa, ali je pametna – pak tako bi Moravče opet došlo u naše ruke. Bergerovi će doći danas k nama i tako – eto – zato sam vas pozvao!

– Oho, to su dakle danas zaruke – no to bi Berger morao dati goste – uzme Batorić šaljivo.

– Ta, znaš – Švaba! Objesio bi se prije nego li da pozove gosta, a Ercigonja nije dao mira – rekao je: što prije, to bolje. – Dakle, daj izvoli u društvo.

U salonu nađemo sve puno. Ercigonja je sa svojim gostima došao još prije nas. Bio i magnificus Radičević i Štefica Petrović i Lacica Kuntek i gotovo svi drugi susjedni vlastelini i župnici. Stariji popovi bili su u uskim hlačama i visokim čizmama, a mlađi bez iznimke u pantalonima i napo dugim kaputima s otvorenim prslucima, da su se vidjele bijele košulje. Stariji se veselo pleli i motali po sobi, glasno se šalili, s prisutnim gospođama razgovarali, a u prijatnim veselim obrazima sjala im prostodušna radost i nepritajeno veselje što su opet u društvu. Mlađi pak ozbiljno se i obzirno držali, šuteći se povlačili više u kut i gledali tek na gospodu, strogo se čuvajući, da im oko ne zamakne nedopuštenim pravcem.

Kad je Batorić stupio u sobu, sve ga radosno pozdravi, a Alfonz Paštrović potrči skokom do njega. Imao je na sebi još ulansku uniformu. Bio to pristao mlad čovjek od kakvih dvadeset i osam godina. Kratko rezana kosa nad čelom dosta se prorijedila, no glatko i izbrijano lice sa dugim smeđim brkom sjalo je od rumeni. Brk se ravno, a opet valovito nosio zrakom. Svoju bijelu finu ruku izdaleka je pružio prema starcu, visoko je držeći. Pod rukavom zvonila je srebrena narukvica.

Batorić ga srdačno pozdravi i zabrani, da mu kaže "vi".

– A što mi otac veli, da puštaš ovo? – i starac pokaže na ulanku.

– Jest – he – he – he – ah nema izgleda – bolje kopati zemlju. – Zahtijevaju svakakvih ispita, napredak imadu samo akademici i đaci ratne škole, a gdje će star čovjek kao ja učiti. A au fin – i ovdje me treba.

– Bene – bene – ti najbolje znadeš, što ti je činiti. A gdje je Klaudija?

– Upravo je izišla malo prije. Posao – ali vratit će se taj čas. Ta – eno – došla je. Klaudo, zar ne vidiš, dođi ovamo!

Lijepa, izvanredno lijepa djevojka od kakovih dvadeset pet godina pristupi lakim, a opet dostojanstvenim korakom k nama. Bujna smeđa kosa, zalijevajući se nešto zaruđenim blijeskom, spletena u dugu frizuru, padala joj duboko za vrat. Visoko čelo sjalo bjelinom, pravilne crte lica, tek nešto zarumenjena, nosile su u sebi izraz otvoren, ponosit i opredijeljen. Velike okrugle tamne oči ravno su gledale preda se i u zjenicama tinjala žarka iskra. Fini grčki nosić i pune usnice povećavahu još ljepotu lica, no kao da je okolo njih drhtalo od časa do časa nešto, što je izricalo svu toplu strast. Stas joj bijaše ravan, no u kretnji gibak; dosta raširene pleći slagale su se u raskošnoj pognutoj crti. Pune grudi nad neobično tankim pasom i čvrstim donjim tijelom odisahu mladim jakim životom i ladanjskom svježosti.

Obojici nam ujedared pruži ruke i nije se branila da ih poljubimo.

– Mislila sam, vi ćete biti prvi, a ono malo da niste posljednji. Samo još – Ber – Bergerovih nema! – Činilo mi se da je s nekim lakim prezirom izgovorila ovo ime. Tad nas privede u sredinu salona, gdje je bila smještena baršunasta žuta garnitura, nekoć veoma elegantna, ali danas posve izlizana u nasloncima. Ovu garnituru morao je Đuka pošto poto nabaviti, jer dotle nije imao mira od svoje žene Viržike. Kod Židova je načinio dug uz užasne kamate, samo da može zadovoljiti želji svoje žene.

Klaudija nas smjesti uza se i ljubazno popita Batorića, hoda li mnogo u lov, i šaljivo se potuži, da joj otac neće da nabavi puške, s kojom bi mogla i ona u lov. Odmah uz nas – na istoj garnituri, na koju je Paštrović još danas sa silnom ljutosti pogledavao – sjedile su nekoje starije gospođe, sve iz obližnjega susjedstva. Ove gospođe, čuvši Klaudijinu želju, zagledaše se najprije zadivljeno u djevojku, zatim od ljutosti pocrveniše, a najposlije smijući se pogledavale su jedna drugu. Klaudiji to nije izmaklo, no ona nije marila za to. Na koncu konca bijahu to posve nedužne dušice: – sve redom, kako su tu na okupu sjedile. – Istina, sve su bile u svilenim, nešto izvan mode skrojenim toaletama, i sve su mirisale upravo silno po pačuliju; ali zato su im opet bile tuste ručice crvene, i mjesto "Küche" govorele bi "Kuhel", mjesto "Mädchen" rekle bi "Mädel", a mjesto "herum" kazivale "umatum". Kako su hrvatski

govorile, ne mogu znati, ja ih nisam čuo. Nedužan im je također bio predmet zabave. Sav razgovor pleo se oko tužba na zločestu služinčad, na crvljivo voće prošloga ljeta i potom na kompot koji se silno kvari. S kompota se svrnuo razgovor na ljubavne zgode mlade vlastelinke Leje Ružičke, koja je ukuhanje posve prepustila kuharici, samo da može slobodnije sa svojim "štucerima" (to je bio njihov izraz za ovu vrst ljudi) provoditi vrijeme. Napokon, da pred Klaudijom pokažu da nije tek ona jedina koja što čita, uzele su jedna drugoj pripovijedati što je koja čitala u "Weltblattu" ili u "Agramer Zeitungu".

Klaudija se nije ni jednom riječi umiješala u ovu zabavu; Batorić pak nije više mogao odoljeti, nego se digne i povuče me za sobom. Tek nekoliko koraka dalje uzme: – Per amorem Dei, – ta – sanctissima simplicitas – kako li to dandanas izgleda! Onda mi još govorite o napretku. Nekoć su naše žene ipak više toga znale i umnije razgovarale – nisu ni one bile filozofkinje – rado su ogovarale, ali opet – i baš majka one Lujzike, koja je toliko govorila, bijaše visoko naobražena žena. Cijeloga je Vergila u originalu pročitala, a Homera u latinskom prijevodu.

Prikupismo se nato k rpi gospode što se okupili oko stolića sa šljivovicom.

Razgovor se iznimice nije vrtio oko politike, nego je umirovljeni županijski "praeceptor cassae" i vlastelin Lunić sve u deveto uzdizao i slavio Morizonske pilule, tvrdeći, da je to izum nedogledno znamenit po čovječanstvo i da bi on zacijelo u grobu već ležao, da se nije dočepao toga "remedija". Župnik Štefančić usprotivio se toj silnoj slavi i uzeo opet isto tako hvaliti "gorušične obloge". S njima da je zadnjiput dapače spasio život jednomu utopljeniku.

Illustrissimusa, čovjeka zdrava, nije taj razgovor baš nimalo zanimao, i kad je mladi fiškal Lugarić počeo o svemoći Radegunda, starac se napola okrene i htjede da ostavi ovu rpu. No u taj čas pristupi vlastelin Veverić, čovjek koji je vječito razmišljao o novim sustavima gospodarenja, a ono uistinu nije na svom dobru još dotjerao ni do trijera najstarije vrsti, nego se je žito bogzna kako čistilo. Taj je dakle svojim važnim i odrješitim načinom stao pripovijedati da je jučer kod njega bio jedan gospodin iz grada i predložio mu osnovu po kojoj bi se njegovo dobro Golubanovac parcelacijom prodalo među seljake. Cijene da bi bile izvanredne. Na dlaku točno proračunao mu je taj gospodin da bi Golubanovac, za koji ne može redovito dobit ni četrdeset hiljada, takvom prodajom donesao preko sto hiljada forinti. I zbilja – danas ujutru držali tek za pokus dobrovoljnu dražbu, te je među ono tek nekoliko seljaka postignut upravo nečuven uspjeh. Po hiljadu forinti za jutro livade, a oranice po šest

stotina. – "Ja sam odlučio; što ću se mučiti i s porezom i s težacima i zločestim žitnim cijenama. – Lijepo imat ću kapitalčić, dugova ću se riješiti, pak – kao mali bog u Francuskoj!" – dovrši Veverić. I stari i mladi Paštrović pomno su ga slušali. Đuka tek što nije taj čas uza nj pristao. Alfonz je također odobravao. Jedini se Batorić silno usprotivi. Nazove takav postupak zločinom, izdajstvom i ludošću. – "Da – seljaci će obećati što hoćeš, jer ne misle, kako će isplatiti, a onda daj ih tuži, daj ovrhe vodi, ode zemlja – nema novaca!" – vikao starac i najposlije, kada je većina uz Veverića pristala, ostavi ih i zlovoljno se odvrne.

U protivnom uglu stajale su na okupu gospođice.

Dražesna mlada čeljad privlačila starca Batorića. On se prikupi k njima i začas bilo smijeha i veselja. No opaziv, da im smeta pređašnjoj zabavi o najnovijim koloritima "Bazara" i "Frauen-Zeitunga", odšulja se starac i odovud i povuče me dalje čak u treću sobu. Magnificus Radičević i podjašprišt Ercigonja dođoše za nama.

– Kak je to nekad ovde veselo bilo! – poče Batorić, prema Radičeviću okrenut. – Znaš, Škender, kak si ti nekad vučil poljsku mazurku Viržiku i njene prijateljice? Do zore trajalo, a nisu ni muzike imali. Eh, bili smo čisto drugi ljudi. Kako to danas izgleda!

– Tempora mutantur, et nos mutamur in illis – odvrati magnificus. Pa nemoj zaboraviti, onda – ante anno ahtundfireik – bili smo svi skupa drugi gazde, pak i Paštrović. Taj još najviše, a danas upravo on najteže prolazi.

– Taj silni imetak – dakako za naše prilike – i sve je odišlo! – uzdahne Batorić. A nije bil raztrošan Đuka – njegova kaputa nije nikada drugi krojač delal, neg stari Daša, bivši mu kmet – ekipaža bome također nije držal preterano elegantnih – al ode – ode svejednako. Dakako – sila nesreće. Svaka je neprilika navalila na njega.

– No – sad se nadam – uzme Ercigonja latinski – popravit će se sve! Ja sam Bergera upozorio na Alfonza, kao zgodna supruga za Moniku. I Švabo je sasvim za to. Napokon, tašt je također. No ja lukavo njemu stao pripovijedati kako će tom ženidbom njegova jedinica postati gospođom Kamenice; to ga sasvim savlada – i on privoli da se danas stvar uredi.

– Ali Alfonz ipak nije smio da na takovu jednostavnu nadu pusti službu – uleti Batorić Ercigonji u riječ.

– Istina, prenaglio se. Najposlije – kakove smo sreće – može se još sve izjaloviti. Da je samo Đuka drugi čovjek, al on bi i ne bi! Takav je od zemana.

– A što je s Klaudijom; hoće li biti što s tim doktorom Luxenom? – upitam ja.

– Valjda – odvrati Radičević.

– Ali već predugo traje ovaj odnošaj – nastavi Ercigonja, još uvijek latinski. Napokon pravih zapreka ne može da bude. On živi upravo briljantno. Ta kupališni je liječnik; – Toplice uvijek su pune – a hvale ga ljudi da je vješt.

– Traži on novaca, a otkuda toga siromahu Đuki? Brani se jedva od dugova.

– E, pa što vodi djevojku za nos? – umiješa se Batorić.

– Ta – Bog bi ga znao, što i kako kani. Meni je Klaudije baš žao. Tako krasna – dobra djevojka! A ne bih rekao ni riječi da nije imala zgode udati se. Još nedavno prosio je čestit ugledan čovjek, ali ona ni čuti o kome drugome. Šteta da je tako.

– Najposlije kriv je najviše sam Đuka – prekine Radičevića Ercigonja. – Kao u svemu, tako i u tome, prepustio je suviše cijelu stvar slučaju. Nije on nikada pomislio kako će udesiti da djevojka nađe valjana druga.

– Takvi smo – kaj ćemo! – rekne Batorić.

– Da – jesmo većina nas; – istina – lađice svoga života ne ravnamo brigom obzirna krmilara, to je u krvi našoj, pravo veliš – no u Đuke je još neki đavo – uzme Radičević. – Kad je Klaudiji bilo osamnaest godina, vidio ju je negdje divan čovjek, Štefica Grebljanović; – sad je već savjetnik kod ministarstva. Taj ju vidio i zaljubio se, pa kako je čestit čovjek, odmah je pomislio na ženidbu. I dođe k meni, pa me umoli za pomoć. A znate, što moj Đuka? – Nije čovjeka ni u kuću uveo. Njemu nije išlo u glavu da bi on, kao otac, sam "davao djevojci svojoj, da se zaljubi". "Ipsissima verba" našega Đukice. Što ćete onda? A u isto vrijeme nije se ništa brinuo s kime se djevojka upozna, nego je pustio sve slijepu slučaju. I tako dođe da se je zaljubila u nesretnoga onoga Slavka Perkovića.

– To je onaj, što je od pijanstva poludio – i umro.

– Jest, onaj. Sav svijet joj uzeo tu ljubav gotovo za zločin, no ona si malo glavu trla. A Đuka se ljutio, bjesnio, a opet dopuštao propalici da svaki dan dolazi u kuću! Kad su ga iz službe otjerali – onda istom Klaudija sasvim za njega! Usudih se jednom da je upozorim, no ona omjeri me od glave do pete, prezirno se nasmiješi i odvrnuvši se od mene klikne da bi se stidila pogledati božje nebo ako bi ga sada u nesreći othitila. Ponosna i poštena je to duša!

– A kako se tada s Luxenom sastala? – upitam, jer kako me više godina nije bilo kod kuće, nisam poznao svih zgoda i nezgoda naše okolice.

– Ma Luxen je liječio onoga nesretnika. Tako se upoznali. On je od prvoga dana poludio za krasotom djevojkom. Nije fine finaliter nikakvo čudo. Klaudija se napokon

također zagledala u njega, pa kako je strastvena, to i ova druga ljubav nije ništa slabija od prve. Poznam ja djevojku – dovrši magnificus.

– O silno ga ljubi. Znam i ja o tome – uzme Batorić. – Prije dvije ili tri godine naslijedila je od svoga ujaka, pokojnoga Lukanovića, brata Viržikina, četiri tisuće gotovine i svu srebrninu. Ja sam bio "testament-executor". Najprije je htjela sve novce dati ocu, a Đuka ni da bi čuo o tome. I sam bio sam protiv toga. "Ti se kaniš udati, Luxen treba novaca; čuvaj u to ime" – rečem joj. No ona nije htjela jošte popustiti. "Za udaju nije dosta, Luxen želi, da budem sve imala, da lijepo i udobno živim. Imam li dakle ili nemam te četiri tisuće – jednako je!" – odvrati ona. No uto se Luxen sam umiješa u stvar. Dođe k meni Klaudija i zatraži novce. Iskrena, kakova je, zatraži tako da je odmah i rekla što će s novcima. Luxen da se nalazi u silnoj neprilici: ukrali mu nekakve kupališne novce, za koje on odgovara – mora da ih nadomjesti, ako neće – jednom riječi – mora da bude novaca iz oka ili boka. U početku nisam htio dati. No ona – i zapovijedala mi i zaklinjala me. Najposlije – punoljetna jest – a vidio sam, da se boji, ne bi li i s Luxenom bilo isto, što i sa Slavkom – i ja dadem novce.

– A je li joj Luxen vratio?

– Ne znam čime! Klaudija, kakva jest, i ne misli na to. Takove naravi, kao što je Klaudija, ljube i silno i istinito – na svaku su žrtvu uvijek pripravne – dovrši Batorić, jednako latinski govoreći.

Uto se Klaudija pokaže na vratima. Opazivši nas sustavi se na pragu. Vidio sam joj na licu nešto nemirno – nekakvo očekivanje. Tad se hitro odvrne, kao da nas nije opazila i pristupi k prozoru u drugoj sobi, odakle je jednako gledala u daljinu.

– Nestrpljiva je – šapne Radičević – obećao Luxen da će i on doći – a nema ga. Pitala me danas već nekoliko puta da li sam ga vidio kad sam se provezao toplicama.

To rekav povede nas magnificus opet u dvoranu. Bergerovih također još nije bilo. A već je prošao jedan sat po podne. Starac Paštrović postajao zlovoljan. Čisto divljao i nemirno hodao iz jedne sobe u drugu.

– A gdje je taj Šva – taj Berger? – vikao Đuka nestrpljivo. Alfonz zabrinuto skoči k ocu i uze ga miriti.

– Nemoj za Boga – mogao bi čovjek saznati – pak bi mi se sve izjalovilo. Doći će, umiri se; on je čovjek točan: – posao mu je prvo, zatim tek zabava.

– Ah – pusti me! Takav Švaba – zovem ga – a on daje na sebe čekati. Prije trideset godina nije mi tek jednom čistio čizme kod grofa Jurice, a gle – sada – zaboravlja da ga zovem – ja Paštrović – bogme pravi gospodin – ne kao on. – Hodi,

molim te, skupa sa svojim osnovama – plemić – oficir do jučer – pak sada – ah – mogu ti kazati da nisam zadovoljan. Izgleda to kao da si se prodao za novac; – jest – jest – sad se ti ljutio ili ne ljutio! – zaintačio starac sinu upravo pred nama. Javila se u njemu plemenitaška gizda i savjest. Berger je uistinu započeo svoju karijeru kao sobar pokojnoga grofa Jurice L-a, prijatelja Đukina, koji ga je doveo sa svojih čeških dobara.

– Pusti sada ove tričarije – odvrati tek za čas Alfonz. – On je danas gospodin kao i nas koji. – Pustiv oca pristupi k nama i uzme se tužiti na nj.

– Znade dobro da se samo na taj način mogu urediti. Ode inače Kamenica. I nije istina da bi se ozbiljno protivio. No – kakav je uvijek i u svemu, da nikad ne zna, što hoće – takav je i sada, pak ne čini onako kako je u prilog stvari, nego kako mu mušice nalete u glavu. Što ćemo, danas je takvo vrijeme – i mladi elegantni oficir zamahne rukom po zraku i odvrne se od nas na peticama. – Nisam mogao odoljeti, a da ne pomislim da ni sin neće znati dosljedno jedriti prema duhu novoga vremena.

Taj čas se vrata prednje sobe širom otvore.

– Ma foi – eto ih, klikne Alfonz – ali – gle – tu je još neko s njima. Per Dio santo – krasne li žene!

U sobu uđe Berger, njegova kćerka jedinica Monika i još jedna dama, izvanredno lijepa, elegantno i ukusno odjevena s manirama velikoga svijeta.

Berger bio čovjek oko pedeset godina. Visoko suho tijelo nosio je pognuto, suhonjavo lice bilo mu je zagasite od vjetra i sunca proplanule puti; ravan, neobično šiljat nos crvenio se u nosnicama. Davno nerezana plava brada bila je rijetka, brk je visio u tanku štetinastu struku preko usnica, kosa na glavi još je bila prvobitne plave boje i gustoće kao u kakova mladića. Sitne, zelenosive očiice mirno zagledale na sve strane. Crno mu odijelo tek je onako visilo na njem, i držanje i čitava kretnja nije mu bila sigurna. Pozdravljao je sakupljene, ne gledajući nikome ravno u lice, nego udilj kao da po podu nešto traži, turajući kod toga Moniku laktovima pred sobom. Djevojka bila je niska, okrugla, za svojih osamnaest godina predebela. Koraci joj bijahu sitni i hodajući cijelim se tijelom zibala i teturala. Velika glava sa širokim nezdravo naduhlim licem blijedosive boje sjedaše na posve kratku vratu, oko kojega se povio debeo zlatan lanac za uru. Oči joj bile iste kao u oca, jedina kosa bila je svojom pepeljastom bljedoćom i neobičnom bujnošću upravo divna. Odjevena bijaše u modru svilu, iskićenu pravim lijonskim baršunom.

– Nije baš odabrao najljepšu vjerenicu! – šapne šaljivo magnificus Radičević.

Ako nas nije mogla uznijeti Monika, to je naprotiv njezina pratilica sve zadivila. Bila je to visoka stasita žena; pokraj raskošne bujnoće u formama opet bila sva skladna i gipka. Crna puna kosa bila je bez svakoga sjaja. Put lica imala u sebi i nešto od sjaja i glatkoće mramora i nešto od tamne svjetlosti pravoga bronca. Najdivnije su ipak bile oči, krupne sjajne oči jasnosmeđe boje, malo ne kao jantar žute, u zjenicama neopredijeljeno tamne, u kojima je čas zažario zeleni krijes smaragda, čas se zalila crna dubljina ponora; – prave tigarske oči!

Alfonz je prvi priskočio k došljacima. Svečano, kao da prima dvoranku najčistije krvi, poklonio se duboko pred Monikom, koja od zabune nije znala što bi. Stari Berger pomogao si seljačko-ladanjskom krupnošću, te je kavaleristično-aristokratski pruženu finu ruku Alfonzovu čvrsto stisnuo i stresao njom, nekoliko puta potreptao elegantnoga oficira po ramenu i smijao se široko razvaljenim ustima, da se je vidio sav red čvrstih nepokvarenih četverouglastih zubi.

Đuka Paštrović ili je hotice učinio ili nije zbilja opazio dolazak Bergerovih – jednako se razgovarao dalje sa Veverićem, ne pazeći na znakove što mu ih Ercigonja davao. Klaudija isto tako nije odmah pohrlila k došljacima. Uprtim u vrata očima ostala je na svome mjestu, i bilo je očito da još nekoga iščekuje. Trebalo je da Alfonz posve blizu privede goste. Klaudija se prene i brzim pogledom prođe svu Moniku. Opazio sam da joj je kod toga preletio licem izražaj nekakva razočaranja – malo ne prezira, pa se onda zadivljenim pogledom, punim ponosna pitanja, zaustavi na bratu.

Čim se prvi pozdravi izmijenili, bijahu i Paštrović i Klaudija ljubezni i prijatni s Bergerovima. Berger se je u početku istina mrgodio, pače se pričinjalo, kao da ne razumije Ercigonje. Počeo je nešto natucati, da ga "spectabilis" Paštrović susreće s nekom antipatijom. No najposlije, kad ga je uzeo Ercigonja pred samim Paštrovićem uvjeravati da se vara, te da ga Paštrović osobito cijeni i štuje, i kad je sam Paštrović napomenuo želju svoga sina, da se ženi, tad pristade Berger na sve. Berger dapače uzme naskoro duboko se klanjati Paštroviću, premda Đuka po svojoj naravi nije bogzna kako kićeno i nježno izjavio želju svoga sina, nego tek rekao: – Ovo tepče, moj sin, misli da mu je došla hora ženidbi, pa da – no, tako – kako je podjašprišt kazao!

Klaudija se najprvo posvetila poglavito Moniki, no videći da joj ova od smetnje – od česa li – ne daje baš nikakova odgovora, obrati se k stranoj dami. Bergerovi zaboraviše da ovu kod dolaska predstave, i nije joj preostalo, nego da sama kaže, da je Alma barunica Nordberg, udova iza pomorskog kapetana i rođakinja doktora Luxena.

S Bergerovim se je upoznala ovih dana u toplicama, odakle je ovi odmah pozvaše k sebi, a danas je pošla s njima ovamo, "da vidi krasnu Klaudiju!" – dometne svojoj besjedi i ljupko uhvati djevojku za ruku.

Čim je Klaudija jednom znala da je barunica rođakinja Luxenu, podvostruči svoju ljubežljivost.

Barunica isto se je tako natjecala u što većoj prijaznosti. Zabava bude taj čas živahna, fina i duhovita. Kod toga nije zaboravila da svojim divnim očima svakoga pojedinoga promatra, i sretoše li se ove oči s pogledima ma koga, pokazao se oko punih klasično pravilnih usana miljušni smiješak. Najčešće svraćale joj se oči na Alfonza, koji se silio, da jedino Moniku zabavlja. Ova ga ponajviše šuteći slušala, no nije se poput oca joj mrgodila, nego je naprotiv zadovoljstvom sjala i svaki čas pobjedosnim i gizdavim pogledom prošla po rpi ostalih djevojaka, kao da im želi kazati: "Eto – za mene se taj otmeni elegantni oficir zanima – gotovo moj je – a vi – makar mislite, da ste ljepše – eto, morate se s oženjenom pristarom gospodom zabavljati!"

Barunica je brzo postala središte cijelomu društvu. Pokrenula je razgovor o ljepoti domaćih okolica, no kod toga joj bilo glavno, da pripovijeda o krasotama što ih je na mnogim i čestim svojim putovanjima vidjela po Švajci, Italiji, Poranjskoj i u Španiji. Ističući pojedinosti bila joj riječ živahna i svakiput sretno izabrana, a oči – oh, kako je ona znala kretati ovim očima – čisto se krijesile od zanosa i jednako se ustavljale na Alfonzu. Taj je poslije to opazio – i ma koliko je čvrsto odlučio da posve opčara i predobije Moniku, sad je svaki čas pustio svoj razgovor s njom i zabavljao se s barunicom. Najposlije zapleli se i on i ona u tako živahan razgovor, te se činilo kao da su zaboravili cijelo ostalo društvo. Ercigonja čisto blijedio od zabrinutosti.

– Gledajte, kako je lakouman, želi da se zaruči danas, uviđa sam, kako bi to za nj bilo dobro – a sada – kao da je sam nečastivi u njega uljezao. Baš je kao i Đuka. Ništa promišljeno – sve od časa. Oh, Alfonzo moj, glete – kako je sav u vatru došao – o – moram ja... – i podjašprišt umiješa se u zabavu, sileći Alfonza da s Monikom započne razgovor. Starac dobričina davao mu dapače znakova očima, što nije barunici izbjeglo. Nasmiješivši se jogunasto rekne Alfonzu posve glasno, neka ne zanemaruje svoje dužnosti. Alfonz se tek glupo nasmije.

Tada mu licem zabljesne i ljuti i otporni izraz, te je gotovo kao hotice imao samo za barunicu oči i uši. Monika je posve zašutila, ne pazeći ništa na Ercigonju. U licu je čas blijedila, čas se rumenila.

Međutim kazalo ure dojurilo do blizu brojke II. Gosti prekinuli dojakošnju zabavu, na svim se licima opažala nestrpljivost, kojom se iščekuje ručak. Đuka bude posve nemiran. Svaki bi čas letio u "palaču" da vidi je li već gotov ručak. Najposlije stao glasno vikati i rogoboriti. Na inoša je navalio tako osorno, da su se gosti, koji ga nisu poblizje poznavali, prestrašili nije li se što strašno dogodilo. Klaudija se hitro digla i pošla za starcem.

– Ne ljuti se, tatice. Ljudi nisu ništa krivi – reče mu na pragu – ja sam naložila da se još čeka.

– A zašto? – upita je starac, još uvijek goropadan u licu i glasu.

– Luxena još nema, a obećao je; valjda je morao kojemu bolesniku – odgovori djevojka mirno i pogleda ocu ravno u lice.

– A tako – pa dobro – bene – bene – treba samo da znadem – umireno će i ukroćeno starac. Klaudiji se naime nije nikada usudio da mnogo prigovara i zanovijeta, makar je inače bio silan "grubijan". Dakako, nije to bila energija niti zla ćud, nego tek nemarna navada. Koji su samo malko dulje s njim općili ili imali kakova posla, brzo su ga upoznali s te strane. Zato je mogao ma kako psovati i vikati, zašto se to ovako ili onako ne čini, njegovi ljudi ipak su činili sve onako kako ih je bila volja, a on – dalje od vike nije dospio.

Napokon bude predugo da se još čeka s objedom. Klaudija popusti i pozvoni inošu, neka nosi čorbu. Taj čas bane na vrata Luxen. Klaudija veselo pojuri pred njega i srdačno ga pozdravi.

Bio on čovjek oko trideset godina. Kosu je nosio posve ostriženu, lice mu bilo izbrito, tek neobično dugi i debeli brk pod krupnim nosom stršio daleko od lica u zrak, po čemu bijaše nalik na kakvoga "sergeanta" sa mnogim kapitulacijama. I hod mu je bio takav, kao da je sad sjahao s konja. Odjeća mu bijaše dosta elegantna kroja, ali s prljama kloroforma ili kakova hidrokalija – i bez petoga puceta.

Kretnje su mu bile živahne – gotovo kazališnih manira. Klaudiji se približio čuvstveno – tronutim glasom, glavu kod toga posve nekako iskrivio, kao da joj duboko u oči hoće da uroni; – a zatim uhvativši je za obje ruke ostade jedan čas miran, jednako je ravno u oči gledajući. – Tada joj poljubi nekoliko puta redom prstiće i dlan, pa se napokon kao silomice i bolno trgne čaru presretna časa, i učini svečani posve salonski naklon. Svršivši prizor s Klaudijom potrči najprvo gospođama, da im se duboko nakloni, ruke izljubi – i da svakoj što ugodno i prijatno kaže. – Živa – živcata slika galanterije salonskoga junaka kakove malogradske talijanske

komedijantske družine! – pomislim u sebi videći ga upravo taj čas, kako priklanja koljeno pred rpom djevojaka i koketljivo – ljubezno svakoj se smiješi. Ja ga dosele nisam poznavao ni po vidu, tek čuo sam da je u bližnjim toplicama prvi liječnik; – zato sam se sada upravo snebivao od čuda da je Klaudija toga čovjeka tako strasno zavoljela.

Opazivši Luxen Bergera veselo je zakliktao i praveći pretjerano velike korake poskočio k njemu. Tad ga je i smjerno i "kameratski" pozdravio, pitajući u šali, kako je zadovoljan sa svojim gostom, s "kuđinom" Almom. (Luxen bio je iz Trsta ili Rijeke). Berger se je sad prviput malko nasmiješio.

A cijelomu društvu odlanulo kad je došla Klaudija i umolila da se ide k stolu.

Barunica nije čekala, dok bi je tko umolio da je povede, nego se odmah ovjesila Alfonzu o ruku. Kod stola – naravno – dobila je mjesto u pročelju i kad se Alfonz poklonio, da odstupi učini kao nezadovoljnu kretnju po zraku i posve glasno rekne: – Ah – da – vi ste domaći – morate niže – baš mi je žao – što ću ja među tom pristarom gospodom!

Alfonz malo te nije zaboravio da sjedne kraj Monike. Htio je upravo doći naprama barunici. Tu je Ercigonja pritekao u pomoć. Doveo je ravno Alfonza k Moniki. Luxen je sjedio s druge strane, a pokraj njega Klaudija.

Stol bijaše lijepo opremljen; Klaudija je dala svoju srebrninu. Pod trhom svakakvih slastica čisto se u sredini svijalala daska. Paštrovićeva kuća od nekada slovila s izvrsnih objeda. Pa ma kolike bile današnje neprilike, opet nije stari Đuka u tome ni za dlaku htio da popusti.

Pošto gosti prvi glad utišaju, i natoče po volji "četrdeset kapljica post jusculum", ustade Đuka i počne govoriti:

– Pozdravljam vas, gospodo, kod svoga stola i hvalim vam od srca što ste se izvolili odazvati skromnomu pozivu. Pošto sam ja ostario, a nije nas premaleni broj, to mi nedostaje sila da vas u veselju ravnam. Stoga ću po starom zagorskom običaju umoliti prijatelja Lacicu, neka nas on ravna. Živio stolaravnatelj Kuntek!

– Živio – živio! – odazove se cijelo društvo, kucajući se svi međusobno i sa kućedomaćinom i stolaravnateljem. Lacica odmah nastupi svoju službu; – najprije pozdravi kućedomaćinu, zahvali za iskazanu čast i imenuje "fiškuše" sa svakog kraja stola, da mu potpomažu u vršenju njegove "odlične, ali i teške službe".

Začas ustane i uzme glasno kao da stotini govori: – "Molim gospodu, da puno do vrha natoče čaše. Zdravica, kojoj je sada red, vrijedna je svake slave i svakoga

poštovanja – stoga će biti 'vanderček'. Gospoda fiškuši neka paze, da se svaka čaša do kraja ispije. 'Pisačići' ne smiju ostati". – I Lacica kićenom riječi nazdravi današnjemu godovnjaku Jankici Ercigonji: – Ja pijem i ispijam – eto – te predajem našem milomu "illustrissimo domino".

I tako je redom išlo. Kad su fiškuši izvijestili da je zdravica dovršena i red obnovljen, onda se Janko dugim govorom zahvalio.

– Posla je mnogo! – reče Lacica i stade nazdravljati po redu gostima, davajući svakome družicu. Njega je, "tertium in ordine", nazdravio kućedomaćina i dao mu barunicu za družicu.

Dok je došao red da se Alfonz nazdravi, bio je Lacica dobrano već ugrijan i nije baš pazio na riječi. On nazdravi Alfonza s Monikom i dometne, da bi Bog dao svoj blagoslov vezi, koju oboje mladih ljudi žele. Monika porumeni a Alfonz se trgne od ljutosti; no prikrije svoj gnjev u laki smiješak. Jedini je stari Berger kimao zadovoljno glavom. Paštrović pak prekine Lacicu i spočitne mu što bunca ovako u vjetar. Nije kod toga zacijelo mislio pokazati, da nije sporazuman s nakanom svoga sina, ali Berger valjda je tako shvatio i prestao se smijati, te zadivljeno pogleda na Ercigonju. Ovaj se ljutito i zabrinuto držao.

Kod pečenke naruči Lacica "bilikum", jer su bila tri ili četiri gosta koji su prviput u kuću došli. Nakon obavljenih ovih dobrodošlica potvrdio je stolaravnatelj sa svjedocima izvršeni čin. Morao je to učiniti s obzirom na broj od tri, da je ispraznio bilikum. Isto je bio dužan kućedomaćina, no taj izmoli, da ga Alfonz zamijeni. Ovaj to učini, a tek sada se sjeti Lacica da je i barunica prviput gost u Paštrovića. Ponudi dakle i njoj čašu dobrodošlicu, spomenuvši da imade pravo izabrati koga od gospode koji će mjesto nje ispiti veliki peharčić. Ona izabere Alfonza. Taj nije bio naučen na toliko vino, pa ga je prvi bilikum već razigrao, a nekmoli ovaj drugi. U zanosnom govoru uzme slaviti ljepotu baruničinu i hvaliti nebesa, što joj može barem tu malu uslugu učiniti, a pripravan bi bio za nju makar u vatru. Alma mu se ljubazno smješkala, a on sve to jače uzeo plamtiti. Sirota Monika sjedila je posve poništena, i bilo je očito da se mora siliti da joj od jada i srama ne navale suze na oči. Kad je još Alfonz u svom zanosu spomenuo, da barunici ravne i jednako vrijedne nema više na svijetu i pozvao čitavo društvo da u čast presvijetle gospođe piju svi punu čašu vina, onda je Monika dugim, žalosnim pogledom svrnula oči na oca.

Napokon si pomogne Ercigonja tako da je umolio Klaudiju, neka digne stol. Nadao se, Alfonz će tako imati zgode popraviti svoju pogrješku, pa je htio da se u

salonu među Paštrovićem i Bergerom stvar uredi i zaruke proglase. – "Lacica je već previše razigrao društvo!" – rekne mi podjašprišt i pokaže na donju stranu stola, gdje su mladi ljudi pod vodstvom Lacice počeli pjevati:

"Na tom mladom ljetu veselimo se!"

No Ercigonja se prevari u svome računu. Čim je Alfonz ustao od stola, pohrli k barunici i uvede je u salon, gdje sjedne u najdalji kutić s njom na uski kanape, i ondje ostane. Moniki se smilovao Luxen, koji je htio Klaudiju voditi, no ova mu dade znak, da pozove Moniku. Djevojci su oči bile suzama orošene, i spazivši Alfonza u živoj riječi s barunicom u napola sakritom kutu, iziđe iz salona i povuče se u treću ili četvrtu sobu, gdje sam je vidio dugo vremena kako stoji čelom oslonjena na staklo prozora.

Sretniji bio Ercigonja s Đukom. Poznavao je dobro starca i znao je da tu ne treba drugo nego izravno Bergera i njega pozvati, da se izjave. – "Kad bude s Bergerom govorio, neće imati više svoje volje!" – I bilo je tako. Berger i Paštrović uvjeravali su se, kako se štuju i napokon – Paštrović reče, da želi za Alfonza Moniku. Berger "dragovoljno", i ističući, da se osjeća počašćen tom prosidbom pristane, da se djeca zaruče, ali samo, ako se ljube.

– Samo ih treba zvati! – klikne veselo Ercigonja. Niti Alfonza niti Monike nije bilo u salonu. Pođe ih tražiti. Djevojku je prvu našao. No ona plačnim glasom izjavi, da se je prevarila u Alfonzu, da je on i ne gleda i – najposlije pade u plač. Starac je uze miriti i uvjeravati kako je Alfonz od prvog trenutka što ju je vidio, bio posve opčaran; danas da je preveliko društvo, a da bi se isključivo njom bavio. Najposlije pođe mu zbilja za rukom da umiri siroticu i ona napola se blaženo smijući, napola još u suzama privoli, da s Alfonzom stupi pred društvo kao zaručnica.

– Ajde, pođite sa mnom, da ga nađemo! – klikne podjašprišt veselo i uhvativši je za ruku prođe salonom, palačom, još trećom sobom – ali Alfonza nigdje.

Napokon u četvrtoj sobi našu ga. Ali kako! – Barunica je sjedila na fotelju, a on – vatren od ljubavi i vina klečao pred njom.

Monika ciknu i pade u nesvijest. Luxen odmah dotrči, pruži joj prvu pomoć – i za po sata otiđoše Bergerovi i barunica. Berger bio je ljut i uvrijeđen, a Monika blijeda u licu kao stijena. Luxen im se priključio veleći, da bolesnicu ne može ostaviti samu.

– Ode sto hiljada, nevaljanče! – crven od ljutosti navali na Alfonza podjašprišt.
– A čestita, dobra djevojka; marljiva, izvrsna gazdarica! – stao naricati starac. – Ali takovi ste, ne znate nigdje svoje lakoumnosti svladati.

Paštrović se također svalio na sina.

– Ah, pustite me, napokon nisam je ljubio – a prodati se – ja sam još uvijek Paštrović! – ponosno im odvrati Alfonz.

– Ali za Boga, za volju te ženidbe kvitirao si službu, a sada – ništa! – vikao Đuka:

– Sic est in fatis! – okrene se prema meni Batorić.

Taj čas stupi u sobu brzoglavni glasonoša i predade brzoglavku. Glasila je na Alfonza. Isplativ momka otvori grozničavom hitnjom smotak. Pročitav ga problijedi, baci papir od sebe, uhvati se za čelo i kao lud odjuri iz sobe. Otac podigne brzoglavku i pročita: "Beč 27/1218... Poručniku Paštroviću itd. Upravo nam dođe vijest, da se noćas grof Lužanski ubio. Molimo bezodvlačna pokrića vaših žira na njegovim mjenicama. Banka Beer et Comp". Svi se prestravimo, a najviše Klaudija. Njoj je povjerio da je svomu prijatelju grofu Lužanskomu jamčio na dvadeset hiljada forinti.

U prvi je mah bila sviju nas briga, da ne bi i Alfonz učinio kakovo zlo. Klaudija skoči za njim, da ga potraži. Bijahu strašni trenuci – a iz palače orila vesela pjesma razuzdanih glasova:

"Na tom mladom ljetu svega obilja!"

Još u pravi čas našla je Klaudija Alfonza. Na jadikovke i molbe Klaudijine ponešto se umirio.

Dovede ga k nama. Bili smo još uvijek u istoj sobi. Miris baruničina parfema još se zrakom točio. Svi smo šutjeli, kad je Alfonz stupio u sobu. Batorić, Ercigonja i Radičević stajali oko Đuke, bojeći se da ga ne savlada bijes. No, za čudo, on posve mirno upita sina, što je u stvari.

– Ta, dao sam svoj žiro – kako ne bi? Moj najbolji prijatelj – a bogat – otac mu milijunar.

– Ali na tako ogromnu svotu?

– Malih svota nije trebao Lužanski. Na nesreću posvadio se s ocem, otac također izgubio gotovo sve u Stroussbergovim spekulacijama – i tako – što će – ubio

se siromah. Išao je zajedno sa mnom prije Božića kući, da uredi te poslove – ali valjda mu se izjalovilo kao i meni danas sa Bergerom.

– A što sada kaniš?

– E – platit! – Lužanski je za mene tako jednom platio, moram sad ja. Napokon – potpisao sam. Tiče se moga poštenja kao i njegova.

– No – per amorem Dei, Domini nostri – čime platit? Ja nemam, da porez isplatim, štale su prazne, nemam volova, koliko je za obrađivanje od potrebe. Platit – kako platit?

– Tiče se imena, pa ćemo platiti, makar Kamenicu prodali. Eto – Veverić...

Đuka je tek probljedio i ni jedne riječi nije mogao odgovoriti. Alfonz pak pođe u palaču po Veverića. Iz palače jednako orila vesela pjesma: ... "Još nijedan Zagorac..." – Dok je Alfonz vrata otvarao, zašumili u sobu glasovi jače i burnije.

Veverić dođe, a s njim također mladi odvjetnik. Ovaj uzme tumačiti da nije apsolutno nužno pokriti mjenice.

– Ma, oficir niste više; imutak stoji na ime očevo, a ne na vaše: ne mogu vam ništa. Pustite – neka si obrišu nos – luđaci, koji vam novaca dadoše.

I Đuka i Alfonz graknuše na taj savjet. Radičević, Batorić, Ercigonja: svi se usprotiviše odvjetniku.

– Ime je – ime! – bio jedan glas. I Batorić, koji se prije podne tako žestoko opirao parcelaciji, sada ju sam preporučao.

– Ali tako ne dođoste do pokrića u potrebno vrijeme. Radi se tu na dane – rekne odvjetnik.

– Istina – malodušno reče Radičević.

– Da nisi Bergera uvrijedio – uzme Ercigonja.

– Ah – što to! Evo – ja ću ti mjenice dati – na moj žiro dobit ćeš u gradu žiro od koga hoćeš – rekne Batorić.

Klaudija je morala donijeti iz očeva sekretara bjelice – i Batorić je učinio, kako je rekao. Radičević isto tako. Klaudija na to donese svu svoju srebrninu, Đuka zapovjedi, da se i domaća donese, da se bar djelomično najkritičnije mjenice isplate. A vani je u palači društvo jednako bučno i veselo, prozori sve se tresu od objesnih razigranih grla mladih ljudi.

"– Haj Bog zna, je l' k ljetu budemo na svijetu" – zamnijevala dugozvuka pjesma, a Đuka, slušajući Alfonzov dogovor s Veverićem glede parcelacije – onako star zapade u grčevit – glasan plač, jecajući kao ne jako dijete.

Nismo mislili, da će se ove godine Januševo tako žalosno svršiti.

*

Što bih i duljio? Parcelacija Kamenice se obavila, postigla se lijepa svota i dvor sa nuzgrednim zemljama ostao još Paštroviću. Starac Đuka se napokon primirio i bio zadovoljan. "Ne moram se barem mučiti s gospodarstvom!" – hvalio se pred nama. Doista mučio se nije ni prije, jer sav njegov gospodarski rad sastojao u tome da je cijeli dan po bašči hodao i pazio da vrapci ne jedu graška.

Neprilike nastadoše tek onda kada je došao prvi rok seljacima da plate. Ni jedan ga nije obdržao, jer ga nije mogao obdržati. A bila sila, jer su hipotekarski vjerovnici tjerali da se plati. Među njima bio je i Berger. Kod drugoga roka bilo kao i kod prvoga. Hipotekarni vjerovnici zaiskaše ovrhu – i Kamenica dođe na dražbi Bergeru u ruke. Seljaci i Paštrović ostali su praznih ruku.

Bijaše to strašan dan. I u isti čas, kad je stigla vijest o prodaji Kamenice, dođe i vijest, da se je dr. Luxen zaručio s gospođicom Monikom Bergerovom. Na nesreću bio sam upravo taj čas kod Klaudije. Kad je čula za posljedak dražbe, prkosno se potresla i rekla da će ona znati oca hraniti, a kad je pročitala debeli, elegantni zaručni karton – ispao joj papir iz ruke i kao okamenjena ostala usred sobe. Ja ne znam, jesam li u svom vijeku vidio u jednom licu i u jedan isti čas toliko tuge, očajnosti, ljubavi i mržnje – sve u jedamput, kao što sada u tom divnom licu Klaudijinu – u onom kao mramor blijedom i kao mramor ukočenom licu!

Zato me nije dva tjedna kasnije nimalo iznenadila vijest da je Klaudija poludila. Nije me iznenadila vijest, ali sam plakao – gorko plakao.

*

Tko je posljednjih godina prolazio cestom što vodi iz Zagorja u Zagreb, mogao je u seljačkoj jednoj kući više puta čuti čudnovato smijanje i vesele i tužne napjeve, pjevane od krasna ženskog grla, a svaki čas prekidane ludim hihotom ili jecanjem i naricanjem, toliko bolno, da bi čovjeka čisto u srcu zazeblo. I ako je putnik pod dojmom ove čudne pjevanke stao i koji čas gledao na siromašnu zadimljenu kuću, mogao je više puta vidjeti, kako k prozoru dolazi lijepa, izvanredno lijepa ženska i sklopljenim rukama zuri bez smisla u nebo. Da je koji prolaznik upitao kojega seljaka,

tko je ta nesretnica, pogledao bi ga ovaj u čudu, a tada odgovorio s nekim omalouvaženjem: – "Ah – to su luda frajla iz Kamenice!" – Da – bila je to Klaudija.

Ondje u tome selu živio je Alfonz pl. Paštović kao dnevničar kod općinskoga poglavarstva. Svojom slabom zaslugom od osamdeset novčića na dan hranio je sebe, slijepoga i od kapi udarenoga oca i ludu nesretnu sestru.

A Batorića nije više bilo, da ga potpomaže!

Mlin kod ceste

U mene bila stara jedna tetka, otmjena dama, izdišući u mirisu "eau de Cologne-a". Pokazivala je jednako, kao da je sve zanima, što oko nje napredno i moderno biva, mučila dapače svoj ostarjeli iznemogli mozak čitanjem sviju mogućih novina, knjiga i brošira, a ono uistinu nju nije zanimalo na cijeloj zemaljskoj kruglji ništa drugo, nego njezin stari "King-Charles"-pas, po imenu Harold, koji je jur bio posve iznemogao i vas dan čučio na jastučiću na fotelju, i kojemu je po hrptu i po repu već ispala sva dlaka. Starica dakako gledala ga sveudilj nekadanjim očima i posve ozbiljno pokazivala na jednu englesku sliku, na kojoj je ljepušno psetance takove bagre bilo naslikano, te je govorila da je to prava pravcata slika i prilika njezina Harolda. O tome bijaše potpuno uvjeren, i ni za što ne bi trpila da joj se protivno kaže. Ali ona je također tvrdila da je liberalka; – Madame Roland vrzla joj se po glavi kao ideal. Uistinu pak nije mogla podnositi domaćega suca jedino stoga što ju je nazivao: 'milostivna gospođo' – a nije joj rekao: "Euer Gnaden" ili barem: "Ergnan". – "Mon Dieu – ja nisam ohola – ti znadeš – ja sam liberalna – ali kako može kazati tek "milostivna gospođo" – isto, što se veli i svakoj drugoj – fiškalki, židovki – komu hoćeš – dandanas! Ja sam naučena da mi se veli kako se pristoji!" – Tako se svaki put na suca istužila preda mnom. A sa svojim župnikom vodila je višegodišnju pravdu. Tužila ga je na sve strane, jer joj je iz crkve izbacio njezinu posebnu klupu, koja je prije bila namještena odijeljeno od puka, neposredno kraj oltara. Najviše bi joj se ljudi zamjerali ako su kod dolaska ili odlaska zaboravili da joj poljube ruku. I tako se sav njezin liberalizam sastojao u tome, što nije nijednoj grofici ili barunici dopuštala da je što više od nje. Međutim je tražila ipak najrađe njihovo društvo.

U svojoj mladosti – sredinom dvadesetih godina devetnaestog stoljeća – bila je na glasu ljepota. Litografije Kriehuberove, najmanje deset njih na broj, i jedan portret Amerlingov posvjedočavali su istinitost tradicije. U starosti nije gotovo ni traga ostalo toj ljepoti, no još posve pod konac života držala se ravno i sigurno. Korzet je upotrebljavala do pred smrt, i na susjedne vlastelinke nije možebiti ni radi čega s tolikim prezirom gledala, nego što se zapuštaju i hodaju po kući u rekljama. U toaleti se strogo držala mode, tek kad je htjela da bude sentimentalna, ogrnula bi se u koju od svojih nekadašnjih "robes de chambre", i držeći u ruci svezak Chamissovih ili Bürgerovih pjesama, uljuljala se u "bolno-slatka" spominjanja na lijepe mlade dane. Nisu joj prošli isprazno. – Kako su kod nas struje zapadnoga svijeta uvijek nekoliko

decenija kasnije u cvijetu, tako je i lakoumnost osamnaestoga vijeka kod nas u doba tetkino iziskivala još svojih žrtava, pa je lijepa mlada gospođa uz mnogo starijega muža, za koga bijaše pošla samo poradi velikoga njegova imutka, bila također veoma galantna gospođa. Starija generacija, njeni vršnjaci mnogo su toga pripovijedali o njoj. Dakako lijepe žene uvijek su izvrgnute nepogodi ogovora, no javna je tajna bila da su je sa krasnim grofom V-om spajali vezovi najužega prijateljstva tečajem godina. O njem je često govorila, nazivajući ga kod toga "mon bon ami comte Gustave", i brišući si vlažnim od "eau de Cologne" rupčićem tobožnje suze. Inače je šutila o svojim triumfima, tek bi se zadovoljno – ponosno smiješila na šale, kojima bih je dražio. Jedino za srpskoga kneževića Obrenovića rado je pripovijedala da je jedne sezone u Rogacu vječno bio uz nju. O njemu je mnogo bajala i naravno hvalila ga – ne entuzijastično, nego – s nekom aristokratsko-milostivom i ljubežljivom blagosti. Kod toga bi, bogzna za što, uvijek padala u francuske riječi: – "Vraiment – le prince – c' etait – un tres charmant seigneur – dakako – entre nous dit – un peu trop national – et – en fin – pourquoi pas dire? – višeputa – pourquoi le nier? – il lui manquait des manieres d'un grand seigneur". – No, sačuvao me Bog – neću da budem nepravedna. Bio je divan čovjek, izuzmeš li, da je htio postati hrvatski kralj – da – da – ne gledaj tako – i ja sam mu to jednom u šali rekla. A on mi sa smijehom odvrati: – "L'avancement est toujours a mon aise – madame – mais en ce cas encore – glavno je da bi imao podanicu tako krasnu i umnu, kao što ste vi". Da – ovo mi je rekao.

Kad je ljepota prošla, postala je starica veoma stroga "endroit a tous egarements du coeur". – Tako bi ona nazivala ljubav i ljubakanje, te se hvalila, da je pošla zamuž nezaljubljena, a opet je bila kraj toga sretna. Tom svojom strogosti zacijelo da je htjela dostignuti uzorak, što ga je odabrala u markizici Maintenon. Nju je vječno slavila, ne slažući se ipak s bogomoljstvom markizičinim. Tu je starica ostala dosljedna – pred svijetom barem, jer ni pod živu glavu ne bi mogla podnijeti da se luči od mlađega svijeta. Dapače post na badnjak i na veliki petak mislila je da mora ispričati. – "Činim to radi ljudi, poradi služinčadi i seljaka. Što se moje osobe tiče – ah – ja znadem da naš dobri starac gore na nebu malo haje, da li ja na taj dan jedem mesa ili ga ne jedem. Da – da – ali – radi ljudi. Renanova otkrića napokon su samo za nas od vrijednosti. Ja ga shvatam".

Ona ga nije do kraja pročitala, premda nije htjela da to prizna. No ona je uopće govorila i pokazivala, kao da je moderne knjige posvema zadovoljuju. Njezin knjižar u Beču morao joj šiljati svaku novu knjigu Dumas-filsa, Sainte-Beuvea, Boz-

Dickensa; hvalila se da "podnosi" Balzaca, uistinu pak čitala je s pravom nasladom samo Platena, ljubila Scribea, i u Beču najvoljela gledati Kotzebueove komade. Tako je također govorila, da jedino u "Burgtheater" rado ide, a ono – odala je jednog njezina suputnica, da je najčešće išla Nestroya slušati. Samo u slikarstvu i muzici nije se pritajivala. Tu je akademika Davida i svu akademičku školu na sva usta slavila. Od romantika mogla je ponekle još Arry Scheffera podnositi, dok joj je Delacroix bio upravo strašan, a svi ostali još strašniji. Smjelo njihovo romantično – realistično slikanje čisto joj živce sjeklo, te bi jadikovala za pravilnošću odličnih Davidovih linija. – "Kod njega znadem barem, da je slika – on je shvatio vječnost forma umjetnosti, ali ovi: oponašanje prirode, nijekanje svih pravila, slijepo izvađanje svake domisli razvrucene im fantazije. Nema ništa odlično u njihovim radnjama. Još bi bolje bilo, da kao Nizozemci tek stave na platno, što im oči vide, al ne – tu se mora izabrati najužasniji motiv".

Imanje njezino Jakuševci bilo tek slab sat vožnje dalje od Brezovice. No i godine su više puta prošle, da se stari ljudi ne vidješe. Niti je on nju niti ona njega voljela. Illustriissimus je nazivao svojim kojiput krupnim načinom "ludom babetinom", koja se vječno prenavlja, i govorio da ni kihnuti ne može naravno. Ona pak znala bi glasom punim prezirna sažaljenja kazati o njem: – "Dobri naš Kornel – il est trop commun – napokon morao bi ipak pred očima imati, da je 'supremuš komeš', a on se druži ako hoćeš i sa školnicima i s kapelanima. Ako danas pošaljem kasnara k njemu, on će ga zacijelo uzeti k sebi k stolu. Onda takov čovjek misli, da ga to patri, pa se tuži da nije svagdje tako. Kod mene – ne! I tako: es macht böses Blut. – Ja i moj pokojni Josephus uvijek smo bili u tim stvarima oprezni, pak – au fin – ce n'etait jamais a mon gout".

Dalje mu nije mogla oprostiti što ne napreduje s duhom vremena. Spočitne mu to jednom u lice. – "Ah – moja draga "Ergnan" – kaj očeju – star sem. Da pravim takove saltomortale kak oni?" – "Što mislite, moj obrgšpan, time?" – "Kaj bi im povedal na dugo? Eto – iz našega Radičevića – nastavi starac njemački – učiniste vi prijatelja četvrte dimenzije – kod vas naučio čovjek one komedije sa stolovima, a danas mu se rugate. Danas naime nije to više u modi, a onda bilo sve pomahnitalo za tim, pak kad sam se svima morao smijati, upravo mi vi, draga 'Ergnan', spočitnuste, da ne pojmem ništa novo, ništa, što duh vremena donosi?" – Teta se namrgodi na ovaj odgovor i pusti daljnje prepiranje, te kroz zube izmrmrlja nešto francuski. A ta francuština silno ljutila starca. – "Da barem znade, ne bih još ništa rekao – ali – ma da

je nekoć kao rođena Parižanka govorila, morala bi ovdje zaboraviti, a nekmoli, kad nije nikada pravo znala!"

Ova protivština između Batorića i nje nije se u prvi mah tim više mogla razumjeti, što im inače bijahu nazori i tradicije iste. Njezin pokojni Josephus bio poput Batorića jedan od najvjernijih pristaša Josipovića, Briglevića i Bedekovića. A u tom pogledu slijedila je teta strogo nazore svoga muža. Odgojena posvema u tuđem duhu, odrasla u vrijeme najtvrđega sna Hrvata, nije apsolutno imala ni mogla imati smisla za narodni pokret. Ne samo da joj se je sve ovo naprezanje učinilo grijешnim, nego je nalazila u njemu silu smiješnosti i psovala još više – još nepravednije Gaja i Jelačića nego li moj illustrissimus. Gaju je rado prišivala, gdje je što mogla. "Mon Dieu – ta – prosti apotekarski sin – i taj – eto – ujedared da će učiti nas Hrvate govoriti. Da bude velik gospodin!" – Literatura domaća još bi gore prošla. Čitala dakako nije nikada ništa, ali njoj je dosta bilo da se hrvatski piše, a da ne može biti dobro. – "Što to može da bude, molim te, ta – onaj naš kapelan – sad sam mu već zaboravila ime – davno je tome – taj nije znao čestito u sobu unići. Moj pokojni Josephus smijao se uvijek, kako je jednom taj siroček kod biskupa bio na objedu i puhao na sladoled, misleći da je vruć – dakle takav je bio – i taj – ujedared čujem, da je to ilirski literat – dapače, da Ilirci silno hvale njegove pjesme. No – lijepe li mi književnosti, gdje su takovi literati!"

Govorila je međutim rado hrvatski, makar rijetko kada, i s nekom gizdom isticala, da je dobra "Horvatica", što je uostalom nije priječilo da psuje Hrvate gdje je samo zgođe bilo. Glavni razlog da nije Batorića trpjela, bijaše to što bi je on bio imao uzeti nekoć za ženu – a zaljubio se bio u druga, te za nju nije mario. Sam Batorić nije o tome nikada govorio. Teta se naprotiv nije ugibala tome. Dakako – još sada pršilo je iz njenih riječi; kao da žali toga nesretnika, koji je nije umio cijeniti. Jednom navalice svedem riječ na ovo.

– Htjela je to moja mati, meni je svejednako bilo, ja se nisam istom tako odmah podavala i zaljublivala – no, hvala Bogu, nije mi žao što je tako došlo! Ne bi mi danas bilo ovako. Batorić nije znao gospodariti, a Josephus – to je bio čovjek gospodar bez premca. Iz ništa je stvorio taj imutak. – Baš me je neka viša sila obranila, a ja sam joj zahvalna.

– A kako je došlo, da ga nisi uzela? – usudim se dalje pitati, želeći da potanje saznam o stvari.

– Ah, to ti je duga pripovijest, što bi o tome? A ja sam gotovo u njoj kano Poncij Pilat u "vjerovanju", jer – meni je baš malo bilo do njega. A on se zaljubio u jednu moju prijateljicu, koja opet njega nije htjela, nego je voljela s drugim pobjeći.

– Zar nije bio pristao mladić?

– Što da kažem? Meni se neznatan pričinja; – bio je naš Kornel i plah i miran, a meni se nisu takovi ljudi sviđali. Ali mnoge djevojke i gospođe držale su da je lijep; istina je, krasne je oči imao i lijepu kosu – da – da – može se reći, nije bio ružan. A sada – posve se je zapustio.

– Nije tako, tetice! – prekinem je.

– Ah – nemoj ti meni! Svi su naši Hrvati takvi – i žene hrvatske. Kako prevale prvu mladost, misle da nisu više dužni da paze na svoju vanjštinu. Smiješna im je dapače takova briga.

I ona prekine ovaj razgovor i uzme pripovijedati o svome pokojnome "gospodinu". Silno ga je slavila i hvalila. Josip Marušević pl. od sv. Ivana, suprug tete Antonije rođene pl. Pačulaj, bio je uistinu izvanredan čovjek. Sin seljačke plemenitaške kuće započeo je tako da ga je kanonik ujak iz milosrđa uzeo k sebi, a kad je umro, ostavio je imutak, vrijedan nekoliko stotina tisuća forinti. Djece nije bilo, pa je sve pripalo teti. Svojim rođacima tek je u oporuci poklonio njihove obveznice, koje su mu nekoć izdali za predujmljene zajmove.

Prve godine udovištva otišla je teta živiti u tuđinu, ali naučena od prve mladosti da živi na veliku i gospodsku, a ne imajući toga u stranim velikim gradovima, povratila se skoro u Jakuševce, gdje je imala ogroman gospodski dom, divan prostrani perivoj, jednom riječi, gdje je sve bilo na boljarsku uređeno. Tu je odsele živila, kako se pristojni bogatoj odličnoj vlastelinki. Držala je kod sebe jednu "gospodičnu za društvo", po dvije sobarice, sukača i kuharicu, ključaricu sa nekoliko pripomoćnih dvorskih djevojaka i dva inoša, koji su imali livreju francuskoga kroja, jer naša hrvatska pandurska mondana bila je za nju "une horreur" i "prostoga seljačkoga izgleda".

Pred nju, izim seljaka i svećenika, nije mogao nitko doći, a da se prije ne najavi. Bili su dapače opredijeljeni dani i sati primanja. Batorić joj se i poradi toga i rugao i ljutio se. – "Kako do bijesa može podnijeti takovih ludorija! To je za 'Kranjce' možda dobro – ali ne za nas Hrvate".

Kod seljaka i svećenika pravila je iznimku, jer joj se to pričinja "aristokratskim" i jer je time htjela još uvijek podržavati oblik nekadanje veze

gospoštine i podaništva. – "Ja sam napokon njihova bivša zemaljska gospođa, valja dakle da im je pristup k meni olakšan. Što se pak svećenstva tiče – e – to je tako: svaki uistinu naobražen čovjek – i zato sav otmjeni svijet – ovomu staležu iskazuje najviše počasti, a glavno – s ljudima ove vrste moraš uvijek gledati da se dobro pogađaš!" – I starica bi se zlobno nasmiješila.

Najbliže svoje rođake, djecu pokojne sestre, udate za nekoga generala, nije rado gledala oko sebe. Siromaštvo bijaše uopće u njenim očima pogrješka, koju je najteže u koga podnosila; ona je znala reći da siromašni ljudi zaudaraju posebnim vonjem. Istom pak siromaštvo njezinih ljudi – bijaše joj upravo strahota. – "Siromašni rođaci najkukavnija su institucija ovoga svijeta, osobito, ako se nadaju nasljedstvu!" – rekla bi uvijek kad bih je upitao za koju od njenih nećakinja, veoma ljubaznih i naobraženih djevojaka. I nije se njeno općenje s njima dalje protezalo nego što bi im šiljala svoje odložene odjeće i šešire.

Ja sam morao često dolaziti u Jakuševce. Makar je imala pet odvjetnika, opet je i mene svaki čas zvala da je u čemu savjetujem. Bila je naime strašno sumnjičave duše: nikomu nije ništa vjerovala. Za svaku sitnicu dogovarala se barem s deset ljudi, a na koncu konca učinila svakiput posve protivno onome što joj se svjetovalo. Pitajući savjeta uvijek je to činila nekim tugaljivim, nemoćnim glasom. – "Sirote udovice – istom pak kad su stare – sav svijet ih progoni. Pak ovi užasni novi zakoni, ta to je strašno, kako su žene po njima vezane. Naš je Verböczy bio zacijelo galantniji naprama nama nemoćnicama! – Najposlije, imade mnogo za sebe emancipacija žena. Pa i kršćanstvo shvatilo je opravdanost, da se ženama daje – no da – barem za udovice govori lijepo u sv. pismu. Ti znaš, ja sam potpuno 'eclairée' – ali što se toga tiče, stojim uz crkvu!" – Ovako bi dovršio malo ne svaki dogovor ili posavjetovanje.

Zadnjih godina svoga života daje me opet jednom zvati. Kasnar je naznačio u pismu neka što prije dođem, jer "njihova milost" hoće da puknu od ljutine. Odmah se spremim na put.

Došav onamo odvede me inoš Štefić ravno u kabinet stare gospođe. Čekala me nestrpljivo. Nije kao drugda sjedila pred stolicem i radila kakovu ručnu radnju ili patience slagala, nego nemirno po sobi hodala. Kad uđem u sobu, sustavi začas korake, no odmah poslije nekoliko riječi nastavi nanovo svoju grozničavu šetnju.

Imala je na sebi elegantnu, no po staromodnu kroju sašitu jutarnju haljinu a la Recamier. Glavu joj je pokrivala bijela kapica iz dragocjenih čipaka.

– Bon jour, mon enfant – hvala ti, da si odmah došao. To je strahota, kako siromašnu ženu, koja nema nigdje nikoga, svak plijeni, gdje može. Zbilja se svijet izopačio. Već ne znam što da radim. Eto, dojavim mi danas špan iz Radosalja da je tik moga mlina podigao nekakav seljak novi mlin. Tobože to je mjesto nekoć spadalo grofu Kruševiću, pa da ima pravo! Ali znam ja zakone, mene se mora prije pitati. Momu je mlinu odatle šteta. Kazao već mlinar, da mu skinem barem stotinu od zakupnine. – Da – još šta – kao da ja nemam silnih potreboća! Budi dakle tako dobar, odvezi se onamo i pogledaj, što je na stvari. Vrati se onda k meni, pa ćeš kod mene biti kod dinera. Moraš me svjetovati što ću. Daj – daj dakle – vidiš da sam sama – ostavljena na svijetu.

Prije no što sam otišao, morao sam doručkovati. Objed bijaše u Jakuševcu tek u šest sati s večera. Ovu uredbu uvela je teta Antonija tek nakon svoga boravka u tuđini. I tome nije bilo druge svrhe, van što ju je vodila želja da bude napredna i jednaka aristokratskome svijetu.

Dok sam ja doručkovao, dotle je ona davala "audijencije". – "Dopustit ćeš, da to obavim rađe pred tobom" – reče mi i odmah zapovjedi Štefiću, neka redom uvodi. Ovajput bijaše prvi domaći učitelj. Došao je moliti malu pripomoć za školu, da može nabaviti takozvanu rusku spravu za brojenje.

Starica malo da nije nauznak pala. Otkada je naime u četrdesetosmoj godini pokojni joj suprug pao u sumnju da pristaje uz Mađare, odonda je svakom zgodom nastojala da naglasi svoju lojalnost i bojala se svega, i u svemu mislila naći revolucijone težnje. Riječ "ruska" sprava bijaše dakle u svakom smislu dostatna, da se starica smuti.

– Moj najštovaniji – vi – kako se vi usuđujete k meni po takove stvari? – odvratim i strogo i gizdavo učitelju. – Što vi mislite, zar ću ja podupirati tuđi narod, koji ima svoga cara, a ja svoga?

– Vaša visokorodna milost nije me razumjela – to je učilo, potrebno i od vlade preporučeno.

– Molim vas, dobro ja razumijem. Rusko – rusko učilo – to je dosta. Ha – Georges Dandin, nous te connaissons – to znači – znamo mi, što je to rusko; a žalibože, vi mladi ljudi, a osobito seminaristi, juristi i preparandisti – svi ste vi puni tih Gajevih i bogzna kakovih ideja.

I trebalo je da se ja zauzmem za nesretno rusko učilo.

– Parlez français, s'il vous plait – ! – uleti mi u riječ, kad sam počeo hrvatski. Nije htjela da učitelj razumije što se sa mnom razgovara.

Čim sam ju umirio da u toj ruskoj spravi nema nikakve demonstracije ili agitacije protiv Austrije, počela se stiditi. – Bilo joj strašno, da će taj mladić o njoj misliti, kako nema ni pojma o modernom svijetu. U toj zabuni dade učitelju veću svotu, nego je taj ikada mislio – i još mu sama ponudi jednu livadu na uživanje, za koju ju je dosele uzalud molio.

Poslije učitelja došao jedan seljak, moleći pašu po imenicima (neizorana ledina na kraju njive); za ovim jedan momak s molbom da dobije voz drva iz šume. Poslije ovoga došle redom seljakinje, donoseći tobože iz ljubavi male darove u kućanstvo, koje je starica trostrukom vrijednosti plaćala – i napokon se narivala djeca s gljivama, racima i poljskim cvijećem. Svakome je podijelila dar u novcu i još k tome suhih kolačića. Starica nije istom štogod držala do ovih seljačkih pohoda. U jednu se ruku ponosila da je "njezin narod" ljubi, a u drugu bijahu joj ovi pohodi potrebni i zgodni relief za gospoštinu ladanjske odlične dame.

Kad se doručak svršio, pozvoni teta sobarici, da ide praviti toaletu, a mene još jednom umoli, neka za Boga ne zaboravim mlina.

Za dva sata bio sam na opredijeljenu mjestu. Ispitav stvar, brzo sam se uvjerio da moja draga teta nije u pravu, i da je novi mlin posve ovlašteno podignut na mjestu na kojem je od nekada stajao mlin; tek ovo zadnjih godina stajalo je kućište pusto. Dakako – tetinu mlinu bila je velika šteta. Stajao je niže, te mu je gornji mlin mogao po volji vodu priječiti, a što je glavno, novi mlin bio je tik uz cestu, a do tetina mlina moralo se ići poljskim putem. No – novi mlinar pokazao mi je svoja pisma, po kojima je nesumnjivo bilo da mu je pređašnja vlasnica iste nekretnine, nekadanja vlastelinka u Lugarevcu, grofica Krušević, sva svoja prava prodala.

Htio sam već da skočim u kočiju, kad mi seljak mlinar spomene da mogu i groficu samu pitati, jer je ona kod njega.

– Ovde su – ovde! – uzdahne seljak. – Ima već preko leto dan, kaj su kod mene. Nemaju k nikom drugom iti, a bili su mojoj pokojnoj materi jako dobri – i ovu zemlju, na kojoj mlin stoji, poklonili su nam, da istinu rečem – kaj bum dakle: uzel sem ih k sebi.

– Ali, čovječe, ja te ne razumijem – što govoriš – zar grofica – je l' – zar joj je tako zlo?

– Em je tak – njihovo gospodstvo! – uzme tiše, načiniv znak, da mora paziti, jer se čuje u sobu. – Došli su – ah – nemrem reći kak – pešice su došli – strahota – nisu imali ni novčića kod sebe. A onda su pripovedali, da su celi imetek zgubili, da moraju ovde neko vreme biti, a da imaju još par stotin dobiti od činženjakov ili gornjakov; – k gospodi nečeju iti – znamder ih je sram – pak su me molili, da buju ovde. Sirota – htela mi je dati zadnji zlatni komad, kaj je još imala – nekakov križić kak za biskupa, al ja nisem htel zeti.

– Što ti to govoriš!

– Eh, ali su i čudni. Otkad su ovde, dobili su od tih svojih činženjakov prek sto pedeset forintov. A sve to moral sam na poštu odnesti. Poštar mi je rekel, da novci daleko idu na nekoga gospodina. To nije prav – mogli su si kaj opravila kupiti, a i meni barem nekaj dati.

– Ali kako može da bude kod tebe? Gdje prebiva, kako živi – ta koliko soba ima u tebe?

– Imam samo jednu – ono kraj nje je komorica. Ha – spavaju grofica s nama. Žena moja priredi im na stolu postel svaku večer, da im je bolje.

– Bože – Bože! – kliknem sjećajući se, da sam nekoć u djetinjstvu slušao o elegantnoj, divnoj grofinji Beati Kruševičevoj, udatoj negdje u tuđini. Znao sam doista da joj dugo već ne ide baš najbolje, ali opet, čuvši ovo, ja sam se snebivao i žalostio.

I opet htjedoh da uljezem u kočiju; gotovo teško mi je bilo da ma za trenutak oduljim, i bojao sam se da ne bi nesretnicu sreo. No u taj čas razdade se iz mlina cilik gusala – dugi plačni akord – i za njim jošte jedan, još drugi – treći, svaki silniji od pređašnjega. I makar su svi akordi bili bez veze, to je opet u njima bilo nešto moćno, nešto puno duše i čuvstva, te sam morao i protiv volje pratiti im drhtave titraje, ne mičući se s mjesta.

Iz pojedinih akorda složi se za malo melodija – i slušao sam Chopinov "Nocturno", izvađan tako demonskom silom, tako velikim umjetničkim razumijevanjem, da dosele nisam takova šta doživio ni kod najčuvenijih koncertista. Kao ukopan ostao sam jednako na istom mjestu, posvema opčaran divotom glasova, koji se bujnim snažnim vrutkom iz sobe točili u svijetli jasni zrak svibanjskoga jutra. Ujedared prestanu gusle, a ja se još nisam mogao rastati, sveudilj čekajući, neće li iznova početi.

– Tako nađe čovjek i u ovoj zabiti zahvalno slušateljstvo – začujem za sobom slab no ugodan glas. Brzo se okrenem k onoj strani. Stajala je tu stara gospođa u iznošenoj staromodnoj reklji i jednostavnoj također trošnoj suknji. Blijedo lice gledalo je mirnim izražajem preda se; oko punih još usnica lebdio dobar smiješak. Posve sijeda podrezana kosa bila je još bujna i u valovitim se strukovima kuštravo spuštala do leđa. U modrim joj očima sijevao neobičan za takova ljeta žar. Odmah sam pogodio da je to grofica. Skinem naglo šešir, te se duboko poklonim.

– Dobar dan, mladi gospodine! Poznajete li me? Ah – odakle? – Mene već tako dugo nije bilo ovdje, no ime moje neće vam biti strano. Ja sam rođena grofica Krušević, udata Wallheim.

Kad je čula moje ime, očito se razveseli.

– Poznajem sve vaše, kao djevojka nisam tek jedamput bila kod vas u Suhodincima. I baš mi je milo, da sam vas upoznala, – o, sada vam nema pomoći – morate mi potanko za sve vaše pripovijedati, kako su – i stane me ispitivati redom za sav moj rod.

– Pa što mi tu na suncu stojimo? – prekine zabunu. – A i prijatelji moji – glete ih – kako su dosadni! – i pokaže lijepom no suhom požutjelom rukom na dvoje krmadi, što se pitomo plelo oko nje i turkalo je gubicama u koljena. – Hranim ih – te ugursuze – pa trče za mnom kao psi! – rztumači mi, a tad me pozove da uđem u sobu.

– Moj je salon, istina, nešto neobičan i posve u opreci sa običajnim pojmovima o takvim odajama; ali ja sam sva nekako izišla iz kolotečine! – nastavi ljupkom ironijom o sebi samoj.

Uniđemo u sobu. Tu su bile dvije tri postelje, ogromna peć, opasana drvenom klupom, dalje u kutu stol, ukopan u pod; po stijeni nekoliko svetačkih slika s glavama, nalik na cvjetove tulipana. Po gredama sušili se hljepci sira i strukovi raznih trava za sjeme. U svakom je kutu bila nasadena po jedna kvočka. Zrak je vonjao mirisom kuhana zelena luka, prašina brašna lebdila je posvuda. Mlinarica, debela seljakinja nešto mrka lica, htjede izići kod našega dolaska, no grofica je zadrži.

– Vi ćete dopustiti – obrati se k meni – naša je Kata marljiva gazdarica, a djece hvala Bogu dosta, pa je uvijek posla. Dajte sjednite – evo – doista je tek drvena klupa, ali poželite idilu, pa ste tako barem usred nje.

I kao da sjedimo u najelegantnijem salonu, uzme grofica sigurnim, zanimljivim i duhovitim načinom voditi konverzaciju, gotovo pravu causeriju, kako je to pređašnja

generacija umjela, a današnja joj posve nevješta. Govorila je čas njemački, čas francuski.

Tečajem govora dođe riječ i na Batorića. S pravim entuzijazmom govorila je o njem.

– Aj, aj – kako je to bio dobar čovjek! On je veoma mnogo zalazio u kuću mojih roditelja. Pokojni grof, moj otac, silno ga je ljubio. Kako divno doba! No što hasni – otišlo je! Zacijelo, sjeća se i on mene; da li rado, drugo je pitanje! Ja sam veliki krivac pred njim – ah, što ću vam o tome? – Bio je divan čovjek. On nije previše ljubio stihova, izuzevši dakako latinske – Viktor Hugo bio mu pravim užasom; – ja opet nisam mogla razumjeti ljepote njegova Vergila, za Hugonom pak gotovo sam ludovala. Osobito njegovi "Orientales" su me zanesli. Što će dakle – moj Kornel? Eto njega jednoga dana, i donese mi krasno vezani album, pun izvadaka – iz Hugona. Sve je bilo pisano lijepim rukopisom Kornelovim. Onda je naime bilo u modi ovakovo pisanje albuma. Namučio se siromah meni za volju – a nije podnosio Hugona!

Morao sam joj dugo o Batoriću pripovijedati. Kad sam joj na sva moguća pitanja odgovorio, umoli me neka za Boga ne kažem staromu gospodinu da sam je vidio.

– To mi učinite za ljubav! – rekne tako gorljivim glasom, da nisam smio sumnjati o istinitosti želje. Za tetku Antoniju također me upita.

– Bile smo nekoć zajedno u samostanu. I prijateljene smo bile. Davno je tomu. Da li dobro izgleda? Je li još uvijek "a quatre epingles"? Nekoć se rado cifrala i bila je malko gizdava. Ali – što je pravo – bijaše i umna i duhovita, a krasna, da joj nije bilo tako skoro ravne. Svakome slikaru mogla je služiti za model. Izvanredno odlična ljepota! Doista – nešto hladna.

Dođe riječ i na muziku.

– To je sve, što još imam – i pokaže na violinu, pak reče: – Eto, jedini preostatak iz boljih dana. No – vjeran prijatelj! – i prihvati je s postelje, te ne čekajući moje molbe uzme odmah opet svirati. Sad sam tek bio iznenađen.

Bila je to božanstvena melodija, koja se sada i tresla i kidala i lomila od struna. Čas drhtali sitno slabi i jedva zamjetljivi titraji – čisto uzdasi duše – čas se duboki moll-glasovi prebacivali snažno i gromorno kao burni valovi na uzbibanoj vodi ili kao šum podzemnih strahota prije svoje provale, da se u ljupku šaptu malo pomalo gube i zašušte oko uha kao mekani talasi proljetna vjetrića. A najčešće su ovi zvuci skladali cijele melodije, jadikovali, klicali i opet od čeznuća plakali, posve kao da su eto na u

tome pocrnjelu ormariću starodavnog glazbala utisnuta i sapeta sva ljudska srca, kojih se domogoše čama, bijeda i strast. I tada moćnim neposrednim akordom zanižem melodija – baš kao od nemoći pred ogromnošću bijede.

– Grofice, što je to? – kliknem sav poražen i opčaran.

A starica kao da nije odmah čula moga pitanja; oči joj bludile dugim ukočenim pogledom u modru daljinu nebesku, koja je kroz širom otvoreno okno na nas gledala.

– Vi me pitaste nešto? – Oprostite – trgne se sama iz snatrenja.

– Ako dopuštate, kakova je to bila melodija? – Nikada je nisam čuo; od koga je?

– To – ah – to je bez naslova; što ću da vam kažem – to je moj život – ili ne – to je ista melodija, za koju sam sve – i roditeljsku kuću – i zaručnika – i domovinu – i imutak – sve – sve žrtvovala – i makar me stoga bijeda i nevolja užasno bije, ja ipak nisam još ni jedamput požalila. Ova kompozicija sve mi nadomještava – i ima u sebi snagu utjehe i okrepe, baš kao molitva.

– Dakle vaša je kompozicija?

– Tek konac, ali ostalo sve je od moga – moga supruga Wallheima.

– Ah, grofice, to je divna stvar! Je li barem izišla na svijet, i gdje?

– Ne – ne u najvećoj nevolji nismo toga htjeli: napokon stvar je posve subjektivna; – kako da profani svijet uđe u trag njenim ljepotama?

– Zar ne vidjeste kod mene – eto sada?

– O, nemojte, vi poznajete moju obitelj; o meni ste čuli – mi smo stari znanci! – i ljubazno mi pruži ruku.

Naklonim se i za nekoliko trenutaka vozio sam se natrag.

Jednako sam mislio na nesretnu groficu. Teški razmišljaji ključali mi mozak; bilo mi je upravo gorko, pomišljajući, da joj se tako život zaigrao.

Tetu sam našao u perivoju kod peradi. Imala je naime posebni odio, u kome je nasljeđujući nadbiskupa Haulika držala samu bijelu mladinu. Purani bili bijeli, tako i kokoši, golubovi, pauni i napokon bijele krimske guske.

Pitoma perad vrzla joj se oko nogu i bilo je vidjeti kao da je to zabavlja. Uistinu pak samo je pazila na Harolda, koga je djevojka držala na rukama.

Kad se vratim, posve je već jenjala razigranost poradi mlina. Čisto da i nije više mislila na cijelu nepriliku.

– Ah, dakle si bio! – Mille graces, mon enfant, a sada se pripravi za "diner", neka te Štefíć odvede gore – u modru sobu. Ja ću s toaletom taj čas biti gotova. Onda ćeš mi izvijestiti – sada, molim te, nemoj!

Ni kod ručka nisam smio početi o mlinu. Makar nije bilo nikoga gosta osim mene, morao je inoš ipak dvoriti u svečanoj livreji sa čarapama i bijelim rukavicama. Mislila je, da mi time iskazuje osobitu čast.

Poslije ručka odosmo u njezin kabinet, kamo donesoše likere i stroj za crnu kavu, koju je "gospodična za društvo" pred nama kuhala.

Kabinet bio je elegantno uređena uska sobica, tonući u polumraku. Zelene tapete zidova nisu se pred mnogim litografijama i slikama pravo ni vidjele. Litografije bili su portreti znanaca i prijateljica. Bilo ih je najmanje pedeset. Slike su bile kopije Davidovih djela. Nad konzolom visio je njezin portret iz ateliera Amerlingova, a nad niskim pisaćim stolićem u stilu Louisa XVI. bio je smješten portret "dobroga prijatelja" grofa Gustela.

Teta napola nauznak sjedne na balzak i zapuši cigaretu. Vidjela je naime nedavno kod mlade barunice, što se vratila iz Pariza, da su sve dame ondje pušile. Od onda se i ona podvrgla tome običaju. Uvjeravala me da to čini radi probave, i da joj prudi ovo pušenje – no ja sam skoro vidio, da se starica muči.

Kad sam joj rekao što je s mlinom, pogleda me najprije sa strane pogledom, za koji nisam mogao sumnjati da je pun nepovjerenja. No čuvši za groficu, zaboravi taj čas mlin i, uspravivši se na mjestu, skući se posve blizu do moga fotelja i morao sam joj sve potanko iskazati.

– Strašno! – uzme tada uistinu tronuta. – Svi su joj proricali takav konac. Ta – dati se u ruke čovjeku za koga ne znaš nego da je guslač. Oh – lakoumna li stvora, a uz to pretjerana, da joj se Bog smiluje!

Malo zatim počela mi je na molbu moju pripovijedati o grofici.

– Beata i ja poznajemo se još od djetinjstva. Bile smo skupa u samostanu kod uršulinka u Varaždinu. Tečajem šest godina bile smo uvijek zajedno. Beata bijaše izvanredno dobra srca. Baš zato nije gotovo ništa držala na svoje grofovstvo. Ja sam joj često spočitnula, da bi ipak više trebala misliti na to da je grofinja Krušević. Tako je n. pr. usko bila sprijateljena s jednom laik-sestrom, a kada smo došle u više razrede, te po običaju između mladih djevojaka izabrale svaka svoje mezimče, to jest mi starije bile smo matere, a mlađe naša djeca – to je Beata uvijek bila majka onih koje su bile štipendistice: najsiromašnije djevojčice. A morala bi izabrati po običaju koju sebi ravnu. No ona baš naprotiv.

– Ma to je znak plemenitosti! – prihvatim ja.

– Jest – jest, ali je pretjerano. A takova je bila i u drugim stvarima. Mi ostale na primjer učile smo glasovir; ona nije htjela glasovira, nego gusle. Ženska glava – pak gusle! U ono doba bijaše to nešto nečuveno. Ali njoj govoriti, bilo je bob u stijenu bacati. I tu nisu hasnile nikakve kazne. "Oberica" joj davala "karencije"; kad to nije pomoglo, morala je po stoputa prepisati š kale, litanije, čitave "chaitres-e" iz knjige – kako ono – da – da: "La demoisele elegante par madame de Beaumont".

Kada i to nije njena prkosa satrlo, onda je morala kroz osam dana kod objeda, gdje su bile male i velike djevojke, stajati na uzvišenu mjestu, okrenuta leđima k stolovima, a na leđima joj visio ogroman jezik od papira. No i ovo bilo je utaman.

Napokon popuste opatice i dođe učitelj guslanja, u kojega se domala tako strastveno zaljubi, da je oboljela. A bilo joj tek trinaest godina. Učitelj je bio čovjek ni više mlad, ni lijep; a bio je oženjen. Ne mogavši mu otkriti svoga srca, mučila me svaku večer izljevima svoga prepunoga čuvstva.

Iz samostana smo izišle kao odrasle djevojke. Meni je bilo sedamnaest – njoj osamnaest. (Ovaj račun moje drage tetice međutim nije stajao, no ona se još i sada, u visokoj starosti, rado pravila mlađom.) – Uto je vrijeme došao kući i Batorić. Bio je već davno namješten kod dvorske kancelarije. Moja je majka zaželjela da ga uzmem.

Udesi dakle, da je Kornel često morao dolaziti k nama u Radosalje. No – ovamo je malo ne svaki dan dojahala i moja prijateljica. Beatini roditelji živili su onda u Lugarevcu, što je odmah kraj Radosalja. Ja sam bila mirna djevojka: mnogi su mi rekli da sam i gizdava; – jednom riječi, nisam se mogla odmah na prvi mah sprijateljiti ni s kim. Beata naprotiv bila je živahna i imala je onaj strahotni dar, da je svakomu obiknula kod prvoga susreta. I tako dođe da se Batorić više bližio Beati, negoli meni, a osim toga išla je ona i u lov, a Batorić bio strastven lovac – ele čovjek se zaljubi u nju. Beata mi sve priznala; molila me za oprost, plakala preda mnom, zaklinjala se, da će meni za volju žrtvovati ljubav, no ja sam joj se smijala u lice, a za četrnaest dana zaručila sam se sa svojim Josephusom.

– A je l' Beata bila lijepa?

– Kako kome. – Gospođama se nije sviđala, no zato gospodi. Imala je u sebi "quelque chose de diabolotin" – to pak vole muške glave.

– Međutim, što da ti opisujem – eno tamo gore njezine pastel-slike – ona ondje među baronesom Minom i Viržikom Paštrovićkom, ta – ondje – baš pod Batorićevom litografijom.

Pogledam na zid. Pobljedjela sličica u baršunastu okviru pokazivala je mladu djevojku: nježnu u tijelu, a milovidna lica. Dugi plavi uvojci padahu sa svake strane obraza. Krupne modre oči gledahu sanljivim pogledom na prozor k blijedome nebosklonu, po kojem je umjetnik povukao sitne zarudene oblačke. Djevojci do koljena stajaše engleski crno-bijeli lovački pas. Jedna ruka počivala je psetu na glavi, a druga se podbočila na prozor.

Slika je odisala poezijom mladosti i njezinih sanja: krila je u sebi ona mnoga pitanja mlade duše, štono ih nevino neznanje traži od svega svoga okoliša kod prvih svojih koraka u svijet. – Ah – i meni je munula živa spomen na današnji susret s groficom, i ja sam se bolno pitao, je li joj u vrijeme ove naslikane mladosti, najcrnja slutnja najokorjelijega pesimista mogla proreći da će joj se život tako još odgonenuti, te će u visokoj starosti živiti o milosti svoga kmeta?

I meni je sada pala na um ona indijska priča o bijedniku čovjeku, koga goni požar šume i bijesna životinja, te se nesretnik pred sigurnom propasti misli spasiti skokom u bunar, gdje se ovjesi o slab prut, štono ga dan na dan izjeda miš i gdje se hrani kapljicama otrova što mu u usta kapaju s visine bunara, a koje ga omamljuju, te zaboravlja, da je prut gotovo već progrizen i da na njega čeka bezdan bunara.

– Ovaj pas kraj nje – nastavi starica – i to je portret. Psa joj dao Kornel.

– A je li ona ljubila Batorića?

– Ah, mislila je, da ga ljubi – barem je bilo među njima gotovo, da će se uzeti. Ja doista nisam nikada pravo vjerovala u tu ljubav. Ona strastvena bez mjere, prava Georges Sand, koju je i najvoljela čitati; on pak čovjek miran, poglavito za svoj posao zauzet. No ipak je oboje mislilo da se ljube; docnije došlo drugačije.

– Razvrglo se, nuder kako?

– Da, razvrglo se. Ujedared se dogodilo. Bili smo u Zagrebu preko zime: i njezini i moji roditelji. Poklade bijahu osobito vesele. Ban Vlašić davao sjajne zabave, u kazinu se priređivao ples za plesom, u kazalištu se držale redute, a najljepše je bilo kod biskupa Alagovića. Još pod konac sezone pozove biskup k sebi u biskupski dvor veliko društvo. Došli čak iz Slavonije grofovi Pejačevići, Jankovići, baruni Prandaui – i mnogi drugi. Uz ples bio je određen također koncerat, na kojem će neki strani umjetnik, glasoviti guslač, izvoditi nekoje komade.

Beata i ja malo smo mislile na koncerat; plesale smo neprekidno od prvoga časa kako stupismo u dvoranu. Batorića nije bilo; morao je u naglom poslu u Požun. U vrijeme odmora, poslije soupera odosmo u manju dvoranu, gdje je imao umjetnik

svirati. Taj je već stajao na svome mjestu i čekao, da se slušatelji smjeste. Vanjština mu nije bila ugodna. Duga kudrava kosa crvenosmeđe boje visila mu do ramena; u licu bijaše blijed i vanredno nemiran – samo oči bijahu krasne, no izvanredno lijepe blage oči, žalobna i neobična izraza. A onda bijasmo donekle svi – romantici, pa smo se svi ovim očima divili i naslućivali u njima nešto tajanstveno. I Beata i ja priznasmo to jedna drugoj. Ona se dapače čisto lecnula, kad ju je pogledao i nešto dulje ostao pogledom na njoj. Istom pak, kad je počeo guditi! U jedan mah bude cijelo društvo zatravljeno. Beata, također izvrsna guslačica, uzdrhtala je sa svakim titrajem struna, svakim je časom bivala blijeđa; jednako je upirala oči u umjetnika i nije se ni trenom maknula. Svršivši u programu naznačeni komad, uzme maestro na burno povlađivanje svirati na pamet. Ja nisam nikada previše imala razumijevanja za gusle, ali sada budem i ja posve poražena. Bijaše njegova vlastita kompozicija: neka vrst fantazije. Beata je najviše od svih podlegla čaru, kojim su nas zvukovi muzike savladali.

I umjetnik je već davno bio prestao, kad je ona još uvijek oči upirala u prazno mjesto. Morala sam je čisto kao probuditi, da je pošla u plesnu dvoranu. No plesati nije više htjela ili nije mogla. Ne pitajući roditelja za dopuštenje pođe k umjetniku i pozove ga da bi sjutra dan kod nje igrao. Cijelu večer dalje prosjedila je uz njega u najodaljenijem kutu dvorane. Ja sam bila kao na iglama, jer sam znala da će joj ljudi strašno zamjeriti takovo ponašanje. Žalibože njeni roditelji: pokojni grof Aleksandar i grofica Elizabeta bili su previše slabi.

Drugi dan uistinu je bila zabava kod Kruševićevih. Umjetnik Wallheim svirao je još više nego kod biskupa. Za volju njegovu pristala je i Beata, te je uzela gusle u ruke i odigrala teški neki komad. Nikada je nisam čula tako divno guditi. Wallheim sam bio je silno zanesen i umolio je da ga prati. Sada bude, kao da je za njih dvoje sve ostalo društvo iščezlo – oni si u guslama govorahu, pjevahu, jednom riječi, svi smo ih zapanjeni i začarani slušali.

Po svršetku dueta bila je Beata sasvim iznemogla – i kad smo poslije uzeli plesati, ona se je opet povukla u kut i zabavljala samo s Wallheimom.

Od sada je Wallheim svaki dan bivao u kući grofovoj, a za osam dana pronio se gradom glas, da je grofinja Beata s njim pobjegla.

Dugo se nije ništa čulo; srdžba roditelja minula već davno pred željom, da vide dragu svoju Beatu. No od nje ni traga ni glasa. Tek poslije smrti roditelja došao njezin punomoćnik odnekuda iz Španije ili Švajcarske i uredio imovinske stvari; poslije došao je još jedamput i prodao sve, a od nje same nikakva glasa. Pripovijedalo se, da

strada, da je sav imutak potrošila – govorili ljudi, da nije s Wallheimom vjenčana i tako više toga. Tko bi pravo znao; bilo kako mu drago, ja nisam ipak mislila da će baš tako strašno svršiti!

– Sirota!

– Jest – jest – treba je žaliti. I nešto se mora učiniti. Ja ću još danas k njoj.

– Kuda ćeš danas, ta prekasno je! Dok onamo dođeš, bit će osam sati.

– Istina je; ali sutra! No – ja ne bih rado, da bi izgledalo to "comme un importun", a opet rado bih da joj pomognem. Pozvat ću je ovamo k sebi, neka bude kod mene. Hvala Bogu – meni neće biti na teret; – i starica se posve uznesla u daljnjem slijedu ove misli.

Ja sam joj morao obećati, da ću s njome. Zato sam preko noći ostao u Jakuševcu.

Protiv svojeg običaja sjutradan je teta još uvijek jednakim žarom ostala kod svoje nakane, da ide po groficu. Odredi, da se ne upregnu elegantna kola, nego marovska, koja je redovito samo kasnar upotrebljavao; isto tako morala joj je sobarica prirediti najjednostavniju i najstariju odjeću.

– Ne bi bilo lijepo, dapače "contre tout bons sens", da se čovjek pred takom nesretnicom koči i širi elegancijom i bogatstvom. U takome slučaju mora čovjek izgledati što jednostavniji; – rastumači preda mnoom svoje odredbe.

Došavši k mlinu nismo našli grofice kod kuće, no tetka pošalje mlinarova momčića da je pođe tražiti. Dobra po sata proteče, dok se grofica vratila.

Susret starica bio je u prvi mah očito zbunjen; jedna se bojala, da ne uvrijedi druge svojim tronućem, a druga opet nije pravo znala, kako da si tumači tetinu prijaznost. No najposlije izbije snaga nekadanjega prijateljstva i one se zagriše.

– Kako mi je drago, da te vidim još tako čilu! – poče grofica.

– Ah – trpim kraj sve te čilosti silno na reumi. No, pripovijedaj mi rađe, jesi li ti zdrava, kako – ? – i teta zbunjeno prestade.

– Ja sam zdrava, dobri Bog dao mi sretnu narav, ali inače zlo. Moj Wallheim odavna je oglušio – a to znaš, što je takova nesreća za glazbenika.

– Strašno – siromah, ali inače – kako mu je?

– Hvala ti, da pitaš – i grofica zahvalno stisne tetinu ruku, – nije zdrav, bilo mi je teško da sam ga ostavila, ali moralo je biti. On sam mogao je naći jedva utočište kod nekoga svoga prijatelja mogućnika – ja sam dakle otišla. Ti valjda znadeš, da sam imutak izgubila?

– Nisam ništa pravo čula.

– E dugo je već tomu, nismo znali gospodariti: ni Wallheim ni ja; k tome dali smo se zavesti, da sav novac, što smo još nakon našega putovanja po svoj Evropi imali, da taj novac uložimo u papire. A papiri padnu. – No sve je bilo dobro, dok je Wallheim mogao koncertovati, ali nesrećom oglušiti – i tako nam sva sredstva presahnu.

– A zašto niste vi koncertovali, grofice?

Teta me prestrašeno i uvrijeđeno pogleda, a grofica se bolno nasmiješi i pokaže svoju bijelu kosu.

– Moj gospodine, kad je čovjek star, nelijep – osobito ženska glava, onda mu više ne cvatu ruže na zemaljskom putu – osobito na putu umjetničkom. Od nevolje jednom sam pokušala, pa jedva što sam se na pozornici pokazala, udari sav svijet u grohotan smijeh.

Napokon iznese teta svoj prijedlog.

Grofica bude silno ganuta. U očima joj zasjaju suze, no ona odbije. Na ponovne molbe i pozive tek obeća, da će na nekoliko dana doći.

– Ali zašto se ne bi preselila k meni, dok možeš opet k Wallheimu?

– Ne – ne! Ne bi bilo lijepo naprama ovim ljudima – a znadeš, stare smo žene, svaka ima svojih osobina – nije to ništa. Nisu tvoji živci tako jaki da bi podnosili moje gusle! – završi u šali.

Teta je malko bila "pikirana", kako mi je poslije priznala, no brzo je svladala svaki gnjev.

– Da – draga Beato – radi glavnoga, što dođoh – a malo da nisam zaboravila. Ja sam našla u računima svoga pokojnoga muža da je on ocu tvojemu dugovao pet stotina forinti. Evo, donijela sam ovaj novac – oprost, što to istom sada činim, no nisam znala tvoje adrese.

Ja sam se divio nježnosti, domišljatosti i dobroti svoje tete. "Kako je divno to izmislila!" – ponavljao sam nekoliko puta u sebi. Grofica ju najprije u čudu pogledala, zatim se nevjerovano nasmijala, a najposlije, videći banke, učinila, kao da je istina, što teta govori. Siromaštvo, ah – ono je najveći protivnik ljudskome ponosu!

No napokon pade u plač i gorko jecajući ovjesi se teti oko vrata i zahvali joj se toplim riječima.

Teta nije više izdržala u sobi mlina, nego se naglo digne i uzme se od grofice praštati. U taj čas dođe mlinar i umoli tetu da mu dade u zakup svoj mlin, jer će

dosadašnji zakupnik i onako otići. Teta ne odvrati ništa, no onda joj grofica preporučí mlinarovu molbu.

– Ja sam već mislila na to – ali onaj mlin – našla sam to u pismima – onaj mlin spada više evo gospođi grofici negoli meni – zato – ako vam grofica dadu u zakup – onda je mlin vaš – i plaćat ćete grofici.

Ja opet istom što nisam teti pao oko vrata. Grofica pak učini to.

Teta je bila izvanredno zadovoljna sa svojim pohodom. Za vrijeme vožnje kući čisto joj lice sjajilo od radosti, da je nešto dobro učinila.

– Ovako će mlinar biti bolji s njom – imat će bolju dvorbu – i sve! – radovala se starica svojoj domisli.

Prošlo je više dana prije nego sam se usudio starcu Batoriću govoriti o Beati. Bio sam naumio da mu neću odmah otkriti njezino prebivanje u mlinu.

Jednoć smo sjedili pod lipom u brezovičkom vrtu. Počeo ja od šale, da sam bio kod njegove nesuđene – moje tete. Starac bio je dobre volje, pa se široko nasmijao.

– Ah – nije ona bila prava! Ja sam se zaljubio bio u drugu!

– Znađem i za tu, moj illustrissime!

– Dakle ti je izbrbljala ona blebetuša. Oprosti, da tvoju tetu tako zovem – ali istina je – ona je morala o tome... Pa što ti je pripovijedala? Nije li možda od mene učinila čitavoga Werthera ili barem Penelopina prosca?

– Nije; pripovijedala tek, kako je bilo da si se zaljubio u Beatu Kruševiću.

Starac je začas zamuknuo. Tek jedan trenutak proletio mu licem žalobni blijesak.

– Zaljubio – zaljubio – uzme tada – ali nisam ja nikada bio nikakav romantik. Mi Hrvati nismo za takove komedije. Beata je bila divna, vesela, dobra djevojka – a Antoaneta kao kip od mramora; – pa se ja zaljubio u nju – u Beatu. A nisam joj to na koljenima otkrio; možda sam baš u tome pogriješio. – Beata bila je malko natepena romanima – ja sam rekao njezinu ocu – i njoj jednom u lovu, kad se prepiramo, je li ona ili ja ubio zeca. Ona mi se najprije nasmijala i nije mi vjerovala, a kad sam se razljutio, onda mi je pala oko vrata. I bili bi se uzeli, da nije onaj prokleti muzikant došao. A to je njezina nesreća bila.

– Valjda je i tebe boljelo!

– Gle, gle, kako on mene "inkvirira"! Da – bome nije mi bilo lako – ali kose si nisam čupao – uvidio sam tek da se ne razumijem u ženske. I nisam više mislio na ženidbu – ali, vjeruj mi, ne iz očaja, nego što sam imao silna posla.

Nisam mogao sasvim vjerovati u taj starčev mir, jer sam znao da imade nježno srce. I ja zaboravim obećanje, što sam ga dao grofici, i sve mu ispriповjedim.

On me je pozorno slušao, gotovo ne mičući se. Kad sam svršio, htjede i on poput tete taj čas po nju. Uputim i njega, da to ne ide. No cijele večeri dalje bio je čas smrknut, čas zamišljen, čas posve rastresen.

Kad smo se kasno, tek nešto prije ponoći razilazili, ujedared upita me latinski: – E, Vlatko, kako bi bilo, da je uzmem za ženu?

Malo da nisam nauznak pao.

– Koga, zar Beatu?

– Ma – tako velim tek od šale! Ha – ha – ha – no istina je – što da se sirota muči kod mlinara, a makar sam star – nema lica, da ovako dođe k meni stanovati.

– Ali, illustrissime, ona je udata; – Wallheim živi.

– Đavola je udata! Wallheim je bio oženjen, kad je s njim pobjegla – inače ne bi bili bježali; – e – moj dragi, ja sam Beatu sav vijek pratio – sve ja znam!

I tako mi se starac odao, da je Beata jednako još mnogo vrijedna njegovu srcu.

Sjutradan imali smo ići k mlinu. Nu – starcu pozlilo i nije mogao četrnaest dana izići. Kad je ozdravio, prvo nam bilo da smo išli k Beati. Cijelim putem bio starac uzrujan.

– Napokon – fine finaliter – ne bi smjeli ići – neće joj biti ugodno; – da sam joj prije pisao?

– Ama ti si, illustrissime – kao primarac kakav. Gle – gle!

Bila je zabrinutost starčeva uzalud. Beate nismo više našli. S novcem što ga je dobila od tete, otputovala je k svojem Wallheimu.

Da nismo učinili put badava i bez svrhe – pustismo se kraj vode za patkama. Moj illustrissimus nije taj dan ni jedamput pogodio.

Dva ili tri mjeseca kasnije čitali smo u novinama, da je Beata grofinja Krušević, mnogogodišnja prijateljica nekoć slavljena umjetnika Wallheima umrla u najvećoj bijedi u Parizu!

I teta moja i Batorić dali su za nju u svojim patronatskim crkvama služiti opijelo.

Na starom licu moga illustrissima vidio sam kadagođ po dvije krupne suze – a kada je svećenik uzdigao bolni: – Miserere – složio se starac iznemogao u klupu i sakrio lice u obje ruke.

Idila staroga ljeta

Od grdne peći u palači brezovičke kurije sipala se silna vrućina i čovjeku bijaše kao da se vari i cmari pod žarom srpanjskoga sunca. Tek snijegom zatrpana okanca i mračni dan sjećahu nas da smo usred tvrde zime. Inače – znojimo se kao u vrijeme žetve. Zlato na jabukama božićnjega bora i papirni lančići na badnjem lugu pomiču se i leprše od vruće struje; sam jež nad stolom njiše se na svojoj niti kao zaljuljan od ljetnoga podnevnoga vjetrića. Češljugarke i zebe u kavezima na stijeni raskrilile od sebe krilca i razvalile kljuniće, čisto zavidno pogledajući na staru debelu zimovku, koje krletka stajaše na prozoru, jer "gimpli ne trpiju topline" – kako je odvratio Batorić Kunteku, što se usudio da od vrućine zijevne.

– Neka te nosi – ! – zavikne napokon illustrissimus, kad je Kuntek i po trećiput zijevnuo, pa jednako brisao gusto obraslu glavu svojim ogromnim, crvenim rupcem i štoviše, otpustio uzao na vunenu debelu šalu, što ga je uvijek čvrsto savita oko vrata nosio. Starac pođe do vrata obližnje sobe i otvori ih, da se soba malo ohladi.

– I meni baš nije hladno, ali moj Mukić – njemu nikada dosta. I kod takove peći on bu drktal kak šiba!

– Dakle dolazi? – upitamo svi.

– Moral bi već ovde biti. Ne znam, da ga nema. Još ščera su kola po njega v Zagreb išla. – Da mu se najzad nije kajgod pripetilo! Ne propusti on drugač, da ne bi staro leto kod mene sproved.

– Eh – znam ja, kaj ga je zadržalo – klikne Lacica – zasigurno već je od šest sati na putu; – može biti, da je i sinoć već iz Zagreba krenul.

– A gde bi onda bil! Mogel bi za to vreme tri put sim i tam.

– Molim, illustrissime – samo dopusti dalje. Eto – prviput je pošal u šest. Za celo je onda na Kaptolu – ili još u svojoj Opatovini – srel kakvoga fratra. A ti znaš – Cenek onda ne ide na put. Kočijaš se moral vratiti. Ta – takov susret navek mu je "malum omen (koban znak)" – a tek pred staro leto, koje sigurno ubraja med "nefasti dies" ili barem med veoma neobične dane! A opet – previše je bogobojan, da bi se latil u takovoj prigodi sredstva pokojne Petrovićeve punice, koja je kod takovog susreta v žepu pokazala bednomu fratra poznatu "figuru" s palcem i za njim jezik izplazila. Cenek je zakaj takovo preveć pun počitanja prema božjemu službeniku. On se je doma vratil, pak čekal devetu vuru, i onda tek krenul na put.

– Pak dobro – i onda bi već moral ovde biti.

– A – al da – na cesti kod Vrabča sigurno mu je preskočil prek puta zajec. A i to je "malum omen" – pak se čovjek vratio – i tek posle podne krenul dalje.

– Ne quid nimis! – Ne pretjeruj, tepče staro! – sa smijehom ga prekine Batorić, pa poskoči ne znam kojiput već k prozoru, te se stane izgledavati za očekivanim gostom.

– Nema ga ter ga nema! – nezadovoljno se vratio starac k stolu i nije htio da se lati taroka, kod koga su već sjedili Radičević, Petrović i Ercigonja.

No istom što je opet sjeo, zazveče na dvorištu praporci i Lacica slavodobitno klikne: – Eto ga!

Ali je usklik bio preran. Nije došao Cenek, nego vrata se tek napola otvore i na usku prozjalinu gledaše k nama ogromna, posve okrugla glava sa sjajnorumenim licem, rastegnutim u dobroćudni slatki posmijeh.

– Sluga ponizan, servus humillimus, najponizniji sluga, domine excellentissime, ljubim ruke! – čuo se od vrata nježan, gotovo na plač od ganuća zanoseći tanak glasić. I sada se istom na uski prostor protisnulo nisko, posve okruglo i debelo tijelo na neobično kratkim nožicama i brižno odjeveno u elegantnu i ne posve posljednjega kroja odjeću. Žaketić jasnomodre boje usko je prillegao uz plećasto tijelo, svileni prsluk svijetle masti sapinjao je bačvasti trbuh, a sivomodrušasti pantaloni iz fina triko-sukna nisu zatajili ni jedne linije tustih bedara i potkoljenica.

– Per amorem Domini nostri – ta to su oni, dragi amice Roderik! – klikne Batorić. – No – to je lepo – da se još ove godine vidimo.

– Ljubim ruke, illustris – excellentissime! Moram ja da još jednom ove godine vidim Brezovicu – otpovrne Roderik, idući sitnim poskokom k stolu. Tu se redom izljubi sa svima. Nosio se od njega cijelom sobom zadušljivi miris pačulija i nekakve strane pomade. Dok je sjeo k stolu, proteče dosta vremena, jer je za svako mjesto tvrdio da je preodlično za njega. Napokon se smjesti do Lacice. Taj, uvijek spreman i na najneslaniju šalu, učini kao da se od čuda krsti i razrogačenim očima uzme mjeriti Roderika.

– Kako si ti to ujedared izrastao – eto nama pred očima! – rekne mu glupo i udilj ga gledaše. Roderik, koji je sada uistinu najviši bio od sviju nas, učini, kao da ga nije čuo. I onda još nije htio da razumije šalu, kad mu je Lacica donesao podnožak za noge, koje su visoko nad podom visile. Uzeo on da slatko i nježno pita za svačije zdravlje. Nije zaboravio ni Radičevićeva psa Nelzona, za koga je magnificus tvrdio, da vidi duhove. Dok je svoja pitanja stavljao, njegovo se široko posve okruglo i glatko

obrijano lice boje rumene i bijele razlazilo od razmiljenosti i raznježenosti. Glas mu je ljubazno i slatko, gotovo plačljivo podrhtavao skupa sa debelim u koketni trokratni uvojčić zafrkanim brčićima. Male crne, neobično okrugle i kao žizak sjajne očice za ogromnim zlatnim naočarima razgledavahu s ljubavlju i nagnućem po cijelom društvu. Izgledale su ove očice kao da su od porculana. U zelenih žabica nađu se takove oči, tek što žabice ne škilje, a u Roderika lijevo je oko gledalo nešto na stranu.

Zvao se Roderik prezimenom svojim Rac. Porijetla bio je po ocu germanskoga, no ime je pisao na mađarsku i tvrdio je da Nijemce silno mrzi. Otac došao je u Hrvatsku k poznatomu nekoć grofu L. u službu "kamerdinera", te se odlikovao rukom osobito lakom kod brijanja. Zato mu je grof silno zavolio i tu ljubav protegnu također na sina Roderika, kojega je dao u školu na svoj trošak. No malomu Roderiku ne sviđa se latinska gramatika, te je po svemu pokazivao da je u njega više naslijeđena talenta za očevu vještinu nego razumijevanja padeža i konjugacije. Tako bude da je brzo okrenuo školi leđa, te se dao na brijački zanat. No tu nije mogao dugo izdržati, jer nikako ne mogaše zaboraviti da je on rođen u grofovskom gradu – pa makar u krilu za služinčad, pa da je svoju mladost sproveo igrajući se sa grofovskom djecom, te prisvojio sav način fina i naobražena čovjeka. On zato smisli da ostavi zanat i da bude gospodinom – pa ma pisarom. Ali mada je brzo dostigao silnu vještinu u prepisivanju, ipak mu se nije sviđalo u kancelariji, jer je mnogo gladovao. Na njegovu sreću oteče supruzi njegova gospodara lijevo lice od silne zubobolje – i on se iz čovjekoljublja sjeti da je nekoć znao vaditi zube, te ispukne sretnom lakoćom zub. Gospođa je tvrdila da joj nikada nije nijedan zubar ljepše i brže pomogao – a Roderik dođe na nove misli, kako da uredi svoju budućnost. Tečajem nekoliko godina eto iz njega "canarcta", a poslije dapače milošću pređašnje gospodarice, još uvijek zahvalne za izvađeni zub i od želje, da bude svakako od njega carska i kraljevska ličnost, postade učiteljem na nekakvoj školi, dok se najposlije ne pretvori u "tajnika vis. hrv.-slav.-dalm. namjesničkog vijeća". – Kako je do toga došao, bilo je za ljude neko čudo, ali u Hrvatskoj – za onda – zbivale se češće takove stvari, pa su se ljudi skoro prestali da čude. Najposlije on je bio uredan čovjek; imao je upravo krasan rukopis, znao je podnijeti dobru i zlu voljicu svojih starijih, a uslužan do skrajnosti i tih, kad je trebalo, govorljiv, kad su ga pitali – zašto dakle da ne bude tajnik? Pa i nije valjda u ludo nastojao da bude s cijelim svijetom prijatelj. – Kao tajnik pođe nakon četrdeset godina službe u mir s namjerom da se što prije oženi. Od tada je tek prolazno živio u gradu. Najviše je vremena sproveo idući od jednoga do drugoga zagorskoga vlastelina, pa bi

kod svakoga ostajao po više nedjelja dana i tako svake godine dočekaao 31. prosinca, a da nije za svoje uzdržavanje gotovo ni novčića potrošio. "Ne mogu da živim bez Zagorja – ta – nije istom štogod, kad se čovjek ovdje rodi!" – kliktao bi pred svakim, a uistinu čisto si tro od blaženstva ruke, što su mu "pošteni njegovi krajcareki" ostali u džepu i nije ih morao pustiti onim "patentiranim globitelom, hajušeni i tolvajem vu fraku", kakovi su po njegovu sudu bili svi gostioničari i konobari, koje je strašnom i nepomirljivom mržnjom mrzio. Uštedeni pak novac šiljao bi potajice u prvu štedionicu i govorilo se da je ondje već krasna svota položena. Vlastelini svi ga rado primahu. Gost im je najposlije od vajakada bio drag, a Roderik bio čovjek miran, dobar i blag. Tek nije trpio, da se u njega traže zajmovi ili "kaviranje na obligacije", a osobito nije volio da daje "žiro" na mjenicu, koju si je u duši predstavljao kao pravo đavolsko sredstvo da ljude uništuje i koja se po njegovu mnijenju nikako ne da dovesti u sklad sa poštenjem krštene duše. Isto tako nije uza sve prijateljstvo ljubio da mu se piše i njegov odgovor traži, ne što bi bio neprijatelj pisanju, već što nije trpio lakoumnosti, kojom se pošti daje zasluga, a njemu prouzrokuje trošak. Stoga je odgovarao samo na listove kojima je bila priložena biljega za njegov list. Inače bi čekao da nađe kakova čovjeka iz susjedstva dopisnikova, pa bi po njem poslao svoj odgovor s kaligrafično napisanom adresom i uvijek bar za jedan stupanj povišenim naslovom. U tom dijeljenju naslova nije bio škrt, te je najmirnije duše najobičnijemu šljivaru ili još običnijemu beamterčiću napisao dugi naslov kakove "Velemožnosti" ili "Presvijetlosti". Držao on tu darežljivost osobitim dokazom svoje dobre duše, to više što je kao umirovljeni "dikasterijalni tajnik" bio u potpunoj svijesti o značenju i znamenitosti tih naslova, te od daleko uglednijih i starijih vlastelina strogo zahtijevao također za sebe svoju "Velemožnost". – Lacica Kuntek glavno nije bio kod njega u milosti, što mu je taj naslov uskraćivao i tvrdio da nikako ne može biti "magnificus", dok je tek "beamter" a nije Nj. kr. apošt. Veličanstva savjetnik.

– A otkuda dolaze, carissime amice Roderik? – upita ga Batorić.

– Ja ravno iz Križevčice, od Njihove milosti presvijetle gospođe hofratice.

– Pa kako je u Križevčici – što radi moja stara Viržika?

O – basama lula – nisu Njihova presvijetlost po izgledu svom stari. Drže se čilo i zdravo, da je prava milota – odvratu Roderik nježno, a uz to i sa neopisanim počitanjem za odsutnu. Bio je on uopće velik štovatelj krasnoga spola. Ako je već prema gospodi bio do skrajnosti uljudan, to je naprama gospođama bio upravo uzorno i savršeno učtiv. Bijaše to vječna služba, istočnjačko klanjanje; – ta gotovo

obožavanje. I može se reći: u dugu nizu njegova života nije se ni u jednom vlasteoskom dvoru pojavila i koja gospođa ili gospođica, počevši od dvanaeste do šezdesete godine, kojoj ne bi bio ovda ili onda poklonio koji dijelak svoga vječno tronutoga srca. Tri "generacije" zagorskih vlastelinskih ljepotica redom su njegovim srcem tresle, te zacijelo nije bilo danas unuke, kojoj je slavio ljepotu, a da nije to isto činio i njenoj materi i njenoj babi. Bio naš Roderik skroz i skroz duša seladonska, donkihotska, trubadurska – možda i romejska, tek – koje li tragičnosti! – donjuanstva nije u njega bilo ni za lijek, nije ga bilo ni u njegovoj nešto neobičnoj spoljašnjosti, nije ga bilo ni u njegovoj čednoj sitnoj nutrašnjosti. I tako taj vječni, vjerni trubadur prevali davnim davno takozvane "najbolje godine", a da nije ni jednoga jedincatoga uspješka "in puncto puncti" postignuo. Možda nisu nikad one njegove tuste i kao vječno na cjelov složene usne primile žarki poljubac, te su ostale netaknute – kao što ostaje netaknut čedni cvijetak u grmu. Pa zvati se Roderik! U ono romantično doba njegove mladosti prolaziti svijetom uz jeku imena Roderik – a bez Kunigunde! – I jednaka je želja u njega bila da nađe Kunigundu i osnuje obitelj, ali hladna ruka sudbine isto je tako jednako odvrćala od njega ovu sreću. I Roderik ostade neženja. No – da istinu rečemo – nije on svoj udes tragično uzimao niti se odrekao nada. Zato nije zla mu kob ni najmanje potresno na njega djelovala. Izgledao je uvijek krasno ishranjen, sav rumen – gotovo cvatući. Stari su ljudi tvrdili da se ni u čem nije promijenio, te kakav je bio u mladosti, takav je još i sada sa svojih šezdeset i šest godina. "Isti ovaki debeo, okrugao, svjež, bez nabora u licu – ama isti!" – tvrdio bi Batorić, a Lacica odmah zlobno dodavao: "Za kosu pak lako njemu!" – Roderik je naime nosio vlasulju, krasnu tamnosmeđu vlasulju bujne kose, na tjemenu čvrsto i ravno pričešljanu a s krajeva i nad šijom u guste uvojke zakovrčanu. Dašto – ova vlasulja bijaše tajnom, gotovo misterijom njegova života. Ni najintimniji prijatelji nisu smjeli da naslućuju njezin nedužni opstanak. Sto i sto stvari činjaše Roderik da je zataji. Hotimice bi stazicu u krivulju sveo, namjerice je svaki čas kratkoprstim ručicama po njoj šturio i činio, kao da ga glava svrbi, dapače mazao je pomadom – štoviše, znao bi se potužiti, kako mu kosa od neko doba silno pada. Nije stoga za njega bilo veće nevolje, nego kad je morao još s kim u istoj sobi prenoćiti. Da se ne odade, on bi tek u tmuni izmijenio vlasulju noćnom kapicom, a s Lacicom nije više htio da noći u jednoj sobi otkad ga je jednom prevario i stao tobož hrkati, a onda poslije zapalio svijeću i našao ga u kapici, a vlasulju na ogledalu. Ali i s drugim ozbiljnijim dušama prepatio bi sto jada. Napokon nije istom bilo, da zamijeni vlasulju.

Imao on s njom svu silu posla svake večeri i svakog jutra. Uvojke je morao u "papilote" vezati, morao je frizuru praviti, držeći kosu u krilu – morao ju pomodom mazati. Ovu pomadu pravio je sam svojom rukom po receptu nekadanje grofičine ključarice i tvrdio s najnedužnijim licem ovoga svijeta, da je u toj slavnoj pomadi sakrilo ono tajno sredstvo od kojega kosa ne posijedi već uvijek bujno raste. I svakiput bi na koncu svoje priče zaželio nebeski raj duši pokojne ključarice, što mu je povjerila tako divno sredstvo za uzdržanje kose. Kad bi se ipak tko usudio posumnjati o vrijednosti pomade, onda bi s emfazom stao opisivati kosu pokojne grofice, koja je pomadu upotrebljavala i koja je imala kosu do koljena. A ne bi bio ni zaboravio da se samosvjesnom kretnjom dotakne svojih uvojaka i da još jedared ponovi kako je do groba dužan zahvalnost pokojnoj ključarici. Sastojala je pak pomada iz meda i još nekih silno mirisnih mirodija. Zato je i Roderik sam i soba u kojoj bi stanovao upravo protočena bila ovim neobičnim mirisom, pomiješanim još sa drugim kojekakvim parfemskim i sapunskim vonjima. Batorić bi redovito po Roderikovu odlasku punih osam dana dao zračiti sobu danju i noću, samo "da zgubi tu peklensku duhu".

– Pa kak da nisu ostali u Križevčici – denes – na staro leto?

– Njihova milost presvijetla gospođa hofratica dobili su danas silno pismo, da idu odmah u Zagreb. Nešto se znamenito dogodilo. Nisam mogao saznati što će to biti. I tako odoše gospođa i obje gospođice.

– Kako su kćerke? – upita Radičević, velik prijatelj mladeži u skutima.

– Ta – anđeli, pravi anđeli! – zanosno klikne najtanjim svojim glasom Roderik.

I oči mu se ovlaže, a tuste ručice drhtavo se dotakoše zafrknutih brčića.

– Da li naliče materi? – upita Batorić.

– Njihovoj milosti – hm – da. A i mamica bili su lijepi.

– Znamo – znamo, amice Rodica. Viržika nije baš bila istom štogod za njihovo srce.

– Ah – presvijetli dostoje da se šale. Istina, bio sam uvijek prijatelj u kući. Ta – još pokojnu njezinu majku poznavah. Ah – i oni su bili uvijek milostivi sa mnom. Svakiput su za me dali posebice prirediti moj najmiliji kolač od jabuka.

– Ta – i u nju – u staru Veroniku bil si zaljubljen! – reče Lacica.

– Što ti opet! Kao da ja u sav svijet – Pa kuda misliš – gdje bih ja – ! Bio sam onda još dijete.

– Kakovo dijete! Bilo ti je onda najmanje dvadeset godina, kad se Veronika udala.

– Gle – gle, što taj bulazni! Idi, molim te! – svali se Roderik na Lacicu, prema kome si u svemu dopuštaše neki strogi i dostojanstveni saobraćaj. Istom pak sada, gdje mu izdaje godine! Svoje godine rado je naime zatajivao i redovito o njima šutio. Tek pred nevježama dao bi razumjeti, da mu je oko četrdeset i pet. Ako bi ga onda u čudu pitali, kako je postigao četrdeset godina službe, stao bi pričati, da su mu se radi izvanrednih zasluga, stečenih u ratu, godine isto tako računale kao invalidima. U kojem je to ratu bio i kakove su to mogle zasluge biti, o tom je šutio i uvijek stavio prst na usta kad bi ga tko poblizje pitao. – "To su tajne – to su tajne!" – šapnuo bi misteriozno, a gledajući se u zrcalo, svako se jutro uvjeravao dugim razmatranjem, da mu izgled odgovara tim godinama, pa zašto dakle da se starijim čini?

– Il se ti ljutio ili ne ljutio – ja znadem, da si Veroniku ljubio, – odvrati mu Lacica. No Roderik se nije više na nj obazirao. Sad se počeo tužiti Batoriću na njegova krčmara, koji je jedva jedvice gospođi hofratici ustupio sobu.

– Pa zar dolje – u selu – noći?

– Dašto! Bilo je već kasno, kad se iz Križevčice otputismo – a gospođi nešto nije dobro – do Zagreba ipak je još daleko. Što joj je dakle preostalo?

– I nije znala ovamo doći! Gle ti one lude Viržike! Lacica, molim te – odmah sjedi u kočiju – i pođi po gospođe.

Lacica se digne odmah. Roderik učini, kao da će i on s njime, no – predomisli se. Ispriča se, što ne ide, jer čuti, da je nešto nahlađen, te se boji u tmurnu maglovitu zimsku večer.

No tek što je Lacica otišao, pođe Roderik u svoju sobu, da učini dostojnu za gospođe "toaletu". Ljubav naime svoju k svojoj čestitoj osobi i za svoje okruglo tijelo nije iscrpljivao tek neprekidnom brigom, da se ono tijelo ne nahladi i da bude uvijek čestito nahranjeno. Plamtila je tu još silna želja da to tijelo bude uvijek zaogrnutu u dostojno ruho. Čisto kao da je vječno sumavao i razmišljao, kako da se ljepše opravi i kako da bude što vjernija slika modnoga kakova lava i vječno mlada čovjeka. Držao ga zao svijet gotovo u sumnji, ne liči li obraze, jer tako je sjajna i svijetla bila rumen u licu, i tako pravilno, a stalno zalivena. No to možebiti, da jest i nije – ali da je tuste kratke prstiće čisto prikrio prstenjem, da je svako jutro tri sata trebao, dok je bio s "toaletom" gotov, i da je uvijek izgledao "a quatre epingles" u svojoj koketnoj odjeći i sa svojim košuljama iz pravoga rumburškoga platna, sve se to ne da poreći. Dašto štedljiv, kakav je bio, nije uvijek usporedo s modom išao. Kaputi su mu dugo trajali, jer je na svaki prašak pazio te svakiput, prije no bi sjeo, rasprostro svoj džepni rubac,

a kod jela sav se zavio u ubrusac. I tako je redovno pet – šest – dapače i deset godina zaostajao za modom, ali kad je nadošlo vrijeme da si daje načiniti novo odijelo, onda je točno po zadnjem lajpciškom žurnalu izabrao uzorak i krojač se morao savjesno držati žurnala.

Već je i mrak zaogrnuo zemlju, a prijatelja Ceneka jednako ne bijaše, a ni Roderik nije još svoju toaletu dovršio. Ne bude s njom gotov još ni onda, kad je Lacica sa hofraticom i njenim dvjema kćerkama došao iz sela. Na dugim svojim putnim kabanicama donesoše novi gosti svježja zimskoga zraka, no još više svježosti proprhne i zastruji starom kurijom od milovidnih snažnih i veselih djevojčica. Kao da su stari tihi kutovi brezovički prodahnuli veselim mladim uzdahom i pridigle se u njima uspomene ili slike iz davne davnine, dok je još među njima redila mlada ženska ruka. U drevnim odajama zasvijetli nešto kao od lirske pjesme, od bujne mladosti – od nedužna djetinjškoga veselja. I same crne sjene sa tamnih greda i tramova kao da su bile oblite nekim zlatnim blijeskom radosti i uzbuđenosti, i njihova tmurna starost, njihov strogi crni izgled kao da se izgubio. Sve je nekud oživilo i pomladilo se pod sjajem što se lijevao s krasnih djevojaka – s njihovih nježnih stasitih prikaza, s njihovih svježih, rumenih i veselih lišca – s njihove zvonke riječi i smiješka, iz kojega se samo orila mlada bezbriga i čista, vesela duša. Gledajući ih, ja sam shvaćao – Roderikov zanos. I meni je teško bilo, da odredim, koja je ljepša ili koja je milija. Stari joj – imenom Luciji – moglo je biti devetnaest godina. Bila je visoka i snažna. Tek u pasu bijaše tanka. Krupne crne oči gledahu veselo po svima nama i lijepom tankom i dugom rukom svaki čas si je poredila tobože što god u bujnoj crnoj kosi. Sa dražesnim humorom pričala o nemilosnom dočeku, što ih snašao kod seoskoga krčmara, ponavljajući njegove grube riječi, njegove kretnje – i očajnički izraz u licu, dok im je konačno ustupio sobu. Mlađa sestra Milka bila je još živahnija. Mnogo niža bijaše i mnogo nježnija. Ako je Lucija nosila u sebi ljepotu Venere, Milka bila je sva prava pravcata Psihe. Njezin nježni struk, divne sitne forme, ljupko napo djetinje lice s velikim posve djetinjim očima znalična i blaga pogleda, svaka njena kretnja, podavahu sliku tek probuđena djevojaštva. I odisala je sva onom bajnom poezijom, što lebdi od takove istom nastale ženske mladosti i koja je tako istovjetna s prvim odisajem sitna cvijetka u travi i toliko ista s prvom proljetnom pjesmom ptičice u gaju.

U tili časak smjestiše se u sobi, kamo ih je Janko odveo, i u tili časak pregledaše stari dom. Gospođe hofratice dugo već nije bilo u Brezovici. Mnoge godine prodoše

što je ovamo kao mlada gospođa sa pokojnim svojim suprugom dolazila u posjete k Batoriću. Sada je se i ljupko i slatko bono doimaše stara kuća, u kojoj se nije ništa promijenilo i sve još onako bilo, kao za sretne njene mladosti – tek kao što nju, tako ni kuću nije vrijeme poštedito. Batorić ju morao svakud voditi, a djevojčice idahu za njima – znalične i vesele, što vide nešto dosele neviđeno, a tronute samo od tronuća starih ljudi.

Kad se opet ponamjestismo oko stola u palači, brzo je minula sva melankolija i za kratko vrijeme opet se orilo od smijeha mladih djevojaka, u koji najposlije i stari ljudi zapadahu. Batorić je stao gospođu Viržiku dražiti uspomenama iz mladih dana, na što se stara gospođa dobrostivo smijala i isto istim vraćala. Od mladosti, koju je Roderik u hofratice još nalazio, nije dakako bilo više ni traga. No debela dobroćudna gospođa od kojih pedeset i nekoliko godina, izgledala je uistinu zdravo i čilo, te joj nitko ne bi bio vidio da je rodila desetero djece, od koje su Lucija i Milka najmlađe.

– No, toga pak valjda nećeš zatajiti – uzme Batorić šaljivo – našega dičnoga Roderika? Taj te još sada ljubi!

– Molim, molim; tu ćete, ujače, mene prikratiti! – vragoljasto se javi Lucija i stavi prst na usta, pa tiho nastavi šaljivom ozbiljnosti, okrećući se k vratima: – On sad mene ljubi i uvjeravao me još danas, da nemam nikakva povoda, da budem ljubomorna.

– Gledaj, dragi Kornele, tako nas mladež svagdje izigrava! – sa smiješkom reče hofratice, da upita za Roderika, što ga nema ovdje.

– Ah, on sada pali svoje uvojke! – umiješa se Lacica, a Lucija i Milka zapanu u bezobzirni potih smijeh.

– Sve to vama za volju!

– Pa da, zna on da nam se njegovi uvojci sviđaju – stoga i voli mene!

– Ti, Lucijo, sve za sebe! Možda i mene bar nešto voli! – rekne Milka.

Ta danas je staro ljeto. Moramo i onako olovo lijevati, pa ćemo vidjeti čiji je gospodin Roderik! – odvrati vragoljasta Lucija.

– Olovo – olovo ćemo lijevati! Zar ne – gospodine ujače? – klikne Milka, plješćući u sitne svoje ručice.

– Dakako! Kakvo bi bez toga bilo staro ljeto! Ali, djeco! – prije svega moramo s nečim na čistu biti. Vi mi neprestano govorite "vi" – a ja sam s vašim ocem bio drug, majčici govorim "ti", kako čujete – nekakvim ujakom i onako me učiniste – pa ćete dopustiti, da ćemo si govoriti "ti".

Obje djevojke doprhnu do starca i poljube ga u ruku, mada se branio.

– Ne – ne – tako – kliktaše Lacica. – Bratinstvo mora da se pije. Ja ću svjedočiti, a valjada i sva druga gospoda.

– Bene! Dakle bratinstvo – za mene tim bolje – odluči illustrissimus.

– Zar ćemo morati da se poljubimo? – upita s dražesnom smetnjom Milka.

– Dašto – dašto! – i Lacica donese odmah pred starca i djevojke vina. – Sada dolazi kazna, ako tko zaboravi "ti" – rekne šaljivo Batorić, kad je čašu ispio, a onda – poljubi i jednu i drugu djevojku u čelo.

– Ne valja – javi se Lacica! – Ne ljubi se na čelo, već na usta – pak i frajlice moraju poljubiti.

– Mislite, da se bojimo brkova? – odvrati Lucija. – Ujak ih i onako brije – pa nije pogibli! – i djevojka se glasnim cjelovom dotakne starčevih usna. Milka učini isto – a illustrissimus blaženo zagrli obadvije.

– Kako nam je eto krasno staro ljeto, a moga Mukića nema! A nema još ni fratra, da služi blagoslov; – reče illustrissimus upravo u času, kad se dolje oglase praporci. Svi pohrle k prozorima, no u mraku se nije dalo ništa raspoznati. A i dugo ne bijaše nikoga u sobu.

– I opet ga nema! – uzdahne illustrissimus. – Valjda je došao pater Ambrosius.

No taj čas otvore se vrata i u sobu uniđe Vanko s teškom putnom torbom u jednoj ruci, a u drugoj sa ogromnom krletkom, u kojoj je lepršao mladi kos. Za Vankom se provuče gost: – taj put uistinu očekivani prijatelj Cenek. Opazivši mnogobrojno društvo, dapače i gospođe, smeteno i neodlučno ostane stojeći do vrata, na leđima s dugim starinskim "vukom" (vrst putne bunde), u jednoj ruci sa psetancem, a u drugoj sa kavezom, u kom je lepršao napo goli kanarinac. Batorić ga s mukom ogrli, a on mogaše tek da ga triputa poljubi u lice. I trebalo je dugo vremena dok mu je Vanko oprostio ruke tereta, te se starac mogao s nama izrukovati. Pred hofraticom malo nije od smutnje posnuo, a pozdravljajući djevojke – gledao je u posve protivni kut.

Bio to Ivan Nepomucenus pl. Vinceković, doktor filozofije i obojega prava, visok no zgrbljen starac godina Batorićevih. Tijelo mu bilo neobično suho. Glava, uska i u tjemenu šiljata, bijaše obrasla gustom oporom kosom tamnosijede boje. Izvanredno dugo lice brijao i puštao samo kratko rezane štetinjaste brčiče, nešto prosjede. Dug i suh vrat bio je sasvim zavrit u crnu svilenu, nekoliko puta prevučenu maramu, iz koje je tek uzani rub ogrlice čedno virio sa svake strane. Bio je odjeven u

modro sukнено odijelo posve starinskoga kroja. I čizme na ogromnim stopama bile su izvanredno šiljaste, kako se nosilo oko tridesetih godina devetnaestoga vijeka. U svojim kretnjama bio je nespretan. Najzad s onim suhim, dugim krakovima, s onim visokim i tankim vratom i uskim zgrbljenim trupom – nije ni mogao biti drugačiji. Ali još više nego nespretan i nesiguran bijaše neobično plah i silno skroman. Istom si trebao da ga pogledaš – i on bi se zacrvenio od stida. A riječ mu zapinjala i jezik se pleo. Mada je sada bio gotovo među samim davnim znancima, ipak se čisto gubio od plahosti i vječne smetnje. Jednako je otvarao svoju burmuticu i srkao "pravoga španjolca", a onda je dugi šiljati nos otirao ogromnim modrim rupcem, očito ne znajući što da čini i kako da sakrije svoju uzrujanost. Na pitanja Batorićeva i drugih istom je odvrćao skromnim i tihim podsmijavanjem ili tek odgovarao tihim da ili ne. Tek briga za njegova ljubljenoga kosa i kanarinca izmami mu nekoliko riječi više, kad je zapitao Vanka, kamo je ptice smjestio i da li su sve mačke u kući pozatvarane. Svoga psića "Seneku" držao je udilj na krilu.

I zacijelo ova njegova plahost i prevelika skromnost učine da je svijetom ovako prošao, kako je prošao, te da je u dubokoj svojoj starosti onakav postao, kakav je postao. Batorić je pripovijedao toliko puta, kako je Cenek nekoć posve drugi bio. Istina, već od kolijevke kao da su ga zli usudi pratili. Obitelj mu nekoć bila ugledna i moćna, no u seljačkoj takozvanoj Domjanićevoj buni, što je snašla križevačku i zagrebačku županiju sredinom osamnaestog vijeka, popalili su seljaci sva tri Vincekovićanska imanja, te je već otac Cenekov kukavno morao životariti i nije više bio zemaljski gospodin, kad mu se gotovo starcu već nakon deset kćeri rodilo jedanaesto djeteta: – taj put dječarac za cijenu, da je majka u babinama umrla. Otac u nevolji svojoj nije si drugačije znao pomoći, nego je uzeo Cenekovu dojku za ženu. I tako je pod gorkom šibom maćehe svoju prvu mladost sprovodio. U škole dođe s pomoću nekog daljnjeg rođaka, visokog dostojanstvenika u Požunu, koji ga je smjestio kod fratara u Varaždinu, gdje je morao "miništrovati" i kod stola u refektoriju dvoriti, a nuzgredno polazio i latinske škole. Neobičan talenat i beskrajna ljubav za knjigu spasoše ga, da mu glavno zanimanje u refektoriju i u sakristiji nije škodilo u naukama te je upravo sjajno svršio latinske škole, tako sjajno, da i sam rođak visoki dostojanstvenik, počuti dužnost, da ga ne pusti u kloštru, te mu podijeli neznatnu svoticu, s kojom se mogao otputiti u Peštu da ondje stupi na sveučilište. Tu je prošao svakakvu bijedu, ali također svoje nauke krasno svršio. Nije, istina, postizavao na ispitima vanjskoga sjaja, jer plah i čedan, kakav je bio, nije znao svega

svoga znanja u rješavanju danih mu "tezisa" svijetu pokazati; no profesori su ga poznavali i svi su bili uvjereni da je Cenek na cijelom sveučilištu jedan od najumnijih mladića. Pa ipak već prvi njegov korak u svijet nije bio ovjenčan uspjehom. Želio je da ostane na sveučilištu, no – drugomu podijeliše "veniam legendi". Onda se zanimao, da dođe na akademiju u Zagreb, ali i tu ga drugi preteče. Pokuša, da dođe kao jurat kojemu zastupniku ili dostojanstveniku na saboru. Svak božji postigao je to lako; bijedni Vinceković morao je i za to trčati od Poncija do Pilata, dok je napokon ipak našao mjesto kod nekoga napo gluhoga starca Rumunja, s kojim se jedva jedvice sporazumio. Tako nije došao nikako do zgrade da pokaže svoje znanje i da ljude uvjeri o svojoj vrijednosti. Najposlije nije više izdržao kod svoga Rumunja, koji se je glavno bavio u požunskim kartašnicama, a za sabor i za ono, što se ondje radi, nije ga ni brige bilo. Za prvi početak skloni se Vinceković nekud kod bogata trgovca kao "informer" njegovih sinova. Ni ovdje nije bio dugo. Trgovac nikako nije mogao pojmiti da bi tako tihi mladić mogao štogod znati i sinove mu što naučiti, pa ga je za volju nekakova brbljavca iz službe otpustio. Tajput mu se sreća nasmije, i on dođe kao privatni tajnik nekomu grofu u zaladskoj županiji. Istina, i ondje nije imao baš nikakve prilike da se okoristi svojim naukama, ali opet živio je ugodno i mogao se dalje naobražavati. U grofa bilo malo i nikakova posla – a bijaše bogata knjižnica. Mogao je vas dan u njoj sjediti i učiti. I tu doživi svoj tihi roman. Najstarija grofova kći tugovala je već godine i godine za svojim zaručnikom, koji je kao pravi bajronovac otišao s plemenitim lordom pjesnikom u Grčku i ondje za helensku slobodu pao. Dobrodušna, nešto pretjerana djevojka susretala je skromnoga i plahoga mladića s milostivom obzirnošću i zamolila ga da je uči grčki. Čitave sate sjedili bi sada u polumračnoj tihoj dvorani knjižnice, sagnuti nad folijantima grčkih gramatika i klasika. S vremenom se Vinceković riješio svoje plahosti, te bi i krasno i umno znao tumačiti ljepote grčkoga svijeta. Mlada je grofica sa čitavim zanosom slijedila njegove riječi i otvoreno ga hvalila, misleći kod toga glavno na svoga neprežaljenoga zaručnika i tvrdeći da sada shvaća kako se je mogao žrtvovati za takovu zemlju. Zato je čisto zahvalno svraćala oči na svoga učitelja – a taj bijednik podlegao je čaru tih krasnih očiju, te se zaljubio snagom kako se samo takove tihe, plahe duše zaljubljuju. Nije se, istina, otkrio, ali izdao se svakom kretnjom svojom, cijelim bićem svojim. I mlada grofica skoro je pogodila što to biva sa rastresenim i vječno uzrujanim tajnikom, te je prekinula grčke satove, a ujedno također ishodila da je tajnik morao iz dvora. Bijedni Vinceković zapade od muke i boli u tešku bolest, a kad ozdravi, povratiti

se u domovinu gotovo ubog i neznatan, kakav je i otišao. Tu se zauzme za nj prijatelj Batorić. No i najvjernija pomoć ne može ništa kad nije sreća uz čovjeka. Ova pak glavna poluga u životu ljudskom, koja više može nego i genij i talenti i značaj i kreposti i snaga – ova silna vladarica posve je odbacila našega Mukića. Poradi toga svako se je njegovo nastojanje izjalovilo i taj kobni udes privjesio se je tako za stope njegove da nije uspjelo nikada ni nastojanje njegovih prijatelja, čim se je samo njega ticalo. Ova zla sreća učini ga još i više plahim, skromnim i čednim, čisto bojazljivim, no što je od vajkada bio. Pa onda k tomu bol prave i jedine ljubavi! Najposlije stao je posve sumnjati u sebe sama. U dobroj svojoj duši nije si stavio pitanje, kakav li je to svijet, gdje se ne cijeni krepost i vrijednost i gdje samo najgori nalaze napretka, niti je pogađao, da je život tek puka igra sretna ili nesretna slučaja, već je on najprije izgubio vjeru u sebe. Tek poslije stalo mu pred dušom svitati da nije kriv on, nego da ga prati nesretna kob. A ovu istinu nije filozofskim razboritim načinom pogledavao, nego gotovo praznovjerno pomišljao na usude, o kojima mu je nekoć dadilja pričala. Kraj takvih nazora još je manje mogao da se u svijetu snađe i da osvoji mjesto koje bi odgovaralo onomu mnogomu trudu i mnogoj mucu što je prepatio dok je u škole išao, i koje bi bilo dostojno čovjeka gotovo učenjaka. Sa trideset godina – on je još uvijek bio tek svršeni đak, mada je već davnim davno bio postigao najvišu akademičku čast od dvaju fakulteta i mada su za ono doba sa dvadeset godina mladi ljudi već zauzimali odlična mjesta u društvu i u kraljevini.

Jednoć ipak dotjera Batorić barem dotle, da ga je mogao staviti u kandidaturu za županijskoga suca. Dašto, trebalo je da na reštauraciji koju rekne, da barem mali govor drži. U ono vrijeme bijaše to prva "conditio sine qua non", i za svaku takovu službu najprije se je pitalo da li znade govoriti? Vinceković, pun znanja i snabdjeven cijelom elegantnom frazeologijom starih klasika, sastavio je divan govor. Kada ga je Batoriću nakon maloga moljakanja pročitao, bude ovaj čisto uznesen i nije mogao nasmagati dosta slavni riječi, kojima je Vincekovića hvalom obasuo. Nije se morao tek diviti krasnomu sastavku, nego također predavanju Vincekovićevu i ugodnomu njegovu glasu. Ta – gotov govornik! Batorić bio je siguran za pobjedu, pomišljao je dapače, ne bi li ga odmah za podžupana predložio. Ali – Vinceković bio je čovjek bez sreće. U predvečerje reštauracije htjela je zla kob da je upravo u predjelu gdje je najviše Batorićevih privrženika bilo, provalila silna oluja sa povodnjom, te su ljudi morali ostati kod kuće, da brane imanje. Batorić ipak nije izgubio nade. Bilo je još uvijek dosta ljudi od njegove stranke a nadao se da će krasni govor predobiti barem

sve neodlučne. No kad se digao Vinceković u skupštini, jedan od protivnika zavikne na nj, kako se može s takovim šiljatim nosom predstavljati kao kandidat – i bijedni Vinceković tako se od toga povika smete, da je tek mogao istom što god propentati, a krasno sastavljeni govor otrprnuo iz glave kao zastrašena ptičica. I konac je bio da je uz silan smijeh protivnika propao.

Odsada nije više nikada mislio na izbore i dao se na odvjetništvo. No ni tu nije sunce došlo pred njegova vrata. Napokon je onaj protivnik na reštauraciji uistinu mogao pravo imati, da i sam nos može čovjeku kod njegovih bližnjih škoditi. Tko bi znao! Tek – kod nesretnjakovića Mukića nikako nije do klijentele htjelo da dođe, te najposlije nije bilo druge, nego da ide u službu k svomu sretnijemu kolegi. I tako ga zauvijek ogrliše dubine mračna, neznamenita bivstvovanja, u kom je i posljednji tračak samosvijesti izgubio, znao tek to, da mora za druge tegliti, ako hoće da se svijetom protura. A opklopio ga svega silan strah od vlastite sudbine, od ljudi i njihovih kamenih srdaca. Zavukao se u neku tamnu sobicu pod krovom niske kućice u Novoj Vesi u Zagrebu, gdje se je okružio ptičicama i psima, osjećajući od njih prvih pravu beskrajnu ljubav. Ovaj strah učini ga još više plahim, no što je dosele bio, i gotovo pred najneznatnijim čovjekom nije mogao da se iskaže svojim bogatim znanjem i plemenitim duhom. On je na primjer govorio savršeno tri, četiri nova jezika, a kad je došao u zgodu, da se u njima porazgovori, od plahosti ne padoše mu na um ni najpoznatije riječi. Bio je izvrstan pravnik, a ipak ga odvjetnik ne mogaše na ročišta slati, jer kad bi došao do diktovanja odgovora ili protuodgovora, nije znao naći ni jedne dobre misli. Eto – to je od njega učinila napokon zla njegova sreća. Još je jedini bio starac Batorić pred kojim bi jadnik kojiput slobodno odahnuo. I onda bi ljepote njegova duha i njegove duše zasinule nekadanjim svojim sjajem i nekadanjom svojom snagom, ali to bijaše rijetko – vrlo rijetko. Ipak dani što ih je svake godine od staroga ljeta do Triju kralja u Brezovici sprovodio, bijahu mu najmiliji dani u godini i zacijelo naj sretniji. Od trideset godina ovamo nikada još nije izostao, a Batorić ga uvijek objeručke dočekivaše i na svaku je sitnicu pazio, samo da mu ugodu. Dašto, teško je to bilo pogoditi, što mu je ugodno i što najviše voli, jer u svojoj dalekoj čednosti gotovo ni kod Batorića nije si dopuštao da ima kakove svoje želje.

– Pa gde si tak dugo bil – amice clarissime? – Još v jutro sem te se nadal! – upita ga Batorić.

Vinceković se na pitanje strese, kao da ga je tko ošinuo, a onda počne buncati i ovamo i onamo. Iz svega se moglo tek razumjeti da je Lacica dobro pogodio da je

bijedni Mukić kod svoga prvoga odlaska, rano u jutro, sreo najprije staru neku baku, a poslije na Kaptolu zaželio mu prvi dobro jutro francižkan. Tako je tek poslije podne konačno nastupio putovanje.

– A gle – ja čekam na svoga Ambrozija već celi popoldan – i još ga nema! Finaliter ne bude druge – buš ti, Ercigonja, moral odslužiti blagoslov – obrati se illustrissimus podjašprištu.

– Ako ne bude druge – e pa dobro! – Međutim još nije šest sati, pater Ambrosius još može osvanuti; on je točan. Samo bolest bi ga mogla zapriječiti da ne dođe.

I zbilja dok mi o vuku, vuk na vrata. Došao starac pater, sav uznojen, tako se namučio na zlu putu; čisto se pušilo od njega u toploj sobi. Nije htio ništa da založi, tek je molio, da bi mogao odmah u kapelicu i početi sv. obred. Ali prije no što je pošao, ipak je našao još vremena, da nadijeli hofraticu i djevojke svetačkim sličicama.

– A nema još Roderika! – rekne Batorić, kad se spremismo da idemo u kapelicu.

– Neće on tako skoro! – odvrati neko iz društva, i mi ga poslušasmo te odosmo bez Roderika k blagoslovu.

Kapelica, sitna, drvena i tmurna zgradica, stajaše tik dvora, te moradosmo izići u dvorište. Oštri zimski zrak naletio nam na lica, a u gustu mraku večeri ne vidješe nam oči u prvi čas ništa, te su nam koraci, tapajući po smrznutoj skliskoj zemlji bili polagani i nesigurni. Plamen Vankove svjetiljke drhtao je u tmuni i bacaio tek uske crvene plohe oko sebe. Gospođica Lucija, s ovješanim haljetkom, jurila je prva pred nama i bila je već kod kapelice, dok su se drugi još oko vanjskih stuba kod kurije pleli i miješali.

Večer bila je bez magle i na tamnom nebu tek po koji oblak lagano plovio uz mnogobrojne zvijezde. Mjeseca još nije bilo. Pred kapelom čekala je već družina sva skupljena. Na niska široka vrata kapelice i na uske duge prozore s gustim željeznim rešetkama plazili su slabi crveni i modrušasti traci voštanica, zapaljenih kod oltara, pa se odmah u dalekoj tmuni gubili. Dolazio također iznutra ugodan miris tamjana i borova granja, kojim je sva kapelica u slavu božićnju bila iskićena. Ali sve to bijaše samo tik oko božje kućice; – dva tri koračaja dalje – bijaše samo tiha, ukočena zimska večer, tamna i daleka, koja je sve utomila. U njoj kao da se ništa ne miče i ne giblje nego titrajući tanki traci dalekih zvijezda. Pače ni tamo podalje od staja nema ni glaska kakva, ni štropota – ni micanja, a i kurija kao da je opustila i onijemila, jer je sve pohitilo iz dvora k službi božjoj.

U sitnom božjem hramu, tamnom od crnih tramova i prastarih dasaka, sjajio se samo oltar sa kipom sv. Križa u svijetlu nekolikih dugih voštanica. Inače se je sve zalijevalo crnim sjenama, a vječna luč u sredini svoda lebdila je i treperila sitno i nježno u posve tamnoj visini kao daleki – daleki plamečak, što bludi noću nad nizinama i vodama. Poredasmo se u polutamnu prostoru kako je tko dospio i za časak zazvoni zvonce na sakristiji, a svećenik stupi pred oltar. Lacica, odgajan nekoć u kloštru, zauzeo je mjesto kod sitnih orguljica i preuzeo službu organista, a stari Vanko kleknuo pred oltar, da bude ministrantom. I blagoslov začu. U gustu oblaku tamjana časkom se izgubi cijeli prostor, a onda začu pjesma Presvetomu, pjevana dugim, iz početka nesložnim akordima, da onda silno i krasno zaori. I kad umukne pjesma, Vanko potrese zvoncem, a stari pater podigne otajstvo – i pobožni uzdasi izbiju iz prsa sviju poklonika, da zatrepere nježnim valom prema visinama u polumračnom prostoru skupa sa plamsanjem voštanica i sa razvučenim krpama dima od tamjana. I razliježe se pjesma: "Tebe Boga hvalimo!" Osjećaj da nas ostavlja nešto poznato, gdje nas mnoga i mnoga draga nit veže, pa čuvstvo umireno, da nam ova godina više neće donijeti zla, kao da se u licima sviju čitalo i svačiji se glas iskreno pjesmi privinuo i k njoj složio. U tim mislima okliznu se moje oči i do Vincekovića. I njegove usne također izricahu gorljivo hvalu, i njegovo bijedničko lice skrušeno se i zahvalno obraćalo k oltaru – i njegove se oči blagodarno podizale u posve već tamnu visinu nad žrtvenikom, gdje se još mogaše tek raspoznavati naduveno lice anđeoske glavice sa trubljom. Pomislim: čemu i zašto taj nesretnik toliko zahvaljuje, njemu barem ne donese ništa dobro ni ta godina? No – u taj sam mah shvatio i drzovitost i glupost svoga pitanja, pogledajući na njegovo pobožno, poništeno držanje, koje mi je cijelo kao govorilo i pokazivalo da on ne pita i ne ište sreće i ugode ovdje dolje, nego mu je sva nada i sav pogled ondje prijeko – ondje daleko, i baš zato da mora hvalu izricati što mu je i u ovoj godini bilo dopušteno da ostane ovakav, te se smije nadati da će doći jednoć onamo, u onu svetu blizinu. – I ja moram da priznam da sam mu zavidao za tu njegovu smirenu dušu i za taj njegov prenos svojih želja i nada iz varavoga svijeta u drugi – ah – on je znao u koji svijet!

Pa kada je poslije Tedeuma Lacica u svom kutu zapjevao:

Daj nam Bog zdravlja, k tomu veselja,
Na tom mladom letu svega obilja!

– onda se uz srebrne mlade glasove Lucijine i Milkine, uz moćni pjev družine, podignuo i Vincekovićev glas, pa je i on drhtavim grlom ispjevao staru božićnju pjesmu.

Kad izidosmo iz crkvice, nije više bilo mračno kao prije. Među golim granjem drveća i nad krovom kurije prodirali traci mjeseca, koji se tik nad brdo uzvinuo. I sad je nebeski svod postao svijetao i prelijevao se nježnim plavetilo, a bio je odasvuda posut zvijezdama i bio je visok – visok u tom tankom zimskom zraku. – Samo tiho i mirno bijaše kao i prije, tek negdje daleko – daleko zamnijevalo crkveno zvono, pa se prekidanim i nejasnim zvukom nosilo do nas kao glazba iz daljine ili kao sferične harmonije iz visina. I oko je moralo zakrenuti k nebesima, gdje su nebrojene zvijezde sjajile ljepotom vječnosti, pak milim titranjem bez glasa pričale o neizmjernosti svijeta i života, o beskonačnom porivu vječne jedne volje. I nisu ništa znale o starom i novom ljetu – tek svaki je tračak njihov zborio, kako kroza njih govori i sjaji se vječnost sa svojim beskrajnim prostorom i sa svojim vremenom bez početka i konca. I sitan – sitan oćutio se čovjek sa svim svojim naprezanjem i umovanjem, pa makar obasjan od sjajne veleljepote nad sobom, opet se radostan i nekako laganiji sklonio pod stari krov drvenoga doma – u njegov uski topli zagrljaj.

– Žurite se, ljudi, s večerom! – vikne Batorić prema kuhaču, a došav u sobu prvo mu bude da je išao zapaliti svjećice na božićnjem boru. I sada se opet zaori stara božićnja pjesma: "Silvester papa..." Sam Batorić, okružen od svijetu nas i obje djevojčice uza nj, prvi započe pjesmu, kojom se sva stara kurija ispuni. Potresu se šajbe na prozorima i priključe se probuđene ptičice u kavezima sa pjesmicama svojim – a u trećoj negdje sobi orilo se od glasna pjeva cvrčkova. Bio je divan, sladak čas – i ja sam pogledao malu Milku i jedan tren mi bude, kao da gledam anđela – tako blizu – tako blizu ćutio sam se nebu.

I taj krasni čas bude tek prekinut, kad se na vratima pokaže naš Roderik. Sad je bio u posve drugoj toaleti. Još koketniji i još kraći žakečić tamnosmeđe boje obujmio mu plećasto tusto tijelo, prsluk bijaše iz runjave tamnomodre svile, a pantaloni sjajili su golubinjom sivom bojom. Dapače promijenio lanac od sata. Sad je imao debeli oko svega vrata ovješeni lanac s ogromnim medaljonom. Vlasulja pak čisto se bliještila od pomade i uvojeci se čvrsto i tvrdo kovrčili od sljepočica prama šiji.

– Ljubim ruke – ljubim ručice – presvijetla Ergnan – i milostive gospođice! – Ljubim ruke – molim – molim, da mi se dopusti poljubiti milostive krasne ručice – kliktaše Roderik još nježnijim i slađim glasićem no obično i zibajući se, stupajući tek

po šiljcima svojih lak-štifleta, obleti i hofraticu i kćerke njene u jedan čas, da svakoj dugim – onakovim masnim cjelovom poljubi ruke.

– A mi već dva sata ovdje – i gospodina tajnika nema – nije baš za nas najlaskavije! – obijesnom šalom narugala se Lucija.

– O – o – gospođice Lucija! Ne zaslužujem toga prikora – moje misli bile su jednako kod dama – odvrati s emfazom Roderik, pa se onda bliže k djevojci prišulja, te joj napo glasa tronuto no ozbiljno rekne: – Vi jednako sumnjate o meni, a uvjeravam vas da sam uvijek i mišlju i čuvstvom kod vas – i ni kod koje druge.

Uto se Vanko pojavi u palači sa zdjelom i pozove nas k večeri.

– Molim te, ujače ne smjesti kraj mene gospodina Roderika! – doprhne k Batoriću Lucija, a Milka također svrati k njemu svoje oči, koje su isto kazale. Batorić se nasmiješi i namigne im, da je sporazuman.

– Viržika, ti ćeš predsjedati, a gospodin Roderik neka bude uza te s jedne strane a Ercigonja s druge. Djevojčice, vi k meni – i jedna i druga. A vi, ostala gospodo, kako izvolite.

Pokraj Roderika s druge strane bio je Radičević, te mu djevojke nisu ni nasuprot došle. On pogleda tragičnim pogledom k Luciji i slegne ramenima, kao da nije on kriv, što se tako zbilo. Istom sada zamijetio je Roderik Vincekovića. U Zagrebu ne bi ga nikad pogledao, ali ovdje, znajući kako Batorić ljubi svoga bijednoga prijatelja, skočio je od stolice i onakov s povezanim oko vrata ubrusom pohitio k Vincekoviću, pa ga srdačno i ljubazno pozdravio. Cenek se posve smete i progunđa istom štogod. Već kad je Roderik ono prije večeri stupio u društvo, klanjao mu se Vinceković dubokim poklonima, ne čekajući da ga Roderik opazi. Sada pak čisto se u ništavilo gubio i čas ga nazivao "magnifce", čas dapače kao da se ispravlja – govorio mu "illustrissime".

– Molim – molim – to nismo! – prekine ga Roderik, potreptavajući mu ramenice.

– Ah, illustrissime, ja – i Vinceković se ponovo zbuni i ne doreče, a Roderik već mu je leđa okrenuo i požurio se na svoje mjesto.

Kod večere još je jednoć bacio tragičan pogled na Luciju, pun sažaljenja i tješnja. No Vanko je nosio u jednoj ruci "friganog krapeca", a u drugoj "mladoga someka na paprikaš" (Roderikove riječi) – i lice Roderikovo zasja istinitim zanosom i debele usnice podršću od ganuća. S ljubavlju mu oči zahvate ogromne zdjele, a kratkoprste tuste ručice s nevjerojatnom energijom zabodu vilicu u jestvinu, da onda

polagano – polagano režu na tanjuru i prinose k ustima, da i nos i zubi i očice nađu svoju nasladu. Ah – razumio je on, kako se jede, i njegova velika ljubav k svomu okruglomu tijelu činjaše da je s velikim entuzijazmom i ozbiljnim razmišljanjem proučavao, koje su jestvine najbolje i kako se najslasnije priređuju. Istina, taj je entuzijazam kojiput skrivio da je želudac na "svoju subordinaciju" zaboravio, no Roderik je stoga uvijek uza se nosio škatuljicu bikarbone, i osim toga nikada nije bio bez nekoliko boca "Hunjadi Janoša".

– O – o – o – illustrissime domine – pak je i tu zajček – znam, da je na ražnju pečen i u špecek dobro zamotan bil! – klikne kod druge zdjele Roderik, a spazivši u lijevoj Vankovoj ruci također zdjelu divljih pataka, nježno – nježno – gotovo plačno izusti: – O domine Christe – pak i racice su tu! Bormeš ja budem i jedno i drugo! – U dalekoj svojoj uzbunjenosti posve je zaboravio i Luciju i sve druge, niti je slušao zdravice, što ih nazdravljaše perpetuus Ercigonja. I tako malo da nije prečuo da su i hofratica i Lucija i Milka dobile druge drugare, a ne njega. Dašto, kad je večera svršila, opet je bacao svoje najvatrenije i najvjernije poglede čas na Luciju čas na Milku, a hofratici je stao živo pričati iz svoga putovanja u Marburg i Grac, što ga je učinio prije dvadeset godina. On je dašto pripovijedao, kao da je to nedavno bilo. Videći da se Lucija i Milka ni malo ne zanimaju za njegovo pričanje, stao je kojiput glasnije govoriti, no djevojke ne bi ni toga opažale, već su dalje svoje stvarce čavrljale staromu Batoriću, koji ih je s nasladom slušao, te je dapače propustio da se umiješa u razgovor gospode koja stadoše da se o politici prepiru, a riječi im od časa do časa sve življe i bučnije postajale. I sam Roderik prestao je sa svojim zanosnim opisom "kifla", koje je u Gracu jeo te se umiješao u razgovor. On je politiku silno mrzio i nije rado priznavao uz koju stranku pristaje. I sada je stao kratkim svojim ručicama miriti ljude. No ni Ercigonja ni Radičević nisu pazili na njega, niti se obazirali na njegove riječi: "Ali, gospodo, što ćemo se o tome prepirati, danas je staro ljeto, – ta – ta – šta ćemo o toj nesrećnoj politici!" – I tako se politički razgovor jednako dalje raspredao. Osim Vincekovića svi se u nj uplitali. Najposlije i sam Roderik. U Brezovici naravski – on se silno na Ercigonju svalio i dapače prekorio narodnjake. Nije ga smelo, kad mu je podjašprišt spočitnuo, da je pod Bachom svoju karijeru ulovio. Pozivao se on na svoga prijatelja Dioniza i ponavljao njegove tvrdnje i tvrdnje svoga zaštitnika grofa, sina onoga grofa, kod kojeg mu je otac služio. Imao Roderik dobar nos – i ćutio je odasvuda da se neka promjena sprema. Onaj njegov tubasti široki nos imao je prekrasan njuh, i još je svakiput nanjušio na koju će stranu stvari prevagnuti – pa je

zato sada imao "kuražu" da očito prizna kako je njegovo srce uvijek stajalo ondje gdje i sada stoji. Udario se sada nekoliko puta u prsa i tajanstveno dao naslutiti da se evo ovdje u njegovu džepu nalazi znamenitih pisama, koja mu daju pravo da govori kako govori.

– Znadu napokon velika gospoda, tko im je prijatelj i da se na Roderika svoga uvijek mogu osloniti! – klikne napokon s emfazom. – Pa i znadu da nitko više ne ljubi ovaj naš krasni zavičaj zagorski nego ja – a mogu s ponosom ustvrditi da svoga Roderika i cijelo Zagorje ljubi.

Ovu raspravu prekinu djevojke, koje se spremiše da lijevaju olovo. I kazalo na satu sve je dalje i dalje odmicalo. Neka tišina stala je vladati društvom i mogao se čuti svaki podrhtaj njihala sa reskim štropotom spuštajućih se ogromnih utega, kojim navješćivahu kako čas za časom gine u neizmjerni ponor prošlosti. Čisto bijahu ovi sitni kobni zvuci kao uzdasi izdišuće godine i svima bijaše kao da nad nama lebdi dah sveopće prolaznosti i kako ništa – ništa nije naše, do jedino taj sadašnji čas, ali i on eto tek što se rodi, već ga nestaje pred nama.

Veseli posmijeh i nedužna radost djevojaka kod lijevanja olova otimaše nas crnim i bolnim mislima. Žarkih lišca gledahu Lucija i Milka u oblike, što se svakojako slagahu. Napola im tobože tek do šale bilo, no znalični, rašireni pogledi, kojima su pratile svaku kapljicu, kuda će i kamo će, govorahu i prejasno da uistinu pitaju tu strašnu sfingu – budućnost, što im donosi i što će im htjeti da iskaže unaprijed. – Ah – ta mladost toliko još ima da pita!

– Gle – gle – kod mene kao da kaže da je ovo gradski toranj i malo jezero pred njim; gledaj, Milka, zar nije tako! – javi se Lucija prva.

– Aha – ti misliš – na – zaprijeti joj prstom Milka.

– No – ne, ali gledaj – odvrati zažarena lica Lucija. – Upravo toranj – gotovo. Pa Bog zna, čiji toranj – ali toranj jest. A što kod tebe?

– Ah – kod mene – gledaj ništa – same nekakve magle!

Svi smo sa zanimanjem pratili djevojke, no najvećma Roderik. On je svakako htio da vidi u Lucijinu olovu ne toranj – već svoju glavu, a kod Milke gledaše u onim maglama početna slova svoga imena i prezimena.

– Da – da – tako je, gospođice milostive – jednako govoraše. Bog zna, što će nam nova godina donijeti?

– Ali kako ćeš – da bude kod obiju pokusa riječ o tebi? – prekine ga Lacica, a djevojčice se grohotom nasmiju.

– Bog bi znao – Bog bi znao – jedno će tek biti – no da – govori možda tek o srodstvu!

– A tako – dakle naš Roderik kani – e pa živio! – kliknu Ercigonja, a djevojke odletiše s olovom iz sobe. No kao da je ostalo pod starim tramovima još uvijek onoga tajanstvenoga čara, što ga nosi u sebi svako pitanje budućnosti i starci zapadoše u razmatranja o tajnama života. Brzo je preuzeo glavnu riječ magnificus Radičević i brzo je iz razmatranja o vječnoj tajnovitosti, kojom se prede ljudski udes, zapao da priča o četiridimenzionom svijetu i da se tuži kako u njega nema nikakova dara da vidi duhove. Lacica mu se glasno nasmije i odmah stane sipati kao iz koša silne svoje doživljaje sa pojavama drugoga svijeta. Roderik je zašutio kao riba – gotovo zanimemio i odrvenio. Na široko njegovo lice zasjela sada beskrajna strava i nategnute ukočene crte čisto poprimiše strašan – grozan izgled. Bojao se strašno duhova, a Lacica je to znao. I često i prečesto bijaše u Roderika strašnih časova silne nutarnje borbe, kad bi išao spavati. Od straha želio si je druga u sobi, a opet nesretna tajna njegova života ne dopuštaše toga. I bijaše čisto dramatičnih oporba između toga straha i zatajene vlasulje. Brezovica pak sa svojim mračnim sobama i pradjedovskim pokućstvom, sa svojim starim užasnim portretima bila je od vajkada za Roderika gotovo zlo. I da nije bilo izvrsnih pečenka, ribe i divljači u Batorića, zacijelo Roderika bi rijetko i prerijetko vidio drevni dom. Pa sada mu još taj ljudi Lacica dolazi s nesretnim ovim bajkama! I kao da tomu ludovu nije dosta bilo, što sam "laže i maže, da se Bog smiluj", no on još zavađa i Batorića i Ercigonju, da i oni stanu naklapati svaku i najstrašnju iz kronike duhovskih dogodovština Brezovice i cijele okolice. Bijedni Roderik gotovo je od muke zamirao i sada je blijedo pogledavao na Luciju, kojoj nikada ne bi dosta tih "historija", te je jednako molila sad ovoga sad onoga, da nastavi svoje pričanje. Izvuče bijednik iz džepa komadić vune, te poput neumrloga Odiseja, makar da nije za njega znao, uzme da si uši čepi vunom. Najposlije, kada i to nije hasnilo, pokuša da skrene razgovor na što drugo. Ali ni Lacica, ni Ercigonja, a najmanje Radičević ne htjedoše da ga razumiju. Konačno nije mu preostalo nego da ravno zamoli neka prestanu s tim užasnim stvarima, koje svakako uzbuđuju živce, a njemu je zabranio doktor svaku nepotrebnu uzrujanost.

– Nije da se bojim; ali opet – nisu to obični razgovori. Fine finaliter – svak može misliti, ja ne verujem u te babje pripovesti.

– Kaj? Oni ne veruju? – uleti mu u riječ magnificus i uzme sada posve ozbiljno bijedniku dokazivati, da duhovi postoje. Kao da je to kod Roderika od potrebe bilo!

– Postoje – postoje! – umiješa se Lacica. A baš noćas je za njih velika noć. Imaju pravicu da cele noći do zore moreju ostati vani.

I samo je još nekoliko časova trebalo da kazalo stupi k brojci XII., te godina iščezne zauvijek, pa da umah novo ljetno zavrti svoje kolo. Sada je sve zamuknulo i napeto čekalo glas staroga sata. Vinceković je još s većim strahom gledao na uru nego što je prije Roderik slušao priče o duhovima. Očito je bilo da se starac boji neće li mu nova godina donijeti još kukavnije dane. I nekoliko puta zbunjeno mi je s uzdahom šapnuo: – Ah – što će nam donijeti? Samo da nas još više ne izmuči! – A Lucija i Milka sa svijetlim obrazom i s veselim smiješkom slijedile su besprestan tik-tak ure i čisto teško iščekivale čas, kad će nastupiti nova godina. Starci pak napunili čaše i tako se stali praštati sa starim ljetom. Gotovo sa šaptom pratili su nazdravicu i tiho – tiho kucali čašama. Nije za njih toliko znamenit bio nastup nove godine, koliko je bio odlazak – opet jedne godine.

A u staroj kuriji svud je drugdje, osim ovdje u palači, tiho i mirno. Družina davno otišla spavati. U palači samoj još je svijetlo, pa i tu svijeće dogaraju i nema nikoga da ih izmijeni. U drugim sobama tek sjaji svjetlost mjeseca, što se šulja kroz okanca, plazi podom do suprotnih tamnih stijena i ondje titra i miče se po starinskim slikama. Kroz prozor pokrajnje sobe vidi se dio vanjske noći sa jasnim zrakom, zvjezdanom nebom i tamnom gorom, kojoj se tek na podnožju savila tanka – tanka bijela maglica. Isti čas nestane te slike i nešto tamno, u prvi tren silno ogromno prekrije prozor. Bila je ogromna sova, što je na prozor naletjela. I taj mah zamnije na starom visokom satu: cink – cink – cink – i dotuče do dvanaest. Godina je izdahнула, – u starom satu zašumio neki štropot – i na vrh skoči kokot te glasno zakukuriče – glasom tako vjernim, da se dolje u hodniku – gdje li – odmah odjavio pravi kokot svojim kukurijekom.

– Eto – novo ljetno! – klikne Batorić i zapjeva: "Na tom mladom letu!"

Svi se veselo priključismo i sa čašama u ruci najavismo novomu ljetu naše želje, naše nade i našu radost.

I mada se ništa nije promijenilo i bilo sve kao eto časak prije, opet čisto bijaše čovjeku oko duše, kao da je uljeto nešto novo, strano i nepoznato, te je časkom nestalo prvašnje prijatnosti i sigurnosti. No to – dakako – mogaše samo časkom tako biti. Stara kurija sa svojim djedovskim tamnilom i davno znanim sjenama, sa svojim toplim, gotovo materinim dahom, sa prijatnim plamenima nisko dogorjelih svijeća i svojim božićnim nakitom, a najvećma s onom ljupkom dobrovoljom starih ljudi,

odgojenih na zlatnom svijetlu klasičnoga poimanja svijeta – ta – u takvim prilikama skoro je morala odletjeti svaka teška misao i izbiti samo vesela i draga volja. Pa mi posjedali opet oko stola i začeli novo ljeto time da slavimo bratsku ljubav i gostoljubni stol. U slabu titranju svijetla pod dugim sjenama, što se od svakuda spuštahu po stolu i po našim licima, mi zaredasmo zdravicu za zdravicom, od vesele riječi skoro se također složi pjesma i nitko nije pomišljao na postelju. Pače ni hofratica nije se taj put potužila, da je boli glava. Prvi se sjeti na počinak prijatelj Roderik. Ipak mu se pričinjalo, da bi moglo zdravlju škoditi, ako tako dugo bdiye. Išao dakako u susret novoj brizi. Bojao se da ide sam spavati. A svi su već tako razređeni bili da nije imao druga. Nagovorio Ercigonju da on ide s njime, ali podjašprišt se ispriča da je sa Radičevićem. Lacica mu se sam ponudi, no njega opet ne htjede Roderik imati. Poslije smo ga čuli kako budi Vanka, pa ga nagovara neka ide k njemu spavati. No starac mu odvrati da mora biti u blizini Batorićeve sobe i uputi ga neka uzme k sebi staru "majericu" Katu, jer drugoga čeljadeta u kuriji nema; drugo je sve otišlo. Nije bilo druge – bijedni Roderik poslušava Vanka i pozove Katu k sebi. Lacica se zlobno nasmiješi i izleti iz sobe na hodnik, odakle ga dugo natrag ne bijaše. I zamrla je već kurija sva u snu, a njega još uvijek nije bilo. Što je ugursuz radio – tko bi znao?

Ali nije mogao proći sat, kada se starom kurijom razlegne užasan krik dvoje na smrt prestrašenih glasova i začas se silnom lupom rastvore vrata jedne sobe i po hodniku stanu ovamo – onamo trčati bosi koraci, te se razdade silno i plačno vikanje na pomoć. U jedan tren poletjesmo svi iz svojih soba. – I sama hofratica s Lucijom iziđu na polje, umotane u svoje duge putne kabanice. A Milka se prestrašeno stisla među vrata. Visoko uzdignutim svijećama rasvijetlismo hodnik. Tu se u skrajnjem kutu tiskalo, otimalo i rivalo dvoje pojava: – stara majerica i naš Roderik. Ali kakav!

Glavu mu prikriva uska noćna kapica kao u žene, podvezana čvrsto pod vratom, no posve u čelo zapala, a tijelo mu zavija duga noćna košulja i ništa drugo. Istom po riječima mogosmo posve sigurno odlučiti, koje je Roderik a koje majerica. U svom velikom strahu, ili što je jednako držao oči zatvorene, nije nas on ni prepoznao, kao što nije znao da ga majerica drži i tišti za vrat, već je jednako vikao da ga "crvena gospođa" guši i tlači. Istom kad već nismo mogli da se dalje uzdržimo od homerskoga smijeha – on otvori oči i prepozna nas. I prvi mu pogled zahvati Luciju. Makinalno segne za glavom i u toj brznoj kretnji potegne nesrećom svoju kapicu niz lice, da mu je pred podbradak pala – i gola lubanja zasja pred našim očima – ah i pred Lucijinim

očima! Plačnim glasom stane pričati strahote, kako je najprije nešto plazilo po stijenama, kako su stale njegove papuče po sobi letjeti – kako – ah, on nije mogao ni da sve ispriča – zaklinjao se živim Bogom, da se ne vraća više u svoju sobu.

– Ali ovde je studeno, ajdemo vu palaču – odluči Batorić.

I svi odosmo osim gospođa u sobu – Lacica također, pa mu se Batorić strogo zaprijeti prstom. Roderik nesrećom stupi pred zrcalo i malo te nije pao u nesvijest.

– Je li me Lucija vidjela? – upita grozničavom brzinom.

– Vidjela – vidjela! – odvrati Lacica.

– Vidjela! – klikne bolno Roderik i spusti se na stolac, da si pokrije objema rukama lice.

– A ja htjedoh danas da slavim zaruke! Kud ću sada – ona me neće više, ta žene su tako slabe i paze na te ludorije!

Uto se dolje na dvorištu začuje, kako silnom brzinom dojuriše kola, te se začas strašno stalo lupati na vrata. Roderik prestrašeno skoči sa stolice i plaho upita, što je to?

– Uh – to je strašna noć – dakle i ovakove se stvari zbivaju – ah – illustrissime – illustrissime – to je gnijezdo duhova!

– Ta – to je netko došao! – umiri ga Batorić i otvori okno, da pita, tko je?

Dolje se odjavi jurasor Šebešić.

– Neka oprostite, illustrissime! – vikaše iz dvorišta – ali je li ovdje gospodin magnificus Rac? Svu noć ga tražim; – bil sam kod hofratice vu Križevčici – i onde su mi rekli, da je gospodin Roderik sim otišao. A imam silnu štafetu za njega – iz Zagreba – od Ekscelencije. Molim, illustrissime domine – naj dostoju dati otpreti dvor.

Sam Lacica pohiti dolje i pusti Šebešića u dvor.

– Što to može biti? – pitasmo se u čudu, a Roderik stajaše na široko ustobočenim kratkim nožicama u dugoj svojoj košulji usred sobe, popravljajući si noćnu svoju kapicu.

– Od Ekscelencije? – mrmljaše sam sebi i kimaše glavom, kao da se ne može ničemu dovinuti. Vinceković pak iz svog kuta u starom poderanom svom šlafroku, nekoć zimskoj kabanici, jednako mu se klanjaše, no ne dospje da mu što rekne.

Šebešić, čim u sobu stupi, htjede predati pismo – no nije prepoznao Roderika.

– Molim, dajte ovamo – javi se Roderik i primi list s dostojanstvom, s kojim se pisma Ekscelencija primaju. Polagano otvori i približiv se posve svijeći, što je

Vinceković držao u ruci, uzme čitati. U prvi mah kao da mu se zamaglilo – najprije je posrnuo – onda je od veselja skočio – upravo skočio u zrak i slatko se nasmijao. No taj čas se uspravi, visoko glavu podigne i oštrim, do sada u njega nikad nečuvenim glasom izusti: – Gospodo, ja sam vaš veliki župan!

– Što – što! – kliknemo u prvi čas baš tako, kao da nam je tko kazao da je mjesec među nas došao kadrilu plesati.

– Amice Vinceković, neka pročitaju list Ekscelencije! – odvрати tek Roderik i uzme dostojanstveno dva tri koraka onako bos ovamo onamo hodati.

Vinceković pročita list: – Dragi amice Roderik! Kak smo se zadnji put pri grofu Hanziju spominjali i oni mi rekli, da bi hteli nazad vu službu – ali primernu – to sem ih ja taki na oko vzel, – a pokehdob kak znaju onaj norc Ludvik na jenkrat je v opoziciju prešel i tak nemamo supremuš komeša – to sem ja dvorskoj kancelariji nih predložil i denes je došel dekret. Ja im gratuliram – znam, da su gospon razumen i da me buju pomagali, kaj im bu s tem lakše, kajti su i u gospodskom dvoru i v mužkoj kolibi jednak oblubljeni a i – ne fali im nervus gerendarum – kaj vsim drugim v onoj varmegjiji čisto i čisto zmenkalo je. Naj taki k meni dojdeju – kajti spomenek je propter informationes veliko potreben. Nim zmirum od detinstva naklojnjeni itd.

I kad je Vinceković bio gotov, Roderik se postavio čelo stola i s prekrštenim rukama preko prsiju čekao čestitke. No dosjeti se da je u košulji i htjede iz sobe, da uzme barem šlafrok. Ali pokrajnja soba bila je tamna i on se vrati k nama, te zamoli Lacicu, da mu donese šlafrok.

– Ah – hvala – hvala – illustrissime collega! – zahvali Batoriću, kad mu je čestitao, pa mu se baci oko vrata. I svima drugima ljubazno zahvaljivaše, ako i nije bilo više traga njegovoj pređašnjoj slatkoj nježnosti. Iz svake riječi provirivao je sada visok dostojanstvenik. Dapače šlafrok prebacio je nekako više kao menten nego li kao šlafrok, a i noćnu kapicu natulio je u vis, kako se kalpak natuljuje. Ta – mora da priliči i u svem izgleda kao "magnas regni"!

Najposlije nije baš promašio. Valjda nije to tako teško, te se pred zgrbljenim leđima kao samo od sebe daje.

– Morat ću odmah – još danas brzojaviti krojaču u Peštu, da mi načini magnatsko odijelo. Ali koju bi boju izabrao? I mora mi historički kakav kroj naći. Da – da – još danas. Oh – koliko će to stajati novaca! Ali – dulce pro patria mori – i ja rado žrtvujem taj trošak na oltar domovine i miloga svoga naroda. A moram prava puceta uzeti. – Bi li od karniola bilo dosta dobro? Dakako – dakako.

– Samo si lepo naj daju načiniti – da se Luciji budeju čim bolje dopadali – rekne Batorić šaljivo.

– Ah – mali moj anđelak! – sa nježnim pređašnjim svojim smijehom odvrati Roderik. – Sada je nemoguće, premlada je za tako visoku čast; – ta ja sam sada u rangu generala – to dakle ipak ne ide, da bi takvo dijete došlo u rang i bilo isto što i generalica.

– Ja sam još jučer znao – illustrissime – da ste veliki župan – kazivali mi u Zagrebu. I ja sam mislio da presvetli gospodin već sve znade – javi se Vinceković.

– Znao sam da će nešto biti, ali opet – nisam mislio da će Ekscelencija tako za svoga prijatelja skrbiti – ah – plemenita je ono duša. Ja ću i vas, gospodine doktore, preporučiti. Što biste željeli?

– O – molim, illustrissime – ja sam već za sve prestar. Kud bi sa mnom! No baš – da budem kakav arkivar – ili takvo što – bilo bi mi ipak pomoženo.

– E, pa dobro! Gospodine doktore – ja vas imenujem svojim županijskim arkivarom i ujedno začasnim podbilježnikom. Neka bude ovo prvi moj uredovni čin.

I sedamdeset i toliko godišnji starac, koji unatoč dvije svoje doktorske diplome tek sada postigao sigurno mjestance, malo da nije pred novim velikim županom pao na koljena od prevelike zahvalnosti. Prvput u njegovu životu, sreća mu se nenadano nasmijala; pa što za to ako je i ovaj smiješak još uvijek bio tako maćehinski – i toliko pun ironije.

A ja sam, gledajući sada na Roderika i na Vincekovića, oćutio kako je slijepa i nerazborna sila što prati ljude na njihovom životnom putu. I nehotice rivale mi se na usta riječi: – A što bi onda čovjek držao do uspjeha u svijetu?

*

I bio je presvijetli Roderik silan veliki župan. Učinio sve onako, kako je Ekscelencija željela. Što milom – što silom, ali najposlije svagdje je novi illustrissimus izišao pobjednikom i nije bilo mjesta u županiji, koje mu ne bi bilo podiglo slavluka. Od sviju najviše se straha napatio jadni Lacica, u vječnoj brizi što će biti, ako illustrissimus Roderik saznade kakvi su to duhovi bili u Brezovici.

Starci

Dagerotipi iz prošle generacije

I.

Spremasmo se Batorić i ja na put. Htio starac napokon ipak da posjeti prijatelje, kojima su dobra nešto dalje ležala. Kako često biva, tako smo i mi za lijepih jesenskih dana jednako odlagali putovanje, a kad ustanovismo dan – eto ti ujedared zime. A sutra već da krećemo!

– Bude snega! – čuo se pod večer iz dvorišta babji glas.

– E – hoće sv. Martin na belcu – otpovrne iz daleka drugi muški glas, popraćajući sv. Martina krupnom kletvom, što tako rano donosi zimu i otimlje stoci pašu. A mi sjedimo gore u palači za stolom, pa se i mi jedimo i žalimo na zlo vrijeme, bojeći se za naumljeni izlet. Ne bi se Batoriću inače toliko na žao dalo da mora kod kuće ostati – ta redovno nije iz Brezovice ni k najbližim susjedima zalazio; ali taj put se radilo da vidi dva tri još jedina svoja druga vršnjaka. I spremao se već odavna, gotovo svake jeseni, da starce posjeti, no svake je godine nešto usuprot došlo – i on je svakiput ostao kod kuće.

– Baš kao da se sve protivi! – rekne sada. – Svakiput mora neki đavao da dođe, te ne mogu da idem. I sada opet – to ludo nevreme! Ali – ovaj put idem, pak makar baš "fratri" s neba padali!

– Tek pazi, illustrissime, da se ne pokvariš! Ipak možda da odgodimo?

– Eh – navek tak! Ne – ne bumo tak. Opet revera – vrag je zima – pak veter! Ali neka – ja moram iti. Sve me nekaj vleče, da vidim Benjoša, čisto se bojim, ne bu li mu se kaj pripetilo! – Istina – to su ludorije – ali opet – ! – i on ne dovrši izreke, tek povuče iz lule i duhne silan dim. A u dvorištu zadržlja štropot od kolica i začas eto na vratima Lacice Kunteka.

– Eto mene, illustrissime domine! Došel sem, da pitam, idu li gospoda zutra?

– Kaj bi i ti?

– Nekak – ako me zemete sobom.

– Valde bene! Tak – moj Lacica! I dobro je – tres faciunt collegium – pa bumo lakše većali. Kaj dakle misliš?

– Da se ide! – odvratil odlučno Lacica, koji je uvijek s istinskim zanosom i uzbuđenim srcem slavio Benjoševe pečenke.

- A vreme? – Ha – kaj veliš k tomu?
- Trice i kućine – to je tek onako – zutra bude najljepši dan.
- Uh – sad znam, da je zutra i bure i snega. Još navek je tvoje proricanje slagalo.
- Molim – molim – illustrissime domine – ja opet velim, bude lepo i daj da se

vadlamo.

- Ne, nećemo se kladiti – tek ići ćemo.

I tako bude posve za stalno utvrđeno da sjutra putujemo. Stari Vanko dobije odmah nalog da priredi "vuka" (putnu bundu), visoke krznom opšite čizme i putnu torbu.

Sad je illustrissimus zapao u najbolju volju, tek se je žalio što Lacica ne igra taroka i tako nema partije. Pomisli da pošalje po Ercigonju i Petrovića. No kad je već Vanko pošao do vrata da šalje kočijaša po njih – eto u sobu Radičevića i Paštrovića. Vraćahu se od Imbrice Dobojevića, slavnoga veseljaka u susjedstvu, pa im se obojici poznavalo kod kakvog su stola bili. Batorić čisto klikne od radosti videći tako ispunjenu svoju želju i tek što se s njima izrukovao, pohrli u pokrajnju sobu, gdje svojom rukom rastvori stolić za kartanje i nažeže svijeće.

– Zar zbilja polaziš sjutra? – zapita ga magnificus, dok je Paštrović bacao karte, tko da igrom započne.

- Dašto da idem! – odvrati Batorić.

– Optime – optime! Čuješ, Đuka, illustrissimus ide. Sad moraš i ti da ideš. Jer znaj, illustrissime – i mi se spremamo. Tek Đuka stavio uvjet da ne ide ako ti ne ideš.

– Da – osim nas ide i Petrović, ide Ercigonja, pa i Šebešić.

- I Šebešić – živio! A Dobojević – ?

– Ne – on ne može. – Opet nekakve spletke s nekakvom ženskinjom. A znaš, to mu je posao.

- Baš bi lepo bilo da i on ide – ali dobro i tako!

I kad smo se nešto prije ponoći razilazili, bude dogovoreno da Paštrović ide s Radičevićem, a Lacica i ja s Batorićem. Morali smo stoga nas dvojica ostati u Brezovici.

Već oko šest sati probudi nas Batorić. Stari se Vanko s važnim i svečanim licem pokaže na vratima s našom, očišćenom već odjećom i obućom. Gradio se, kao da je silno zaposlen; uistinu bio je sav uzrujan i uzbuđen. Ta – kako je davnim davno, što je tako spremao gospodina svoga na put. Koje li blažene i sretne uspomene brodile su pred njegovom dušom – uspomene mlade i snažne!

– A kaj ti, stari moj Vanko, misliš: ne bude li zapal sneg? – svrne se Batorić k njemu, dok je sagnuv se stavljao čizme uz krevete.

– Ponizno zahvalim na pitanje nihovom gospodstvu – moglo bi – hm – da padne – a može biti opet i ne bude. Do bi znal! – odvrti Vanko diplomatski, ne znajući, što bi gospodaru milije bilo.

– Per amorem Christi – glete glupaka! – plane starac. – Vrag si ga znal – ti kaj si stareši, kak da si sve bedasteši! Drugi mužek tvojih let tri dana napred zna, kakvo bu vreme – oseća to on kak kakov stari gusak. Ti pak čisto, kak da si pobedastel.

Vanko se zadovoljno nasmiješi.

– Em – nekak! bude snega – nekak da ga bude – ali ko bi znal, bude li odmah – to Bog sam zna – a more biti da ga i ne bude. Ali bu – a za žitek dobro bi bilo, da opadne sneg.

– Ne pitam ja za žitek – neg kak da idemo, ako zavrti sneg?

– Kak nihovo gospodstvo dostoji. No – iti se more. – I Vanko se prigne k prozoru. – Onda od istoka kak da se čisti i vedri. Ne bu zapal.

– Vedri se u tvojoj glavi – pa i to ne! Em mračno je vani, kak v rogu.

– I neće zapasti – vjeruj, illustrissime – ja to ćutim u svim kostima! – oglasi se Lacica i žurno skoči s postelje, da i on poleti k prozoru.

I tako eto nas oko sedam sati na kolima – u širokoj i spretnoj Batorićevoj nadičanki. Batorić se vukom zavio od glave do pete, zapalio lulu i tek napola sluša Lacicu. Taj je bio sav blažen što se išlo, i računao već sada koliko će pečenja biti u Benjoša. Vanko se ustobočio na kozliču uz kočijaša Jurića i silno se naduvao od zime ili od važnosti.

Zrak bio je hladan. Inje se posulo po bradama, po gunjima i visjelo konjima uz leđa i pod trbuhom. Svud je još bilo tiho i nepomično, svud se sterao – onaj daleki, napo smrtni mir zimskoga jutra. Istom se počelo daniti. Tek na istoku svitale nebosklonom sive, duge i niske plohe. Nad nama se ganjali sad još tamni oblaci i brodili k jugu. Magle nije bilo. Malo pomalo proširile se jasne plohe s istoka, pa se u sivu blijesku zimskoga svitanja pojavljale pred nama i za nama nejasne crne gromade, za koje ne znaš: ili su šume ili daleka sela. Najbliža stabla uz cestu ili u livadama istom se u rastrgnutim konturama raspoznavahu. Ne čuje se još ni vrane ni vrapca. Tamo u boku polja, dosta blizu ceste, mišljaše Batorić da vidi klipsati lisicu k brijegu iz noćnoga lova. Prolazeći u blizini sela i selišta ne vidimo nigdje čovjeka, a iz okanaca seljačkih domova titra ovdje – ondje blijedo svijetlo zapaljene luči – jedini

znak da svijet više ne spava. U toj saminji javlja se samo lomot naših kola po zamrzlu tlu i jasno zveče praporci naših konja. Mada je jutro sivo i livade blijede, a drveće golo i sve nekud obamrlo, prazno, bez glasa i bez gibanja; – opet i odovud prši nekom posebnom ljepotom, nekim dragim mirom, a glavno, tajnovitom polutamom, u kojoj kao da mimo lica žurno ploveći zrak šapće čovjeku stare priče i čudne bajke. A oko se gubi sanjarskim pogledom u nedogled. Još više ti pak bude slatko za takva osamljena jutra na pustoj cesti od toga što ti se sve srce stječe na taj mali prostor, na kom sjediš – i ti se u duhu i u osjećaju tištiš i rivaš k družbi svojoj, pa ti se duša talasa od milih i slatkih čuvstava prijateljstva. I moraš tada da gledaš putne drugove s jače uzbuđenim čuvstvom, dapače oko ti s nježnošću zapinje o leđa kočijaša i inoša – a i same glave konja, dijelovi trupa i zadnje im noge nekako se dojmiju društveno i skupno – gotovo sve je to skupa jedan mali svijet za tvoju dušu i za srce tvoje. Ah – i tako pusto, gluho, mračno zimsko jutro ima svoga čara – ima svoga blagoslova.

I kola hrle dalje i dalje. Davno je izginuo oku hatar brezovički; prođosmo već i Kamenicu, stigismo i u Radakovo. Mada se razdanilo, bilo je ipak bez prave svijetlosti i brijala je oštra studen. Vazduh odisaše dimom – vlagom – sagnjilom travom – čime li! Gdje bi prošli pokraj kakova krova, vidjesmo kako se ptičice sabiru pod strehom i nalijeću dapače pod prozore. Zgnjurenjena tijela i nakostrušena perja tiska se jedno do drugoga pa sitno i žalosno cvrči, zagledajući se u vis. Ta – gotovo zima je tu. Lacica ipak tvrdokorno ostaje kod svoga proročanstva.

U Radakovu vidjesmo kočiju pred dvorom. Pogodili smo odmah da Radičević jamačno čeka Paštrovića. Opazivši nas zovne da siđemo i uzmemo malo rakije.

– Ne – ne. Daleko je cilj – odvrati Batorić. Dade ipak sustaviti kola.

– Ta – nećemo valjda najprije k Benjošu? Predaleko je. Ti misliš i onako da se svratiš i do Dioniza. Ostanimo dakle danas kod njega.

– Da – ali mene jednako nešto vuče da što prije budem kod Benjoša. Čudnovato – čisto sam nestrpljiv.

– Je li danas ili sutra – isto je – primijeti Lacica.

– To je baš istina. Pa i do podneva ne stigismo više k Benjošu. On pak točno u dvanaest k stolu.

– E pa dobro. Benjoš bi se ljutio da mu prekasno dođemo. Danas dakle idemo do Dioniza. I k njemu ima dobra tri sata – odluči Batorić.

– A evo još nema pospanca Paštrovića. Uvijek tako. – Da – ono što mi reče, da te k Benjošu tako vuče – nikako mi ne ide iz glave.

– Ha, gle špiritista! – nasmija se Lacica.

Batorić ništa ne odvrati, već zapovjedi kočijašu, da potjera. Zrakom je stalo jače strujiti i kadikad poletjele nad nama velike pahulje snijega.

– Eto – tvoga lepoga vremena! – okrene se Batorić Lacici.

– Ništa to! Vjetar će sve rastjerati – krasno ćemo putovati.

Svi se nasmijasmu Lacičinoj tvrdnji, no Batorić ipak nije bio nezadovoljan. Davno neviđene okolice zanimale ga. Svaku promjenu umah je primijetio. I zapadaše u spominjanje prošlih dana. Kojiput mu naleti na lice tužni odsjev i usne prošapću: tempora mutantur! – ali najviše se ipak radovao, što mu je suđeno još jedared proći krajevima, kojih je svaki kutić krio za nj ovaj ili onaj doživljaj. Počne najposlije da govori s Vankom i da ga pita, sjeća li se ovoga ili onoga. Vanko je znao za svaku sitnicu i bio kao pisana knjiga i kronika onoga doba, što se pred duhom Batorićevim u pogledu poznatih okolica iz davnine svoje povraćalo. Dašto – on je govorio mirno i bez svake sentimentalnosti i glas mu nije podrhtavao kao u Batorića.

– Ah – kuda je to sve prošlo! – uzdahne starac. – I zbilja ne umreš ujedanput – svaki čas ti nešto otme, pa kad si star, onda ti napokon nije ostalo – nego izmučene kosti.

Oko jedanaest sati stigismo pred Jasenicu, imanje Dioniza Balšića, druga Batorićeva još sa školskih klupa. Dvor jasenički iz daleka nas na visokom brijegu pozdravljao. Ukusno građeni njegovi zidovi prijatno su se bjelasali u samom mračnom onom danu između tamnozeleno granja mladih jela i omorika. Dugi elegantni prozori otmeno se svjetlucahu i balkon u pročelju, obrastao zimzelenim biljem, imao je na sebi nešto koketno i kićeno. Gradio je taj dvorac prije kojih četrdeset godina sadašnji vlasnik Dioniz, nešto popuštajući u onim godinama zavladao maniji za novim elegantnim ladanjskim dvorovima, a glavno, jer mu supruga, rođena u gradu, tobože nije mogla priviknuti mračnoj kuriji djedovskoj. – Osim toga postao je za rana visok dostojanstvenik, te mu se činilo da mora po tomu i ugledniji dom imati. I tako je ostavio staru kuću dolje u jarku i povukao se na brdo. Gledalo se odavde na tri ceste. Starac Dioniz vazdan je bio kod prozora i pazio na mimo jureće kočije. Pazio on sa silnom nestrpljivošću, koja će zakrenuti u njegovu aleju. Kada bi kočija dalje projurila, starčevo bi lice zaprimilo čisto ljutit izražaj i grdna kletva popratila bi kako kočiju tako i gospodara njezina. – No – zato kola, što skrenuše u dom – ta – čisto s djetinjskom radosti i glasnim veselim povikom pozdravio bi ih i blagoslovio. Pratio ih je pogledom punim blaženstva i uzeo zurmu

pred oči, da vidi, tko je ta dobra duša te njega ne zaboravlja. Bio on na glasu, štono ruska riječ "hljebosol", željan uvijek gostiju. Vrata njegovog dvora bila su uvijek svakomu širom otvorena i svak je mogao biti siguran da će biti objeručke dočekan i slavno pogošten. Prođe li mu koji dan bez gosta – govorio bi s blagopokojnim carem Titom: diem perdidit! Tako je u njega bilo od vjeka.

Dapače i za roditelja njegovih bijaše već Jasenica jedno od najčešćih stjecišta cijele okolice. Dioniz je dakle tek slijedio stope djedova, a slijedio ih u tome doista vjerno. Od rana jutra do kasno u noć šumio dvor zabavom i bukom. Nije se u tome ništa promijenilo ni onda kad su s prestankom tlake nastali drugi odnošaji; nije se promijenilo, kad je nedavno izgubio oba sina; nije se promijenilo ni kada je prije kakvih petnaest godina obudovio. Nije naravno prolazilo to onako lako. Trošio starac svu silu i unatoč lijepoj "hofratskoj" penziji, unatoč lijepome imanju, on je bio vječno u novčanim neprilikama i vazdan se natezao sa krštenim i nekrštenim lihvarima. Nu djece nije imao; bio gotovo sam – a ljubio je goste. Laglje mu je bilo da se nateže sa Židovima i sa kršćanskim štedionama, nego da se bori protiv svoje strasti i protiv ljubavi za gostovanje i čašćenje. Na novo doba i na stare svoje dane nije se ni za što drugo tužio, nego što pokraj svega svoga gostoljublja kojiput ipak mora da sam za stolom sjedi. Ta – izmijenilo se vrijeme i u tom. Susjeda i vršnjaka pomalo ponestajalo, pokosile ih godine – a mlađi naraštaj i strani putnici kao da nisu znali ili nisu htjeli cijeniti njegovog gostoljubnoga dvora. Kad bi tako sam bio kod kuće, onda bi on – duša od čovjeka – gotovo postao tiranom i svoju staru rođakinju – što mu je kućom upravljala i bila silna bogomoljka i neizmjerne stidljiva gospodična od šezdeset godina – mučio tako, da joj je za svega objeda ili razvijao ateističke teorije i podrugivao se redovno papi, što si cipelu daje ljubiti, ili pak citirao krupne stihove iz Blumauerove "Eneide". – I redovno sa suzama u očima odbjegla bi od stola sirota Naneta, a Dioniz bi si dao donijeti "patience"-karte i slagao – slagao, hoće li mu izići, da će tkogađ doći barem poslije ručka. – Dašto – takovih dana opet nije pregusto zaredalo. Nije naime samo gostoljublje i ljubaznost resila jasenički dvor, u njemu se i jelo i pilo izvrsno. I mada je sve u dvoru bilo uređeno i upriličeno dosta na velikašku i elegantno – opet nije bilo traga kakovu stješnjavanju i prenavljanju velikoga svijeta, pa je i najčednije i sasvim plaho biće od prvoga časa osjećalo kao da je kod kuće. Nisu tomu smetale ni bijele rukavice inoša kod stola ni francuske riječi stare Nanete, kojima se rado nabacivala, no kojima je tek časkom kojiput uspjela da prestraši kakova mladića đaka ili kapelana.

– Nema Dioniza na prozoru; valjda je već tko u njega? – spomene Batorić, kad zakrenusmo u jaseničku aleju. Ali istom što je to rekao, pokaže se na skrajnjem prozoru debela ruka, kako otire mraz sa stakla. Na čistu plohu vidje se sada krupna okrugla glava s crnim dalekozorom pred očima.

– Neće nas u bundama prepoznati! – rekne Lacica i zamahne rukom prema dvoru. Batorić mu ništa ne odvрати, jer je pazio na konje, što su po zamrzlu blatu s teškom mukom vukli kočiju na brijeg, a nisu bili oštro potkovani. Od napora polio ih znoj, te se od njih dizala gusta siva para – kao sitna magla.

Stigavši napokon pred dvor, nađosmo kod vrata inoša, gdje nas čeka.

– Jesu li gospodin sami? – upita Lacica.

– Nisu. Imade dosta gospode!

– Eto čitave slave! – klikne Lacica i migne lukavo očima prema meni za leđima Batorićevim, dok smo unilazili u dvor, te se penjali uza stube.

Uto se već otvoriše vrata suprotivne sobe u prvom katu.

– Ecce – ecce – noster illustrissimus Cornelius! Valeas – amice – ha – požuri se – drugač eto mene medveda dolje! – javi se starački, od izgubljenih zubi piskutljivi glas, i eto začas do prve stube kuće domaćine, starca Batorićevih godina, nešto manje svježa i čila od silne debljine, koja mu je nisko tijelo posve okruglim učinila i skrivila teške, tromе noge. I lice bilo puno i široko sa dubokim dvovrsnim podbratkom.

Starci su se čestito izljubili i izgrlili, no na hodniku je bilo hladno, a Balšić se plašio prehlade i prozebe kao vraga. Nije on cijele zime ni izlazio iz sobe. Zato nas i sada brzo povuče u sobu.

Ovdje je bilo sabrano cijelo društvo i sobom se samo valjali oblaci dima od duhana.

– Što li sam bio rekao! He – ti doktore – nisu li mi oči bolje od tvojih? Htio se Ašbajer okladiti, da ti nisi – bajagi poznaje on tvoje konje – ali meni je jednako sve govorilo, baš da si ti – pak – prepoznao sam tvoga historičkoga vuka – govoraše Balšić latinski.

– Ha – ha – ha – daj, amice, sjedi. – Još jučer smo vas očekivali. I lijep nas se broj sabrao – sve u tvoju slavu – ali nije te bilo – pa onda odlučismo, da te i danas čekamo. I varmeđijska komisija ostala je ovdje, mada prekosutra imadu malu skupštinu; ali je rekao veliki bilježnik, da tebi za volju ostaje, pa ma baš vicekomeš iz kože skočio.

– A tko ti reče, da ću doći? – upita u čudu Batorić.

– Eh – pisao mi Lacica!

– Eto brbljavca! – E – Lacica, kaj si opet napravil? Htjedoh da iznenadim, a on piše!

Lacica ne odvrati ništa, odšuljao se u najdalji kut i zatjerao odmah one tamo u homerski smijeh kakom ludom šalom.

Bijahu u društvu sami poznati ljudi. Osim velikoga županijskog bilježnika, koji je u kotaru na velikoj istrazi bio protiv domaćega jurasora, bio je tu također taj jurasor, zatim domaći župnik, dva tri susjeda vlastelina, nekoliko pučkih učitelja, kapelana i općinskih činovnika. Svi su se radovali Batorićevu dolasku. I zato, kad je domaćina šljivovicom nazdravio starcu, svatko se s veseljem kucnuo s njim.

Prije našega dolaska društvo se djelomice kartalo, a djelomice – kako u onim godinama drukčije nije moglo biti – politizovalo. Balšić bio je i strastven tarokista i strastven politik. Za vrijeme svoga javnoga djelovanja vješto je on znao okretati kabanicom prama vjetru. Pače i pod Bachom dovinuo se on, negdašnji Ilirac i komisar bojnoga odsjeka Jelačićeve vlade, naslova "hofratskoga" i postigao visoku službu. Ni oktobarska diploma nije prekinula njegova napretka, te pod Šokčevićem – eto iz njega velikog župana. No – otkada je u mir stupio, bio je uvijek i dosljedno okorjeli opozicionalac. O privatnom njegovu značaju vrijedio samo jedan glas, a taj je jasno i glasno govorio da je duša od čovjeka, prijatelj, da mi ga tražiš – jednom riječi, čovjek prekrasan. Napokon i kao politik – nikada nije izgubio ljubavi za svoj narod i za svoj dom, niti je ikada svomu narodu i svome gnijezdu pretpostavio tuđi narod i tuđu kuću.

Sada je također za kratki čas upleo Batorića u cijelu političku raspru. Utjecahu u nju svi, a da se ipak nije znalo uz koju stranku ili uz koji program stoje. Moglo se tek pogađati da ih "vladajući sistem" tišti, a najviše porezni ovrhovoditelj i susjedna gradska štediona. Najviše je politizovao veliki bilježnik, čovjek srednje dobi i odjeven u usku narodnu nošnju, no više mađarskoga kroja. Bio to Marko Brčić, također zastupnik na saboru, gdje je na glas izašao kao priličan govornik i silno napadao u svojim govorima Beč, kamarilu i zloglasni crni kabinet. Svaki bi svoj govor zaključivao poput blagopokojnoga Katona: "Uostalom mislim, da je već vrijeme da jednom prestane poznati crni kabinet plesti svoje crne niti i da već jednom pusti narodu, da dođe do ustava. Dixi – i kličem: Živio ustav!"

Uostalom bio je čovjek miran i blag kao jagnje, te ga sva županija silno voljela. Upravo radi ovoga njegova dobrog srca uvijek bi "mala skupština" njemu povjerala istrage protiv županijske gospode, jer on je uvijek znao tako udesiti da je sav svijet

bio zadovoljan, a najvećma onaj, protiv koga je "investigaciju" vodio. Upravo i taj put jurasor Milčić sav je od blaženosti i zahvalnosti sjajio, te svaku riječ bilježnikovu odobravao. Istom kad najavi inoš, da je stol prostrt, prestane raspra.

– A, gle! – zaboravili smo kraj te lude politike na tarok! – u čudu se trgne Balšić i pristupi Batoriću, da ga vodi u "palaču".

– Šta radi Ercigonja? Da li se marljivo karta? – Ej – da si mi ga barem sa sobom poveo! – rekne Batoriću, idući k stolu.

– Ta, začas bit će ovdje! – klikne opet brbljavi Lacica.

– Tako! – Ta to je prekrasno. E, gospodo, oprostite – onda treba da još čekamo s objedom. Jurić, ti ćeš još prostrti za gospodina podjašprišta – ili čekaj! – Možda još tko dođe! – obrati se Balšić s veselim licem k Lacici.

– Neka slobodno prostre još za dva – tri mjesta; bit će još tko! – lukavo otpovrne Lacica.

– Tako, tako valja! – kliktaše Balšić i naloži Juriću da raširi stol. I kad nije za četvrt sata još nikoga bilo, on je trčao od jednoga prozora do drugoga, izgledajući, da li se primiču kakva kola. Gotovo da mu je lice izražavalo i strah i zabrinutost da neće biti obećanih gostiju. Dakako, saznavši da je i Paštrović s Ercigonjom, onda je razumio zašto zadocnjuju, pa se primirio. Lacica pak već je proklinjao i zadnji čavao na kolima Radičevićevim, što ih još ovdje nema. Bojao se neće li se prepeći guske.

Najposlije stigoše i Ercigonja, Radičević i Paštrović, pa tako mogosmo k stolu.

Šebešića nije bilo. Morao je kod Imbrice ostati. Mada se rođakinja Naneta veličajno – sniženo vladala i sipala francuske i bogzna kakove još nepoznate riječi, dapače i rukavice zadržala na rukama, jer je nedavno čitala da je tako neka grofica ili kneginja običavala – opet nije mogla time smetati brzomu razvoju sveopćeg veselja. Balšić, a i njegovi gosti bijahu suviše "gospoda horvatska" staroga kova, a da bi se dali takvim tričarijama smetati. Izbila skoro na površinu posve slobodna dobra volja i već poslije čorbe natočile se čašice i sa "post jusculum – purum" začele "latinske" šale. Naneta, crvena kao makov cvijet, buljila je u tanjur preda se – tobože zastrašena i postidena, ali – lovila je svaku riječ. Mislila ona, da razumije i "latinski".

Kod govedine ustao Balšić i zanosnim govorom, kao da je u skupštini ili inštalaciji, pozdravi goste svoje, na čelu im Batorića.

– I, gospodo moja – nastavljaše udilj – ova velika sreća i čast, da me je posjetio moj davni drug, zapremila me je svega tako, te ja ne mogu sam da ravnam odličnim

ovim društvom. Ja ću dakle po starom zagorskom običaju umoliti prijatelja Karleka, da on ravna mojim stolom:

– Živio stoloravnatelj Karlek!

Društvo burno pozdravi imenovanoga funkcionara, na glasu veseljaka i u cijeloj okolici najobljubljenijeg stolaravnatelja. Imao on u malom prstu sve paragrafe križevačkog i stubičkog statuta, a znao je kićeno i "cifrado" nazdravljati, da mu se nitko nije mogao oteti. Gdje je on ravnao stolom – tamo je zacijelo društvo bilo veselo. I sada, čim se slegla bura prvoga entuzijazma, on je moćnim grlom zapovjedio "silentium" – sa hvalom primio imenovanje i pozdrav slavnoga društva, razvio svoj ravnalački program, koji je sastojao u strogom vršenju propisa statuta, te se otkrio kao silan "absolutist", zatim je odmah imenovao dva "fiškuša" za svoju pomoć. – I sve je to činio s mladenačkom jedrinom i lakoćom, a – bio je Karlek možda tek koju godinicu mlađi od kućedomaćine i Batorića.

Imao Karlek Bošković u blizini malo "imanjce", na kom je kojekako gospodario i dosta teško životario. Službe nije htio primiti, jer se je uvijek i redovno nalazio u opreci sa svim vladama, što su se redale jedna za drugom. Isto tako nije htio da si ishodi odvjjetničku diplomu, jer i tu bi trebalo da se malko pomoli, budući da je imao tek "cenzuru" verbecijansku, a nije položio ispita iz novih zakona. No najzad prolazio je i bez diplome. Županijski suci primahu ga i ovako. Da je u njega bilo više marljivosti, mogao je i dosta zaslužiti, no – tko bi onda ravnao stolovima gotovo u čitavom Zagorju? Unatoč svojoj visokoj dobi i lakomu bučnomu životu, on bijaše još krepak i uvijek zdrav i lice mu se rumenilo, sijeda kosa bila gusta, pa je sa prezirom gledao na drugove, koji moradoše za naočarima segnuti. S većim pak još prezirom poziraše na mlađu generaciju, koja nije bila ni snažna ni voljna da se drži sviju propisa križevačkoga statuta, niti se znala tako razveseliti i uznijeti kao on i njegovi vršnjaci, kojima uostalom također nije priznavao da su isto, što su im oci bili. Uvijek je on s istinitim ganućem pričao o svom ocu, koji je toliko jeo i pio, da su se jednoć, kad je u Beču boravio, sjatili oko njegova stola svi gosti u gostioni i zjali u nj kao u kakvo čudovište, što je cijelu mjeru vina na dušak ispio i za jedan objed naručio pet porcija "bifteka". Došao onda k njemu posve ozbiljno neki Bečanin i ponudio mu dobru nagradu, ako hoće da se u "vurstlpratru" pokazuje. Bošković senior naravski učinio je stanovitu kretnju na tu ponudu, da je siromah Švaba odletio u zadnji kut, ali dugo još poslije pitao on kod kuće sve prijatelje, što li je "glupe Švabe" u takvo čudo moglo natjerati – a sin Karlek još se sad divio ocu.

Kićenim govorom započeo je danas Karlek svoju službu, nazdravljajući najprije Batoriću, kojega je prisposobio čas Nestoru, čas – bogzna zašto – sv. Josipu. Drugaricom mu nazdravi Nanetu i odredi da ovu zdravicu mora cijelo društvo popratiti punim čašama iz osobita poštovanja prema nazdravljenima. Batorić isto tako zahvali te osvoji svojom veselom, duhovitom riječi i u starca neobičnom živosti čitavo društvo. Pa i Naneta bila je posve predobljena. A kako on, tako su i svi drugi na kićene pozdravne govore Karlekove odgovarali "cifrado" mnogim riječima, te je gotovo izgledalo kao da smo u kakom parlamentu, a čovjek stranac zacijelo bi se morao diviti općenitoj rječitosti i govorničkim talentima. Najposlije – većina ih je bila iz doba nekadanjih, još varmeđijskih kongregacija i spadala onomu pokoljenju koje je nekoć uistinu strance tjeralo u čudo, kako svatko od tih ljudi predstavlja ako ne baš Cicerona, a ono svakako čovjeka "moćna na riječi i govoru".

I tako se sjedilo dugo za stolom. Kod pečenke donesli ogromni "bilikum" na srebrnu tanjuriću sa ključevima i solenkom, jer kapelan i jedan učitelj bili su prviput u kući kod objeda. Karlek je svečanim govorom ponudio najprije jednomu, a onda drugomu silnu čašu, pazeći kod natakanja da ni jedne kaplje do vrha ne usfali. Još je stroži bio kod ispijanja, gdje je pravio "probu" s okrenutom čašom na "noktu", da vidi, ne ostade li koja kapljica. Tako je došlo, da se je sveopća radost i živahna zabava silno razmahala još prije dovršena ručka – i na veliku žalost Nanetinu nije nitko više pazio na fine tjestenine, sladolede i konfete. Uz neprestanu šalu, obijesni smijeh bilo je i svakakve pravde čas političke, čas kojekakove, no – nije ta pravda smetala sveopćemu zadovoljstvu ni miljušnu čavrljanju staraca iz njihovih uspomena.

Pred večer dođu u naš krug također gospođe i gospođice. Iz susjedstva dođe najprije vlastelinka Krvačićka sa svojim dvjema krasnim kćerkicama, koje su tek iz djetinjstva izišle; a malo za njima iz obližnjega trgovišta tri mlade gospođe tamošnjih županijskih činovnika sa mjesnom učiteljicom, također mladom, ljepuškastom djevojkom. Entuzijizam Balšića i cijeloga društva bio je ogroman. I on i Batorić i Karlek posvetili su se slavnom i vještom galanterijom "stare generacije" službi gospođa i gospođica – pa se kod toga starim kremenjacima gotovo oči zakrijesile i obrazi uspalili i postali starci čitavim mladićima. Karlek je već htio da zapleše s učiteljicom i tjerao učitelja, neka sjedne u pokrajnoj dvorani "glaviru", da zaigra "šotiš". I možda bi bilo sada već došlo do plesa, da se nije ujedared dosjetio Karlek svojoj stoloravnateljskoj dužnosti i punom čašom nazdravio krasnim došljakinjama, pa onda "vanderček" za krasni spol, zatim posebice svakoj dami nadjeljujući im

drugove, kojih nije mogao naći u društvu, jer su već svi bili nazdravljeni, te im morao odsutne davati, za koje su morali prisutni zahvaljivati. A lijepe oči i mila lišca krasotica naših gotovo obajala i začarala nas sve skupa, te se nije ni onaj otimao čašici, koji je počeo osjećati da bi dobro bilo "malko odahnuti". – I nije bilo više ni duše, koja bi u take misli zabrazdila, a sobom zaori iz sviju grla stara ilirska pjesma:

Naši djedi rujno vince pili,
naši oci djevojke ljubili,
aj zašto ne – aj ne bi mi itd.

Anakreontske riječi i bahantski zvuci silnom se silom razlijegali dvorom i svačije lice zaplamtilo, svačije oko zaiskrilo, svačiji glas zatitrao, a starcima je bilo, kao da ih je koja sreća vrnula četrdeset ili trideset godina natrag, i njihove oči bile su suzama orošene. Pa i ja moram priznati – najzad i nije me stid – meni bude, kao da sam časkom pogledao u neko drugo bolje doba, puno žarkih čuvstava, u doba svježije i mlado kao jutro u mjesecu maju: pred dušom mojom uskrsnu slike iz ilirskih dana, dana naše velike i prave slave. I bilo mi je, kao da je začarlijao oko mene sladak raskošan dah ljubavnih uspomena ili odjek lirske poezije – što li – tek znam, da sam bio i uznesen i blažen u onaj čas. Dašto – začaravao me također cijeli dan svojom veselosti. Ljubaznost Batorićeva, zatim slavna dobrovolja gostiju, njihova iskrena, otvorena, ničim nestješnjavana zabava, neprekidna zdrava i dobrodušna šala, koja nije ni na koga nišanih, njihov bučni razgovor i nedužna pravda u kojoj se nije svaka riječ ni s jedne ni s druge strane vagala – sve me je silno osvajalo i bilo je oko mene nešto kao arkadično a opet i nešto odabrano – da – onaj slatki mirni osjećaj, što ga ćuti naše srce tek međ dobrim, jednostavnim dušama.

I kad je posljednji akord ilirske pjesme zamnio – podigne se Ercigonja, stari Ilirac, te nazdravi hrvatskomu sveučilištu i pozove, da se tako krasni dan posveti sabranom kojom svotom za podignuće toga zavoda, ove vruće želje cijeloga naroda. I tek što je starac svoju rekao, podigne se dvoranom šumni "živio" i kućedomačina izbaci sav novac iz novčarke na stol, a za njim isto Batorić – i svi drugi. Nijesu u politici svi bili jednoga mnijenja, ali u toj ideji svi su se našli na istoj meti i sa zanosom doprinosili na "oltar domovine". Karlek se također priključio, i mada ga nije Bog obdario zemaljskim blagom, ipak je i on dao što je više mogao. Nije dakako uz to zaboravio u spoznavanju svoje stoloravnateljske dužnosti, da kazni Ercigonju punom

čašom vina, što je izrekao zdravicu, a nije se kod njega prijavio niti dužni "štempl" ispio...

Dok se mi tako zabavljajmo veselo i bučno, spustio se posvema mrak i sluge donesoše na stol svjetiljke i zapališe lustere u svim sobama. A na polju digao se vjetar i sivim se mračnim zrakom vrtio i nosio snijeg. Batorić se sjeti, da bi morali do Benjoša u Željnicu. No istom što je prvu takvu riječ izustio, usprotivi se silno Balšić.

– Kud ćeš u toj mećavi – pa da i nije tako, ne, ne puštam te. Ta – nijesmo se još ni tarokirali – a gle i moji ljudi spremaju već stol za večeru. Nije to istom tako – kad ti dođeš! Ne – ne – pa gledaj onamo! – i on pokaže prama stolu, gdje je upravo u taj čas stoloravnatelj Karlek poznatom starinskom formulom u ime sv. Martina krstio mlado vino šaljivo-ozbiljnim načinom uz "asistenciju" Lacice i starca Radičevića. Silno veselje zašumi – i inoš je morao odnijeti sve staro vino i donijeti novo.

Iz pokrajne pak sobe zamniješe zvuci glasovira i začas bila je soba ispražnjena od stolaca, sagova i stolova, te je i mlado i staro zaplesalo.

– Vidim, da tu nema odlaska! – rekne s posmijehom Batorić i namigne Ercigonji, Balšiću i Radičeviću da pođu u treću sobu, gdje su bili pripravljeni stolovi za tarok.

Istom oko tri sata po ponoći prestala je zabava, te su gosti potražili postelje. Ostadoše gotovo svi u dvoru – tek najbliži pođoše svojim kućama.

II.

Drugo jutro dosta kasno mogosmo ostaviti Jasenicu. Balšić bi bio najvolio, da ostanemo barem taj dan još u njega i čisto se ljutio na svoga šurjaka Benjoša, što idemo k njemu. Nisu se oni uopće previše voljeli, ni zalazili jedan k drugomu, stoga nas nije ni pratio Balšić. Inače dašto – i on bi bio išao.

Veliki bilježnik Brčić već je nešto govorio, da će se i on priključiti, no – sjeti se "male skupštine", pa bolno reče da ne može u Željnicu. – Da imam barem kakvoga katanu ili ma kakva skoroteču – još bih poslao u grad, da me neće biti k skupštini, – napokon može prvi podbilježnik mjesto mene – ali ovako! – Baš mi je žao! – govorio nam još kod kočije.

Snijega nije previše zapalo, ali opet nas čekao i dočekao zločest put. Moradosmo za Željnicu skrenuti sa državne ceste i udariti uskim klancem po općinskom slabom putu sa zamrzlim grudama blata i zapusima snijega. Bilo sto jada!

Snijeg, istina, nije više padao, na nebu se dapače gdjegdje pokazivale blijedomodne čistine – ali provoz bijaše sve strašniji.

Točkovi se uporno zadijevahu i konji su jedva jedvice vukli. Batorić se ipak nije ni ciglom riječcom žalio na svoje putovanje.

Ta sve ga nešto vuklo k starcu Benjošu Kirinčiću, njegovu davnom znancu i prijatelju. I na cijelom je putu samo o njemu govorio. Bio Benjoša još stariji od njega. Proishodeći iz obične stare plemenitaške obitelji, koja je vijekom vijekovala po malim hrvatskim imanjima i živila od vajakada u čednim prilikama maloga plemstva i u službama triju gornjih "varmeđija" – Benjoš je rekao bi iskočio iz ovoga reda, dao se u mladosti svojoj u vojničku službu i služio kao "katana" u carskoj vojsci. No već kao carsko-kraljevski fenrik istupio iz službe, naselio se na rođenom domu, stupio u varmeđijsku službu i to odmah kao sudac, pa se oženio susjednom vlastelinskom kćeri – Agatom Balšićevom, sestrom Dionizovom. Rodio s njom četiri ili pet sinova i tri kćeri, što svi odavno stadoše na svoje noge, te je najmlađi sin živio već umirovljen u štajerskom Gracu kao carsko-kraljevski general. Žena Agata nije živila u Željnici. Odselila se ona odmah, pošto se kćeri poudale pa se nastanila na svom očinskom imanju Bisernici, a uradila tako, jer se nije s Benjošem posve slagala poradi njegove navade da je uvijek zalazio u sobe djevojačke i redovno odonud oteo koju i nastanio je u sobi za goste ili za špana, obasuvši je prije svilenim rupcima, što bi ih skupo plaćao u zagrebačkih "Grka" ili u putujućih Židova. Kojiput čisto izgledalo u Željnici, kao da je od našega Benjoša postao kakav šljivarski Louis XIV ili dapače Louis XV, sapet u konopljene okove kakove seoske Lavaljerke ili Pompadurke. Agata nije imala ni dostojanstva španjolsko-habsburške Marije Tereze ni anđeoske ćudi Marije Leščinske, pa nije tih navada Benjoševih trpjela i poslije mnogih burnih dana jedva je iščekala čas da joj kćeri odu iz kuće, pa onda pustila Benjoša "njegovoj voljici, njegovoj slobodici". Kad bi se gdje na trećem mjestu našli, oni su zaradi svijeta činili, kao da nisu zavađeni i da su tek rastavljeni zato, što se mora gospodariti s dvjema imanjima. Tako doživješe oboje visoku starost i Benjoš se rado pred nesretnicima, kojima se nad glavama vijala papuča, hvalisao, da svoje visoke godine doživljuje tek od časa, kad je Agata otišla u Bisernicu.

Do ove svoje slabosti za krasni spol bijaše Benjoš čovjek uredan, dapače strog, a čestit i pošten kao suho zlato. U dugom svom vijeku nikada nije nikomu ničim naudio, nikad se nije ogriješio o sv. zakon: "što nećeš da se tebi čini, ne čini ni ti drugomu". Kad je jednom došao u priliku da vidi čovjeka koji je pokrao silne novce i

unesrećio nebrojene obitelji, on je s nedoumijevanjem pozirao na nj i čudio se što taj čovjek izgleda kao svaki drugi. On je u pravom smislu riječi mislio: to mora da je neka neman, kojoj nisu oči smještene gdje i njegove oči, i koja nema tek pet prsti na ruci nego deset panča. Gotovo nije mogao pojmiti bivstvo takovog čeljadeta. Još mu se više zamrazili ljudi, koji otimaju svomu iskrnjemu poštenje i dobar glas, pa čitajući naše novine i slušajući pravde političkih protivnika, gdje jedan drugoga sumnjiči, da je strahota, starac bi razrogačio oči – i nije ih pojmio, tek po svojoj vojničkoj navadi hvatao se lijevoga bedra, kao da ondje traži svoju sablju, da sasiječe takove divljake.

Bio je Benjoš i silno pobožan čovjek. Svake bi se godine barem tri puta ispovjedio i pričestio, rado čitao sv. legende i postio redovno svake srijede i svakoga petka, to jest – nije mrsio, te je mjesto mesa jeo ribu i nebrojena jaja, za koja je znao barem deset načina pripremanja. Slabost svoju za svoje Pompadurke dobro je uviđao i spoznavao se grješnikom, ali – tješio se neizmjernom dobrotom Isusa Spasitelja, pa i u to ime svake godine u Mariji Bistrici spalio ogromnu voštanicu.

Dvor mu je bio stara drvena kurija u zabitnu jarku na strmu brežuljku, a ograđen dugovječnim lipama i hrastovima. Jablani su stražili ljesu na kotač. K samom dvoru vodio put, da se Bog smiluje – i tu su konji Batorićevi i Radičevići sustali. Morali smo poslati Vanka po biroše, da dođu s volovima u pomoć. I tako se dovukosmo u dvorište.

Na altani dvorca stajao međutim već domaćina: krupan i širok starina. Živo je mahao rukama prama nama, držeći u jednoj nedogledno dugi čibuk a u drugoj debelu batinu. I vikao je na sva usta:

– Jago – Jagice, pasja dušo, gdje si! Jago – Jagice! (tako je bilo ime sadašnjoj odabranici) kolji – kolji i "bibeke" i "guščicu" i ne pozabi na "racice". Gospoda su tu! Kolji!

I zbilja nismo još bili pred dvorom, kad iz hodnika skoči debela mlada mužača u "finu bijelu perkalju" i crnoj surkici, pa s nožem u ruci pohiti k majuru, gdje se je sve orilo od puranskih, kokošnjih, pačjih i guščjih glasova. Bio Benjoš poznat u cijeloj županiji sa bogatstva na puranima i kopunima. Ne samo što je silu toga kod kuće hranio, nego je uz to još polovinu svojih njiva i livada dao seljacima u zakup, a zakupnina se plaćala u puranima, kopunima i guskama. Volio starac dobro pečenje i znao bi reći: – "Pasja duša – će ne bum dobro jel i pil, pak kojiput i "bibeka" imel na stolu – kaj je onda još svet i celo življenje?"

Na dvorištu, kud si pogledao, bilo sve prepunjeno raznom živadi. I dok smo mi silazili s kočije, čulo se kreštanje hvatane peradi. Nedaleko tukao momak po škaflu i bogzna kakim zazivom dozivao svinje k sebi, da ih hrani, a one se sa sviju strana trkimice žurile k njemu. Oko duge niske, slamom pokrite štale vrzla se mlada junad i izlazile krave k zdencu – i sve je bilo čisto i dobro ishranjeno.

Pred nas dojuri mali nekakav deran u kaputu do gležanja i s podsukanim za polovicu rukavima, koji su ipak i tako još prikrivali ruke preko prstiju. Lacica je u kaputu prepoznao nekadanju surku Benjoševu. Čizme maloga bijahu tako ogromne, da ih je silnim štropotom vukao za sobom. No pokraj sve ove neprilične mondure momčić nam je vješto i hitro pomogao da se iskopamo iz kočija i riješimo bunda. U kuriji je već na hodniku odisalo od sušena mesa, sira i friška mlijeka. A sve mirise nadjačavaše kuhani vonj kisela zelja i pržene masti, koje se cvrkut čuo ovamo ća iz kuhinje.

Domaćina se pojavi na gornjoj stubi.

– Valeas – valeas – junače moj! – pozdravi veselim, makar nešto oporim i piskutljivim glasom. No – gratias tibi, domine! – da si došel. Pasja duša – da si i tajput slagal – eh teško tebi onda! Zdravo – deco i vi! – obrati se i k nama, a Batorića objeručke zagrlj.

Bio je starac sav ogroman, tek glava mu bila nešto malena s niskim čelom, koje bijaše duboko obraslo gustom, sivom kosom. Lice bilo je puno i rumeno bez nabora, tek posve isprekrižano modrim i crvenim žilicama. Sitne mutne očice dobrodušno pogledavahu redom na sve nas. Kad se s nama izrukovao, Batorića još jednoć povuče na grudi i gladio ga po licu, sileći se na mir i strogost – a ono je sav od uzbuđenosti i drhtao i gotovo smeteno neprestance nazivao ga "dečko". Bio tek koju godinu stariji, ali zato ipak u njegovim očima Batorić je spram njega bio dijete. Pa i svoj negdašnji "vojnički karakter" nije htio da zapusti, te se držao strogo i važno. Inače nije gotovo ništa u Benjoša sjećalo da je bio nekoć carski oficir. Bio sav težak, u udobnu životu i mudroj bezbrizi ugreznuo starac vlastelin. Mlađega svijeta – dašto muškoga – nije trpio. Zli jezici tvrdili, da je takav prama mlađima poradi svojih Pompadurka, no – bit će više da ih nije podnosio, jer su mu se pričinjali nekako suviše ishitreni, nenaravni – a opet osorni i sebični – pa i nekako mekoputni, što navlače rukavice ljeti i zimi i što nose odijelo posebno za svako doba godišta. Osim toga bio on aristokrat svoje vrste. Mada je imao svu silu roda u obližnjem seljačkom plemstvu, do svoga je grba mnogo držao. Svome šurjaku Balšiću nije ništa više u grijeh pisao, no što je primio

"hofratski" naslov, jer "domaći zakoni i stara konstitucija" takovog naslova ne poznaju, već se po njima zna samo za "tolnačnika kraljevske Svitlosti" ili "pro consiliario Suae Regiae Apostolicae Majestatis".

Jedno se vrijeme govorkalo da će mu sina generala učiniti austrijskim barunom. Starac je sjeo nato k stolu i napisao dugo pismo sinu, gdje mu se zagrozio prokletstvom na samrtnoj postelji i izbaštinjenjem, primi li barunstvo, jer "pokehdob navek je bilo i bude, da je horvatski stari plemenitaš i pred ljudmi i pred Bogom vekši i zmožneši gospodin, nek kakov švabski frajher".

Ovo njegovo "plemenitaško" stanovište nije ga međutim priječilo da u tridesetim godinama pristane uz Ilirce. Došto – mnogo je u tom odlučio njegov prijatelj, slavni i neumrli rodoljub grof Janko Drašković. Služio je kao fenrik u istoj pukovnici u kojoj je prije njega bio i grof Janko. Tada je Drašković uvijek odlučno utjecao na nj i on je jedini donekle mogao svladati njegovu tvrdoglavost. Njemu za volju stao je dapače učiti "novi ilirski jezik i ortografiju", i bio u županiji jedan od najgorljivijih pobornika da se hrvatski jezik uvede u javnost. Glas mu nije bio nikad priličan za pjevanje, dapače i uho nije bilo obdareno najboljim sluhom (on je ovaj slabi sluh pripisivao vojnoj službi i kanonadi, koju je u bitki kod Lajpciga doživio); no ipak bi redovno već kod zelja zapjevao stare svoje ilirske pjesme. Bijaše "dušom i tijelom" Slavjan i kod njegova stola bila je stereotipna zdravica: "Neka živi duh slavjanski!", koju je uvijek sam nazdravio i popratio "oracijom", služeći se kod toga govorom štokavskim, koji je iz njegovih usta nešto strano i kao pjevano izlazio.

Kad se već dovoljno izrukovamo, uvede nas domaćina u najbližu sobu, dosta prostranu, ali posve nisku, tramovima posvođenu odaju. Na tri uska i mutna okanca šuljalo se tek nešto polumračna svijetla. Stijene nisu već odavna bile bijeljene, a tramovi bili posve crni, pa je tako u sobi bilo još tamnije. Ogromna zemljana peć paklenski se žarila, te su ptičice u kavezima zijevale od vrućine. Prostorom se nosio neki čudnovati vonj, promiješan u isti čas svima mirisima iz hodnika i kuhinje i isprecijeden još zadahom dima, svježja iverja i duhana. A odisalo je također kao vlažnom šumskom zemljom. Inače bilo je u sobi prijatno i ljupko. Starinsko crno pokućstvo, zadimljene velike slike svetaca kao u samostanima, neprekidno cvrkutanje ptičica i praskanje u peći, primaše se duše nekako drago i voljko. Pa k tomu ljubazni, makar rogoborni način starčev! Uveo nas redom u sve sobe, osam njih na broj. Sve su bile više tamne nego svijetle. U svakoj bijaše smješten po koji ostatak iz staroga doba, u svakoj bijaše među prozorima uski divančić napoleonskih vremena, u svakoj je u

kutu stajala staromodna postelja, visoka od silnih perina gotovo do tramova, i u svakoj sobi bila isto onakova ogromna zemljana peć, kao u prvoj, i svaka je tako bila naložena, da se je žarila. Usred zime bijaše u Željnici prava afrička vrućina.

– Dakle vi dolazite – od onoga norca i vetrenjaka Dioniza! – uzme starac u početku razgovora. Zamjerao Balšiću, što se bajagi gradi previše velikim gospodinom, a nije ni plemić "donacionalist" sa pridjevkom, već naprosto puki "armalist". I nije mu još uvijek oprostio "hofratskoga" naslova. No naročito se ljutio na njega, što je u njegovoj bračnoj razmirici stajao uz sestru svoju Agatu, a bio protiv njega! Još gore od Balšića prošao je podžupan, koji ga je bio pozvao da nosi baklju novomu velikomu županu. On – vlastelin željnički, zacijelo najstariji fenrik u carskoj vojsci – zatim nekoć veliki sudac, a glavno: Kirinčić alias Bogdanić de Veliko Pešće et Kiš Lomnica – pa da se drglja u grad i ondje baklju nosi! Ta – mogao bi takovu počast iskazati tek apoštolskomu kralju!

– A kak ti zdravlje služi? – upita ga Batorić.

– Zašto pitaš? Zar ti se čini da loše izgledam? – odvrati starac, pozirući sumnjivo na Batorića. – Hvala budi Onomu gore – zdrav sam i krepak. Tek istina – nisam ono, što prije bijah – ali još stojimo tu! Otkrio sam boga zdravlja kao stari Rimljani, – i otkada otkrih njega – ne plašim se bolesti. A taj bog zdravlja krije se u stubičkom izvoru – pa ja svake godine barem na jedan dan onamo, okupam se dobro, dadem si krvi pustiti – i eto me opet čila i zdrava.

– Pa živio! – klikne Lacica i uzme već da se ruga Radičevićевой i Batorićевой slutnji. No u pravi ga čas prekine dolazak maloga dječaka Lovrića, koji najavi da je čorba na stolu. Taj mah prestao je svaki razgovor. Benjoš se ogleda na sat i videći da kazalo stoji točno kod brojke XII. – kimne zadovoljno glavom i povede nas u "palaču". Prije no je sjeo k stolu, prekriži se i napo glasno izmoli "Oče naš". Ogromni ubrus priveže mu Lovrić oko vrata, a onda je, dugo hladeći čorbu, s očitim užitkom vukao u se miris pušće se jestvine. Kod stola zavladała šutnja. Lacicu je osvojio gotovo svetački zanos za slasnih jela željničke kuhinje. Od tustih okanaca, što plovljahu zlatožutom čorbom, od kisela i kao vosak žuta kupusa do divno ispečene, jasnosmeđom koricom prevučene purice i guščice sa mlincima – ah – sve ga je ispunjalo radošću i ljubavlju k životu. Kidahu se iz njega uzdasi blaženi – i svaki čas morao je na prsluku otkapčati puce za pucetom. Tek napo je pazio, što se oko njega zbiva i govori. Dapače: stoloravnatelj morao ga je nekoliko puta opomenuti, neka točnije prati zdravice. Ali što – nije se njemu jedinomu tako događalo. Što da se

uljepšavamo! I svi mi ostali dadosmo se svladati Jagičinim umijećem, pa kad je na koncu uz medenjake i paprenjake došlo voće, mogosmo tek da se divimo krasnoj crvenoj boji ogromnih jabuka, a Lacica nije više imao ni jedno puca da otpusti – morao je i remen na stranu. Tim je laglja bila služba stoloravnatelju i za malo naš je kućedomaćina zapjevao već treću ilirsku pjesmu.

Poslije crne kave natuknuo je Ercigonja, ne bismo li sjeli k taroku. No starac Kirinčić nezadovoljno mahne rukom, začne da pjeva četvrtu pjesmu i pozove stolaravnatelja, neka nazdravi štogod. Nije starac volio kartama. Nikada ne bi uzimao u ruke "proklete kipce". U svojoj mladosti kao fenrik izgubi jednom sve svoje novce. "Istom što sam sjeo k stolu" – pričaše – "i ode novac, – ode, kao da si ga spalio! Ali u vojsci je tako. Četrnaest dana nisam imao što da jedem, tek suha kruha i vode davao mi furešec od svoga. Od onda – pasja duša i karta – ne smije taj đavao u moje ruke i pred moje oči. Nisam ja luda kao Dioniz! Pa nije li ljepše, da ovako kod čašice sjedimo?"

I bijaše istina. Vrijeme nam prolazilo i bez karata divno i ugodno. I ne ustadosmo od stola. Kad je točno u šest sati došao mali Lovrić da prostre stol za večeru, mi se svi ogleđasmo na uru na zidu i u čudu se zapitاسmo, kamo je to vrijeme tako brzo odmaklo. Kako i ne bi! Uske, u slabu svijetlu staromodnih svjetiljaka polumračne sobice, njihov topli zrak, cvrkut ptičica u kavezima i pjesma cvrčka za svakom peći, sve je to nekud voljko i slatko zatomljivalo čovjeka i zvalo ga, da srcu pusti maha i raskrili krila čuvstvima svojim. Stari Ilirac Benjoš nije tek ostao kod svoje zdravice "Neka živi duh slavjanski", niti je prestao sa pričicama svojim o grofu Janku i banu Jelačiću: uzvinuo se još dalje i dalje, čisto nebu pod oblake, pa žarkim riječima i silnim uvjerenjem govorio o "moru slavjanskom", kojega se valovi razlijevaju od Ledenoga mora do Adrije. Batorić mu nije protuslovio, a nije se ni ljutio, što se starac stavlja u takovu silnu opreku s njegovim osjećajima i njegovim uvjerenjima. Istom kad je Kirinčić stao nešto da govori o "slabu čamcu" i "orahovoj ljuski na valovima slavjanskoga mora", illustrissimus se trgnuo i stao isto onako žarko braniti svoje uvjerenje.

– To tvoje "slavjansko more" nije nego sanjarija, utopija, za koju baš najmanje ti tvoji Slavjani rade! – vikaše razdraženo illustrissimus – a taj slabi čamac, ta orahova lupina, to je tisućgodišnjom historijom posvećena država, koja je odoljela još gorim navalama. Ta prije četrdeset godina upravo ste tako govorili. Bili ste kao ljudi na koncu prvog tisućljeća, koji su također očekivali propast svijeta. Tako i vi: po vašim

riječima odavna bi to vaše slavjansko more moralo sve poplaviti, a ipak još smo ovdje!

– Stani – stani! Mi smo se mogli u vremenu preračunati: – *errare humanum est!* Najzad tko će na minutu pogoditi? I sami astronomi pogriješe. Ali u samoj stvari – in merito – tko može kazati da smo se prevarili? Kud ćeš da se prevarimo pored činjenice, da se od Urala do Balkana širi jedna ista krv, ori ista riječ i ista pjesma. Tu je dosta, da za to saznadosmo, a drugo – dolazi samo od sebe. Krv nije voda! K tomu pak dolaze još naši neprijatelji, koji nam danomice dokazuju kako s nama rascjepkanim mogu činiti, što ih volja. Fine finaliter naučit će iz toga i naš svijet što znači sloga, pa će nestati današnjih jada i bit će Slavjan svoj u slavjanskom domu!

– Bene, ali *qui bene distinguit, bene docet*. Pitanje jest, što je naravnije, sjedinjivati se po jeziku ili po zemlji? Povijest dokazuje da je zemlja bila uvijek prvi temelj. Pa i jest! Meni je bliži i srodniji moj Švaba ili Mađar iz Slavonije, nego Kranjac ili Čeh. U istoj smo zemlji, isti nas vjetar bije, isto sunce grije, jedni smo – mada nam majke drukčije govoriše. A kakova prava i istinita zajednica veže me n. pr. s istim pa ma bilo Hrvatom, ako je rođen i nastanjen izvan Hrvatske? Odlučuje geografija – geografija u politici, a ne etnografija!

– Bajagi! Što znam ja, što ti misliš – tko bi vas mladiće razumio? Čemu miješati i geografiju i etnografiju ovamo? Znam, da sam negdje čitao, da je čovjeku prava domovina materinji jezik. Neka se u Željnici nasele sami Tunguzi, a mojih Hrvata da nestane – da li bih se mogao još osjećati da sam kod kuće? Bio sam vojnik, pak znam kako mi je bilo kad dođoh iz Italije u Salzburg. I već to, što ovdje svakoga razumjeh, bilo mi je kao da sam napo kod kuće. Istom pak kad na bečkom Heumarktu sretoh Slovaka i nakon tolikog vremena prozborih riječcu: "brate", bude mi, kao da sam u Željnici. Da – da – živa materinja riječ – to je ona glavna spona! A ta će nas svezati sve – sve, koji govorimo jednako! I starac zanosno zapjeva refren ilirske pjesme:

To je ona silna moć,
ka će spojiti sve jednoć!

No Batorić uzme opet da mu se protivi. I Bog zna, dokle bi bilo trajalo ovo nedužno i dobrodušno prepiranje i politizovanje, da se u taj tren ne pokaza na vratima – čudna pojava. Na pragu stajao čovjek napo go i bos. Odurne cunje visjele s njega i samo je jedan stražnji dio tobožnjega kaputa odavao, da je nekoć bio modre boje. Lice

bilo mu još mlado, ali od muke i bijede izmučeno i istrošeno, a gusta crvenkasta brada i plava zamazana kosa neuredno i nečešljano padahu na sve strane. Mi ga u čudu gledasmo. Masnu svoju kapu pruži prama nama, ne govoreći ništa. Očito bijaše, da prosi, a oči mu ipak sijevahu ponosom i mržnjom, stidom i bolom. Meni taj mah mune glavom, kako li su smiješne netom držane političke pravde mojih starih prijatelja uočigled ove pojave, i kako se nisu mogle ničim bolje prekinuti, nego upravo ovim slučajem. Čisto sam osjetio, kako su stare kao i ovi starci koji se za njih ražarivahu, te kako je i njima naskoro u grob leći, a u adrapovcu na vratima gotovo da sam gledao kako se za njim pridiže zastor, što sakriva budućnost.

– Što želiš? I kako dolaziš ovamo u sobu? – krikne napokon Kirinčić.

– Gladan sam! Dajte mi kruha, novaca – odvrati došljak slabim, muklim glasom.

– Ajde radit, prijane moj!

– Tražim posla, a nema ga. Otpustili me u Radoboju iz tvornice; osam dana već sam bez radnje, a gotovo i bez kruha.

– Pa što se nisi dolje u kuhinji javio? Pasja duša – dolje hodi.

– Nemojte tako – i ja sam čovjek. Molim vas i nešto novaca, da mogu dalje!

Starac Benjoš nije nikad pustio prosjaka iz kuće praznih ruku. Osim toga imao taj čovjek u sebi nešto, da mu se nisi mogao oteti. I zbilja svi segnusmo u džep da ga nadijelimo. Lovrić ga morao na Benjoševu zapovijed odvesti u kuhinju, da mu se dade jelo. Na pređašnji razgovor nije nitko više mislio. Štoviše – za prvih časova zavlada duboka tišina i svi smo šutili. Ne mogu znati kakve misli izazva u staraca taj sitni događaj. No zacijelo mogu ustvrditi da je svaki od njih osjetio nešto kao dodir novoga, posve im stranoga doba. Istina bijaše, da je iz oduljena mračnog lica Benjoševa sijevao jad i zrcalilo se nezadovoljstvo, što je povrijeđen "dužni naprama njemu rešpekt", te se dandanašnji klatež usuđuje ravno u njegovu sobu. No rekao nije ništa – od stida ili ljutosti. Tek Lacica spomene nešto slično. Benjoš ga istom omjeri sa strane i uzdahne, a Batorić promrmlja: "– Da – da, ne bi se nekoć takvo što zbilom!" Ali ne dođe do psovanja na novo vrijeme. Starci su stali hvaliti prošlo doba, kad je zemaljski gospodin morao skrbiti za svoga radnika kmeta i nije ga mogao otjerati u svijet gola i bosa, kao što sada čini novi gospodar.

Ova uspomena na stare dane povrati brzo pređašnju dobru volju. Starom kurijom opet se razlijegala vesela riječ i još veselija pjesma, te je opet bilo kao da smo pedeset godina natrag, u mladosti mojih staraca. A onaj "memento", što ga nošaše u

sebi adrapovac došljak i koji kao da je sličan bio grmljavini iz daljine u žaru ljetnoga dana, netragom je zamuknuo i nije nam pokvario teka kod izvrsne večere.

Baš mi dovršivali obrok, kad se dolje na dvorištu začuju kola, a koji čas kasnije pokuca na vrata novi gost.

– Tarde venientibus ossa! – strogo, no ipak dobrovoljno reče Benjoš došljaku, čim se je tek pokazao na pragu.

– Ne – ne! Znamo mi, da je kod našega Benka uvijek pečenka u pripravi. Gdje je Jagica – neka kolje – odvrati došljak i glasnim hohotom uniđe u sobu, baci od sebe bundu, strese dugim zamahom od kućme kape snijeg, pa obriše duge riđe brkove rukavicom i onda priđe k Benku, koji ga objeručke dočeka i ogrli.

– Servus – servus, sine – servus Jankica – kliktaše starac sveudilj, dok je gost već prišao k Batoriću, te se i s njim izljubio.

Bio to domaći veliki kotarski sudac Runjević, vlastelin na nedalekom dobru Žubrici, čovjek od kojih pedeset godina, zdrava krepka izgleda, odjeven u kratko lovačko odijelo i obuven u ogromne visoke čizme iz ruske kože. Lov mu je bio najmilija zabava, a svoju službu vršio je pravedno, ne prestrogo, no ipak točno; samo su mu ljudi zamjerali što je previše maha puštao svomu pisaru graničaru, koji je sve tužbe i pravde rješavao, pa je kod toga našao i prilike i vremena, da si sagradi kuću, ponakupuje zemljišta i da se bavi konjskom trgovinom na veliko. Runjević je znao za to, no zaklopio jedno oko, jer "braca Stevo" bio je uistinu marljiv kao mrav i imao bistru graničarsku glavu i krasan kumpanijski rukopis – jednom riječi, spectabilis Jankica mogao se osloniti na nj, da će poslovi kod suda ići. Ako je sudbenu struku nešto slabije pratio, upravnu je službu upravo krasno vršio. U njegovu kotaru bile su ceste u najboljem redu, sve javne zgrade uvijek popravljene i svaki čas je osnovao koju novu pučku školu. Nije kod toga, dašto, seljak prošao bez batina, no Runjević se toga laćao samo u skrajnjoj nuždi.

– A što tebe nosi tako kasno? – upita ga Benjoš, kad se je sudac smjestio uz Ercigonju.

– Ta imali smo danas "konkurencionalnu" raspravu za put preko Žabnice. Bio i podžupan. Došao bi bio i on ovamo, ali sutra ima malu skupštinu, te je krenuo dalje. Pozdravlja te.

– Hvala – i baš mi je žao, što nije došao. Rekao bih mu radi bakljade.

– Ha – ha – ha! Dakle još se ljutiš?

– Ne ljutim se. – Znam, da Aurel nije kriv, ali opet – što mene zove – starca – pak Ilirca!

– Ali – ja sam ogladnio – daj, zovi Jagicu.

Benjoš lupi nogom o pod i začas dođe Lovrić.

– Reci Jagici da priredi za gospodina velikog suca večeru, kak se pristoji. Buš znal kazati? Ah – pasja duša – neka Jagica sama dojde.

Prođe dosta vremena dok se Jagica pokazala na vratima.

– Što ćeš gospodinu velikomu sucu dati?

– Već sam zaklala "bibeka" i stavila na ražanj.

– No tvoja sreća – našali se starac i dade znak Jagici, da otiđe. No ona ostane.

– Što ćeš?

– Molim njihovo gospodstvo, bi li priredila vodu za čaj?

– Čaj? Dakako – dakako. To je slavjansko narodno piće, mora da se kod mene pije – odluči Benjoš.

– E – da te čuje naš illustrissimus, dobio bi grčeve.

Benjoš se tek prezirno nasmiješi, a onda uzme da pita suca, kad će preduzeti "likvidaciju" njegovih činženjačkih tražbina.

– Sve je kod županije. Mora da ima Brčić kod sebe. Pisat ću mu. A što je to? Čini mi se, kola stadoše pred dvorom.

Sudac se nije prevario. Dođoše dvije ili tri kočije, i za koji čas uniđe u sobu podžupan, veliki bilježnik i još nekoliko gostiju, što su jučer bili s nama kod Balšića.

– Pasje duše – a što tako kasno! Jago – Jagice – gde si? – Ah – živili – da ste mi zdravo! Za danas vam neka bude večera, ali još jednom tako – i Boga mi, neću vas nahraniti. Bene – bene – samo da ste ovdje. Izvoli, magnifice – i ti Markić – i vi djeco sva.

Podžupan Aurel Bašić-Trebinjski, vlastelin na Grahovu, bio je čovjek od nekih šezdeset godina, pa kao svima, tako se i njemu slabo poznavao broj godina. Srednje visine, ne prekrupna tijela, no ipak jak i čil; odlikovao se u cijeloj svojoj vanjštini harmonijom i gipkosti stare gospodske krvi. Dugoljasto lice bijaše više suhonjavo i jasno izraženih crta, koje bi kakova fizionomika na prvi mah utvrđivale da je to uman, blag i ponosit čovjek. Dugi prosjedi brk davaše osim toga licu sličnost sa starinskim djedovskim portretima. I bio je Bašić uistinu veoma uman čovjek, visoko naobražen, izvrstan pravnik a još izvrsniji upravnik, pa i čovjek staroga kova, što se tiče poštenja, blagosti srca i pogleda na svijet, a ljubio je domovinu i stare njezine uredbe. Ovim

svojim svojstvima imao je zahvaliti da ga je "slavno općinstvo slavne županije", poslije što je izašla oktobarska diploma i županije uskrsnule, izabralo prvim podžupanom, mada nije bio u rodu ni s jednom od domaćih obitelji niti je u vrijeme stare varmeđije bio u županijskoj službi. Kao glava županijske uprave odlikovao se nastojanjem oko kulturnog napretka puka i osnovao mnogo toga napredna u svojoj županiji, mada je bio zakleti neprijatelj svake birokracije i nije previše pazio na svoje mlade podbilježnike, da li točno drže uredovne sate. Bijaše uopće blag prema potčinjenima i smatrao se njihovim prvim prijateljem i drugom. Dašto, mnogo puta bi se mogao za to pokajati, ali on je držao da dobra riječ može više nego najveća strogost i da je svaki posao, koji je učinjen iz ljubavi, više vrijedan, nego posao pod moraš. Po svom političkom uvjerenju bio je prije "dušom i tijelom Ilirac", a i sada nije pristajao uz politiku Kolomana Bedekovića i Levina Rauha, no gotovo je izgarao za starim historijskim savezom s kraljevinom Ugarskom, uvjeren da se samo tako može miloj i slavnoj rođenoj kraljevini osigurati slobodna i svoja budućnost. Upravo stoga nije unatoč svojim rijetkim velikim sposobnostima došao dalje od podžupanstva i naslova "kraljevskoga savjetnika". Njegova politika nikako nije mogla doći do pobjede, a svoga uvjerenja nije htio žrtvovati.

– Pa kako si se odlučio, magnifice, te si ipak došao? – upita ga sudac. – S menom nisi išao?

– Evo, Marko me stigao na cesti pred Jasenicom i rekao mi da je illustrissimus Kornel ovdje. Sjutra je, istina "mala skupština", no – pa će mjesto mene predsjedati drugi podžupan. Nema ništa znamenito. A htio sam da vidim Kornela – i Benka. A Marko je isto želio. I tako eto nas ovdje.

– Živili! – kliktaše Lacica, zagledajući na vrata, da li Lovrić dolazi s večerom.

– Da – najnovija novost! Pod raskršćem u Jalkovici sreo sam velikoga župana na putu iz Zagreba. Čitao je kod bana osnovu zakona o županijskoj upravi.

– Pak? – ulete mu svi u riječ.

– Pak – županija po novom zakonu više neće birati činovništva. Imenovat će ih ban.

– Dakle ipak dolazi do toga! – bolno se jave nekolicina.

– Baš kao pod Bachom. – A što ti sada na to, Markiću? – upita ga zlobno Ercigonja. – Je li to tvoj ustav?

– Ode naša sloboda – sad smo u rukama svakoga, tko će imati vlast – zamijeti podžupan. – I tako sam ja posljednji birani podžupan.

– Sad je birokracija na redu! – dometne veliki sudac i lupi bijesno po stolu, da su čaše zazvečale.

A u svačijem licu gledao sam i bijedu i žalost i neko razočaranje – gotovo strah, baš onako, kako se vidi u ljudi, kad im stigne glas da je koji dragi prijatelj umro. I bijaše, kao da je odajom proletio anđeo smrti, ostavljajući za sobom svoj studeni grobni dah. Najzad ta novost im je donijela vijest, da ih ostavlja nešto njihovo od vjekova, a to nešto bila im je njihova mila, drevna, slobodna "varmeđija", pod sjenama koje mogoše imati "svoju voljicu" i gdje mogahu braniti "slobodicu svoju". Osjećali su svi, da u toj vijesti šumi i tutnji gromorni korak novoga vremena, kojemu oni više ne pripadaju – i koje nosi i njima samo hladan grob, kao što je doneslo i njihovoj "varmeđiji".

– Oh, da znadu Hrvati, što rade – rekne po latinski Batorić, – ne bi zacijelo išli uvađati takove novotarije! Tko je kad to vidio, da sami idu ubijati tako slobodnu i samostalnu "instituciju", kao što su naše županije sa izabranim "magistratom"? Još u naroda, koji su posve svoji, ne bi se razboriti prijatelji slobode usudili da na takav posvećeni hrast stavljaju sjekiru, jer bi znali, da se tim lišavaju, ako ne više, a to jedne slobodštine. Nekmoli tek u nas: – ah, u nas je to bio glavni štit protiv svakojakih navala.

– Da – da – a gle – prekine ga Benko – to barem nisu ti "Ilirci" skrivili.

I starci nastavljahu svoje jadikovke, te sam nehotice u sebi ponavljao stari jevrejski psalam: "Pokraj voda u Babilonu sjeđasmo mi i plakasmo, čim na Sion pomišljasm". Dođe i večera na stol za novopridošle goste, no dobra volja još uvijek ne dođe. I zdravice su Ercigonji nekako prisiljeno izlazile. Ali naši stari hrvatski ljudi još se uvijek našli i sastali s utjehom oko gostoljubnoga djedovskog stola u tim uskim skromnim odajicama starih hrvatskih kuća. Pa tako bude i ovdje. Stari Ilirac Benko zapjeva ujedared:

Jezika dar dade nam Bog

Bog naš gromoviti...

a za njim se povedu svi: – isti moj Batorić, možda prviput u svom vijeku.

I veselje zavlada opet starim dvorom i pijetlovi se već drugiput javiše, dok se iz stare palače dvorca još uvijek orila glasna pjesma i zvonka kucnjava čaša.

I sutra još ostasmo svi na okupu, jer je Benko najavio da su u njega koline, kod kojih moramo svi ostati. Da smo i htjeli otići, ne bismo bili mogli, jer je starac dao sa sviju kola snimiti točkove.

*

I ja se nisam nikad žalio na taj svoj izlet, gdje ih tolike vidjeh iz "pređašnje generacije". Sad ih nema više: ili ih proguta bezdno grobova ili ih posakrili tihi zakuci najdublje starosti. A meni je toliko puta teško i pusto bez njih, mada me gleda ista gora, isti bregovi, iste livade i isti potoci. – I bolno moram toliko puta šaptati divni Homerov stih:

Kakav je lišću rod, i ljudima takov je uprav.

Perillustris ac generosus Cintek

I.

Vraćasmo se s prvog onogodišnjeg lova na mlade zeceve. Žarko kolovoško sunce stajalo još visoko nad brdom. Ta – morali smo prestati što prije, jer bijaše takova silna žega, da je gotovo svako veselje i svaka uгода presahla. Izmoreni, promočeni od znoja, isušena grla – na juriš zauzesmo sjenicu u prvoj krčmi što je stigosmo. I nismo marili što je krčma na cesti, niti nam je smetalo napo kiselo vino. Osvojio svatko mjesto što mu je najbliže bilo i svatko je na dušak ispilio ogromnu čašu. Lugari i seljaci – lovci posjeli uz nas, a kopovi su bili tako utruđeni da ne poiskaše hlada, već se u prvi čas izvalili tik pred sjenicom u najvećem suncu i spustili slinave jezike do zemlje.

Malo bilo i nastade preugodni čas odmora – onakav čas slasna naklapanja, objesne šale i usmene historiografije netom proživljena lova: čas, kakav može doživjeti jedino lovac.

Batorić podijelio zalogaje iz svoje torbe, Ercigonja smogao odnekale i mesa, a sudac Petrović našao u nekom zakutku krčmarova dućančića prave rogatačke kiselice – pa mi i zaboravismo vrući zrak i muhe, što su odasvuda nalijetale k nama. Zahvatila nas raskošna i slatka lijenost i tromost, što je svako vruće ljetno popodne za mirne i stalne pogode uzbudi u čovjeka. I mi zadovoljno, gotovo lagodno pozirasmo u daleki sjajni vidik pred nama. Sva je prostrana krajina bila obasjana silnim svjetlom i sve je titralo i blistalo od njega. Čisto da se oči zaklapaju od rasijana sjaja, a sjena i hlad tek gdje gdje – gdje gdje pod najgušćim drvećem talasaju u jedva vidljivim plavkastim linijama. Lazur se zalijeva tamnom modrinom i kud okom segneš, nigdje oblačka: svakud vedro i svakud čisto i nedogledno visoko. Istom na jugu – dolje dalje pred planinom vuče se nešto tanko i nisko kao magla ljubičasta sjaja. Zrak u žarkim strujama vrućine ne dahne ni daškom, niti se miče koji listak nad nama, niti se njiše i najtanja vlat u travi, a niti se vidi ili čuje kebar kakav, ni laste ne presijecaju zračnih visina svojim ostrim letom. Sve leži sumorno i bez gibanja u ljetnjem žaru, sve se odmara i počiva. Tek sa ceste zamnijeva veseo i svadljiv čirik vrabaca, što se na zemlji valjaju, te se od toga diže u zrak fina – fina maglica prašine kao dim, kao paučina. I još dalje, mnogo dalje, ne raspoznaje se više gdje, čuje se od časa do časa duboko, muklo mukanje krave, zabludjele valjda gdje u polju, ali tako daleko, te nisi

siguran, nije li to i stršen ili osa, kojih brnčanje šumi negdje na krovu kuće ili na vrhu sjenice. Ah – tako je mirno – mirno bilo, ne sanljivo ni drijemežno – nekako drukčije: bilo je kao začarano, kao obajano.

I ujedared u toj svijetloj gluši podigne se ondje na početku ceste silan oblak prašine, a onda se zaori uspavanim zrakom teški lomot kolija, najprvo nejasan kao grmljavina preko brda, onda sve razgovjetnije, da se najposlije i raspoznavala grlata i moćna vika kočijaša, gončina – koga li. Iz polja, sa poniknutih batava kukuruza, iz gajića odgovara jeka, pa nosi po dva puta istu buku. Od praha se nije moglo raspoznati kakova su kola i koliko ih je. Po uzvitlanoj prašini, po silnoj graji sudili smo: bit će ih sva sila i već se pobojavasmo, e će nam kirijaši pokvariti naš časoviti "buon retiro". Istom kad se primaklo bliže, iziđe da je jedna jedincata prilika, duga na ljestve napravljena kola, kakova se uzimlju za sijeno. Nakrcana su bila visoko – visoko gajbama, vrećama, bačvama – eh tko bi znao, što li sve nije bilo na njima natovareno! Upregnuta bijahu pred njih tri konja, dva uporedo, a treći naprijed. Na najgornjoj gajbi ukočila se dva seljačka poderana momčića, a na prvom konju jahao je mator čovjek, koji je silno mahao i pucketao dugim bičem, pa kletvama sokolio konje. Taj jahalac izgledao je čudno. U prvi mah gotovo mi bude kao da se primiče kakova pojava iz nekih dalekih strana. Čisto sam se mišlju zaletio daleko nekud u Bokaru ili u Kivu. Glavu jahačevu pokrivala u silnoj onoj žezi kućma-kapa iz crna krzna, natjerana visoko u šilj. Kaputa nije imao na sebi, već mu je zdepasto tijelo pokrivala razgaljena košulja pocrnjela od znoja i prašine. Osim toga imao je na sebi uske sive hlače iz debela sukna i narodnoga kroja. Na peticama visokih čizama, od prašine sasvim pobijeljelih, usađene su bile duge ostruge s ogromnim oštrim zvjezdicama. No – najčudnije bijaše što mu je uz bok visila duga i široka starinska sablja, zavješena o balčaku za prosti konopac, koji se opet vezao za debeli remen oko pasa.

– "Što taj sa sabljom!" – kliknusmo svi u čudu i gledasmo zadivljeno u čovjeka, dok se je bliže i bliže primicao, a sablja zveketom lupala po sarama čizama i po trbuhu konja. Od sablje mu gotovo nismo uzeli točnije lice na oko.

Tik pred krčmom, ostajući na cesti, sustavi konje gromornim: "O – ho – ho! Ho ho!" – i trgne uzdom jahača, te bijedno kljuse malo što nije palo nauznak i visoko se propelo. I onda polagano sad je sa sedla, visoka i pradavna nareda starohusarske ili još turske vrste. Na krčmu i na nas nije se ni trenom obazreo. Najprije je pošao oko kola i pregledao sve točkove, svoru, ljestve – a ma svaki i najmanji dio, zatim je redom isto učinio kod konja, podižući svako kopito da točno razgleda svaku potkovu. Na jednoj

od njih ispaao čavlić. Eh – kad je on to našao, glasno izbaci silnu kletvu i psovku. "Da je moj ded živ" – nastavljaše sam sobom – "kožu bi ti zgulil s lopovskih leđa – kovačko ti tepče! Takova radnja – ali opet daj plati, gospodine – samo plati – plati! Uh lopov i lopovski svet!" – I potrči cestom, pa duboko pognut k zemlji traži i traži čavlić. Naravski – našao nije ništa, no kad se nakon kojih deset časaka povratio, nije bilo više traga kakovoj srdžbi. Sada je uzeo otraga sa šaraglja škafić, otišao s njim do bunara, silnim i posve nepotrebnim razmahivanjem i naprezanjem zagrabio vode i odnio konjima da piju. Kod toga nije pustio škafa iz ruku, već je posve zgrbljen držao tešku posudu pred gubicama konja, govoreći im čas milo i prijatno, čas bajagi ljutito i strogo, tapkajući ih laktom pod nozdrve. Jedino prednjaku, na kom je jahao, ne reče ni cigle grube. Njega je dapače milovao. Kod toga mu dašto služili čudnovati izrazi. Kazivao mu n. pr. "Ej ti moje svojeglavo prase" ili "ti žedna pijanica, ti gospodarova briga!" – ili "ti stara žaba!" No – glas mu je od nježnosti i milinja titrao i lice mu se milostivo smijalo, a razgovor se nastavljaše. Tom prilikom saznadosmo da to "svojeglavo prase" nosi slavno i neumrlo ime: Bucentauro.

Kad je bio s napajanjem i krmljenjem gotov, izvadi iz kola torbak, ogroman kao što je očevidno u njega sve ogromno bilo. Iz torbaka virilo pečenja, gibanice, hljeba i dugih repova luka kozjaka. Sa prostom kratkom "kosturicom" u ruci pripravi se da reže. I kao da će vola klati, podsuče rukave, zamahne silno rukama, zaškripi zubima, pa duboko zareže u izvađeni puranski batak. Žvakao je tako glasno, da smo ga preko ceste u sjenicu čuli. A koja li samodopadnost i samosvijesnost stolovaše u njemu čitavom – u svakoj kretnji, u svakom zalogaju!

Jedan od dječaka gore na svom visokom namještaju zijevne. A nađe se iz dubina kola sitno, šareno štene, koje od uzbuđenosti i želje zacvili i zagunđa, pa se postavi na ljestve i licem u lice gledaše gospodara.

– Gle – gle – i vi biste – tepčeta! – opazi on oštrim, napo strogim, napo šaljivim, no svakako veličajno-milostivim načinom. I dobaci dječaku oglodanu kost u tili čas potrošena bataka. Psu, što se po vrećama tik do njega spustio, pruži odrezani komadić hljeba. Moram priznati, da sam se snebivao od toga njegova načina i naziv "barbar" bio je najblaži, što mu ga u sebi podijelih. Ali ja još u čudu, kad ga opet vidim, kako vadi iz torbaka još pečenja i odreza dva silna komada.

– Jeste li oglodali kost? – upita strogo djecu.

– Ponizno im hvalimo – pojeli smo – bajagi pokorno, no uistinu lukavo i napo porugljivo odvrati stariji momčić.

– Hm – a gdo sem ja? Kaj se z menom govori, kak s čivutom vu selu? Kaj nisi čul, da se meni veli njihovo gospodstvo ili barem njihova milost! Ti divljak – ti! No nek ti bude za sada – a sada posle kosti na evo ovo – pa mu dade oba komada mesa, da odmah nastavi tonom prodikaonice: – Samo onaj, koji ne zazire od malena, ima pravicu na vekše. Tak je vučil i naš gospodin Spasitelj Jezuš (kod toga je skinuo kapu sa glave i poklonio se – Bog zna zašto – prema jugu) i on je daval Petru trešnu po trešnu, da ga navuči ovu istinu.

Bio je jednako okrenut kolima i licem od nas, pa i činio je kao da nikoga ne vidi. Tako ga nijedan od nas nije vidio u lice. K nama se tek napo svrati, kad je iz najdonje naslage, duboko iz slame, izvadio barilče i lagano – lagano odčepljivao, kao da se boji da će što izletiti napolje. Kad nas je opazio, časkom kao da se trznuo, ali ili se odmah primirio, ili se ja okom prevarih, jer u tili časak mirno baci duboko natrag glavu i prinese ogromno barilče k ustima. Nekoliko časaka nije se čulo no klokot vina iz barilčeta.

– Aha – ha – revera erat valde bonum! – izgovori glasno, da ga mi čujemo, kad je posudu odložio od usta, pa se kao od ugone cijelim tijelom samodopadno potresao. Usnice obriše rukavima od košulje – a brkove gotovo da je išao izmikati.

– No, dajte i vi malo – ali ne previše – ne dulje, no kaj ja nabrojim deset. Drugač gledaj ovo bičalo! – reče dječacima i pruži im barilče, pa dok su djeca pila, on je uistinu stao glasno brojiti: jedan – dva – tri itd. Zatim uzme iz sjedala dugu, Bog zna kakove boje surku, opšitu bijelim, nekoć modrim gajtanima i odjene se u nju.

– Ti Ivičak – zemi v zdelicu vode, pak napoji purane i guske, dok ja idem malo u krčmu, da kajgod zemem – drugač bi to tepče krčmarsko mislilo, da mi je žal kaj potrošiti.

Od ceste do krčme moralo se preko cestovnoga jarka na uskoj slaboj brvi. I dok je s velikim trudom dosta nesigurno i bojažljivo prolazio brvlju, ja sam ga mogao dobro razgledati. Bio je srednje visine, neobično širok u plećima i dosta krupan u tijelu. Tek noge bile su nerazmjerno tanke. Plavušastu kosu nosio je dugu, isto tako i duga rijetka brada crvenkaste boje sezaše duboko do prsiju. Glava mu je bila velika sa širokim i tustim licem nježne, bijelo-rumene puti, s visokim okruglim čelom, uskim šiljatim nosom i sa sitnim očicama neopredijeljene boje. U slonova se često takove oči nalaze. – Godina moglo mu biti oko četrdeset i pet.

– Servus humillimus – inclytae dominationes! – pozdravi nas bučno hrapavim, no dosta tankim glasom, kad se približio sjenici. Uz to je jednu ruku stavio na balčak,

čizmama udario silno, da su ostruge zazvečile, a drugom rukom otkrio glavu i gologlav se na sve strane duboko klanjao.

U prvi mah ga nitko ne prepoznade, no tad se dosjeti prvi Batorić.

– Ta – jesu li to oni – dragi moj Ermenegildek? – Kaj ih nosi po toj sparini i kamo? – klikne starac.

– Ljubim ruke – illustrissime domine – nisem ih odmah prepoznal – neka izvoli presvetlost vaša oprostiti. A evo – sami znanci. Servus humillimus, reverendissime dragi – sluga ponizan, spectabilis domine!

Mene još nije poznavao, pa pristupi ujedared svečano k meni. – Imam čast, da se predstavim – ja sam nobilis et quondam dominus terrestris Arpad pl. Cintek de Vučja Gorica, vlastelin u Ferfrekovcu i Vugrovom Polju, posjednik kuće u Varaždinu i više livada na Sutli, začasni protokolist slavne županije varaždinske i član gospodarske podružnice u Z.

– A otkada si Arpad, ta prije si bio Kajmir? – uleti mu sa šalom u riječ Ercigonja.

– Istina – u ilirskom koledaru stoji uz moje ime Ermenegildo ime Kajmir – i ja sam se tako nazivao, dok sam bio "Ilirac", ali, hvala Bogu, oči nam se otvoriše – sad se povratismo u pravo kolo! Illustrissime – sad sem nihov – dušom i telom nihov – nek se obnovi osamstogodišnji savez!

– I zato si sada Arpad?

– Ta – da. Rekao mi Erdödijev provizor da je Kajmir isto što u mađarskom Arpad, pa zašto ne bih onda? Nije li možda slavno i lijepo ime?

– Bene – bene, ali molim te, zašto si kabanicu okrenuo? – nastavi Ercigonja, koji je dušom i tijelom bio narodnjak, pa dapače i "Cintekom" nije dopuštao promjenu programa i političkog uvjerenja.

– Molim – molim, reverendissime, nemoj ti tako. – I mi imamo oštre zube. Nisam ja kabanicu okrenul. Toga jedan nobilis Cintek ne može da učini. Ja sam bil zaslepljen, a sada sam progledal. Kaj da ja budem "Ilirac", gdje su nam Ilirci pomogli do Bachove strahovlade, do silnih poreza, do zabrane duhanske, do skupe soli – ah – sve zlo od onda! Pa meni tako biva, koji sam radi toga nesretnoga Ilirizma bio u večitu boju s pokojnim svojim ocem – koji sam radi Iliraca prestal u školu da idem – pa iz "gramatike" već izašiel i tako nisam svršil nauku. A da sam svršil, gde bi ja bil! Ne bi trebal sada da purane vozim u grad na trg.

– No možda je više kriva "gramatika", negoli "Ilirci" – dometne sa smijehom Petrović. – Cintek mu ne odvratni ništa, jer je nekako onako i bilo, kao što je Petrović spomenuo, i učini kao da ga nije čuo, pa nastavi:

– Kako bum daklem protiv osamstogodišnjega saveza, u kom svega toga nije bilo, pa valjada i neće biti.

– Ha – ha – ha! Neće ne – nadaj se!

– Pa ako hoćeš da znadeš, dragi reverendissime, i upravo neće biti. Meni je pripovijedao Erdödijev provizor, a taj je Boga mi mogao čuti od grofa – koji kao nasljedni naš veliki župan ima valjda prilike da znade za takove stvari. Pusti ti – što ćeš ti! – Zar nije illustrissime, tako? – Batorić se tek nasmije tiho, ali ne odvratni ništa, nego ga upita, kamo putuje?

– Hvala na pitanju – ljubim ruke, illustrissime domine, idem u Zagreb na sejem – da prodam kaj god – pa eto, reverendissime, a znaš zakaj? Da mogu platiti porez – bar nekaj. Navalili na me svakoga vraga, i nekakve globe za štemple i za duhan – kaj ti ja znam! Ah – pa uzmite – i nekakvu pristojbu moram platiti za to, kaj mi je otac ostavil imanje. Ta – kakva pristojba! Ja da platim od toga, kaj je od vajakada pripadalo familiji! Tako mogu zahtevati od kakih trgovaca, židova ali – od mene! – Kako to od mene? Ali idem ja k fiškalu – pa makar mu dal sav novac koji dobijem za purane. Istina, malo da mi nisu uzeli "Bucentaura" moga pod ovrhu – i tek sam sklonil poreznika prošnjom i – i – no da, žena mu moja napunila kola, nešto krumpirom, nešto guskama! – Eto – tako se živi dandanas, pa da onda ne čeznem za osamstogodišnjim savezom i za mađarskom konstitucijom!

– Pusti, dragi Gilček, tu konstituciju – pa pij radije s nama – prekine ga Ercigonja.

– Hvala – hvala lepa – drage volje! Na njihovo zdravlje, illustrissime, i na zdravlje sve ostale "uzmožne i zveličane gospode!" – I naš novi Arpad ispije do dna pruženu Petrovićevu čašu.

– Uh – to vino ne valja! Moje je bolje. Ako gospoda dopuste – ja bum svoga dal – i on odleti opet kolima, da za čas donese i barilče i svoj ogromni torbak. Gotovo s veseljem i ponosom rasprostro je pred nama sakrito blago svoga torbaka i napunio do vrha sve čaše vinom. Lovci su uvijek ljudi dobra grla i dobra želuca, pa i sada se nismo odbijali od Cintekove gostoljubivosti. On je bio sav blažen što mu hvalimo vino i s očevidnom nasladom praznimo torbak. – A što će tebi ostati? – upita ga Ercigonja, posežući iznova u torbu.

– Ne brini se za me. Ne idem ja valjda prazan u svijet. Ima toga još u kolima – ako hoćeš za pet dana! Držim se ja stare navade, ne idem u gostionu da trošim ondje novce i da se trujem zločestom hranom. Pijte samo, gospodo; izvolite gibanice, dobra je. A budući mi je tako nekim načinom u dio pala čast da ste moji gosti, dopustite, da podignem čašu ovdje u zdravlje našega miloga illustrissimusa. Ja ga srdačno pozdravljam, preporučam mu se u milost i prijateljstvo. Vivat, crescat, floreat noster illustrissimus dominus!

I Gilček zanosno isprazni čašu, strogo zahtijevajući da svi isto učinimo. Tako je za prvim barilcem došlo na red i drugo. Arpad se istina nekoliko puta obazreo na sunce i htio da pođe dalje, ali opet je ostao. Ta "nekim načinom" on je kućedomaćina, kako će dakle puštati društvo! I čisto ljutito gledao je najposlije na sunce, zagrozio mu se šakom sitne svoje, gotovo ženske ruke, i poput Jozue pred Jerihonom kliknuo mu: Stoj! – ali sunce nije marilo i spustilo se za rub brijega, dok je Gilček još uvijek točio vino i najzad gotovo zaboravio svoja kola, purane i Bucentaura, pa se silno protivio da se razidemo. Postao čas posve mekan i sa suzama u očima i napo plačnim glasom uvjeravao nas o svom prijateljstvu, svojoj ljubavi k viteškoj prekodravskoj braći, a čas čisto bio goropadan, te ispsovao krčmara, što ga je nazvao tek gospodinom Cintekom, i vikao mu posve u uho: "Ja sam perillustris ac generosus dominus – tako se meni veli, a ne istom gospodin Cintek. Što vi mislite? Da li ti, tepče židovsko, znadeš, da se ja ni s tvojim Rotšildom ne bih mijenjao? Šta je on prama meni? Ja nobilis Cintek de Vučja Gorica; – ta šta – i s istim banom hrvatskim se ne mijenjam. On je nekakav soldački barun, a ja sam nobilis Cintek. Da sam dalje od "gramatike" došao, ah, trice i kućine – i toga ne treba; – tek da je više sreće u mene, eto ja bih bio još banom postao, baš kao što je i on postao, ali on Cintekom nikada. Ni apoštolski naš kralj – Bog mu dao sve dobro, kad bude okrunjen sv. krunom – ni on nije tako velik i moćan gospodin – ah što – ni sv. Petar ne može to od njega učiniti, od mene pak mogli bi najzad učiniti bana. Da – da – "gospon se rodi" – to je stara istina i nisam je jedared tek slušao od moga oca. Neka mi ta ekselencija Šokčević pokaže barunsku sablju, koju mu je šukundjed još nosio, kao što evo ja ovdje – glete – nosim sablju od svoga, ne znam kojega, šukundjeda. Ph – ph – nije to istom tako – ne prave se "gospoda" u regimentšulima i po gimnazijama, gospoda se rode! – I Arpad se gizdavo udario u prsa i silno naduhnuo u licu.

Kad se napokon rastadosmo, morali smo mu za stalno obećati da ćemo k njemu u Ferfrekovec doći u pohode.

– Ima kod mene – u polju zeceva sva sila; – ne znam već da se obranim od njih. No da – ne razumijem se u pušku, nije to za me nikad bilo – pa vam se to nakotilo, velim vam – sve gazimo po njima. Pa onda što ti ima jarebica, trčaka, pataka – ah – velim vam – nema toga više nigdje.

Tko radije od nas! I odmah obećasmo za najbliže dane.

– Ne – ne, oprostite gospodo, za ove dane ne mogu. Bog zna kako sam dugo zabavljen u Zagrebu. S financijom čovjek mora da se dugo nateže. Onda imadem odmah za nekoliko dana parnicu u Varaždinu. Hoće susjed da si učini u zidu prozor na moje dvorište, znam, da ću i tu imati natezanja. Poslije te parnice imam opet kod kuće "repoziciju". Preorao mi seljak njivu – lopov muški! Zatim opet tuži me nekakav glupi trgovac za nekakav dug – pa imam vruga i po posla s njim. A neću da on tako lako dođe do novaca. Farizej – iskariot – "harmičar" – ide mene tužiti za pišljivih dvadeset ili trideset forinti! A onda poslije svega toga imam još neku tužbu – javila me stara, napo gluha baba, da sam je uvrijedio, pa me tuži radi svoga poštenja. I onda – opet moj me susjed tuži, što sam mu ubio u kvaru kravu, ali i ja sam njemu objesio vruga za štetu u polju! Znat će on! – Zatim opet -

– Ta – hoćeš li jedared prestati – zar toliko pravda? – prekine ga Petrović.

– Pusti – pusti; i k tebi ću morati ovaj koji dan na sud. Moram da tužim dva tri seljaka za dužnu gornicu, a i onoga pospanca – lijenčinu Lacicu Kunteka – nije još učinio jedan kontrakt.

– Dobro – dobro – dakle kada nas čekaš?

– Kada? – Kada? – Ta – najvolio bih odmah, ali ta prokleta financija sa svojom pristojbom! Čekaj, sada dolazi otava, onda kukuruz, onda heljda. – Hm – hm – a sve moram sam! Nije da se pouzdaš u ma koga! – Tako je dandanas. Lako je bilo momu pokojnomu ocu, koji je imao kmetova, špana i lugara – ali danas! Da – da se povratim. Onda poslije heljde dolazi berba. Ali – eto ga na! Dođite k meni na branje. Do onda valjada ću biti gotov s prokletom tom financijom. Ta – dakako. Dotle eto mađarske konstitucije. Zadnjiput je pripovijedao Erdődijev provizor da je u Beču i Pešti već sve gotovo. I neće nas više te lopovske financdirekcije mučiti s porezima!

– Dakle na branje! Valde bene! – prihvati Batorić.

Tako uglavismo sastanak i za koji po sata mogosmo kući. Novi naš Arpad, dok je samo mogao, tražio je načina da nas tako lako ne pusti i morali smo čekati, dok je i on krenuo. A mjesec se već bio podigao i kasna večer oklopila sav kraj. Cintek je opet uzjahao svoga Bucentaura, dječake na vrhu kola probudio dugim svojim bičem i onda

sa silnom vikom i krikom, kako je bio došao, krenuo dalje. Visoki vrh duge prilike zazibao se i nagibao ovamo i onamo baš kao brod, kad se otisne na more, i za čas se u tihoj večeri nosio cestom odjek teških točkova. Dugi rep uzvitlane prašine vukao se od kola k nama, koji zaostajamo i poziramo sa smijehom na fantastičnu sjenu prilike što je padala preko cestovnoga jarka u livade u razvučenim dugim linijama, te je iz Cintekove plemenite glave i u šilj natjerane kučme-kape učinila oblik dimnjaka – gotovo dimnjak. Što je sama po sebi čudna prilika dalje odmicala, to je primala čudnovatiji izgled i najzad podsjećala na kakovu davnu bajnu neman ili na devu u Sahari. A Cintekov neprekidni potcik konjima grlato se i glasno nošala noćnim zrakom, zamnjevajući još i onda, kad je kola davno nestalo iza brda. U šumi negdje odvracala obijesnim ludim smijehom sova, a dolje u travi po livadama – i iz šaša po isušanim barama ozvanjala je posljednja pjesma prepelica u skladu sa glasom hariševim, sve pak zaglušivahu žabe i cvrčci. No – gore na nebu bilo je sjajno, velebno i tiho. Zlatni traci u tankim – tankim nitima plovjahu tamnim lazurom, veličajna noć posvud je razastrla veleljepotu i divotu svoju – pa i Cinteku više ne bijaše ni traga ni glasa.

II.

U vrijeme berbe dođe u Brezovicu momčić iz Ferfrekovca – bos i poderan, kud ga pogledaš. U jednoj ruci imao je visok, dva puta viši od sebe štap, a u drugoj, desnoj, čuvao je ogromno pismo sa pet pečata – sa pet grbova "nobilis familiae Czintekk de Vuczsjá Goricza et eadem". Ni Vanku, ni španu, ni sukaču nije htio da izruči pismo, već zahtijevaše da ga preda samomu gospodinu "premuškomešu" u ruke, jer tako mu je zapovjedio njegov gospodin.

Na starom požutjelom poluarku, očito otrgnutom iz kakova registra ili od kakove sudbene odluke, napisao je Cintek ovo pismo:

Illustrissime domine!

Domine nec non Protector ac amice gratiosissime!

Pokehdob pri mene na mojem lastovitom alodijalnom tersju v klemeničkom bregu a spadajućem k Cintekijanskom, hoće reći mojem plemenitom imanju Vugrovom polju, branje po mene na dan sv. Kandidata a to je trejtjega mensis octobris napostavleno je (v tersjah ferfrekovečkeh, in parenthesi da velim – kam bi bil najrajši gospodu pozval – još nisem branje odredil, kajti je ves svet vu ovom kraju kakti ponorel i prešel na delo v Zagreb k purgarom, a ja gospon nihov nekidešni zemelski ostal bez težakov jesem!), anda ja dohajam k Nihovoj Presvetlosti, illustrissime domine, domine gratiosissime, s prepokornum prošnum, da bi dostojali oni i tulikajše ona druga gospoda – a more i još gdo – k meni dojtj na branje v gore rečeno tersje, kak smo se dospomenuli. Pajcek za ražen vre je prirejen a ne bu zmenkalo ni purice, pak i starine bumjo još gde to v kakvom lagvičku našli – makar i černi maček najnem sedi. Da se bu barem in octavis zapopevalo: kada pak dojde sv Mihal, grojzdek dozreje a ja ga bum bral.

Naj oprostiju moje falingasto i gerdo pisanje, ali ja sem človek od pluga i takvoga kaj je ni za me. To prepušćam gladušem v kancelarijah. A sada moj najpokorneši hantkus – a svoj drugoj zveličajnoj i zmožnoj gospodi susedom moj istinski i prijateljski valeant, a nihov se pišem

humillimus nec non fidelissimus servus

In curia nobilitaria Ferfrekovec ante festa

Sti. Michaelis

Ermenegildus Arpad nobilis Czintekk de

Vuczsjá Goricza et caetera etc.

Postscriptum: Prosi za odveček po istom dečku
najpokorneše gore podpisani.

Naravski, i ne pitajući ostalih, Batorić je obrekao, da svi dolazimo. U zakazani dan i nije nitko izostao. Došli prije svega lovci Petrović, Ercigonja i Radičević. Kako Cintek ne bijaše lovac, svi se nadasmo obilnu plijenu – tobože nema u njega tko da ubija zvjerad. Osim lovaca dođe i Lacica Kuntek, koji je napokon na brzu ruku svršio Cintekove kontrakte i mogao tako mirne duše i čiste savjesti k Cinteku. Naši lugari moradoše s nama i pođoše još mnogo pred zoru s kopovima naprijed.

Mada je Cintekovo Vugrovopolje bilo dosta daleko, mi se ipak nađosmo oko sedme već pod klemeničkim brdom nasuprot Cintekovu vinogradu. Njega još nije bilo. Sunce je upravo skočilo nad goru i nebo se zalilo sjajem. Samo dolovi i jarci ostadoše zasjenjeni i polumračni, no zato rub planine i vrhovi sviju bregova plamćahu rujnim i grimiznim žarom rođena mlada dana. Rosa po lišću i trsju caklila se živim krijesom i na daleko se od svakoga drvca, od svake travke svjetlucalo i bliještilo. Nad svim bilo je kao da trepti blijesak zlata. Jutro je bilo svježije i sa zrelih biljki nosio se posvuda jak opojan miris. Zrakom se vrzla jata juričica, češljugara i čižaka.

Dok mi u dogovoru, kako bi najbolje bilo uzeti prvu metu, zatutnji gore na brijegu dugi zvuk roga. Svi u isti čas uprijesmo u čudu oči onamo. Stoji ondje na najvišem mjestu naš Arpad i trubi u rog. Toaleta mu je slična onomadnoj. U prvi kraj pomislismo: eto čovjek misli da bez roga nema lova, no kad ne mogosmo otkriti u njega puške, onda nam je cijela trubnjava bila prava zagonetka. – Što on trubi? – pitasmo se jednako, a sudac Petrović već se gotovo ljutio, bojeći se, da će se sva divljač razbježati. Za čas se stali oko Cinteka skupljati ljudi sa škafovima, brentama i košarama. Sad znadosmo, da je sazivao berače i težake. Kad ih je vodio niže k vinogradu, spazi dolje nas. Taj mah pusti težake i poleti natrag k vrhu, vičući iz svega grla: "Mužari – mužari – gde su mužari? Ivica – pucaj – pucaj!" – I za kratko zagrmi sa suprotnoga brežuljka mužar, onda drugi, pa treći. Istom sada poleti Cintek nizbrdice k nama. Još je bio koju stotinu koračaja daleko, kad nas je već stao uvjeravati, kako je sretan, što smo došli. Primaknuv se posve blizu, zauzme neopisivo svečano i dostojanstveno držanje i pozdravi nas "cum optima forma". Držao je gotovo čitavu "peroraciju", koju bi tek dva ili tri puta prekinuo pitajući nešto tiše Lacicu, je li

kontrakte svršio. I prošlo je još dosta vremena, dok ustanovismo dnevni red, te se dadosmo na lov. Odlučimo, da do treće ili četvrte lovimo, a zatim da se vratimo k trsju na branje i na objed u klijeti. Sam Cintek nije pošao s nama. Još kojih stotinu koračaja vikao je za nama, kako sve vrvi od divljači, i opet je rekao da se zecevima gotovo repovi gaze. Petrović si od radosti tro ruke, tek jedini Lacica nešto glavom kimao.

Uzesmo prvu metu – zecu ni traga. Možda je uistinu sakrivio rog, tješio se Ercigonja, a Petrović odmah rastumačio da su ljudi berači sve rastjerali. I još dobre volje i puni nade otputismo se dalje k drugoj šumici, niskome kolosjeku, bujno razraslu i pomlađenu. Od doline do brda ne vidi se no gusti grm, a na rubu izlaze k putu uske duge čistine. Ta – ne može da bude bolje! Svi bijasmo sigurni da će tu biti svašta. Veselo se uspinjamo k putu i kod stajalica ga zauzesmo, a već je dolje u jarku lugar Janko kao psar pustio kopove. No – dobre životinje izgube se istina odmah u grmlju, ali ni glaska od njih. Bilo je kao i na prvoj meti.

– Gde su ti Gilčekovi zajci? – pitao se dobrodušno Batorić.

– E – onde, gde im on po repih gazi – otpovrne Lacica dosta zlovoljno.

Pođosmo – ajd u ime božje – dalje. Ali svagdje bilo isto. Prođosmo najmanje pet do šest strmih brda, uzemosmo do deset meta, gazismo močvarne dolove, skakasmo preko nabujalih potočića, ali sve zaludu, ne namjerismo se ni na cigloga zeca. Štoviše, nije došlo ni do toga da koji pušku odapne. Naša dobra volja premetne se gotovo u srdžbu na bijednoga Arpada, što nas je tako nasamario. Petrović i nije nego kleo, Ercigonja se tužio, isti Batorić izgubio svoju strpljivost.

Tako se vratismo k vinogradu. Cinteka smo našli svega u poslu. Sjedio je na "preseki" s prebačenim preko posude nogama i teškim kolcem mastio i tiskao grožđe. Čisto bio znojem polit. Brente je od brentaša sam primao i pomnjivo sipao grožđe u posudu. Na svaku je bobicu pazio. Naša ljutost otrpnhula.

– Dakle puno lova? – upita nas, dok mu još ni na domaku ne bijasmo.

– I još pitaš! Ništa – a ma ništa! – otpovrne Petrović dosta srdito.

– Eto – znal sem ja, da je tak! – odvrati Cintek. Ovi prokleti mužeki poubiju sve. Dakako – gde da se zec drži, kad je dan danas u svakom kutu već seljačka koliba. Znal sam, da nema nikaj!

– A – gle ti njega! Per amorem Christi – što si govorio? – uleti mu u riječ Ercigonja. Nisi li rekao, da se na svakom koraku istjera zec, da mu po repu skačete? – O moj Arpade!

– Ha – ha! Ta – gdje si čuo da se zecu može na rep stati! – Ta – veli se mnogo toga. No – nikaj zato. I ja se mogu prevariti. Najzad bar su se gospoda prošetala i bit će više teka. A eno – ražnjevi! Odojče samo što već nije pečeno. – I on pokaže rukom dolje prema klijeti. Vijao se odonud u prozirnomo čistom zraku vedra dana plavi – tanki dim i nosio se s njim miris pečena mesa.

– Gratias tibi domine – obed se nosi! – vikne Cintek, naglo odskočiv od "preseke", pokazujući objema rukama daleko k drugomu brdu, gdje se bijelim puteljkom micale dvije ženske i dva momčića s košarama na glavama. Lacica od radosti zaijuče, a Cintek nas povede ka klijeti, davajući znak prama mužarima, da se puca.

– Nek se zna, da idemo k obedu! – rekne Cintek, kad se odonud gromornom tutnjavom oglase mužari. A od dolova i gudura odbijaše pucnjavu jeka i ispunjaše sav kraj šumom i gromorom. Negdje iz daljine odgovaralo se s mužarima – a sa sviju obližnjih brda – od seljačkih klijeti – odjavljahu se "susjedi" veselim povicima i jujukanjem.

Klijet bijaše prosto stanje, sabito od surovih hrastenica i pokrito visokim krovom od slame. Niska vrata vodila su unutra. Bilo mnogo posla, dok ih otvoriše, jer drvene nekakve tajnovite ključanice, stotinu godina stare, nije nitko znao otvoriti osim Cinteka. Taj je pak htio da se prije nadivimo toj neobičnoj ključanici i nukao svakoga, neka kuša otvarati.

Unutra bilo je polumračno. Stijene bile tek blatom nabačene, a pod od zemlje. Sa starih crvljivih tramova visili snopići svakakve sušene trave. Po kutovima ležale rpe žute vrbovine i likovine sa starim isprhlim koljem. No u sredini sobe stajaše velik i dug stol, prostrt već i sav spremljen, kako se pristoji. I mi, umorni odmah posjedasmo oko njega. Cintek je dotle širom otvarao sva okanca, zatvorena vratašcima od daske.

I sada se u niski prostor zalije sa zapada jesensko sunce, nisko u gustom dolu, i pozlati svaki kutić svojim svjetlom i nadahne zrak nježnim svojim žarom. Izvana dolijetahu pčele, ose, mušice i još koji od posljednjih leptirića. Neprekidni zuj njihov tamburao je sitno i tanko nad našim glavama i nad sredinom stola. Iza klijeti sa strane hlada čulo se žvakanje mirujućih volova, a s druge strane dolazilo cviljenje i štropotanje preše i zvonko kapanje mladoga vina u badanj. U vinogradu se berači primakli gredi kod klijeti i čulo se njihovo šuštanje među lišćem i koljem. Do nas žuborio njihov razgovor i njihovo smijanje. Na istavljena vrata gledasmo u oganj oko

ražnjeva, na kojima se pekli odojci i purani. U svijetlu zraku plamenovi su izgledali blijedo i srebrenasto, a dim se tek razabirao i bio kao razvučene svilene niti. I stari pognuti seljak, nekoć kod Cintekova oca pandur, a sada Cintekov čovjek za sve, neprekidno se pomiče od jednoga ražnja do drugoga, vrti pomno i još pomnije zalijeva pečenje uljem, dok ga dvoje ili troje djece pažljivo motri i u svakom kretu živo prati. Od zadivljenosti ili od užitka mlade su im mile oči silno razrogačene i od ugljena zaprljana ljubazna lišca čisto nategnuta od uzbuđenosti.

A mi u slatkoj tromosti sjedimo oko stola i vučemo u se tečni vonj "varmeđijske juhe", ove za berbu apsolutno propisane čorbe, koju Cintek u kutu do vrata vadi iz ogromna lonca u košari, pa gotovo s vještinom kakova fratarskoga kuhtića grabi u tanjure. I kad se blagovanje začelo, prvi časovi prolaze u potpunoj tišini, koju samo prekida glasno srkanje Lacice. Tek kad je Cintek podignuo čašu i nazdravio gostima, prestala je šutnja i započele se razgovori. A zdravice zaredaše pod vještim stoloravnateljstvom Kuntekovim marljivo i bezbrojno. Kod pečenke bijaše već treći put da se pije za vrijednu kućedomaćicu, koja tako izvrsno kuha.

Cintek bijaše u neprestanom zanosu. Zato ipak nije iz vida pustio, da se mora dostojanstveno vladati. Držao se jednako važno i razbacivao na gospodsku. A nije pustio iz vida ni svojih gospodarskih dužnosti. Svaki čas bi skočio u vinograd, ondje se silno razlarmao i jednako opominjao špana, neka pazi da težaci ne puštaju grožđa za pabirkovanje i da previše ne zoblju. Da bude s te strane siguran, utekao se staroj doskočici i zahtijevao da dječaci fićukaju, a djevojke pjevaju. Tko radije od njih!

Sveopća veselost postajala svakim mahom veća i življa. I kada nam poslije ispražnjenih zdjela donesoše beračice grožđa iz vinograda, zanos našega društvanca bio je i buran i silan, te ljepušaste mlade mome moradoše da ostanu kod nas i da nam pjevaju pjesme. Cintek je, istina, primio neki strogi i mračni izraz prema djevojkama, djeci "bivših svojih podanika", ali opet ne htjede da smeta volji svojih gostiju, pa dopusti da pjevaju, opomenuv ih dašto prije, da si ne smiju "blagonaklonost i milost" gospode tumačiti, kao da dandanas nema više razlike između "gospode i mužeka". Ali ipak donese im sam svojom "gospodskom rukom" škafić mlada mošta iz prešnice, da si omoče grla. I one se sramežljivo potiskaše pred vrata izvana i nakon kratka šaputanja i dogovaranja zapjevaše glasno i veselo. A beračice vinograda odgovarahu pjesmom, pa tako zamnije bregovima jeka mladih zvonkih glasova. I pjesma se još orila, kad su već posljednji, posve kosi traci sunca za brdom zaostali i zrak zatitrao u nježnosvijetlu predvečerju jesenskoga dana i ljeskao se tek od zaruđena neba na

zapadu. Sjene rasle i rasle i lišće u vinogradu zatamnijelo, a lica beračica neopredijeljeno – nejasno se raspoznavala među koljem. Posao je prestao. Beračice i brentaši ostaviše vinograd i svi se sada skupiše oko klijeti i preše, gdje se punile bačve da se mlado vino vozi kući. Većina ih pak posjedala na tratini pred klijeti, kao da što čekaju. I nisu se prevarili. Cintek je dao napuniti dva – tri škafa i pogostio tako poslenike svoje. Pa nastao mrak – težaci naložili na bližnjem vrhuncu vatru, skupili se oko nje i pjevali dalje. A mi u sobi ni časkom nismo izgubili svoju dobru volju. Cintek činio sve čim je mislio da će nam ugoditi. U toj svojoj brizi nije taj put zapadao u svoje obične tužbe na poreze, niti je spominjao pravda svojih. Nije se veličao i naduvao, ni zadirkivao u koga, kako je to inače bio njegov običaj, kad mu vino ugrijalo glavu. Taj put kvasile mu se oči od suza radosnica i lice se razlazilo u širinu od nježna ganuća. Batoriću bi svaki čas ljubio ruke i uvjeravao ga da je danas za njega najljepši dan u životu, gdje ima takove goste, pa nas je stao redom cjelivati i grliti.

Kad se mjesec već dobrano podigao, spomene netko da idemo kući. Cintek se taj mah uzgoropadi i razrogači od čuda oči.

– Dakle niste zadovoljni pri meni! Po tom nisem pogodil, kak treba! Uh – ne smete ođiti. Pak – zar nećete u Ferfrekovec? Čeka nas žena z večerom!

I nije bilo više govora, da krenemo kući. Morali smo u Ferfrekovec. Najzad nismo se baš ni protivili. Cintek bio je sav blažen. Idući onamo morali smo neprestance pucati iz pušaka u znak slave. Za sat bijasmo pod Ferfrekovačkim brijegom. Na najvišem vrhu, obasjanu mjesečinom, stajaše zgnjurenna i niska stara kurija, drvena i razizemna kuća sa krovom od slame. Do nje vodio vrlo strm put. Diljem puta vukao se dugi red kržljavih jabuka, koje je nasadio naš Arpad da dokaže svoje napredno "racionalno" stanovište u gospodarstvu; ali mu se pri tom nije dalo da zaviri u prezrene i mržene od njega knjige, pa da prije izvidi je li tlo prikladno za voćku; -i tako jabuke nisu uspijevale. Ali on je isto tako opet i šljive zasadio u močvarne dolove, a najbolju zemlju pridržao za akacije. Zašto ne bi on drukčije no drugi svijet? Zar uvijek moraju "oni drugi" da imadu pravo? Najzad nije on rob zemlji, nego naprotiv zemlja je u njegovoj vlasti; neka se dakle ravna po njegovoj glavi. I uzalud su mu svi govorili da od njegovih voćaka neće nikada ništa biti. On je držao da bi bilo ispod njegova dostojanstva i da se ne bi slagalo s njegovim "karakterom" pravoga plemića, ako bi priznao svoju pogrješku i promijenio ono što je jednom učinio. Saznao čovjek negdje za riječ "dosljednost", pa ju tako tumačio! –

Istina, bio on takve "familije". Batorić je dobro poznao pokojnog mu oca Jožicu – dapače i djeda Valentina. Upravo su i oni takovi bili, te je bilo sto priča o njihovoj svojeglavosti. Ali kao uvijek kod takovih ljudi, tako je i kod njih – ipak sve izlazilo inače nego što su htjeli. Djed Valentin prvi se u plemenitoj porodici Cintek de Vučja Gorica nešto uzvisio. Kao vlastelinski činovnik kod Erdödiya ili kod Draškovića bio je privrijedio nešto novca, s kojim je u napoleonsko doba i za vrijeme velikih gladova u drugom desetljeću ovoga stoljeća pribrao lijep imetak i nakupovao zemalja i kuća. Od svoga Jožice silom htjede da učini kavalira po primjeru kakova mladoga Draškovića ili Erdödiya. No u Jožice bilo je valjda još previše seljačke krvi, i njemu se više sviđaše način njegovih rođaka, seljaka-plemenitaša, nego prenavljanje gospode. I što je više Valentin nastojao da mu sin bude fin, pa ga silomice elegantno odijevao, svezana za kola vodio u najodličnije kuće i gladom ga silio da uči njemački i francuski, to je Jožica jače zapadao u posve protivno svojstvo. Tako je Valentin još na smrtnoj postelji morao sumnjati, da li je imalo svrhe što je toliki imetak sabrao, a sada ga mora ostaviti čovjeku koji bi napokon i s manjim mogao biti zadovoljan, jer za njegove seljačke navade bilo je dosta istom što god. Jožica pak našao se kasnije u svoje vrijeme opet u sličnoj protimbi sa sinom svojim Ermenegildom. Nije zahtijevao od njega da bude salonski čovjek, ali si je opet utuvio u glavu da od njega učini čovjeka učena, nakrcana znanjem knjižnim. Svoj prezir na svjetske "predsude" i fine manire prenio je na sina, ali ljubavi za knjigu nije mogao u njega probuditi, valjda jer je i sam nije imao. Uopće je nejasno, kako je u Jožice proključala ova želja da mu sin postane učen čovjek. Ali takovih nejasnoća pun je sav ljudski život. I tko da ide svačemu tražiti izvor i pravi povod? Dosta – Jožica odjedared naumi da mu Ermenegildo bude u znanju velik čovjek. Prvi je odgoj sam vodio uz pripomoć susjednoga kapelana. Tek što se Gilček nešto priučio slovima, počeo je Jožica da ga sili na beskrajno učenje dugih pjesama – latinskih. Držao on, da je "memoriranje" prvi uvjet da se talenat razvije. I bijedno dijete moralo je da uči na pamet čitava pjevanja Vergilova, a nije znalo nijedne latinske riječi. Svakako će biti jedan od glavnih uzroka potonjoj silnoj mržnji Gilčekovoj na svaku knjigu ova prva njegova muka u svijetu. Ova mržnja sakrivi da sa šesnaest godina nije dalje došao od "gramatike". No ne osvrće se Jožica na to. On je nakanio da mu sin bude "učena glava" i držao ga u školi i zahtijevao od njega da uči latinski. – A uto je nastao već ilirski pokret. Zacijelo bilo ih je malo koji bi tako žedno u se srkali zahtjev Iliraca da se hrvatski jezik uvede u javnost, kao što je to činio naš Gilček. Ta otvarao mu se pred duhom sjajan i vedar

vidik da će tako latinskog jezika netragom nestati, i on se ipak jednom škole riješiti. Dapače počeo je slično pred ocem govoriti da mu rastumači kako njegova Bog bi znao koja već "secunda" ne krije u sebi nikakve nesreće. Stari Jožica, bojeći se i onako "Iliraca", da će mu kmete pobuniti i marvu čak oteti, sad ih još više zamrzi. I nastaje silne svađe među ocem i sinom sve radi ilirštine, a kad je Gilček svakako htio da pusti školu, starac mu poslao u varoš svoga "pandura" i taj je morao svaki dan pratiti mladog gospodina u školu. Toj borbi bude kraj nenadanom smrću staroga Jožice. Gilček, postavši u taj mah vlastelinom i zemaljskim gospodinom, spali sve knjige još prije nego što je pošao kući na sprovod – i ostavi školu zauvijek.

*

Primicasmo se plemenitoj kuriji ferfrekovačkoj. Na širom razvaljena vrata ulaza gledasmo već iz daleka usred doma visoki plamen na ognjištu u kuhinji, smještenoj u sredini kuće. Oko ognjišta vrzla se cijela rpa žena, a mirisi pečenja strujili daleko u hladnu večer. Plamen se crven točio iz mračna crna prostora i svijetlo njegovo milo je igralo po stijenama kuhinje i hodnika, pa se veselo sipalo napolje. Cintek nas najavi još kod ljese pred dvorištem i lugari su opet morali izbaciti nekoliko hitaca. – Nek se zna da smo došli! – zagrmi Cintek i pozove još glasnije suprugu, koja taj čas doleti pred nas na hodnik, brišući ruke u pregaču.

– Evo – došiel je presvetli gospodin i z nim ostala uzmožna i slavna gospoda, da počaste naš bogi krov. Pokloni se! – rekne Cintek gospođi strogim, dostojanstvenim i moćnim načinom. Gospođa učini dosta zbunjena poklon i plaho pruži ruku prvomu Lacici.

– Ne – ne – tak – ti navek kajgod – eno valda ćeš se najpredi presvetlomu gospodinu pokloniti – popravi je Cintek. Gospođa se još više zbuni. Cintek je sumnjivo pogleda postrance i pobljedi. I nestade ga kao strijele. Skočio je dalje u kuću i bacao pomne i sumnjive poglede u sve kutove. Onda se opet vratio, dok se gospođa sa svima pozdravila i izrukovala svojim suhim i od posla istrošenim rukama.

Moglo joj biti blizu četrdeset godina. Izgledala je sa svojim slabim i suhonjavim tijelom dosta izmučeno. U jednostavnoj ljetnoj suknji nikakova kroja izgledala je još jasnija i još više zapuštena. I u zbunjenom, nesigurnom vladanju, u poseljačenim crtama duga žuteljiva lica ne bi bio nitko naslutio kćer nekoć ugledne starodavne obitelji Orlovića, k tomu odgojene u institutu. Otac joj bio vlastelin i županijski veliki

sudac. No baš kad je Amalija – tako joj bilo ime – došla u doba da se uda, i kad se već stali javljati prosci, izgubi stari Orlović sav svoj imetak nešto nesretnom nekom pravdom, a glavno lakoumnošću svoga sina, koji se kao pl. Orlović silom htio prometnuti u aristokratu, pa ukratko vrijeme zapao u silne dugove. Prosaca Amalijinih nestade. Dugo – dugo ne nađe se nitko, da je izvede iz roditeljske kuće, mada je djevojka bila dosta ugodna vida i mada se upravo odlikovala blagom svojom ćudi i dobrotom. I Bog zna, ne bi li bila ostala pod okriljem blagopokojne rimske olimpljanke Veste, da se nije za nju zauzela neka stara njena teta – susjeda Cintekova. Ona je u besposlenim svojim danima zasnovala da od Amalije i Gilčeka učini sretan par. Znala je da se Cintek već odavna želi ženiti i da ima kod toga "silnu smolu". Tražio on i mladost i novaca. No jadan dosele uvijek uzalud svagdje pokucao na vrata. Jednoj je bio preneznatan kao prosti "zagorski šljivar"; drugoj premalo "naobražen" s dvjema latinskim školama; trećoj se nisu sviđale njegove "originalne manire"; četvrtoj – a ma svaka imala je nešto, zašto je nesretnika odbila, te je on, čovjek divan, tečajem godina sakupio "cijelu zbirku košarica", da govorimo načinom stare tete. Cintek ih je prije svega morao radi toga iz dna duše prezirati kao "glupe guske", a onda je u nježnim časovima osjećao također neko smilovanje – ne sa sobom – nego s njima, što tako namjerice tjeraju sreću od sebe. Što se njegove osobe ticalo, boljela ga nesreća utoliko što mu je u kući bivalo svakim danom više nereda, a glavno – trebalo mu novaca. Bio je u dogovoru sa susjednim seljačkim plemićem, rođenim bratučedom, da kupi od njega nekoliko jutara livade, šume i vinograda, čime bi svoj posjed prekrasno zaokružio. Sam nije imao novaca; pomislio je dakle na miraz. Kada pak nikako nije htjelo do toga miraza doći, izgubio je rođak strpljivost i prodao zemlju drugomu. Sad je teti Amalijinoj bilo lako. Uspiri ona u njemu ponos. "Kako li će divno biti, ako svijetu dokažete da vi ne tražite blaga i zlata, već da vam je do dobra srca!" -govoraše mu starica i malo pomalo iziđe sa svojim prijedlogom, ističući živo sve prednosti Amalijine. Cintek isprva tek potresao ramenima. Nije mu u glavu išlo, da bi pametno uradio oženivši se djevojkom bez miraza. No – kad je i šestiput na drugom jednom mjestu primio otklon, a teta probudila u njemu i savjest, što nema još potomaka – Cintek se odluči "kud puklo da puklo", odjene se u svoje svečano narodno odijelo s crvenim i srebrnim gajtanima i natakne na glavu samur-kalpak sa dugim – moramo izdati – ne orlovim, već puranskim perom. Naravski – sablja i ostruge nisu pofalile. I takav je došao k velikomu sucu. U zadnji čas nešto ga ostavila "kuraža", mada je dolje u krčmi kod Kranjca prije posjeta gucnuo iz "poličeka". U toj neprilici

dosjeti se da će kazati da dolazi mijenjati konje ili kakovu kravu. I zbilja učini tako. Sudac se snebivao od čuda i razvalio usta, te razrogačio oči, što u takovom poslu dolazi Cintek "in plena publica forma", pa ni časkom nije sumnjao da je čovjek poludio. Htjede već da ga miri i da mu sve obeća, što traži, jer se starac silno plašio od luđaka. No u pravi se čas dosjeti da mu i konji i krave stoje pod ovrhom, pa nema više vlasti nad njima. Zapade siromah u silnu nepriliku i ostane nijem. A Cintek ponavlja svoju ponudu sad još živahnije i odrešitije od prvoga puta.

– Dakle – spectabilis domine, neće da se menjaju z menom? Spectabilis – to je čudno! – Nemam ja baš zadnjih konja – uzme uvrijeđeno i srdito Gilček, jer ga je boljelo da se na takovu ponudu, mada je tek izlika, šuti i ne prihvaća objeručke. Sudac je pak mislio: eto na, sad će nesretnik planuti – i bome skočio starac u kut za policu pisama. Sada Cintek sa svoje strane razrogači oči. I u pravi čas izlane bolno i ljutito: – Kada ovakva moja ponuda kod vas tako strašno djeluje, što ćete istom raditi, ako zaposim vašu kćer!

– Što – što? – krikne veseli glas iz druge sobe i u isti čas pokaže se na vratima gospođa Orlovička sa blaženim izrazom u licu.

– O – koja čast za nas! – uzme debela žena. – Dakako – dakako – naša vas Amalija odavna ljubi – i sad vam mogu kazati da je radi vas mnoge prosce odbila.

No Cintek nije slušao gospođe. Priređeni svoj govor morao je da izusti. Zato se svečano postavi usred sobe i uzme govoriti naučeno slovo i sa lakim poklonom zaprosi opet Amaliju, dodajući s neopisivim dostojanstvom i samosviješću: -I ja kao nobilis Cintek de Vučja Gorica ne tražim novaca – već samo ljubav.

Sad je staromu Orloviću jasno postalo, što je Cintek došao "in forma publica", i njegova je straha nestalo. Malo što nije zapao radi svoje pređašnje zablude u grohotan smijeh, no u pravi čas spazi, da se Cintek stavio u položaj, da bude ogrljen – i on ga veselo ogrli.

Za nekoliko trenutaka svečano se cijeloj kući objavi da je Cintek budući zet. Amalije nije kod toga bilo. Radila je negdje u kući, a poslije, kad su je zvali da dođe u sobu, nisu je nigdje mogli naći. Sluškinja je rekla, da su "frajlica" čisto zaplakani nekud žurno otišli. Gospođa Orlovička grubo otjera sluškinju iz sobe, a izvine Amaliju pred Cintekom, da ima zubobolju. On je na to odvratio da u jednu ruku nije lijepo plakati radi zubobolje, no u drugu ruku da mu se sviđa, što Amalija ne želi da "ima svagdje svoj nos", što se za žensko čeljade nimalo ne pristoji. Na ručku nije htio ostati, jer se bojao da bi mogao svoju atilu zaprljati, te je iz Ivančeva otišao, a da svoje

zaručnice nije ni vidio. Osim toga bio je uvjeren da mu Amalija za sav vijek mora biti zahvalna, što je uzimlje bez miraza, te je s toga naumio od prvoga časa, da neće s njom "nikakve parade" praviti. Zato je i sada uzeo više "obzira" na surku, nego na nju.

Nekoliko tjedana kasnije bili su svatovi. Sirota Amalija nije baš najboljih dana imala. Od kuće je ipak bila dosta priučena stanovitoj "evropejštini", a sada u Ferfrekovcu svega toga nije bilo. K tomu je od godine do godine bivalo teže, jer nije bilo poroda. Cintek gotovo da očaja. Kojiput čisto ga bijes hvata. Kad su prošle tri – četiri – dapače deset godina i više, onda je već stao gubiti svaku nadu. Još mu je jedina tješiteljica bila pomisao na sv. Elizabetu. Čitajući o njoj osjetio bi kojiput tračak slabe nade. Ali inače – gotovo da poludi. Često bi stao pred ogledalo da slijedi turobne svoje misli. Gledajući sebe, sa samodopadnošću bi uživao u svakom poteziću svoje pojave – a gle, taj zdravi i čili čovjek otići će sa ovoga svijeta, a da ne ostavi u podmlatku svoju sliku i priliku. Svladala bi ga tronuta sućut za sebe a još više za cijelo čovječanstvo, što će jadno iz svoje sredine izgubiti takovo čvrsto i "đederno" pleme, kakvo je "Cintekovska familija".

I tu bi se savjest javila, a još više potresao bi mu dušu silni smrtni strah od djedova i pradjedova, kako će pred njima opravdati prestanak plemenite obitelji. U duhu ih je gledao strašne – gorostasne, sa silnim buzdovanima i bradama do koljena, nekako slične portretima starih Draškovića u Trakošćanu i nacrtima Atila, Sulejmana, Sokolović-paše u nekoj staroj ilustrovanoj "veltgešihthe", koje istina nije nikad još čitao, jer "smušeni švapski jezik" nije za njegova plemenita hrvatska usta; ali je često u njoj gledao slike i tražio među historijskim licima sličnost sa svojim licem. – Dašto, sav grijeh da će rod Cintek izumrijeti svalio je glavno na Amaliju. Sebe je samo činio odgovornim što je tako birao. Zato je sa ženom bio uvijek strog i nekako ljut, nezadovoljan – gotovo goropadan. Ljutilo ga na njoj također što znade posve dobro njemački, a on – gotovo nije znao rodove riječi razlikovati. Tako je uvijek mislio: ele Amalija mogla bi sebi poradi toga neku prednost prisvajati. Isto mu tako nije po volji bilo da je Amalija umjela udarati u klavir, a ne u gitaru i tamburicu, koja je glazbala on nadasve ljubio. Amalija dakako je skoro zapustila klavir, no Ermenegildo je ipak i onda još držao da bi opet Amalija mogla misliti da je nešto bolja od njega – dosta, što je kao djevojka znala. Pred svojim pak seljačkim rodom uvijek se hvalisao kako ima finu i naobraženu gospođu, s kojom se i grofice ne mogu porediti, jer govori njemački, francuski, talijanski – a latinski tako, da bi svakoga kanonika mogla postiditi. Jadna Amalija – pa latinski! Kojiput nije našla ni hrvatske riječi, da odvrati

Cinteku na njegove stroge upite. Bio je Gilček u svojoj kući gotovo azijski autokrat, držao se posve starovječnoga načela da žena mora od muža u vječnu strahu biti. I nije on bio takav, što je ne bi volio. Naprotiv – ni dana nije mogao bez nje sprovesti bez muke i boli, i bio je ljubomoran kao pravi Šekspirov Otelo. Dugi niz godina nije donio nikakve promjene u tome, mada je od ljepušaste Amalije upravo toliko ostalo kao od naobražene u zavodu Amalije. Ali on je negdje bio slušao, da žene koje se u klavir razumiju obično dobivaju "široko srce" i lako budu slabe, pa eto – od toga vječne brige u Cinteka, ne bi li i za njegovu Amaliju nastupio takav "slabi čas raširena srca".

I ove večeri, mada je u brdu bio i veseo i jogunast i obijestan, kod kuće je uzeo neizrecivo ozbiljan i strog izgled. Njegovi sumnjivi pogledi u sve kutove bili su otelske naravi. I prije no što nas je u sobu uveo, on je našao vremena da strelimice skoči i u kuhinju, i u smočnicu, i u stražnju sobu, ne bi li uhvatio kakova Seladona. Onda nas je istom uveo u prednju sobu, koja je služila za blagovanje, za primanje gostiju i ujedno za prigodnu spavaću sobu. U sobi je gorila velika petrolejska svjetiljka, koja je jasno obasjavala svu nisku odaju od tramova do zadnjega kutića. Tek za ogromnim visokim ormarima zasjele su duboke crne sjene. Cintek je prvi svoj pogled upravio za ove ormare. Po zidovima visile su starinske svetačke slike. U pročelju bio staromodni duboki divan, presvučen kožom. Na njem je sjedio mlad, na gradsku odjeven gospodin. Cintek, tek što ga je opazio, učini dva tri koraka natrag, poblijedi kao krpa i stisne odrvenjele ruke. Onda strašnim pogledom ustoboči oči na Amaliju.

– Tko je taj čovjek? – upita muklim i u grlu prigušenim glasom, a sitne mu očice kao da su ponarastle, tako se zakrijese. Na pozdrav stranca, koji je naglo skočio s divana, nije Cintek odzdravio, već poskoči prema njemu i kao bijesan rikne: – Dakle tako! Napokon dođosmo u trag! Ja se mučim cijeli dan u vinogradu, znojim se kao upregnuti vol – a dotle kod mene nezvani gosti u domu i zabavljaju se s milostivom visokorođenom – dakako – mi ne znamo njemački. Ženo – što je to? Tko je taj čovjek? Ne taji – ne laži – sad istinu govori!

– Oprostite – gospodine! Dopustite prije svega, da vam se predstavim – javi se stranac, s izrazom u licu da ne zna bi li se smijao ili ljutio. -Ja sam c. kr. porezni oficijal Gavrilović. Došao sam na ovrhu poradi poreza i radi one stare pristojbe – pa još štošta.

– Što? Kako? Vi ste na – ovrhi? – trgne se Cintek i zanijemi časkom. Ali brzo se sabere. Ljubomor dašto otrprhne netragom, no zato Cintek zapade u drugi bijes. Uzme psovati i oficijala i poreznika i švapske zakone i onoga prvoga izdajicu koji je poreze izmislio i na svijet donio. Zaklinjao se živim Bogom i svojim plemenitim imenom, da neće nikada platiti – pa ma kožu s njega gulili. Hvalisao se, da ima novaca – eno ondje u željeznom sanduku – te bi ne jedamput, već tri puta mogao platiti cijelu svotu; ali on neće, pa neće i opet neće!

– E, pa dobro – poslat ćemo kumpaniju soldata, zapisat ću volove, vino i sve, pa ćemo prodati. Rekao je gospodin poreznik, da ne smije više čekati, jer ga od direkcije ganjaju poradi vašega duga.

– Da – da – hoće oni da me satru, znadu oni, tko je Cintek – taj se bori za konstituciju – taj će im gospodstvu kraj učiniti. Dakako – treba ga uništiti – i daj kušaj što prije! – Ali Arpad pl. Cintek ne boji se toga! – i on lupi šakom o stol, da se sve potreslo. Odmah zatim obori se na Amaliju, što mu nije poručila u vinograd da je ovrha u kući. Ona ga uzme miriti. Moljaše i oficijala sklopljenim rukama, neka izvoli izviniti "gospodina" što je takav – ali učinjena mu je krivica sa pristojbom. Cintek je međutim zašutio i tek šetao oko stola dugim nemirnim koracima.

– Je li večera gotova? – ujedared upita ženu.

– Gotova. Dakako – odavna!

– Pa daj neka se stol prostre. I gospodin će oficijal s nama.

– Kako – kako! Što ne možete? Tako jest, vi ostajete kod mene. U gospodsku hrvatsku kuću nitko ne dođe, a da ne nađe koji zalogajić i koju kapljicu. Ne – ne – vi ostajete! – Ta nisam ja to prije na vas vikao. Čast vama i cijenjenom vašem licu. Znam, da vi niste ništa krivi. Vama nalažu a vi morate. Služba – je služba. Znam ja to – i ja sam začasni protokolist. Mene tek ljute vaši prokleti zakoni. Ali bit će i tome kraj. Eto na, ponovit će se osamstogodišnji savez s Mađarima. A Mađari učinit će već "tabula rasa". Jučer mi je govorio provizor Erdödijev, da stvari u Pešti idu kao po loju. Neće ni mjesec dana proći – i nema vas sviju skupa – prestat će porezi za gospodu, pa ćemo opet imati svoju "cassam domesticam" kod varmedije. Da – da – doći će sunce i pred naša vrata!

I ova pomisao kao da je Cinteka u isti čas posve izmijenila. Povrati mu se predašnja dobra volja.

Za po časa bilo je u sobi kao da se nije ništa slučajilo. Veseo smijeh i objesni žamor šuljao se i točio niskim malim prostorom, pa bi na sve prije mogao da pomisliš

no da je onaj gospodin pokraj kućedomaćine došao da tjera volove i konje iz štale. Cintek se gotovo prijateljski s njime. I nije potrajalo dugo, on mu nuđa bratimstvo. U to ime ne dopusti, da se uzmu obične čaše. Dade donijeti starinske velike kupice. Napunivši ih do vrha, obrati se stojeći k oficijalu i uzme govoriti. Tu se spominjalo o svetosti prijateljstva, o ljubavi i simpatiji, što ju je oficijal u Cintekovim grudima uspirio, o veselju u starom domu ferfrekovečkom, što dobi tako mila gosta i tako dalje. Onda lakat o lakat i obojica ispiju tako ogrljeni svoje čaše i glasno se tri puta poljube. I kad se Gavrilović otkrio da je rodom iz Bačke u Mađarskoj i da govori mađarski kao svaki Debrecinac, onda naš zagorski Arpad od zanosa nije znao, kud bi se djeo. Na žalost nije znao ni cigle riječke mađarske do nekoliko kletava – i igen – igen – pak ize – ize. Toliko je od provizora Erdődijeva naučio. No nije to ništa smetalo. Tek nije Cinteku išlo u glavu, kako do đavola dolazi da čovjek iz Mađarske bude austrijskim oficijalom i onda još – kod njega na ovrhi -! – No – Gavrilović je zapjevao neku mađarsku notu, a Cintek nije više imao kuda da stavlja jalova pitanja.

Približila se i ponoć. Prvi se javi Lacica, da je pospan, pa predloži da idemo kući. Ali daleko je i umorni smo! Pa k tomu i Cintek i gospođa ni čuti, da idemo u to kasno doba noći.

– Stisnut ćemo se – pa ma kako usko bilo. Još Ferfrekovec toliko "zmogne" da mu gosti ne trebaju o ponoći izlaziti. Vuzek i nizek krov – ali gostoljubljen hrvatski krov! – govoraše Ermenegildo, a gospođa se taj čas dala na posao, da nam svakomu spremi ležište. U tili čas bilo je za Batorića i Ercigonju uređeno u spavaćoj sobici domaćinovoju, a za nas druge u sobi, u kojoj bijasmo. Kamo si domaćine smjestiše postelje – Bog bi znao. Samo oficijal – teške glave i nemoćna jezika – otišao je kući usprkos Cintekovu pozivu. Kad je nestalo lomota njegovih kolica sa dvorišta – Cintek slavodobitno pljesne u ruke i prekidajući se glasnim smijehom, pohvali svoju čestitu glavu, što je tako krasno ovrhu iz kuće otpratio.

Nekoliko časova kasnije bijaše se u dvorcu sve utišalo i pozaspalo. Ja sam nisam mogao dugo da usnem. Najprije je zahrkao uza me Lacica. Istom što se bolje namjestio i prestao hrkati, zaori se od nekuda dalje i prijeko od hodnika još silnije i moćnije hrkanje – čitava grmljavina. Prepoznavao sam Cintekovo grlo. Zatim se polag u kuhinji uzme nešto pomicati, od čega je svaki čas zazvrndao lonac ili koje staklo. I u dvorištu skakalo i hrzalo ždrijebe. Na nezavješten prozor plovila u sobu jaka, sjajna mjesečina. Tek u zoru zaspim – ali samo na čas, jer Cintek je već ustao i glasno budio djevojke. Jednu je tjerao u staju, da ide podojiti krave, drugu u majur, da

nahrani živad, treću je opet nekamo u selo šiljao. Vidio sam ga na uski prozorčić, kako bos i u košulji stoji pred dvorom i pozire k nebu za zvijezdama, što su se stale utapljati u prvom bljedilu osvita na vedru nebu. Lišće višnjeve grane, što se upiraše o rebro prozora, bijaše posuto mrazom. Cintek se od studeni nekoliko puta stresao, no ipak pođe onako bos u dvorište.

Kad se razdanilo i svi poustajali, eto Cinteka k nama, da nas zapita hoćemo li kave ili po njegovu primjeru komadić sušena mesa. Taj put bio je odjeven u svoju dugu surku i opet opasan sabljom, te k tomu još sa samokresom u prsnom džepu.

– Što je to? – upita ga Batorić.

– Idem denes k "mužekom" po gornicu. Pobrali su vinograde još prije Miholja, a ni jedan ni blizu k meni! Moram ih dakle da potražim i setim na "gospoštinu". Inače ispiju, poprodaju i naliju vode.

– Ali čemu kubura i sablja? -upita Ercigonja sa smiješkom.

– E, moj dragi – nije to šala. Mora čovjek tako. Ja sem nekim načinom na ekžekuciji. Treba kod toga da človek zada malo straha. Strog sam ja i iščem svoje.

– Gle – moj Gilček – tak baš i država svoje traži – a ti itak nećeš da joj daš – rekne Batorić.

– Dakle i oni – illustrissime! – krikne Cintek bolno, kao Cezar Brutu! – Bar illustrissimus su prijatelj osamstogodišnjeg saveza i konstitucije!

– Jesam – jesam, ali tempora mutantur. Danas ne ide bez poreza. I ja odsuđujem monopol, ali porez je porez.

– Ne – ne! To su švapske izmišljotine. Stara konstitucija toga nije poznala, pa ako Bog da, neće ni u ponovljenoj konstituciji Ferfrekovec biti oporezovan! – Meni je tak rekel provizor Erdödijev – a taj bome zna.

– E, pa dobro! Bit će i za nas bolje – umiješa se Ercigonja. -Ali tko će plaćati željeznice, pošte, brzojave, ceste, vojsku?

– A kaj meni željeznice? Idu l' pokraj Ferfrekovca? Najzad nije ni škode – možebiti! – Ja se u to ne razmem. Ali – brzojavi? Kaj treba njih? Samo čovjeku javljaju čiju smrt i druge neugodnosti. Ah – kaj sve to!

I on mahne rukom prezirno i nitko od nas nije mogao sumnjati, što Cintek drži do tih "novotarija".

– Rađe da mislimo na fruštuk – prekine razgovor i pohrli u kuhinju.

Tek oko deset sati ostavismo gostoljubivi dom.

III.

Za dugo vremena izgubio sam Cinteka iz vida. U jednu ruku ja nisam nikuda zalazio, jer se je u to dogodila nesreća brezovička, a u drugu Cintek je bio sav zapremljen politikom. Najprije ga zaokupiše saborski izbori, u kojima je posvuda lijetao i svijetu govorio, kako će prestati porezi, a poslije bilo je slavljenje pobjede i sreća sa sklopljene nagodbe s Ugarskom. Čovjek bio u neprekidnom zanosu. On, štedljiv kod novčanih izdataka do skrajnosti, sad si je dao načiniti novi svečani menten i novu atilu. Dapače nabavio je i zlatan pas za svoju djedovsku sablju. Računao čovjek: sad će prestati "štempli", prestat će porez, što si ne bi dakle dopustio takav izdatak? U po godine prištedjet će izdani novac. – Bijaše kod sviju bakljada, banketa, rasvjeta, što se priređivale u slavu nagodbe u okolišnim mjestima. Dapače novoimenovanog "upravitelja časti velikog župana" dočekaao je na cesti pred Ferfrekvcem na njegovu putovanju po županiji toliko silnom pucnjavom mužara, da je malo manjkalo, te bi i presvijetli gospodin upravitelj i njegov četveropreg s krasnim pandurom i sva ostala pratnja bili zaglavili u obližnjem potočiću. Konji se naime poplašiše i porušiše podignuti slavoluk, koji se stropoštao na Cintekova leđa upravo u času kad je otvorio usta da pozdravi dostojanstvenika. Upravitelj časti velikog župana u pravednu ili nepravednu gnjevu, nakon prvih časaka sveopće zabune i straha, nešto je zaviknuo, što je bilo svemu prije slično nego milostivu pozdravu, a onda tek zapitao podžupana: – "A čuju, amice magnifice, gdo je taj prokleti norc?" – pak zapovjedio, da se krene odmah dalje. Cintek je ostao zapanjen. Upravo ga je duša boljela, da ga ovdje, pred njegovim seljacima nazvaše "norcem", a boljela ga tim više, što se nadao i u duhu već gledao, kako će Nj. presvijetlost biti od govora sasvim svladana i očinski tronuta, te ga pred cijelim narodom ogrliti i imenovati odmah pod slavolukom barem "začasnim županijskim jurasorom". – A sada – "norc"! – Njegova bol i srdžba nađoše si slaba oduška u tome, što je sve mužare pobacao vlastitom rukom u vodu, a jednoga seljaka, što ga je upitao bi li se zaklano tele stavilo na ražanj, izlemao je i naložio da se tele odnese mesaru i neka plati, što i kako hoće. Da si pribavi barem kakvu takvu zadovoljštinu, odluči, da se odveze u Z. k porezniku i ondje mu se naruga, što će sada početi, kad će porezi prestati. Tako i učini, te onakav u svom narodnom odijelu pođe u Z., gdje se s poreznikom ne nađe, ali je zato podvorniku rekao sve ono, što je porezniku bilo namijenjeno. Ta bijaše u duši uvjeren da sada nastaje posve drugo doba – doba slavno i blaženo, gdje neće biti poreza, monopola i štempla. Svaki čas

trčao je u grad, da sazna kada će stići novi zakoni. Predbrojio se dapače na novine, samo da prije sazna blaženu vijest. U toj njegovoj nadi nije mu smetalo, što mjeseci i mjeseci prolaze, a zakona nema; nije ga smućivalo ni to što je sada Erdődijev kasnar stao dokazivati, da dandanas bez poreza nema kraljevstva na svijetu. Cintek tek bi mu se ismijavao i korio ga s nedosljednosti. Kad je poslije obnovljena osamstogodišnjeg saveza prvi put došao Gavrilović opet na ovrhu, Cintek se malo trznuo, no duša mu nije klonula. Prosvjedovao je protiv ovrhe, opio opet Gavrilovića, ali i platio nije ništa. Na svoje sudbene spise nije stavljao biljega, dapače – nije htio plaćati ni svojih dugova, učinjenih i ugovorenih za vrijeme predustavno. "Nemaju kreposti oni zakoni – jer nisu za vrijeme konstitucije izdani, niti još od krunjena kralja potvrđeni – ergo ni one obligacije, što su po onim zakonima učinjene, ne mogu biti valjane!" – Tako je tumačio svoje stanovište, pa odričući tim načinom zakonitost postojećim građanskim kodeksima, nije nikomu ništa plaćao i upuštao se u silne pravde. – Moramo, dašto, priznati, da se nije odricao onih zakonskih ustanova koje su njemu u korist išle. Što se pak tiče poreza, pristojba i biljegovnih globa, to je svuda vikao i grozio se, da će podići tužbe protiv sviju dostojanstvenika i ministara i protiv Erdődijeva kasnara. Smišljao je, kako bi ih tužio na ispunjenje obećanja, učinjenih mu kod izbora, a opet se posve ozbiljno bojao, da bi i njega mogli drugi ljudi uloviti za riječ.

I tako Ermenegildo, koji sada ni čuti nije htio za ime Arpad, nije plaćao – a ma ništa nije plaćao. Iz jedne ovrhe zapadao u drugu. Svakim danom bivalo gore. Staje, pivnice i hambari gotovo opustjeli, a dug ipak ni malo nije pao. Ovršni troškovi i njegove pravde sve pozobali. Najzad da je i htio odstupiti sa visine svoje "klasične dosljednosti i čelične značajnosti" te priznati zakonitost građanskomu zakoniku i priznati pravednost poreza, ne bi više bio mogao izaći čitav iz svoga škripca.

Napokon je došlo ono, što je moralo doći. Jednoga dana primi odluku da mu se sve imanje prodaje na molbu kr. poreznoga nadzornika. Cintek gotovo da pobjesni. Pogotovo pak kada je u poreznom uredu saznao, da taj novi porezni nadzornik nije nitko drugi nego njegov prijatelj bivši Erdődijev kasnar, Ermenegildo u prvi mah osjeti, kao da mora toga čovjeka ubiti. Onda odluči da ide ravno u Budim kralju i Mađarima i da ispriča, što se u Hrvatskoj događa i kako činovnici u Hrvatskoj nikako neće da izvedu načela stare konstitucije. I bio je već naručio kod kovača i kolara nova kola za svoj put, kad saznade da se i u Ugarskoj s istom strogosti porezi utjeruju. Sad je zapao u nijemi očaj. Mislio je da mu drugo ne preostaje, nego da zapali rođenu kuću, da se kasnaru – nadzorniku osveti smrću; da – da – stotinu osnova isključalo u

bijednoj njegovoj duši. Uzalud ga prijatelji nagovarali da proda kuću u gradu i daljnje zemlje, pa tim isplati dugove, a spase barem Ferfrekovec. On bi kao ranjen lav skočio iz svoga kuta i svakoga nazvao neprijateljem svojim, izdajicom, koji bi mu takvo što preporučivao. Ni ženine suze ne mogoše ga ganuti. Zaklinjala ga ona, neka poslušaj mudre savjete i neka joj spase krov, da ne umre u tuđoj kući – gdje joj i onako nije više dugo živjeti. Poboļijevala ona nešto od više mjeseci, te mislila i sama – pa i svi susjedi mislili, da trpi na vodenoj bolesti; tako je bila nabrekla u pasu.

No Cintek na sve nije slušao i ni za što mario, što bi mu govorili. Tek bi po svom brijegu letio i škripajući zubima vikao da će se nešto strašno dogoditi. Ali zalazio nije nikuda. Samo je strasno svaki dan čekao novine i poždirući slova čitao ih od napisa do zadnje stavke. Još se uvijek nadao da će doći zakon kojim se porezi ukidaju.

I došao je kobni dan. Cintek ga je dočekao sa starom svojom sabljom u ruci. No povjerenstvo obavilo je svoj posao u miru: neki Židov s još jednim trgovčićem, krčmarom iz obližnjega mjesta, dostaše na dražbi "sve plemenito Cintekovo zemljište", a Cintek niti je sablju iz korice vadio, niti je zapalio rođenu kuću, niti se osvetio nadzorniku. Sakrio se u šljivik i ondje plakao – plakao samo, a plakao plačem glasnim i strašnim jecanjem. Iz toga očajja trgne ga sluškinja, koja mu javi – oh – on je nije razumio! Istom se zagledao u nju i uhvatio se za glavu.

– Dakako – dakako – ja sam poludio! – počeo vikati. – Trčite po barbira, da mi žilu pusti. Kako i ne bih kod takove krivice – kod takove nesreće! A nitko se i ne miče, da me obrani, da mi spase moj dom. Ali – takvi su Hrvati! Ja, njihov nekadanji zemaljski gospodin, gubim tu sve – a oni ni da bi prstom maknuli! Oh – to je nered – takvo šta nema više u svijetu!

– Ali njihovo gospodstvo – molim – gospođi je teško – ovaj čas će roditi! – Da dođu onamo! – ponovi sluškinja.

– Što – što? Da li zbilja govoriš tako, ili sam ja lud! – i on potrči u kuću, gdje se iz prednje sobe javljao sučev opori glas, kojim diktuje dražbeni zapisnik, a otraga iz služinske sobe dolazio tanki – neobični glasić – plač – što li! Kad je Cintek stupio unutra, nađe ženu položenu na stolice i bez svijesti, a seljakinja pokraj nje držala je slabo novorođeno čedo.

– No – gospon dragi – mi smo mislili, da je vodena bolest – a dal Bog milostivni sina – dojavu mu seljakinja.

– Kak? – kak? – Sina imam! – krikne veselo i pobjedonosno Cintek i preuzme dijete. Baš kao kod sv. Elizabete i Zakarije! Uvijek sam se u nju nadao – i eto nada nije me prevarila. Znam ja, što biti mora! – I zvat će se Ivan Krstitelj. Pa eto rod Cinteka ne izumire! – I u taj čas zaplače gorko i guste ga suze poliju. U prvi mah vesele vijesti zaboravio je svoju nesreću, no zato tim jače izbije sada bol. – Beskućnik – otac – beskućnik sin! – šaptale mu u nekoj besvjestici drhtave usnice, dok je služinskom sobom gore dolje šetao i jednako držao slabo, prije vremena rođeno dijete. – Pak ni u sobi za gospodu – ni u gospodskoj postelji – nego ovdje – ovdje – gdje je mjesto slugama – i tu na podu – rodi se jedan Cintek! – vapijaše bolno otac.

I kad mi je poslije sam – i kad su mi drugi pripovijedali o tom času iz života moga Ermenegilda, ja sam uvijek počutio i sućut i smilovanje, pa sam se toliko puta morao pitati: zašto život, sudba ili slučaj, ili zovite kako hoćete, dopušta takove strašne šale, takove gorke ironije s bijednim čovjekom u onaj isti čas, kada mu najjače i najteže udarce daje.

No nije bilo dosta da je u jedan isti tren izgubio rođenu grudu i očinsku kuću, a dobio nasljednika i nastavitelja "đeđernomu plemenu" i plemenitoj familiji – nego mu strašna ironija zaigra još gore kolo.

Cinteku se je bilo seliti. No – tek pitalo se, kamo? Pa kako i na što? Najzad što da počne? Bijahu to strašni dani za bijednika. Pomišljao je na ovo ili ono, ali nijedno, ni drugo, ni treće i tako dalje nije bilo za njega ili bolje: nije on bio za to. Da uzme što u zakup, kako je Amalija željela, razbije se na činjenici da nije gotovo ni novčića imao. A uzmeš li i najmanji posjed u "arendu", opet treba koji krajcarak za prvi početak. Od toga dakle ništa. Pokucao je istina kod nekoliko svojih političkih bivših prijatelja, ali svagdje mu zaklopiše pred nosom vrata. Smatrali ga oni sada skrajnjim radikalom, revolucionarom, socijalistom, koji se opro plaćanju poreza, pa nisu htjeli ništa da čuju o njem. Netko mu savjetovao, da ide u službu – u kakovu kancelariju. – I to bi bio najzad postigao, ali je morao sam priznati, da mu ruka nije vješta pisanju. I tako nikad ništa! Jedan od bivših mu prijatelja ponudi mu mjesto špana ili lugara. Stari njegov "gospodski plemenitaški ponos" uzbukti silno, i malo te nije prijatelja izlemao. No vrijeme odmicaše, a Cintek, gledajući na ženu i svoj porod, strepio od straha, da im neće naći kruha.

Uto dođu stroge naredbe na sve porezne nadzornike, da se jednom učini red u ogromnim zaostacima javnih daća. Trebalo je ovrhovoditelja na sve strane. Novi porezni nadzornik, bivši Erdödijev kasnar, sjeti se Cinteka, kako je on bio vješt i

nesmiljen u utjerivanju svoje gornice i pomisli: "Nikad boljega potjerača!" A znao je u kakovu se jadu i pred kakvom nevoljom nalazi. Najzad pomoći će mu! – i Cinteku učiniše ponudu. U prvi čas on je skočio kao ranjen tigar.

– Ja da budem potjeračem za porez – ja – koji sam sve žrtvovao za svoje načelo, za svoje staro plemenitaško pravo, da ne plaćam poreza! Ja – pa sada potjerač!

No prijeko u dvorištu opazio je kako se useljuje u gospodarske zgrade roba i nared novih vlasnika. I u pokrajnjoj sobici zaplače dijete. Cintek se od boli strese. Nastavi rogoboriti, dašto nešto tišim glasom, a najzad upita, da li se kod te službe mnogo piše? Dobivši uputu da tu nema pisanja već utjerivanja, uzme on kimati glavom i konačno otporuči, da će za koji dan priopćiti prima li ili ne prima. Jadnik, mada je još sada činio tako na gospodsku i htio pred ženom, a i pred samim sobom predstaviti stvar, kao da je on, u koga se milost prosi – bio je već u sebi odlučio da zamoli tu službu. I tako eto "perillustris ac generosus dominus Ermenegildus Cintek de Vuczja Goricza et cetera", najveći protivnik sviju poreza, štempela i pristojba, probudi se jednog skorog jutra kao privremeni kr. državni porezni ovrhovoditelj.

*

Bio sam opet u lovu; – moglo je biti koncem listopada. Mrak je još ležao na krajini kad sam prolazio selom. Tu se pred jednom kućom motalo sila ljudi. Opazim pred ljesom oružnike, a iz dvorišta dolazila vika, kletva i jauk. Upravo stignem pred kuću, kad se ljesa rastvori i dva gončine isturaju napolje plahu junicu, a za njom maše debelom batinom Ermenegildo pl. Cintek i psuje seljake, što se protive.

– Da li vi znadete, da sam ja kraljevski čovjek? Tko mene uvrijedi, čeka ga Lepoglava. Naučit ću ja vas – nisam ja istom tkogod! Što je carevo, dajte caru, a što je božje, Bogu! – govoraše Cintek strogim glasom.

Ja stanem i zovnem ga. On se zabuni i postidi. Poče tek štogod mucati. Promijenio se sasvim. Stajao preda mnom gotov starac – iznemogao i izmučen jadnik. Toaleta mu i sada bila svakakva – tek na glavi imao je beamtersku kapu, obrublenu crveno-zeleno-zlatnim gajtanima.

– A čemu ovo na glavi? – upitam ga šaljivo, znajući da mu takova kapa nije propisana.

– E neka se znade, da sam u kraljevoj službi. Pa i narod – više ima poštovanja, kad vidi takvo što!

– E – moj Gildo – ti si još uvijek stari! – rekнем više bez misli.

– Oh – da jesam! Ali nisam – nisam – brate moj! – s uzdahom mi odvrati i njegovo lice zadrhta od tuge – od takove ogromne tuge, da sam požalio svoje riječi i toplo mu stišćući ruku morao odmah krenuti dalje. Tad me zovne natrag.

– Ali nemoj misliti, da sam nesretan. Nemam sada, hvala Bogu, nikakvih nepravilika; obavljam svoju službu – zadovoljni su sa mnom. Obećao mi porezni nadzornik k novoj godini nagradu. I nemoj da možda pred kim kažeš, da sam nezadovoljan. Ja sam zadovoljan – pa i gospodi kod nadzorništva ne bi možda bilo pravo da čuju da se tužim. A nemam se na što tužiti!

Govorio je brzo i ne gledajući mi u lice. Čutio sam kako ga na te riječi sili ponos i kako silno mora da trpi – nesretni bijednik! I kad sam godinu dana kasnije stajao pred otvorenim njegovim grobom i bacio na lijes pregršt zemlje – bio sam uvjeren da mu je duša zacijelo žednjela za mirom u toj jami, pa makar mu nadzornik i obećavao nagradu k novoj godini.

Beg sa Sutle

Slavili smo kod illustrissimusa Batorića godovno njegovo. Kao svakiput, tako se i sada skupila pod drevni brezovački krov sva okolica u najdaljem smislu riječi. No ne radi se o tom. Nije mi nakana da pričam kako smo slavno i veselo sprovedi dan i da opisujem veličajno djelovanje stoloravnateljevo, pa da nabrajam sve silne zdravice, što su se redale kod stola. Ja želim da govorim o jednome gostu kojega sam pri ovoj zgodi prvi put vidio.

– To je naš beg ili ako te volja: aga! – reče mi u šali naš sveopći šaljivdžija Kuntek, kad sam ga još prije objeda kod šljivovice zapitao za gospodina, koji se je držao tiho i nešto na strani kod prozora. Od prvoga me časa zanimao ne samo stoga što njega jedinoga nisam poznavao, već poglavito zato što je cijelom svojom vanjštinom bio nešto drugačiji od sviju ostalih. Mislio sam da mu iz lica čitam neki zasebni izražaj samosvijesti i unutarnjeg zadovoljstva, ili volio bih reći: nalazio sam u njega neko silno uvjerenje i sigurno nadanje. Pa i ponosa i opet nekoga, dašto, više kao tražena dostojanstva, bijaše u čitavoj pojavi, mada tome nije baš sasvim odgovarala sva ostala prilika. Uto ga netko iz društva glasno nazove begom, a on usred smijeha drugih – bora mi, gle! – ne poznaje šale, već se pri tom naklanja jedva zamjetljivom kretnjom glave i pruža onome ruku, koju je dosele držao otraga i u kojoj sad spazim dug turski čibuk.

Bio to čovjek srednje dobi: više onizak nego visok; dosta ugojen, crvena lica – gotovo cvao od zdravlja. Dugoljasta mu glava bijaše obrasla gustom i posve kratko ostriženom kosom tako da je lubanja izgledala kao obrijana. Bradu tamnoplave boje nije puštao suviše na dugo, već ju rezao na okruglo, kako se viđalo na slikama turskih generala. Brkovi bili mu valoviti i dugi. Oči bijahu sa svojom modrosivom bojom i tamnim zjenicama očito nalik na sokolove, tim više, što je i orlovski nos tome pripomagao, ali – u njima bilo suviše blagosti i neke naivne bezazlenosti. Nosio se narodno – ali ne sasvim po pravom kroju. Tamnosmeđa surka s tamnocrvenim gajtanima, jasno modri prsluk i tamnomodre hlače: sve to bijaše suviše široko prikrojeno, kao hotimice približeno orijentalnoj nošnji. U ono vrijeme, bilo to na koncu šezdesetih ili u početku sedamdesetih godina, u nas je već sasvim bio prestao zanos za narodnu nošnju, te je naš beg izgledao prilično čudno.

– Daj me, molim te, upoznaj s gospodinom – reknem Kunteku.

– Zar se zbilja ne poznajete? – Drage volje – napokon, što tu treba. Pođi sa mnom. Dakle – gospodin Ivan Korić Cazinski. Ti reci sam, kako se zoveš. Da – ne zaboravi, da stojiš pred begom! – opet se našali Kuntek, da nas u isti čas ostavi nasamu.

– Da – nije baš tako – nisam ja beg! – javi se moj novi znanac, gotovo i ne slušajući me, dok sam mu se predstavljao. – Ali – u po šale pola istine – nastavi sasvim ozbiljno. – Imadem dolje u Bosni roda – da – prijatelju mladi – roda. Mogu pismima dokazati, da je tako. I taj rod – ili da bolje kažem, ta ista familija, – oni su begovi – bogati ljudi – čitao sam to u knjizi. No zacijelo ste i vi čitali za begove Koriće. Čekajte, nedavno opet – bilo je u novinama nešto iz Bosne – pa opet i tu se pisalo za bega – čekajte, kako ono – teško pamtim imena – da, da – što ne bih znao – beg Osman-beg Korić! Pa imade još i isti plemićki predikat – i piše se Cazinski. O – imam ja pisma; – velim vam – ista obitelj kao i moja. Ah, gospodine, da znate, kako bih želio da što поближе saznadem o tim ljudima. Da li naliče na mene – na nas ovdješnje Koriće? Mi smo svi plavi – jesu li oni takovi? Djetinjska pitanja; no opet, ja im se ne mogu oteti. Uistinu mило bi mi bilo, da vidim koga od njih – a tek Osman-bega! Taj je valjda glava obitelji, ili kako li je to u njih uređeno. No – bilo kako mu drago – jedna smo obitelj. Oh, gospodine, staro je to plemstvo. Ja imam najmanje deset listina od bosanskih kraljeva.

Zapravo u tome što je dosele gospodin Korić govorio nije bilo ništa novo ni neobično, što bi trebalo da me zanima, ta – barem svaka deseta od naših starih obitelji vuče lozu iz donjih strana, a barem svaka druga od njih tvrdi da je bosanskog porijekla. I nisam prvi put takovo što slušao. No moj novi znanac govorio je to s takvom pozitivnošću i sigurnošću, i opet s nekom vjernom ljubavi, da zbilja nisam još čuo tako govoriti. Ja nisam ni časak sumnjao o istini njegova uvjerenja. Štoviše, njegov je zanos i na me prešao i nas dva više se toga dana ne rastadosmo. Cijelu se večer ne razgovarismo ni o čem drugom nego o Bosni i o starim bosanskim obiteljima. Brzo sam se uvjerio da znade gotovo naizust i Kukuljevićev putopis iz Bosne i Mažuranićev put u Bosnu. No najviše me zadivilo: moj Korić, rođen na bregovima Sutle, usred nježne kajkavske riječi, govorio je čistim bosanskim narječjem. I nije govorio tek da zadovolji gramatiku i njezine padeže, već i njegov organ primio je sasvim značaj donjega izgovora. Da nisam znao, odakle je rodom, nikad ne bih bio mogao vjerovati da nije iz Bosne ili barem sa Korduna.

– Gdje ste to, dragi gospodine, naučili tako dobro? – upitam ga najzad. Vidio sam, najvolio bi reći, da je u obitelji njegovoj sačuvan i taj govor. Gotovo da je u prvima u svojoj razigranosti uzeo već da nešto slično govori. Napokon ljudi smo, puni svakakvih slaboća! No ipak nije svu misao izrekao. Došao k sebi i priznao mi, kako je marljivo učio Divkovića, Jukića i druge bosanske pisce, a opet, službujući nekad u Slavoniji – u Požegi, imao je prilike da i živu riječ prisvoji.

– Pa zar ne mislite da je meni, kao čovjeku starinom odanle, nekako samo po sebi dolazilo da sam se naučio lakše tome govoru nego li tko drugi? Napokon, govor je to djedova mojih! – Vjerujte mi da je to mnogo pomoglo.

Ove misli zacijelo nije naučio iz Darwina i njegove škole; a da je znao kako su veliki ti umnici gotovo za temelj uzeli ovaj princip svojoj nauci, zacijelo bi u tome svome svojstvu nazrijevao samo odjek i glas svojih pradjedova i ne bi više htio priznavati nikakve zasluge svojim knjigama. Ali on za Darwina nije ni znao, niti sam ja htio što god o tome govoriti, jer vidjeh da mu tu misao nadade ona silna ljubav koju je u srcu osjećao za zavičaj svoje krvi, za domaju pradjedova.

Ah, ja bih mogao ispuniti čitave stranice njegovim riječima, mislima, željama i nadama, što sam ih već prvog ovog puta od njega slušao, a sve ove riječi, sve ove misli, želje i nade bijahu samo jeka ove ljubavi i vjernosti. Iz svake riječce, iz svakoga pogleda, dapače iz svake kretnje, čitao sam njegovu veliku bol, da je pored tolike blizine i susjedstva obiju zemalja ipak tako daleko sav onaj svijet preko Save i Une; čitao sam silnu njegovu želju da se duboki taj jaz jednom izravna, tako da ne bi bio njemu njegov rođak Osman-beg Korić Cazinski više neko sasvim strano čudovište, niti on, Ivan plemić Korić Cazinski, Osmanu isto tako neponjatno biće. U onim godinama bili smo još uistinu s ove i s one strane Save i Une jedni drugima dalji i nepoznatiji, nego li su nama najudaljeniji narodi sjevera ili dapače Amerike, a njima čisto je bliža bila – ne tek Anatolija, već dapače onamo Sirija i još dalje.

– Eh, gospodine, nije li to strašno! Mi znademo gotovo za svakog becirkforštanda u Kranjskoj, poznajemo sva moćna imena engleske aristokracije, francuske, njemačke – a pitam vas, tko zna od nas za bosansku vlastelu – tko li za njihove junake? Ili opet tko od njih znade za Draškoviće, Šubiće, Bakače – a gle – bit će ih dosta, koji su po tankoj krvi s njima u rodu? Ili – pomislite još više – eto baš moj slučaj. Sluti li iole Osman-beg da sam ja tu i moja obitelj, a – prije kojih četiri stotine ili još manje stotina godina živio je onaj i ona, ispod čijih smo srdaca izišli i ja i on!

Govorio je sa žarkim zanosom, da onda ispriča baš i svoje sopstvene željice, neispunjene, a toliko gojene. Priznao mi je, kako gotovo čezne za tim da vidi Bosnu, a nažalost nikad nije mogao da tu želju ispuni. Dapače, s nekim čisto smiješnim ili bolje tragikomičnim izrazom u licu i glasu povjeri mi, kako bi već sretan bio, da se može bar upoznati s kojim bosanskim begom – ili što – barem vidjeti kojega od njih.

– No – nikada – velim vam, nikada nisam ni vidio kakva bega. Tek po slikama zamišljam neki pojam! – šapne mi nekako očajno.

Moram priznati da sam bio prinuđen da se nasmijem, jer sam u duhu vidio moga Korića, kako pred svakom trafikom gleda s voljnim zanimanjem cimer s naslikanim Turčinom. I nisam bio suviše zloban pri tom. Malo poslije, nakon dovršena ručka, sastavio je kućedomaćina po svom običaju tarok-partiju. Korić bijaše izvrstan igrač, pa je morao sjesti za kartaški stol, mada bi bio volio ostati uza me, da se može dalje razgovarati o Bosni. Morao sam njemu za ljubav sjesti pokraj njega. I što sam brzo opazio? – Moj ti Korić s nekom osobitom ljubopitljivošću posmatra karte. Ja – kako i ne bi! – Sličice na kartama predstavljale su u velikoj većini prizore iz turskoga života s onim tradicionalnim Turčinom u zelenu kaftanu i sa silno širokim turbanom na glavi, kako luda kakva glava bečkoga risača karata smišljaše da Osmanlije izgledaju. Korić dašto gledao je u sliku s tolikom ozbiljnošću, kao da uistinu gleda pravi naris turskih prizora. Štoviše, opazio sam, da je kojiput volio cijelu igru na kocku staviti, samo da ne treba baciti kartu, na kojoj je bio Turčin.

Za večerom opet je sjedio uza me. Naravno, mi smo opet nastavili svoj pređašnji razgovor. I moram priznati, nije mi bio dosadan. Napokon – u toj njegovoj ljubavi nije bilo ništa politike, nije ni jedna cigla riječca odavala biljeg kakova uvodnog članka iz političkih dnevnika, niti je bila u svezi ma s kakvim političkim programom. To bijaše više – mnogo više: bijaše ljubav, koja je ispunjala čitav život jednoga čovjeka, žarila se toplinom krvi, odisala dahom stoljetne tradicije, svakud prosjana luči, što iz davnih dolazi davnina, te pokazuje kasnome potomku, kud su prolazile staze djedova. I baš stoga osvojio me čovjek. Uvjeren sam, da mi i najvatreniji političar s najjezgrovitijim tiradama o uzajamnosti, o potrebi sloge, o narodnoj budućnosti, ne bi bio mogao u duši tako sigurno otvoriti tolike vidike i otkriti tolike istine, koliko taj napola razgovorljivi i dosta smiješni zagorski šljivar, u koga su o politici bili prilično slabi pojmovi; ali – on je preda mnom stajao kao oživjela sveza nečega, što ni vjekovi, ni stoljetni ratovi, ni razne vjere, ni razne kulture ne mogoše prekinuti i uništiti.

On je čitavo vrijeme prilično malo pio, mada je stolaravnatelj podjašprišt Ercigonja bio više nego strog, da se točno vrše ustanove križevačkog statuta. Ali naš se beg držao svoga reda, zacijelo u želji da bude i u tom što sličniji svojim rođacima u Bosni. Netko je i rekao sličnu šalu, no – on se nije dao smesti, pa se čuvao vina, a šalu opet primio kao polovičnu istinu. A kad se društvo iza večere razigralo, te poslije stalnih stolaravnateljevih zdravica gostima i njihovim drugaricama bila proglašena republika (t. j. dozvola, da može ne samo stolaravnatelj, već svaki gost koju zdravicu reći, isto što je kod modernih banketa vrijeme divljih toasta); onda je naskoro ustao i Korić, da reče svoju zdravicu. Iz lica prisutnika sam saznao da znadu unaprijed čemu će nazdraviti; – ta nazdravio je i taj put, kao svaki put, Bosni ponosnoj i junačkomu njenome narodu.

– U kući presvijetloga našega kućedomaćine – tako je počeo – pod starodrevnim gospodskim krovom Brezovice, pristoji se da se poslije naše domovine sjetimo u prvome redu one starodavne kraljevine, iz koje vučemo zajedno sa presvijetlim domaćim gospodinom toliki od nas lozu našu – a to je prva susjeda naša – Bosna ponosna! – i tako dalje.

I on nije se sjetio tek jadne raje i nije isipao samo poznate i za onda toliko krilate rečenice o stoljetnom zulumčaru, o krvnom i vječnom neprijatelju krsta i slobode zlatne. Naprotiv – njegove žarke riječi s istom su ljubavi obuzimale i bijednu raju i požrtvovne fratre, i kaluđere i – the last not least – begove i age, i kadije i muhamedanske balije – seljake. Za onda još nije to bila sitnica, pa moram reći da sam se čovjeku divio: mada nije bio baš najbolji govornik, ipak mi je imponovao svojom samostalnošću i slobodom misli. A što da ne kažem – meni bijaše i nekako čudnovato i nekako neobično, a ipak drago i voljko, kad sam slušao slavne ove riječi o muhamedanskom susjednom svijetu – u toj staroj kuriji, koja je gotovo sva bila ispunjena i prožeta slavom i uspomenama junaka, koji su veselo i vječno pripravnici hrlili u boj protiv polumjeseca, pa – ako sam ikada bolno ponavljao starinski stih: *Tempora mutantur et nos mutamur in illis* – to ga zacijelo sada nisam s istim čuvstvom ponavljao!

I kad se stalo pjevati u društvu, Korić je tek gundajući pratio pjevanku, da onda za prve zgone intoniše poznatu narodnu pjesmu: *Bolan mi leži Kara Mustafa!*

Na rastanku morao sam mu za stalno obreći da ću ga posjetiti na njegovu imanju. I ja sam uistinu imao najbolju nakanu da što prije ispunim svoje obećanje. No prilike se tako udesile, te nisam dospio do toga, mada me je svatko uvjeravao kako je

doista vrijedno poći do Korića, jer mu je dom u jednom od najkrasnijih predjela krasnoga gornjega Zagorja. Možda ga i uopće ne bih bio pohodio, da mi nije od njega stigao list u kojem me je ponovo pozivao i podsjećao na obećanu riječ (kod čega je mimogredce, u zaporkama, spomenuo, kako je to krasno i plemenito u bosanskih begova, što im je zadana riječ uvijek sveta), a glavno, priopćio mi da je iz pouzdana izvora saznao, da se nalazi na liječenju u Rogacu štajerskom "ili" u našim Krapinskim Toplicama neki bogat i preodličan beg bosanski.

"Pa evo jednom ipak zgođe, da mi se ispuni davna želja vidjeti jednoga od njih i upoznati se s njim" – pisao je Korić u tom listu. – "Smislio sam dakle tako da idem u Rogatac ili ako ustreba u Toplice; – od mene nije ni ovamo ni onamo daleko; – za sat i nešto više možeš u Rogatac, a opet ni u Toplice nije dalje. Potražiti ću ga dakle – pa što veliš o tome? – Ja ću ga pozvati i k sebi. A Tebi to javljam, jer bi me uvelike veselilo da pođeš sa mnom! Zadano obećanje moraš i onako ispuniti. Spoji dakle jedno s drugim. Istinabog, sad je žetva, ali Ti i onako nemaš kod toga posla, ne treba da si sam kod toga, kao što je primjerice u mene slučaj. A gle, ja ću ipak radije prepustiti žetvu nadzoru djece i svoga špana, nego da bih promašio takvu zgođu. Dođi dakle svakako još ovoga tjedna, najkasnije do subote."

Do subote, a list taj stigao mi je tek u nedjelju, jer poštanska sveza bila je tako mudro i zgodno udešena da se mjesta udaljena na puškomet, spajahu poštom preko silnih daljina u nedoglednim okruzima. Ipak pođoh na put, samo da mu ispunim svoje obećanje i da se naslušam njegovih razgovora o rogatačkim doživljajima.

*

Trebao sam do četiri sata, dok dođoh onamo. Ipak ne požalih ni jedan čas, jer je bilo vrijeme da si ljepšega ne mogoh zamisliti, a put me je vodio uistinu prekrasnim predjelom. No opet, uočivši okolicu Korićeva doma, upravo se zadivih.

Za mnom dosta visoka planina, tamna i gusto obrasla, puna jeke i žubora od brzih plahih izvora, a opet ipak nekako mirna i gluha, na vrhovima nakićena crkvicama, starim gradinama i sredovječnim ruševinama, na podnožju pak svaki čas kojim mlinom nad šumnim potokom ili samotnom seljačkom kućicom, prislonjenom o pećinu kao ptičje gnijezdo ili kao čovjekova molitva, utjeha – utočište njegovo. Bijela široka cesta u neprekidnu vijuganju teče usječena među žutim i sivim stijenama, a moja se kočija smicajući od zopora na zadnjim točkovima spušta

nizbrdice onamo, gdje se otvara polje i ja ugledam pred sobom dosta široku ravan, svu zelenu od livada i kukuruza, ispruženu u duljinu, a sredinom razdijeljenu uskom rijekom od koje se zelenkasti valovi hitro tiskaju među gustim granjem vrba i jasena. S jedne strane gubi se ravnica u nejasnim crtama udaljenih zaselaka, gradića i trgovišta te u plavim konturama dalekih gora, a s druge strane baš pravo preda mnom – eto već na dohvat – uspinje se tik nad rijekom – nad Sutlom – dosta visok brijeg, a vrh brijega stoji kuća, crna, siva i starolika "kurija", okružena odasvud silnim drvećem, među kojim se krijući pokazuju svakojaki krovovi udaljenih niskih zgrada.

– Eno tamo je! – pokaže moj kočijaš bičem prama brijegu.

– Dakle to je! – odvratim živo i zagledam se gore u malu kuću, da joj taj čas izgovorim i ime veliko: Cerovci Banski, kako se dvor Korićev nazivao cijelim svojim imenom.

Bila to obična plemenitaška kurija na jedan kat, sagrađena Bog zna kada od teških hrastovih piljenica, opasana na prednjoj strani otvorenim hodnikom od sivih dasaka, i pokrivena širokim krovom od šindre, kojemu se u sredini podizao uski tornjić od dasaka sa četiri prozorčića, kroz koje se pokazivalo zvonce. Vrh tornjića bio smješten crveno oličen kokot od lima s isto takvom zastavicom, da označuje odakle vjetar duva. Pred samim dvorom sterala se dosta prostrana visočina, po kojoj su bili nasadi svakojakog cvijeća i grmlja, a odmah s lijeve strane za živicom počinjao vrt, spuštajući se niz brdo i gusto obrastao visokim starim voćkama i drugim drvećem, a s desne strane za trima ogromnim prastarim lipama bilo je smješteno ono pravo dvorište, na kojem su se nanizale mnoge duge gospodarske zgrade. Put iz doline vodio je gotovo upravno na brdo k dvoru, a obrubljen bijaše alejom jablana i mladih kestena, no ovi kao da nisu pravo uspijevali.

Od prijeka sa štajerske strane gleda gotovo ravno na taj dvor gizdav gospodski dom – prastara feudalna gradina sa četiri čvrsta tornja i sa bezbrojem svakojakih prozora i okanaca, čini mi se tada vlasništvo nekoga grofa Attemsa ili kneza Windischgrätza – a s ove strane na podnožju brijega leži elegantna moderna ladanjska kuća, za onda vlasništvo nekog bogatog trgovca iz Zagreba. No ni onaj onamo velikaški dvor, ni ova elegantna kuća ne mogoše spriječiti staroj drvenjari gore na brijegu da ne gospoduje cijelim vidikom, pa da ne bude kao pravo naravsko središte cijeloj ovoj prekrasnoj okolini. I zacijelo, ne samo ja, već svatko koji je ikada dospio u taj kraj, morao je da se unatoč silnoj feudalnoj gradini germanskog velikaša i uza svu elegantnu harmoniju kuće u ravnici najprije zagleda onamo gore k starome

plemenitaškome dvorcu i da gledajući na nj nađe tek pravi izraz onoga posebnoga čara, što je u čitavoj okolici. Valoviti oni zagorski brežuljci, uska polja, tuste livade, sitni grmeljci po dolinama i brdima, one nježne kratke šume, više nalik parkovima nego li pravim šumama, pa onda one stare crkvice po bregovima i rastrkana seljačka nastavanja – sve je to puno one vječne poezije, kojom dišu Virgilova bukolika ili Turgenjevljevi zapisci. – I sva ova divna slika kao da je dolazila do potpuna izražaja tek po ovom starom zgnjurenom dvorcu, što se tako slikovito i bezbrižno sterao po najvišem brdu. Tek po njem se od svega toga sastavljala predivna idila, puna i prepuna vječne ljepote, sladosti mira, tajinstvenosti legende i predaje pradjedova.

Ovako raznjihan i začaran došao sam pred kuću, najavljen odavna silnim lavežem mnogobrojnih pasa. Korić stajao već pred vratima i pozdravljao me svojim vječno dostojanstvenim načinom rođaka bosanskih begova. Uza nj stajaše visok, mlad čovjek, ugodne, nešto mekane vanjštine, u kojem po sličnosti u licu dobro razabrah sina domaćine. Otac Korić imao je na glavi fes, dok je sin bio pokrit austrijskom oficirskom kapicom. Uza sve nezaboravljeno dostojanstvo Korić je ipak široko raskrilio ruke, čim sam skočio s kočije, te me srdačno zagrlio i izljubio.

– No – tako valja, da si došao! Već te tako dugo iščekujem. Dopusti da ti predstavim svoga najstarijega sina – Vladimira, pravnika, i da odmah sve znaš – poručnika u pričuvi. – A sada – ajde da pođemo u sobu, jer će brzo udariti vrućina na tom našem brijegu.

I otac i sin s najvećom se brigom pobrinuše da se odmorim; ne zaboraviše ni konje ni kočijaša, jednom riječi, ja sam u tili časak osjetio svu onu lagodu i prelest, što je podaje iskren i srdačan mar za tvoj dragi "ja". Nije prošlo pet minuta, i meni bijaše kao da sam odavna star znanac u kući, a da to nije prvih pet časova moga života što ih tu sprovodim.

Znao sam, da je Korić udovac, i da osim dva sina imade i kćeri. No bližilo se već vrijeme objedu, a ja još uvijek nisam vidio nikoga od ženskih članova obitelji. Najzad sam već pomišljao, neće li se kućedomaćina i u tom povadati za običajima istoka, ta – na koncu konca ipak mi se činio u neku ruku čudakom. Odista moram priznati, u kući mu je izgledalo sve kao i u svakoj drugoj plemenitaškoj kući. One dvije tri sobe, što sam imao dotle zgođe da vidim, bijahu u svemu skroz obične. Soba za primanje gostiju bila baš onaki obični "Sitzzimmer", kao svagdje drugdje, sa nešto staromodnom i dosta istrošenom garniturom, smještenom uz srednju stijenu i to upravo tako, da je kanape bio uz stijenu, veći fotelji uz kanape, do njih manji fotelji, a

u sredini salonski stol, prostrt nekim šarolikim pokrivačem, očito kod kuće izrađenim za kakovo godovno ili Božić ili novu godinu. Taj dosadni šablonski raspored nije nimalo umanjivalo što su nad kanapeom visili portreti kućedomaćine i njegove pokojne gospođe. Korić bio je naslikan, za čudo, u smeđem kaputu francuskoga kroja pedesetih godina i bio je bez brade. Njegova supruga – po slici neko bijedno, užasno blijedo stvorenje, s rukama kao od drva načinjenim, bijaše u plesnoj opravi. Druge slike u toj sobi bijahu također skroz nedužne i ni u kakvoj svezi s bosanskim begovima – izuzmeš li malu sličicu egipatskog slavnog paše i prvog kediva Mehmed Alije.

Soba za jelo, ili da kažem po zagorski – palača, nije također bila ni u čem neobična. Stereotipni ogromni stol djedovski zauzimaao je svu sredinu sobe. Starinski kožom presvučeni stolci poredali se uz sve četiri stijene skupa s ormarima za staklo i posuđe. Među slikama opet ništa što bi dozivalo u pamet Korićevu ljubav spram begova. Tek u njegovoj sobi o stijeni visili su pod stropom portreti predašnjih Korića iz konca prošlog i početka sadašnjeg vijeka, a pod njima bile ovješene puške i sablje iz svakojakih doba; ovdje sam mogao po nekolicini handžara i diljki zaključiti da je kućedomaćina dao izraza svojim poglavitim mislima. Da – u jednom kutu visile su sličice raznih Sulejmana, Alija, Muktara – sve turskih generala: sličice, izrezane iz ilustrovanih novina i stavljene u okvire, isprva određene za druge kakve slike.

– No – al napokon i to nije ništa pretjerano! Zar baš samo što se kćeri tiče hoće da slijedi begove? – mišljah u sebi, kad se ni u čas donesene rakije prije objeda još nikako ne pokazaše gospođice, već je inoš sam donio šljivovice i narezana hljeba.

– A gdje su gospođice sestre? – upitam napokon Vladimira dosta nestrpljivo. Korić mi je dotle pričao o svojim jadima i neprilikama u gospodarstvu.

– Imadu posla, pak se valjada i toaletom zadržaje – znate kakve su ženske! – odvrati mi prostodušno simpatični i milovidni mladić, koji je do sada većinom šuteći pratio očev i moj razgovor.

Mojoj nestrpljivosti bude ipak pomoženo ovim odgovorom, jer saznadoh da ću ih vidjeti. Napokon to me je glavno zanimalo, jer koncem konca na same djevojke i nisam baš toliko pomišljao, dapače kao da sam se i malo plašio od ladanjskog gospodskog načina što sam ga u njih naslućivao.

Korić mi je međutim pripovijedao, kakve je sreće bio u Rogacu. Prama svojoj namjeri išao je prošle subote onamo. Ali – "kome što nije suđeno, nije suđeno" – tako i njemu nije suđeno, da vidi kojega bega, pa ga ni u Rogacu nije vidio. Našao tek

nekoga Osmanliju, trgovca iz Rumelije, koji nije znao ni riječi hrvatski, pa se nije ni upoznao s njime.

– Zašto? Ja sam tražio bosanskog bega – a ne Osmanliju. A onaj ljudi postmajstor iz Lantšperga – pisao mi je ekspres da je beg u Rogacu. Dobro da nisi došao – bar nisi nasio, kao što sam ja nasio ludomu Švabi. – Ta – malenkost – ali opet žao mi je. Najzad, ja bih zbilja još mogao i umrijeti, a da ne vidim nikoga odanle.

– A nisi išao u Toplice? Možda je već ondje.

– Bio sam i u Toplicama – otpovrne mi s uzdahom.

Malo te se nisam glasno nasmijao kako je dobri moj Korić bolno izrekao posljednje riječi: kako mu se licem uistinu prelio neki tužan – očajnički izraz, u kom se sasvim izgubio njegov dostojanstveni mir. No taj čas upravo uniđu iz pokrajne sobe domaće gospođice.

Predstavljanje bilo je kratko. U prvi čas opazio sam da je Korić naprama kćerima strog i strogo odmjeren, ali iz svake crte u licu, iz svakoga pogleda uvjerih se također da ih strastveno ljubi, gotovo obožava, pa da baš stoga mora da hini nepristupnost i strogost. Nut – djevojke i bijahu dražesne, a bile su tri. Najstarijoj moglo je biti devetnaest ili najviše dvadeset godina; nježno plavokoso djevojče s neobično krupnim modrim očima, licem veoma bijele puti, nježnom rumeni zalivene. Osobito mi oči zapeše o njezine izvanredno sitne, gotovo djetinjske ruke. Ime joj bijaše Ružica.

Mlađa sestra Milka bila joj gotovo sasvim protivna. Koliko je u starije nježnost podavala osobiti čar pojavi, toliko je u Milke bujna snažna prilika stvarala od nje pravu sliku čile mladosti i čiste ladanjske prirode. Gledajući je morao si u isti čas misliti na svježje jutro u slobodnoj prirodi ili na tanku jelu u visokoj gori. Bijaše mnogo viša od sestre, put joj bila nešto manje bijela i više rumena nego u Ružice, oči joj bijahu smeđe, a kosa kestenjaste boje, spletena u dvije debele kite savite oko glave. U svom držanju također se razlikovaše od Ružice. Nije bilo u nje ništa smjerno i podatno, dok je u Ružice svaka kretnja odavala meku, dobru dušu, koja čeka na gospodara. Milka izražavaše više neku samostalnost, gotovo samovolju i – strogu ponosnu nepristupnost. Prema tome kao da joj bio i glas – dubok, neizrecivo ugodan alt. Pa ipak i u nje bijaše dražesti, one slatke mile dražesti južnoslavenskih žena, koje znadu biti i gospodinje – dapače junakinje, a opet i vjerenice i ljubovce, što se svojoj ljubavi bezuvjetno žrtvuju.

Najmlađa sestra Ljubica gotovo kao da nije u obitelj spadala. Petnaest – ili četrnaestgodišnje djevojče posve južnog tipa, počevši od crne vrane kose i tamne zagasite puti do suhonjave pojave, no ipak skladne i harmonične kao najljepša talijanska melodija; dugoljasto – rimsko lice odlikovaše se pravilnim crtama, krasnim orlovskim nosićem i crnim i dubokim očima. Ne bijaše u nje ništa djetinjsko, mada je baš ona bila najživahnija i prva se oglasila milim glasnim smijehom, i to na nekakvu bratovu pripomenu, koja je bila sve prije nego takova da bi morala izazvati smijeh. Ne bijahu također ni jednako odjevene.

Ružica imadaše na sebi običnu modru ljetnu odjeću, ukusno udešenu, ali bez svake pretenzije i gotovo bez ikakva individualizovanja, tek puki, makar vrsni izbor iz kakova modecajtunga. Pravo se više i ne sjećam boje latka. Milka bila je odjevena sasvim u bjelinu, u dulju suknju no što moda dopuštaše (nosile su za onda gospođe odjeće dosta kratke), a isto tako užu, nego što se je u modnim sličicama vidjelo. A što mi je najviše bilo u oči, nije nosila steznika, već se je haljetak – nekako istočnog kroja – slobodno privijao oko krasnog stasitog joj struka. Najmlađa pak bila je odjevena nekako fantastično. Odjeća joj bijaše dosta živih i raznih boja, no vanjšina nije od toga ništa trpjela, nasuprot mi se činjaše kao da upravo to mora biti. Svojom je odjećom ta po licu mala Rimljanka nešto podsjećala na istok ili žarki jug – svakako njena neobična pojava kao da je iziskivala, a nekmoli dopuštala, ovakvo ekzotično odijevanje. Dašto, ja sam u prvi mah kod jedne i druge nalazio u tome nešto od one pretjeranosti ladanjskih vlastelinskih kćeri, koja se tako često razvija pod starim gospodskim krovovima. I kao da sam se toga plašio. No u drugu ruku opet nisam nikada suviše odobravao ropsko pokoravanje zapovijedima mode, te sam se utoliko izmirio s "ekstravagancijama" novih znanica. Izmirih se pak sasvim, kad se ubrzo uvjerih da nema ni u jedne ni u druge ni za lijek pretjeranosti, nasuprot, obje da su posve prirodne, prostodušne i mile djevojke – koje imadahu toliko svoga u sebi da se nisu slijepo povodile za propisima mode. Istina, skoro otkrih da imade tu i upliva očeva. Kao on, tako su i one rado pomišljale da im je rod u Bosni.

No ja se suviše dugo zabavih oko triju mojih cerovičkih krasnica. Napokon – kako i ne bih – ta uistinu bijahu predražesna djeca. Zaniješe me i svojom krasotom i svojom dragosti, a zatjeraše me u čudo pravilnim svojim jezikom i što još više – svojim poznavanjem hrvatske povijesti, narodnih bojeva i prošlosti hrvatskih plemićkih obitelji.

Objed je divno prošao. Gostoljublje hrvatske vlastelinske kuće dobro je poznato, a ja sam imao sto i sto prilika da se o njem uvjerim, no – gostoljublje moga prijatelja Korića kao da se još više odlikovalo; – tu gotovo da se ponavljahu preda mnogim slikama i prilika, kakvih se tek nalazi u davnim davninama istočnih patrijara i šeiha. Čisto me se koji put doimalo kao da se je gospodar kuće odrekao svoga mjesta i eto – postavio mene gospodarom svojoj kući. Tek je žalio, što nije znao, kada ću doći, jer bi bio inače – kako reče – pozvao u goste još koga iz susjedstva, da bude "svečanije". Zato ipak nije prošlo bez svečanosti. Vidio sam da inoš nosi svoj najnoviji pandurski mundur modre boje s crvenim prslukom i da dvori u bijelim rukavicama. "Bilikum" također ponudio mi se u najvećoj čaši uz čitav govor Korićev, a iz ruku gospođice Ružice.

Poslije objeda, koji se je dosta dugo otegnuo, pođosmo da ispijemo pod hladom starih lipa za dvorom crnu kavu. Sparina ljetnoga dana već je jenjala, sunce dobrano poodmaklo k zapadu i spuštalo k dvoru duge svoje zrake, u kojima je lebdio u dugim snopovima plavi prah kao dašak zemlje i trave. Mi smo sjedili u gustoj svježoj sjeni, tek gdje gdje na tlu prepletenoj potezima i crtama svijetla. Do nas ne dopiralo ništa, do li rijetkih svakojakih zvukova onamo iz dvorišta ili nejasnih dalekih glasova iz polja i pašnjaka. Već se podadoh slasti i užitku, što ga uvijek donosi ovakvo ladanjsko poslijepodne, taj put još više, jer je uza me sjedila s jedne strane Ružica, s druge strane Ljubica, a nasuprot Milka. No uto se najave psi, začuje se topot konja i lomot kočija, te se za nekoliko časova stanu k nama primicati tri gospodina.

Korić skupa sa sinom skoče od klupe i pohrle u susret. Vidio sam da kućedomačina prima došljake ljubazno, srdačno i s onom neprisiljenošću, s kojom se mogu primiti samo ljudi koji gotovo svaki dan zalaze u kuću. Ja ih nisam poznavao i pogledom upitam djevojke, tko su ta gospoda. Ružica nekako smetena, mijenjajući boje u licu, ne odvrati mi ništa, valjda i nije razumjela mojega pitanja. Milka i Ljubica tek sažmu ramenima. Činilo mi se, kao da im posjet nije zgodno i drago došao.

Međutim se primakoše gosti. Korić ih redom predstavi. Bili su najbliži susjedi. Najgojniji od njih, po izgledu i najdobniji, bijaše vlasnik nove kuće dolje u ravnici, neki gospodin Jovanović, trgovac iz Zagreba, čovjek pristao, muževna i simpatična lica, nešto sa značajem levantskoga tipa. Drugi je bio barun Plessenberg, gospodin blizu četrdesete, s pravim germanskim tipom u dugoljastu licu, s neobično jasnoplavom carskom bradom i ogromnim modrim očima, odjeven u lovačko

štajersko odijelo. Treći, najmlađi, bijaše pristao mladić od kojih dvadeset i pet godina, dosta neznamenita i nedužna izgleda, pomno odjeven po najnovijoj gradskoj modi, očito kratkovidan unatoč cvikera debelih stakala. Zvao se je Ljudevit Slamnica, a bijaše odvjetnički perovođa u nekog odvjetnika u susjednu trgovištu. Iz razgovora doznadoh naskoro da je Jovanović došao da posjeti svoju obitelj koja ljetuje u Donjim Cerovcima, a barun Plessenberg da se nalazi – ne mogoh znati pravo u kojem svojstvu, valjada i on nije pravo znao, da se nalazi prijeko na imanju grofa Attemsa, odakle gotovo svaki dan prelazi ovamo u Hrvatsku u pohode k susjednoj vlasteli. Nešto pocrvenjeli, inače veoma aristokratski zavinuti tanki nos, kao da bi mogao odgonetnuti veliku simpatiju za ovu stranu Sutle. Slamnić se je dosta nesigurno, gotovo nespretno približio gospođicama, poglavito pogledavajući ovamo k Ružici. Nisam dugo trebao da pogodim da je Ružica ponajglavniji razlog što ovamo dolazi. No opazio sam također, kao da jedini Vladimir dobrim okom pazi Slamnićevo nastojanje da bude što bliže Ružici. Sam Korić očito se silio da izgleda kao da ne bi ništa opazio, a obadvije mlađe sestre nisu ni prikrivale svojega nezadovoljstva, dok su se Ružica i Slamnić sve više i više gubili u posebnu razgovoru, te je trebalo dva tri puta da otac kaže kćeri, neka pođe u kuću, da učini sve što treba za užinu i večeru.

– Gospoda će ostati ovdje? – Ne – ne! Ne primam nikakvih izgovora. Dakle, molim te, Ružice, udesi sve! – kaže Korić. On još u riječi i Ružica baš u koraku da otiđe, kad se iz vrta kod ljese jave neki pozdravi. Bio domaći župnik s kotarskim pristavom (ili bolje jurasorom) i općinskim bilježnikom. Svu trojicu znao sam još od prije. Dolazili su češće i k Batoriću. Župnik Lacković bijaše na glasu veseljak i poštenjaković. Njegova dva druga ništa manje. Korić je svu trojicu primio s velikom radosti, gotovo i pomno i s veselom bukom, koliko je to u njega moguće pokraj njegova vječitog dostojanstva u svakoj kretnji.

Tako se je ujedared sastalo čitavo društvo. Moram iskreno priznati da mi to u prvi mah ne bijaše po volji. Ja sam se veselio kako ću s Korićem probaviti vrijeme i opet štogođ zasebno njegovo u njega otkriti. Ali zabava se tako ugodno i lijepo razvila, da sam se brzo udobrovoljio. Ružica je uz pomoć sestara i inoša u tili časak stvorila pred nama pun stol, a župnik s debeljakovićem pristavom izgonio jednu šalu za drugom, da se je sve orilo od smijeha. Za večere "konstituiralo se" društvo. Kućedomaćina predade stoloravnateljstvo župniku, koji se je svojski latio posla, nazdravljujući zdravicu za zdravicom. Naravno, da je i ponešto bučno postalo na

veliku radost Ružice i Slamnića, koji se mogoše tim lakše podavati svojim razgovorima.

Barun, koji je cijelo vrijeme vjerno vršio propise križevačkoga štatuta i obdržavao starodrevne običaje, očito je zašao u neku vatru, čisto u neku ratobornost i hvalisavost. Stao se čovjek dičiti da je potomak krstaških vitezova, da ima strica, koji je "majoratsherr" negdje u Šleskoj, te ima silnih dobara na austrijskoj i pruskoj strani; da bi po pravu – kako li – i on morao imati nešto od dohodaka tih dobara, ali – ali. Uostalom ništa za to, on ipak ne zaboravlja da je Plessenberg. Najzad stao čovjek nešto čavrljati, kao da tu u Hrvatskoj i nema prave aristokracije, onoga pravoga plemstva – tako nešto. No – tu je na zlo nabasao. Korić, kao ranjen lav, skoči i gotovo patetičnom pozom stane suprot baruna.

– Što je to vaše plemstvo? Ništa zato, što smo siromasi – ali ipak ne dam ja svoga plemstva ni za vaše kneževstvo ili grofovstvo. Što vi mislite barune? Vi ćete u svojoj familiji diljem stoljeća moći da nabrojite tek nekoliko junaka, proslavljenih u boju i palih na ratištu, a znadete li vi, da eto ja – tek plemić bez grofovskog ili barunskog naslova – eto ja u svojoj obitelji gotovo kroz stotinu i stotinu godina i ne nalazim pretka, koji bi bio u svom domu na mekoj postelji umro, već redom i šukundjed i pradjed i djed i unuk – redom – redom – kroz koljena i koljena – padaju na bojnopolju. I tako je tek na jednoj strani obitelji, što znadem – na kršćanskoj – a kako je opet na drugoj – bosanskoj, gdje zacijelo isto tako bivaše!

I sad se bujica Korićevih riječi spustila starim svojim koritom – stao pričati o rođacima begovima. Tu je izazvao ne mali otpor u Jovanovića. Taj je napokon suviše živo nosio u sebi i u duši svojoj tradiciju o stoljetnom jadu i ropstvu bijedne raje, kao i tradiciju o padu carstva srpskoga na Kosovu, a da bi se mogao odmah uzvinuti do shvaćanja Korićevih riječi, kojima je slavio bosanske begove i Turke. Napokon i župnik, pa i svi ostali nisu ga pravo razumjeli. Svima je bilo čudno, kako može Korić da slavi begove i age, o kojima i narodna pjesma i Gundulić i Mažuranić pjevaju da su mučitelji kršćanske raje.

No Korić nije se dao smesti. Suviše bio je uvjeren da pravo govori, pa i suviše je ljubio svoje begove i svoje "rođake", da bi odstupio ma i za dlaku. Uistinu divih mu se. Napokon u ono vrijeme doista i predsuda i nepoznavanje stanja stvari, i narodna tradicija i politička agitacija, sve – sve – bijaše protivno onakovu stanovištu, kakvo zauzimaše moj beg sa Sutle. Morao sam jednako da sama sebe pitam, odakle tomu čovjeku toliko samostalnosti i slobode u mislima da može biti takova uvjerenja? A

nije crpao iz engleskih ili njemačkih političkih listova i brošura. Prije svega on ih nije čitao, a drugo i ne bijahu njegovi razlozi istovjetni s razlozima zapadnjačke politike, niti se njegovo uvjerenje prostiralo istim opsegom. Njegova obrana begova i aga ograničila se uvijek tek na begove i age iz Bosne, i koliko je trebalo da njih brani, toliko je samo uzimao u obranu Turke i muhamedanstvo. Ta očito bijaše, da ga je ljubav spram pradjedovske domaje i ljubav spram potomaka njegovih djedova uzdigla na tu objektivnu visinu, na kojoj ga ne mogaše ništa više dohvatiti što bi priječilo da se istina vidi.

Najzad je iste večeri svojim dubokim uvjerenjem i toplom riječi doveo cijelo društvo – dapače i Jovanovića i župnika Lackovića – da su se barem taj put i oni uznijeli za begove i pozdravljali u njima braću, kad je po svom običaju izrekao svoju poznatu zdravicu Bosni. Dapače kao da se je društvo još više veselilo i još bolja volja nastala od ove zdravice. Pjesma zaori starim dvorom i ne samo pjesma, rođena u seljačkoj kućici uz Sutlu ili pod drevnim krovovima zagorskih vlastelina, već također pjesma iz Bosne, pjevana i od begova i od kršćanske raje.

Gosti ostadoše dugo. Davno prošlo, što se pijetlovi onamo iz dvorišta javiše prviput i drugiput, a stolaravnatelj još uvijek sipa kao iz rukava zdravicu za zdravicom, društvo pak poslije svake zdravice nakon ispražnjenih čaša pjesmom narodnom davaše oduška svojim razmahanim osjećajima. Sam kućedomaćina ipak se je čuvao, da se ne ogriješi o svoje navade. I taj put nije smetnuo s uma da bosanski begovi ne piju vina.

Stao dan svitati, kad je prestala zabava. Ja sam naravno ostao u Cerovcima Banskim, da prenoćim. I nije mi bilo žao, jer sam sjutradan upravo prekrasno sproveo vrijeme. Počevši od samoga Korića do posljednjeg čeljadeta u kući, svak božji gledao je i trsio se da mi što više ugodí. A glavno – sad sam tekcar dospio do toga da se sa Korićem porazgovorim o njegovoj najvećoj ljubavi – o srodstvu njegovu s bosanskim begovima i opet da i inače upoznam njegove sve prilike. Tako mi je umah izjutra razjasnio svoj odnošaj naprama Ružičinu zanimanju za Slamnića.

– Ja vidim da nije djevojci ravnodušan – govoraše mi u bašči poslije kave – – a i vidim to, da se i on zanima za nju. Ta – mogao si i ti opaziti. Jučer se opet cijelu večer razgovarahu nasamu; nisam htio da se upletem. Napokon – ti znaš – mi muške glave nismo za takve stvari. A ona – vrag bi znao – kao da nije od moje krvi. Vjeruješ li mi – nju ti ništa – ama baš ništa ne zanima naš rod u Bosni. Ne može se reći, da se zaboravlja – ali opet – opet nije kao što je na primjer moja Milka. Ah, to ti je kao da je

kakova Nelipićeveva ili Kotromanovićeveva. Da, ja ne znam, znade li Ružica, da je našu obitelj opjevao Kačić. A tako – dođe kakav Slamnić – i ona – ona zacijelo nijedan časak ne pomišlja da je on seljački sin – odavle iz sela dolje – otac mu je bio kmet. – Dobro – dobro, danas su drugi nazori. Čuvao me Bog, da ne bih bio liberalan, meni su sve aristokratske ludorije daleko od glave, no opet – teško ti je, kad misliš: od tako stara si roda, da ti početak imena i obitelji seže još u dane kad je Kulin banovao ili Tvrtko kraljevao. No – neka bi i to bilo, ali taj Slamnić – oh – da ga čuješ, kako ne može nikako da shvati mene i moje simpatije za begove!

– Ali – stani der – meni se čini, da je čovjek razuman, nadalje ispitan je, pa i naobražen. Ti ne bi dobro činio da mu se protiviš – uzmem ja.

– Šta ti ja znam – tek ne bi mi bilo milo. I baš što nemam pametna razloga da se otimam kćeri i njezinim željama – baš to me i ljuti. Napokon ja bih volio na njezinu mjestu da ostanem gospođica Korićeveva Cazinska, rođaka begova Korića, nego li gospođa advokatica Slamnička.

Nisam htio da se dalje o tom razgovaram. Navrnem stoga govor na drugu djecu. Upitam ga za sina Vladimira, za Milku i Ljubicu.

– O – ti me bolje shvaćaju. – Milka, kako rekoh, gotova kneginja iz dana starohrvatskih i bosanskih. Neće ona zaboraviti koja joj krv u žilama teče. A Vladimir? Oj – velim ti – ne što mi je sin – ali krasan – junačan mladić. Da je vojnik – uvjeren sam, on bi osvojio mjesto u historiji. Dakako – jedinac sin – pak – pak! No – nećemo o tome. Velim ti jednom riječi: krasan mladić. Taj vjerno čuva tradiciju imena i roda!

Malo po malo počeo je da priča o sebi. Dašto, najviše sam morao slušati iz historije njegove obitelji. Saznao sam da već u trinaestom stoljeću imade traga njegovu plemenu, koje je isprvice bilo nastanjeno negdje u Gackom polju. Poslije se zaklonilo više na sjever i steklo posjeda oko Cazina, Krupe i onih krajeva. Poslije pada Bišća jedan je ogranak pobjegao ovamo u zagrebačku županiju, a drugi je ostao u Krajini, u Turskoj Hrvatskoj, prihvativši muhamedanski zakon.

Grana što je ovamo došla, prolazila je tečajem vijekova svakojako. Bilo je slavni časova – dašto samo utoliko, ukoliko se misli pri tome na junačko prolijevanje krvi za kralja i dom. Inače, naročito što se tiče zemaljskih dobara, izgleda sasvim kao da su Korići taj dio svoje sreće i blagoslova ostavili u staroj postojbini. Ondje im se prostirahu dobra na daleko, ovdje pak čas dobivaju tek od kojega Frankopana ili Zrinjskoga kakovo dobarce za vjernu i požrtvovnu službu u ovom ili onom pokolju s

Turcima, čas od biskupa zagrebačkoga kakav predij, napokon i od kralja jedno imanje preko Kupe; ali uvijek sasvim na granici osmanskoga carstva, tako da su u prvo doba morali jedva stečeni posjed svaki put naskoro prepuštati osmanlijskome osvajaču, a u kasnije doba – opet gradačkoj komori, da se ustroji vojna austrijska krajina. U osamnaestom vijeku dapače malo što nisu izgubili plemstvo za uređivanja Krajine. Carski generali ne bijahu tek zadovoljni da im dobro njihovo, tada u blizini Karlovca, utjelove Krajini, nego su im znali izmamiti i obiteljska pisma, da ih onda mogu kao krajišnike vojnike skućiti pod vojnu dužnost, i zacijelo im išlo kao i mnogim hrvatskim plemićkim obiteljima, koje su na taj način izišle iz knjige plemstva kraljevine. No Korići su na sreću imali rođaka u zagrebačkom kaptolu, koji je kao svećenik i opet kao član raznih kraljevinskih deputacija imao sveza na bečkom dvoru, te znao po tom osloboditi Koriće od krajiške vojske, pribavivši im natrag plemićke listine. Tako su došli ovamo u najgornji dio domovine, gdje se ženidbama i nasljedstvom iza toga kanonika dokopaše prilična imutka. Pradjed moga "bega" dapače bio je jedan od najimućnijih vlastelina u županiji varaždinskoj. Sin njegov, a djed "begov", nije povećao tog imutka, no sačuvao ga u istom objamu. Uza to je podigao ugled svoje obitelji time što je u carskoj službi dotjerao do obrstara, te bi bio zacijelo postigao i generalsku čast, da nije u napoleonskim ratovima izgubio nogu, te morao u mir. Njegov sin nije se posvetio vojničkoj službi, već je ostao kod kuće. Bio je to čovjek dosta nesretan i imadaše sto jada i sa svojim kmetovima i sa svojom mnogobrojnom obitelji, koju mu je rodila skromna tiha ženica, po porijeklu Njemica, kći osiromašenog baruna i carskog oficira. Kažimir bijaše njihovo najmlađe dijete i jedini muški potomak. Za njegova djetinjstva već je očev imutak mnogo pretrpio što raznim nezgodama, što mirazima za starije sestre. A kad se je opasao muškom snagom, – ostalo bome od obiteljskoga imutka jedino imanje Cerovci Banski. I on kao da nije bio sretniji od svoga oca. Oženio se s kćerkom susjedna vlastelina, koja mu nije ništa donijela, ali je kao i on bila potomkinja stare hrvatske plemićke obitelji, doseljene iz bosanskih strana. Kad je prestala tlaka, morao je Kažimir u državnu službu, jer nije bilo mjesta za oca i za njega na imanju od jedno trista jutara. U službi nije mu bilo napretka. Ne stoga što ne bi bio vješt ili što ne bi radio, ali je toliko govorio i snivao o rodu svome u Bosni i izricao svakom prigodom nadu, da će apoštolski kralj još vladati u Bosni, te su Nijemci najposlije naslućivali da je on nekakav politički agitator, gotovo panslavist. To mu je pokvarilo svu karijeru – dapače i u šezdesetim godinama nije veliki župan kod obnovenja ustava za

županijske restauracije nikako pristao da ga biraju županijskim sućem. Tako se je vratio na domaju, gdje je naskoro preuzeo gospodarstvo, jer je starac umro. Još na smrtnoj postelji razgovarao sa sinom o Bosni i pitao se, hoće li možda sin tako sretan biti i doživjeti da Korići dobiju opet svoja imanja u Bosni. Na svom dobru živio je poput drugih zagorskih vlastelina, čuvajući vjerno domaće običaje, pateći se dosta gospodarstvom i u vječnoj aritmetičkoj neprilici, da u bilanci svede dohotke u jednaki razmjer s izdacima. Nije bio rastrošan, ali opet od dobrih starih vremena ostale su tolike navike i potrebe, koje su u tim nepogodnim novim danima ujedared postale skupocjene – a opet stara dobra vremena nisu do tih navika ništa drugo za sobom ostavila. Osim toga je nastojao da mu budu djeca u svakom pogledu dobro odgojena i sasvim naobražena. Dao ih je u zavode i u škole. Naravno je dakle – da su Cerovci Banski teško nasmagali sredstva za sve ove potrebe. Morao se bome Kažimir svakojako trapiti i mučiti. A k tomu potpuno zanemarena narodno-gospodarstvena politika u zemlji!

Dosta mi se toga dana izjadao. Gotovo bila u pogibli njegova dobra volja. No zato poslije večere! Padaše kiša, i mi smo morali biti u sobama. Naravno da je zabava brzo pošla najmilijom njemu kolotečinom. I kad se je najjače razglagoljao – a pri tome bijaše dakako na oko uvijek miran i dostojanstven – u jedared bi, regbi usred izreke, prekinuo govor, ustao sa stolice, pošao u svoju sobu, da se za kratak čas vrati, noseći u objema rukama prilično omašnu kutiju – od željeza.

– To su "naše" bosanske listine! – izrekne svečano, uza to ipak s nekom nježnom naivnom crtom u licu, pa me znalično pogleda, što ću ja na to – gotovo činio mi se da se nada te ću se od čuda, poštovanja, čega li, spustiti sa stolice na pod.

– Da vidiš – da nisu moje riječi baš onako bez pravoga temelja! – Tu – evo, gle – u toj kutiji – ima za me više vrijednosti nego li za Rotšilda u njegovim verthajmovkama!

I on najprije sjedne, smjesti kutiju tako da je prilično daleko bila od svjetiljke, dapače – naliže čašu vode i stavi je tik sebe.

– Treba za svaki nesretni slučaj da smo sigurni! – rekne mi, i kad sam još uvijek dosta jasno u svom licu izricao da još ne razumijem čemu čaša vode, onda se dalje objasni: – Eh, nikad ne znaš gdje te vrag čeka. A baš kod takovih rijetkih starina! Molim te, uzmi, može se svjetiljka prevaliti ili raspuknuti – eto onda plamena, moraš dakle misliti da imaš čime ćeš gasiti.

Nisam mogao a da se malko ne nasmjehnem, no u isti se čas zastidjeh toga smijeha, jer napokon ganula me i morala me ganuti ta velika brižljivost, u kojoj se je odavala ljubav – ogromna – ogromna ljubav. I sad mu zbilja vjerovah, da se ono malo prije nije istom našalio, kad je svoje blago pretpostavio Rotšildovu zlatu.

No moje divljenje još nije bilo pri kraju. Vidim najedamput da Kažimir odvezuje svoju crnosvilenu narodnu kravatu, otkapča ogrlicu košulje, zatim puceta prsluka, i gle – uzimlje s gola vrata tanki srebrni lančić, na kom je visio dosta velik željezni ključ.

– Vidiš – ovdje na grudima svojim čuvam ključ, tu je najsigurnije. Samo mrtvu mogli bi mi uzeti ključ – rekne nekim odlučnim – malo ne grubim tonom, pa u isti čas svečanije nego li naš svećenik tabernakulum ili rabin toru, otvori kutiju.

Unutra ležao dosta omašan svežanj požutjelih pergamena i napo trulih papira s kutijicama pečata.

– Evo – najstarije! Iz godine – gledaj – jasno se čita: anno domini – da – 1213. – jest 1213. – izdano u Dubrovniku, gdje se potvrđuje knezovima Korićima da su uvijek bili milostivi prema dubrovačkim trgovcima, te im se zato dopušta da smiju imati u Dubrovniku kuću svoju. A evo ove. Ta je važna. Od bana je Ninoslava, koji im podjeljuje grad Visuć za vjernu službu u ratu. Čitaj godinu. Čitaš? Ta – pazi dobro – kako ne možeš – evo: 1235., dano u Glamoču: – ali ovu – ovu – eto pisanu bosanskim pismom – u starom jeziku. Znadeš li to čitati?

– Kako ne bih! – odvratim i htjedoh da uzmem listinu u ruku, jer me je uistinu zanimala no on mi nježno otpovrne ruku i nestrpljiv mojim azbukovanjem stane sam čitati glasno, gotovo napamet kao kaluđer:

– "V' ime oca i sina i svetago duha, amen. Milostiju božijom mi gospodin Štefan Tomaš, kral Srblem, Bosni, Primorju, Hl'mskoj zemlji, Dalmaciji, Horvatom, Donim krajem i k tomu, dajemo na znanje vsakomu človjeku, komu se podoba i pred koga obraz se iznese sije naše zapisanje s našom velikom visućom obistranom zakonitom pečatju"...

I pročitao je dugu listinu, u kojoj gospodin Štefan Tomaš, "bosanski kralj", poštenomu vlastelinu Koriću ponovno podjeljuje i priznaje nekakva prava – ne sjećam se više, kakova prava. Da pravo kažem, mene i nije u taj čas zanimalo sadržaj listine. Ta – glavno me u jednu ruku osvajao sam prijatelj Korić svojim cijelim držanjem, svojim svečanim glasom, pak – onom velikom ljubavlju, što se je nalazila i u njegovim pogledima, upravljenim čas na listinu, čas na mene, i u podrhtajima njegove

riječi – ah, šta – i u samom načinu kako je pergamenu držao u ruci. Napokon osvajao me i sam po sebi šum starinskih riječi kraljevskoga pisma, pisana u domaćem rođenom jeziku, jeka toga kraljevskoga govora u tim starodrevnim zidinama stare hrvatske kuće – ta – gdje bih uzeo pravo pero i čitavu riječ da opišem i izrečem sve one osjećaje, sve one misli, tužne i teške misli, a ipak i nekako ponosne i uznosne, što su mi u onaj par dušom brodile!

Tek – meni se moj "beg sa Sutle" nije više ni malo pričinjao ni bizaran, ni pretjeran, gotovo ni romantičan.

*

Godine prodoše. Ja sam morao u tuđinu, pa tako dođe da nisam Korića cijelo vrijeme vidio. Gotovo mi iščeznuo s vida. Samo sam znao da živi svojim dojakošnjim životom, od kćeri da mu se je udala samo najstarija kći i to za Slamnića, a sin da mu je u javnoj službi. Tako dođe ljeto godine sedamdeset i osme. Desio sam se onda u Osijeku u Slavoniji. Ondje svaki dan prolazila vojska, da krene dolje k Savi. Ulice su vazdan vrvile vojnicima svake vrsti oružja, generalima, židovskim poduzetnicima, žurnalistima i silnom kolijom slavonske paurije, što su ih oblasti tjerale k četama, da voze zairu i hranu.

Jednoga popodneva išao sam s nekoliko znanaca na kolodvor, da vidimo dolazak neke regimente čak iz Moravske. Tu na kolodvoru nađem – Korića! U prvi mah nisam mogao očima vjerovati da je to uistinu moj prijatelj iz Zagorja. Ali – tko drugi da tu stoji u uskom narodnom odijelu, nego li moj beg sa Sutle! Pak onih pet šest godina što se ne vidjesmo gotovo ga ništa ne promijeni. I još uvijek je izgledao izvrsno kao ono u Batorića, pa zadržao svoje dostojanstveno držanje, samo – pričinjaše mi se nešto manje miran. Mene i nije opazio, niti je čuo moga doziva. Brzim koracima pojurio nekud na suprotivnu stranu, pitao uza to svakog željezničkog službenika za nešto, jednako uzimao sat iz džepa i pogledavao na nj, da isti čas zirne na kolodvorsku veliku uru.

– Ta – molim te, amice – zar me uistinu ne vidiš i ne čuješ? – ulovim ga najzad.

– Zdravo, zdravo! Baš mi je milo da koga toga poznatoga nađem. – Čekam sina, on treba danas da dođe. – A kako ti? – Morao je još jučer doći – a nema ga i nema! Pa ni odgovora.

– Ali molim te, reci mi, kako si to došao ovamo? I zašto treba da dođe tvoj sin?

– Ti pitaš? Zar ne pogađaš? – U Bosnu idem, pak i moj sin ide! – No oprostite malko – vidim ondje glavara postaje – baš hoću da ga pitam, dolazi li možebiti prije noćnoga vlaka kakav specijalan vojnički vlak – pa će moj Vladimir takovom prilikom doći. Da – i moj mali Ostoja – i on je mobilizovan. Baš mi je milo. Zar ne – i tebi se čini da neće biti pogibli? Uostalom: što Bog daje i sreća junačka!

Jedva jedvice mogoh ga navesti na dulji razgovor i pridržati uza se tek onda kad je i od glavara postaje saznao da do noći ne dolazi više nikakav vlak. Dakako sasvim je nestalo njegova nekadašnjeg mira u kretnjama. Gotovo prekidano i bez saveza ispričao mi, da je na glas o okupaciji i mobilizaciji telegrafično pozvao sina Vladimira, sudbenog pristava negdje u Srijemu, da se kao pričuvni časnik javi vojnoj vlasti za službu kod okupacione vojske. Isto je tako za mlađega sina Ostoju, koji je upravo ove godine služio svoju dobrovoljačku godinu, ishodio da su ga premjestili k bataljunu, koji je već u prvi kraj bio mobilizovan.

– Neka Korići ne fale u Bosni, kad apoštolski kralj, nasljednik bosanskih kraljeva, svoje zastave u bosansku grudu zasadi! – Tek uzmi Vladimira! Niti znam da li je učinio, kako mu brzojavih, niti dolazi li ovamo – ama ništa. A morao bi, jer ga premjestiše od Leopolda k Šokčeviću, valjda onda mora ovamo doći. Stoga i ja krenuh ovamo!

Poslije mi je povjerio da je i on nakan primiti kakovu službu, dakako: "godine mu ne dopuštaju, da bude pod zastavom" – ali bi želio postignuti kakovo povjerenstvo ili takovo što. Dašto, morao mi priznati, da dosele njegovo nastojanje nije imalo nikakova uspjeha, dapače ni povoda da se nada uspjehu.

– Još uvijek drže da sam pogibeljan – što li! – A Slamniću ponudiše sami, da im ide kao ratni komesar ili pravni savjetnik – tako nešto. I taj čovjek odbio! Pa taj imade moju kćer!

Teškom ga mukom nagovorim da dođe sa mnom u grad. Htio je da do noći čeka na kolodvoru. Ova briga, da li se Vladimir odazvao njegovu pozivu, bijaše jedini osjećaj u duši njegovoj, što je mutio od časa do časa njegovu veliku – gotovo ogromnu radost, koja je presvojila cijelo njegovo biće s pomisli da je eto došao čas gdje se Bosna povraća pod pravu krunu i k pravome svojem kralju, pa da se "djeca starodrevne obitelji Korića" u objema svojim granama sastanu pod istim vladalačkim žezlom. Onoga popodneva još se nije znalo da će Hadži Loja razviti bojni barjak i usprotiviti se odredbi Evrope. Sam Korić je po prilici od riječi do riječi prihvaćao

smisao Andrašijeva govora u delegaciji, pa je bio s te strane sasvim miran, premda je nekoliko puta spomenuo izreku: Što Bog dađe i sreća junačka!

Cijele večeri gubio se u svakojakim pitanjima, kako će to novo doba nastati, kako će on sa svojim rođacima begovima najprije moći da se nađe i upozna, a onda opet umovao, komu bi se preporučio za službu u Bosni.

– Jer – znaš – drugačije bome – teško da bih mogao doći dolje.

– Tko ti je na imanju?

– Moje dvije kćeri – oh – bolje ti one gospodare od mene. S te strane lako. Sad mi je glavno Bosna! Eh, amice moj, da Vladimir – uzmimo tako – nađe dolje sreću svoju, eto nas onda opet u staroj našoj domaji. Pa kako bi to krasno bilo, na primjer – no da – ja tek ovako – na primjer: ondje su begovi Korići, nešto dalje su vlastela Korići, pa opet braća – pa dobri među sobom – aj – kažem ti – krasota! Napokon, zar se i ne bi moglo tako desiti ili barem slično? Uostalom kako bilo da bilo, za nas dolazi novo vrijeme! Bože, Bože; da je to mogao otac moj doživjeti!

U hotelu, gdje se je nastanio, čekaše ga brzojav. Vladimir mu javlja da je učinio po njegovoj želji, te se javio vojnomu zapovjedništvu na službu, koje ga je i odmah primilo, pridružujući ga četi koja je mobilizovana. Korićeva radost bila je silna. Jedva jedvice sam ga sklonio da je oko treće poslije ponoći pošao na počinak.

Pa onda sutra, kad je Vladimir osvanuo, onda prekosjutra, kad je otišao u Brod, ah – starac Korić gotovo nije izlazio iz svoga slavlja. Na sebe i svoju želju, da dobije kakovo zvanje, nije sada ni mislio; tako je bio sav zaokupljen ponosnim i sretnim osjećajem da su mu dva sina na putu u Bosnu.

Kad je jeknula prva puška, što je svijetu objavila da se baš svi Bošnjaci ne slažu sa zaključkom diplomata evropskih u Berlinu, Korić se je ponekle trznuo. Javio se u njemu otac, koji je očima velike roditeljske ljubavi ujedared zamijetio u kakvu je silnu opasnost vrgao djecu svoju. No tek časomice bijaše slab. Brzo je odrinuo od sebe svaki poriv straha i zabrinutosti, da se tad još jače stane opajati zanosom svojim i nadama svojim. Uza to bude od dana do dana nestrpljiviji što ne može nikako postići da ga zovnu u Bosnu na službu. Već je smišljao, ne bi li makar nastojao i tražio da dobije kakovo mjesto u kojega od poduzetnika trgovaca, što su vojsci dobavljali hrane. To ga je držalo u Osijeku.

Jednoga popodneva dojadi sav radostan i veselo razigran, te mi priopći da je našao zgodu da pođe prijeko. Neki trgovac vinom da ga je namjestio. Još nije gotovo

u po svršio svojega pripovijedanja, kad u sobu uniđe brzojavni raznositelj, te mu predade telegram.

I meni čisto da se otima pero iz ruke. Gotovo nemam volje ni snage, da opišem svu nevolju – svu strašnu nesreću, koja je mojega prijatelja, "bega sa Sutle", najednom snašla, da ga zavrti u bijesno kolo i da ga sasvim uništi.

Brzjav mu javio da mu je mlađi sin kod Jajca pao. Starca je zahvatila omaglica od boli i očaja. Gotovo ga smrvi, kad je nekoliko vremena kasnije dobio od Vladimirova prijatelja pismo, u kojem mu je javljao da je Vladimir u bega Korića našao sakrita oružja, pak je po nalogu generala morao toga bega predati da ga strijeljaju, ali da je još iste večeri to vršenje svoje bojne dužnosti morao platiti životom, jer ga je sin begov usred carsko-kraljevskog tabora ubio iz pištolja, i da je po sata kasnije ratni sud begova sina odsudio na smrt.

Tako se "rođaci" našli u Bosni, da jedan drugome zataru pleme i ime, a moj Korić ostade posljednji svoje krvi, da i on brzo poslije toga zauvijek sklopi trudne oči. A njegovih Cerovaca Banskih više i nema, jer je praktični Slamnić izračunao da će najbolje biti ako se imanje dobro među seljake rasproda. A dvije mlađe kćeri? Čuo sam nešto, da su u Bosni – u nekom samostanu – ili pak učiteljice.